

JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 14, Sayı: 2, Aralık 2025 / Vol: 14, No: 2, December 2025

ISSN: 2147 - 1371

BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 14, Sayı: 2, Aralık 2025 / Vol: 14, No: 2, December 2025

BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

Cilt: 14, Sayı: 2, Aralık 2025 / Vol: 14, No: 2, December 2025

ISSN: 2147 - 1371

Yazışma Adresi / Correspondence Address
Trakya Üniversitesi
Balkan Araştırma Enstitüsü
Enstitüler Binası Balkan Yerleşkesi
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Telephone: +90 284 235 34 58
Belgegeçer / Fax: +90 284 236 31 79
E - posta / E - mail: baedergisi@trakya.edu.tr

BAED
JBRI

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 14, Sayı: 2, Aralık 2025

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE**

Volume 14, Number 2, December 2025

ISSN 2147-1371

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi), Balkanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren BAE-Dergisi, Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. BAE-Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce Yayın Kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yayımlanması uygun bulunan makaleler adları gizli tutulan iki ayrı hakeme gönderilir. Hakem süreçleri tamamlanan makaleler, kronolojik sıra takip edilmeksizin Yayın Kurulu'nun nihai değerlendirmesi ve kararı sonrası dergide yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler BAE-Dergisini hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir.
<http://www.ithenticate.com/>

Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is an international biannual (July and December) peer-reviewed academic journal that aims to publish original articles, i.e. papers which have not been previously published in any journal, in the realm of Social Sciences related to the Balkans. Each article is examined by the Editorial Board regarding writing principles and guidelines. The ones approved are sent to two independent referees for double-blind peer review. Those articles which peer review process is completed are published without chronological order after the final evaluation and decision of the Editorial Board. Authors are responsible for their articles. Any of their ideas are individual and does not bind the JBRI. No article is returned to authors.

All articles are checked for plagiarism by the *iThenticate* programme.
<http://www.ithenticate.com/>

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Phone: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeçer / Fax :** +90 284 - 236 31 79

E-posta / E-mail: baedergisi@gmail.com
www.baedergisi.trakya.edu.tr

BASKI / PRINTING

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO - Ayşekadın Yerleşkesi / EDİRNE
E-posta / E-mail: matbaa@trakya.edu.tr

EDİRNE
ARALIK 2025

BALKAN ARAşTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

ISSN 2147-1371

DERGİ SAHİBİ / OWNER

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Araştırma Enstitüsü adına
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV

BAş EDİTÖR / EDITOR-IN-CHIEF

Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ

EDİTÖRLER / EDITORS

Öğr. Gör. Dr. Behçet LOKLAR
Öğr. Gör. Dr. Hasan Onur DEMİR

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Serap BOZKURT GÜVENEK

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Alize CAN RENÇBERLER

DİZGİ / TYPESETTING

Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ / INDEX COORDINATOR

Öğr. Gör. Dr. Hasan Onur DEMİR

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Doç. Dr. Bülent AKYAY
Fatma YAZICI

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kerima FILAN
(University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek)

Prof. Dr. Dragi GJORGIEV
(Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya)

Prof. Dr. Amina ŠILJAK-JESENKOVIĆ
(University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek)

Prof. Dr. Abidin TEMİZER
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye)

Prof. Dr. Thanos VEREMIS
(National and Kapodistrian University of Athens, Atina/Yunanistan)

Prof. Tanju ARABOĞLU
(Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

Doç. Dr. Bülent AKYAY
(Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

Doç. Dr. Paschalis ANDROUDIS
(Aristotle University of Thessaloniki, Selanik/Yunanistan)

Doç. Dr. Liliana BOŞCAN
(University of Bucharest, Bükreş/Romanya)

Doç. Dr. Alexei KALIONSKI
(Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofya/Bulgaristan)

Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ
(Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

Doç. Dr. Georgios SALAKIDIS
(Democritus University of Thrace, Gümülcine/Yunanistan)

Doç. Dr. Sabri Can SANNAV
(Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür RENÇBERLER
(Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Erhan VATANSEVER
(Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

ULUSLARARASI BİLİM DANIŞMA KURULU INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Yücel ACER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ, University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, Türk-Alman Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Fadil HOCA, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Slobodan ILIĆ, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Osman KARATAY, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR, Milli Savunma Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nazif MANDACI, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MIKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Sofya/Bulgaristan
Prof. Dr. Nuran MUHAXHERİ, University of Prishtina, Priştine/Kosova
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Emel G. OKTAY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Esin OZANSOY, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye
Prof. Dr. Murat ÖNSOY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Ayşe ÖZKAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Sezai ÖZTAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Amina ŠILJAK-JESENKOVIĆ, University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Lelija SOČANAC, University of Zagreb, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Abidin TEMİZER, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Fahri TÜRK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa TÜRKER, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Hamit XHAFERI, SEEU University, Tetovo/Kuzey Makedonya
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Doç. Dr. Bülent AKYAY, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Paschalis ANDROUDIS, Aristotle University of Thessaloniki, Selanik/Yunanistan
Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ, Ruhr-Universität Bochum, Bochum/Almanya

Doç. Dr. Alize CAN RENÇBERLER, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Nilüfer ERDEM, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Neriman HASAN, Ovidius University of Costanta, Köstence/Romanya
Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Şahin KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Doç. Dr. Caner SANCAKTAR, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Tuba ÜNLÜ BİLGİÇ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Dilaver Arkan AÇAR, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Uğur EKİNCİ, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt NUR, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özgür RENÇBERLER, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Erhan VATANSEVER, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Grigor BOYKOV, University of Vienna, Viyana/Avusturya
Dr. Mariya KIPROVSKA, University of Vienna, Viyana/Avusturya

Balkan Araştırma Enstitüsü (BAE) Dergisi, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* ve *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı* tarafından dizinlenmekte ve taranmaktadır.

The Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is indexed and abstracted in *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* and *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı*.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Nükhet ADIYEKE, (E)
Prof. Dr. Zafer G LEN, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi/Burdur
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI, Erciyes Üniversitesi/Kayseri
Prof. Dr. Güray KIRPIK, Gazi Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Nazif MANDACI, Dokuz Eylül Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi/Burdur
Prof. Dr. DoĒan Y R K, Selçuk Üniversitesi/Konya
Doç. Dr. Kamil DOĒANCI, Bursa UludaĒ Üniversitesi/Bursa
Doç. Dr. Selim PARLAZ, Pamukkale Üniversitesi/Denizli
Doç. Dr. Fatma SEL TURHAN, İstanbul Teknik Üniversitesi/İstanbul
Dr.  Ēr. Üyesi Gönül TEZCAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi/Aydın
Dr.  Ēr. Üyesi Mustafa TÜRK, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/Bandırma-Balıkesir
Dr.  Ēr. Üyesi Vahit Cemil URHAN/Trakya Üniversitesi/Edirne
Dr.  Ēr. Üyesi Ertan ÜNLÜ, Ankara Üniversitesi/Ankara
Ar . Gör. Dr. Almıla Gökçe ÖZCAN, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi/Nevşehir
Dr. Elma KORİ , University of Sarajevo, Oriental Institute/Saraybosna-Bosna Hersek

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

İlyas AK

*İngiliz Basımına Göre Birinci Dünya
Savaşı'nın Başlarında Türk-Yunan
Gerginliği
(Temmuz- Kasım 1914)*

*Turkish-Greek Tension at the Beginning of
the First World War According to the
British Press (July-November 1914)*

351-400

Mehmet ÇETİN

*Defending the Balkan Frontier: The
Organization of Military Colonies in the
19th-Century Ottoman Bosnia*

*Balkan Serhaddini Savunmak: 19. Yüzyıl
Osmanlı Bosnası'nda Askeri Kolonilerin
Organizasyonu*

401-436

Elma KORIĆ

*Ottoman Maps from the Second Half of the
19th Century as a Source for the History of
Railways in Bosnia and Herzegovina*

*Bosna Hersek'te Demiryolları Tarihinin
Kaynağı Olan 19. Yüzyılın İkinci Yarısına
Ait Osmanlı Haritaları*

437-459

Cengiz PARLAK

*15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Gümülcine'de
Bir Osmanlı Eğitim Kurumu Olarak Ahi
Ali (Sohtalar/Softalar) Medresesi Ve
Zaviyesi Evkâfı*

*The Waqf of Ahi Ali (Sohtalar/Softalar)
Madrassa and Zawiyyah as an Ottoman
Educational Institution in Komotini from
the 15th to the 20th Century*

461-504

Ceren PİLEVNELİ ÇUBUK

*Bir Hezimetin Anatomisi: Hadrianopolis
Savaşı, I. Theodosius ve Modus Vivendi
Politikası*

*Anatomy of a Disaster: Hadrianopolis,
Theodosius I and the Policy of
Modus Vivendi*

505-539

Musa SEZER

*16. Yüzyılın İlk Yarısında Eğriboz Sancağı
Vakıfları*

*Foundations of the Sanjak of Chalkis in the
First Half of the 16th Century*

541-580

Rahman ŞAHİN

*XVI. Yüzyılda İlbasan Sancağı'nda İdarî
Yapı*

*Administrative Structure in Elbasan
Sanjak in the 16th Century*

581-617

Abdullah Muhsin YILDIZ

*Competing State Images on the Former
Yugoslav Space: Macedonia Versus Ilirida*

*Eski Yugoslav Topraklarında Yarışan
Devlet İmajları: Makedonya'ya Karşı
İlirida*

619-653

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Mert BAYIN

M. Edith Durham, Balkanların Yirmi Yılı 1900-1920,

655-661

Seyit Ali BUDULGAN

*İbrahim Erdal, Population Exchange, Between Turkey and Greece After the Invasion of
Western Anatolia,*

663-665

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NIN BAŞLARINDA TÜRK-YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

İlyas AK*

ÖZ

Saraybosna’da 28 Haziran 1914 günü Sırp milliyetçileri tarafından gerçekleştirilen suikast, Avrupa’daki gerilimleri bir anda tetikleyerek devletler arası çatışmaların derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu olay Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Sırbistan’a karşı sert bir tepki göstermesine yol açmış; Almanya, Rusya, Fransa ve İngiltere gibi büyük güçlerin de bu sürece müdahil olmasıyla savaş, bir ay gibi kısa bir süre sonra başlamıştır.

Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’ın suikast ile öldürülmesi; Avrupa’da yükselen milliyetçilik, emperyalizm, ittifak sistemleri ve militarizmin bir sonucu olmuştur. Uluslararası diplomasinin yetersiz kaldığı bu süreçte devletler arasında yürütülen diplomatik yazışmalar, tehditkâr ultimatolara dönüşmüştür. Özellikle Avusturya-Macaristan’ın savaş kararı alması üzerinde Almanya’nın etkisi, Rusya’nın Sırbistan’a verdiği destek ve nihayetinde Fransa ve İngiltere’nin pozisyonları savaş kaçınılmaz kılmıştır.

Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken 20. yüzyılın başlarında Ege ve Doğu Akdeniz, büyük güçlerin stratejik çıkarları doğrultusunda yoğun bir çatışma alanı olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda bölgedeki gerilimlerin önlenemez bir sonucu olarak Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaş çıkması beklenmiştir. Bu makale, Franz Ferdinand suikastının ardından Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na fiilen dâhil olduğu döneme kadar geçen sürede, Türk-Yunan ilişkilerindeki diplomatik gerilimin İngiliz basınındaki yansımalarını analiz etmiştir. Suikast Avrupa’daki siyasi gerilimi artırdığı gibi Ege ve Doğu Akdeniz bölgesindeki diplomatik çatışmaları da derinleştirmiştir. İngiliz basınında yayımlanan haberler, Osmanlı-Yunan diplomatik krizinin olası bir savaşa dönüşme sürecine ilişkin gelişmeleri ve bu sürecin dinamikleri hakkında önemli ipuçları sunmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0002-3772-7866, E-posta: ilyas.ak@atauni.edu.tr

İLYAS AK

Bu çalışma dönemin İngiliz basınında yer alan haber, makale ve köşe yazıları üzerinden, İngiliz basınının Osmanlı-Yunan gerilimini nasıl algıladığını ve bu algının Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı başlarında uluslararası ilişkilerdeki stratejik kararlarına nasıl yansıdığını analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada İngiliz basınının olaylara yaklaşımı, Türk-Yunan diplomatik stratejilerinin yanı sıra bölgedeki jeopolitik dinamikler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki çıkarlarına yönelik tutumu ve bu tutumun savaş sürecine etkileri detaylandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yunanistan, İngiltere kamuoyu, Donanmalar, Ege Adaları.

TURKISH-GREEK TENSION AT THE BEGINNING OF THE FIRST WORLD WAR ACCORDING TO THE BRITISH PRESS (JULY-NOVEMBER 1914)

ABSTRACT

The assassination carried out by Serbian nationalists in Sarajevo on June 28, 1914 instantly triggered tensions in Europe and thus paved the way for the deeper inter-state conflicts. This incident triggered a severe response from the Austro-Hungarian Empire towards Serbia and the war commenced within a month, as major powers including Germany, Russia, France and the United Kingdom became involved in the unfolding events.

The assassination of Archduke Franz Ferdinand of Austria was the result of rising nationalism, imperialism, alliance systems and militarism in Europe. In this process, where international diplomacy proved insufficient, diplomatic correspondence turned into threatening ultimatums. Germany's influence on Austria-Hungary's decision to go to war, Russia's support for Serbia and ultimately the positions of France and Britain made the war inevitable.

While these events were taking place in Europe, the Aegean and Eastern Mediterranean emerged as a major conflict zone in the early 20th century due to the strategic interests of the great powers. In this context, as an inevitable consequence of regional tensions, a war between the Ottoman Empire and Greece was expected. This article analyzes how diplomatic tensions in Turkish-Greek relations were portrayed in the British press during the period from the assassination of Franz Ferdinand to the Ottoman Empire's official entry into World War I. The assassination not only heightened political tensions in Europe but also deepened diplomatic conflicts in the Aegean and Eastern Mediterranean region. News published in the British press provided significant insights into the developments and dynamics of the Ottoman-Greek diplomatic crisis and its potential escalation into war.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

This study aims to analyze how the British press perceived the Ottoman-Greek tension through news, articles and columns in the British press of the period, and how this perception was reflected in the strategic decisions of the Ottoman State in international relations at the beginning of World War I. In the current study, the British press's approach to the events was evaluated in the light of the geopolitical dynamics in the region, as well as the Turkish-Greek diplomatic strategies. Furthermore, this study seeks to elaborate on the stances of the Ottoman Empire and Greece regarding their respective interests in the Eastern Mediterranean and Aegean Sea, and to examine how these stances influenced the course of the war.

Keywords: Ottoman Empire, Greece, British public opinion, Navies, Aegean Islands.

EXTENDED ABSTRACT

After Greece gained its independence, the conditions of the Greek Orthodox population in Turkish territories became directly linked to the development of Ottoman-Greek relations. During this period, Turkish-Greek relations were highly tense and led to some conflicts. One of the main reasons for this was the reckless politicians in Greece and their adoption of an imperialist goal known as the Megali Idea, alongside their foreign king who was not of Greek origin. The Megali Idea, which shaped the thoughts of many Greek political leaders and influenced the psychology of the people, broadly aimed to establish a "Greater Greece" similar to the Byzantine State by "retaking" Istanbul from the Turks. A portion of the Greek population continued to maintain their belief in the legend of the Byzantine Emperor Constantine Palaiologos and that Istanbul would one day be taken back from the Turks. In this context, the countries mentioned in Byzantine folklore, according to the Megali Idea, were seen as part of the Hellenic heritage. It was believed that this legacy belonged to the reborn Hellenic population, namely Greece. Driven by this ambition, Greece actively pursued territorial expansion, with a particular focus on gains against the Ottoman State. The leader who most clearly reflected this expansionist policy and was one of the most ardent defenders of the Megali Idea was Prime Minister Ioannis Kolettis, a prominent figure of the political group known as the "French Party".

Various uprisings that began within the Ottoman State's borders in the Balkans, coupled with interventions from the great powers, forced the Ottoman State to make some territorial concessions. The cultural assimilation policy that Greece had designed within the Ottoman State was replaced by an expansionist strategy aimed at regaining territory. This expansionist approach entered a new era in 1881, with the transfer of Thessaly, Larisa and Narda by the Ottoman State to the Kingdom of Greece. The annexation of Thessaly created a significant impetus for Greece's nationalist expansionist policies over Macedonia and enabled the kingdom's territory to expand northwards. Through this northern expansion, Greece directed its next

strategic goal towards the regions of Epirus and Crete, where the Greek population was dense.

The Cretan Revolt and rising Balkan nationalist movements bolstered Greece's for the Balkan Wars. The weakening military force of the Ottoman State also accelerated this process. Indeed, among the immediate causes of the Balkan War was the Greek ideal of establishing an empire extending from the Carpathians to the Black Sea, from the Adriatic Sea to the Aegean Sea, including the Aegean Islands, the Mediterranean coasts, Istanbul and Anatolia, as they had in the Early and Middle Ages. In addition, one of the most important goals before the war was to annex the ethnic Greeks living in the Macedonia region to their own territory.

The Balkan Wars of 1912-1913 broke out due to the weakening of the Ottoman State and the determination of the Balkan States to achieve national unity, despite the opposition of the great powers. Although efforts were made to establish peace in the Balkan Peninsula in accordance with the provisions of the 1878 Treaty of Berlin, by 1912, the great powers could not demonstrate the necessary will to maintain this peace against the Balkan League.

After the Balkan Wars of 1912-1913, Greece had nearly doubled in size in terms of both population and territory, and, in line with the Megali Idea, was able to expand into the Macedonian region. Since its establishment, Greece had consistently aimed to expand its territory to the north. One of the main reasons for Greece's participation in the Balkan Alliance was the desire to take another step towards achieving the goals of the Megali Idea. As a result of the Balkan Wars, Greece, having achieved victory over the Ottoman State, annexed Epirus, Thessaloniki, Drama, Kavala and most of Southern Macedonia to its territory. In addition, the annexation of Crete and the occupation of most of the Aegean Islands (with Gökçeada, Bozcaada and Meis remaining under Ottoman control) were part of Greece's territorial gains during this period. For this reason, relations between the Ottoman State and Greece were tense before the outbreak of World War I. The contacts between the two countries had frequently become problematic, especially due to the Balkan Wars and border disputes.

Between 1913 and 1914, Turkish-Greek relations became increasingly strained in the Aegean Sea due to the struggle for maritime dominance. Greece's expansionist policy, in line with the Megali Idea, became a serious threat to the Ottoman State as it placed greater emphasis on strengthening its naval power. The strategic inadequacies of the Ottoman Navy during the Balkan Wars allowed Greece to gain maritime superiority, significantly weakening the Ottoman State's dominance in the Aegean. During this period, the annexation of Crete by Greece and the large-scale transfer of the Aegean Islands to Greek control further limited the effectiveness of the Ottoman naval power in the region.

The modernization efforts of the Ottoman Navy became one of the determining factors in the ongoing maritime rivalry with Greece. However, Greece's possession of a more modern and powerful navy caused the Ottoman State to significantly lose control over the sea routes in the Aegean. The reduction in military mobility in strategic regions pushed the Ottoman State into a vulnerable position in

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

terms of naval power. This rivalry heightened the military and political tension between the Ottoman State and Greece before World War I, making the regional security balance even more delicate.

Greece's purchase of modern warships from the United States and its efforts to strengthen its navy further complicated the strategic position of the Ottoman State and led to a reshaping of naval power in the region. The Ottoman Empire's efforts to acquire dreadnoughts to reclaim the islands lost to Greece caused widespread repercussions in the British press. Especially the Ottoman State's efforts to modernize its navy and, with support from Germany, challenge Greece's maritime superiority, were closely monitored in Britain. In this context, the joining of the Goeben and Breslau warships to the Ottoman navy was interpreted as the balance of power in the Eastern Mediterranean shifting against Greece. British newspapers conducted comprehensive analyses on how the potential power added to the Ottoman Navy by these two modern warships affected the strategic balance in the Aegean Sea and its surrounding areas. The restructuring of the Ottoman State's naval power further complicated military and diplomatic relations in the region.

In the summer of 1914, the Ottoman-Greek tension transformed into a multifaceted crisis that attracted the attention of international actors as it influenced not only regional power balances but also global dynamics. The Ottoman State's efforts to reclaim the Aegean Islands, the acceleration of the naval arms race and Germany's increasing influence over the Ottoman State not only affected Ottoman-Greek relations but also influenced a broader power struggle that would shape the beginning of World War I. Seen from this perspective, the naval power rivalry in the Aegean and Ottoman-Greek relations serve as a critical example for understanding the geopolitical dynamics of the pre-war period.

On the other hand, the issue of population exchange that came up between the Ottoman State and Greece in 1914 emerged as a reflection of the political tension between the two countries. The changing demographic balances and nationalist policies after the Balkan Wars caused this issue to contribute to regional instability. In this context, the course of Ottoman-Greek relations before World War I should be examined through the lens of naval power competition and population exchange, particularly focusing on how these issues were reflected in the British press. The news articles in the British press served as an important source for understanding the Ottoman State's strategies during this period and its diplomatic moves on the international stage.

Due to issues concerning the islands and population exchange, Turkish-Greek relations remained extremely tense until the middle of June 1914. Although tensions partially eased after this date, the problems were not fully resolved. On the other hand, during World War I, the Turkish-Greek alliance treaty was also brought to the agenda. For this purpose, the two sides held discussions in Bucharest.

The Ottoman State's demands at the Bucharest Conference highlighted its stance on protecting sovereignty over the Aegean Islands and emphasized the importance it placed on diplomatic processes. The meticulous questioning of the details of the solution proposed by Greece by the Turkish delegates revealed the

sensitivity of the Ottoman State in protecting its rights over the islands and its determination not to compromise on this issue. The demands for clarification, especially regarding the status of Samos Island and the situation of the Turkish flag flying on the islands, emphasized the value the Ottoman State placed on national symbols and the symbolic importance of its sovereign rights. As the British press was unaware that the Ottoman State was planning a military operation against Greece, it interpreted the Ottoman request for the postponement of the negotiations in the third session as the Turkish side preferring to develop a long-term strategy rather than rushing to resolve disputes with Greece. Moreover, the British press evaluated this approach of the Ottoman State as an indication that the Sublime Porte adopted a constructive and cautious stance in the field of diplomacy and was waiting for more favourable conditions to emerge in order to maintain regional balance. Ultimately, the Bucharest Conference ended without any agreement being reached on the contentious issues between the Ottoman State and Greece.

While speculations continued that the Ottoman State would attack Egypt instead of Greece in the first months of World War I, and on the other hand, that war between the Ottoman State and Greece was inevitable and that the Ottoman army was moving towards Greece, the British press also reported that the possibility of conflict between the Ottoman Empire and Greece had been prevented. Especially the news that the Ottoman army was advancing towards Greece caused a stir in the public. According to the British public, although there was no official information on this matter, it was suggested that there were reasons for the withdrawal of Ottoman forces, which were claimed to have entered Bulgaria and been advancing towards Greece.

The lack of normalization and the increasing tension in Ottoman-Greek relations after the Balkan Wars escalated further with the outbreak of World War I, and this situation was closely monitored by the British press. On the brink of war, the fragility of the power balances in the region and the conflicts of interest of European states further sharpened the Ottoman State's security pursuits and Greece's expansionist policies. Especially at the beginning of the war in the British press, the Ottoman State's desire to reclaim its former territories and Greece's war preparations clearly revealed how deep the rivalry between the two countries was in diplomatic and military dimensions.

With the Ottoman Empire's entry into World War I, the strategic balances in the Eastern Mediterranean were reshaped. The role of the Ottoman Empire during the war and the diplomatic conflicts between it and Greece were extensively covered in the British press. The Ottoman Empire's alignment with the Central Powers narrowed Greece's strategic room to manoeuvre while further highlighting the conflicts of interest of the major powers in the region. While analyzing these new balances, the British press considered the Ottoman Empire's resistance against the West and its diplomatic manoeuvres throughout the war as central elements of the power struggle in the Eastern Mediterranean.

In conclusion, with the outbreak of World War I, the tension between the Ottoman Empire and Greece was not limited to the relations of the two countries; it

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

created a wide-ranging impact that led to the reshaping of the strategic balances in the region. The examination of this process through the lenses of the British press reveals how the Ottoman Empire's military and diplomatic strategies during the war were interpreted as a key factor in the shifting regional power dynamics.

Giriş

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı arifesinde Türk donanması, Çanakkale'de müdahaleye hazır bulunmak üzere harekete geçirilmiştir. Ancak gemilerin büyük bölümünün operasyonel açıdan yetersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. 19 Mart 1897'de dört zırhlı ve dört torpidodan oluşan filo İstanbul'dan ayrılmıştır. Ancak *Hamidiye* ve *Mesudiye*'deki ciddi kazan sorunları seyrin devamını zorlaştırmıştır. Filonun durumu nisan ayında yabancı danışmanlar tarafından denetlenmiş ve gemilerin makine ile kazan sistemlerinin büyük ölçüde işlevsiz olduğu tespit edilmiştir. Bu inceleme Osmanlı bahriyesinin savaş öncesindeki teknik ve lojistik yetersizliklerini gözler önüne sermiştir.¹ Osmanlı donanması savaş esnasında, Çanakkale Boğazı'ndan öteye geçememiş ve bu durum kara ordusuna verilen önemin, donanmaya kıyasla çok daha fazla olduğunu göstermiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın deniz harekâtı incelendiğinde, Türk donanmasının savunma dışında kayda değer bir rol üstlenemediği görülmüştür. Donanma, savaş sırasında Yunan taarruzlarından ziyade, ihmal ve bakımsızlık nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.² 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında Sultan II. Abdülhamid, donanma stratejisini değiştirerek eski gemileri yenileme çabalarından vazgeçmiş ve maliyeti düşük, bölgesel krizlere daha hızlı müdahale edebilmek amacıyla, yeni teknolojilerle donatılmış gemilerin geliştirilmesine ve kullanımına öncelik verilmiştir. Zira yüksek maliyetle onarılan zırhlılar beklenen verimi sağlayamamıştır. Bu doğrultuda, Sultan II. Abdülhamid döneminin son gemi siparişleri 1903 yılında Almanya'ya verilen *Peyk-i Şevket* ve *Berk-i Satvet* torpido kruvazörleri olmuştur. 1906'da kızağa konulan bu gemiler, Sultan'ın 1909'daki tahtan indirilişinin ardından İstanbul'a ulaşmıştır.³ Bu hamlelerin

¹ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, (çev.) Ahmed Maden ve Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 404-405.

² Metin Hülagü, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı Çerçevesinde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 839.

³ Ali Fuat Örenç, "Yakınçağda Osmanlı Bahriyesi", *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, (ed.) A. Sefa Özkaya, Kronik Kitap, 2019, s. 415.

temel amacı, Osmanlı donanmasını Yunan donanması karşısında üstün konuma getirmek olmuştur.

1909 yılında, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yeni bir donanma yarışı başlamıştır. Bu dönemde her iki ülkenin stratejik durumu ve donanma politikaları büyük ölçüde birbirine paralel olmuştur. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlaması ve Yunanistan'da Ağustos 1909'da gerçekleşen askerî darbe, her iki devletin donanmalarına daha fazla önem vermesine yol açmıştır. İki ülke de İngiltere'den uzmanlar getirmiş ve genç subaylarını stajyer olarak İngiltere'ye göndermiştir. Yunanistan'da darbecilerin ilk icraatlarından biri, donanmayı güçlendirmek amacıyla 10 bin tonluk bir savaş gemisi ve sekiz destroyer satın almak olmuştur. Takiben 1910 yılında İtalya'dan 10 bin tondan fazla deplasmana sahip ünlü *Averof* zırhlısı, Yunanlılar tarafından satın alınmıştır.⁴ Bu zırhlı Yunan donanmasına Osmanlı donanması karşısında belirgin bir üstünlük sağlamıştır. Balkan Savaşları'nın başladığı dönemde Yunanistan, İngiltere'den yaklaşık biner tonluk dört muhrip ve Almanya'dan iki muhrip daha satın alarak donanma yarışını kesin olarak kazanmış ve donanma üstünlüğünü pekiştirmiştir.⁵

Yunan donanmasının modernizasyonu için İngiltere'den çağrılan uzmanlardan özellikle Amiral Tufnell, bu süreçte önemli başarılar elde etmiştir. Osmanlı donanmasının ıslahı içinse İngiliz uzmanlardan yardım alınmaya devam edilmiştir. Osmanlı kara ordusunun modernizasyonunda Alman generaller görev yaparken donanmanın iyileştirilmesi için İngiliz amiralleri çağırılmıştır. Buna ek olarak Almanya'dan iki eski zırhlı ve dört muhrip satın alınmıştır. Ancak Balkan Savaşları sırasında Yunanistan'ın İngiltere'den dört, Almanya'dan ise iki yeni muhrip daha temin etmesiyle Yunan donanması, Osmanlı donanmasının sekiz muhribine karşı 14 muhribe sahip hâle gelmiştir. Osmanlı donanmasındaki gemilerin çoğunun bakıma ihtiyaç duyması, Osmanlı Devleti'nin bu donanma yarışında geri kalmasına neden olmuştur.⁶

19. yüzyılın ikinci yarısında İtalya, ekonomik yayılma sahası olarak Osmanlı Afrika'sını hedef almıştır. Bu bağlamda İtalyan hükümeti 28 Eylül

⁴ Osmanlı Devleti bu durum karşısında üstün duruma geçen Yunan donanmasına karşı Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti aracılığıyla Avrupa'dan bir dretnot zırhlısı alımına karar vermiştir. BOA, A. DVN. MKL, 89/27, H. 18 Recep 1328 (26 Temmuz 1910).

⁵ Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler C. I (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. L-LIV.

⁶ Şimşir, *a.g.e.*, s. L-LIV.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bir ultiimat vererek Trablusgarp ve Bingazi'nin boşaltılmasını talep etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu talebi reddetmesi üzerine İtalya, ekonomik çıkarlarını korumak gerekçesiyle 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bu savaş esnasında İtalyan kuvvetleri stratejik bir hamleyle Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmiştir.⁷ Bunu takiben 1912 yılının Ekim ayından 1913 yılının mart ayına kadar devam eden Balkan Savaşları sürecinde Yunan kuvvetleri, Ege Denizi'ndeki Osmanlı egemenliği altındaki adaların büyük bir kısmını kontrol altına almıştır. Bu süre zarfında Bozcaada, Gökçeada, Limni, Midilli, Sakız, Semandirek, Sisam ve Taşoz gibi stratejik öneme sahip adalar, Yunan donanmasının deniz üstünlüğü sağlaması neticesinde Yunanlıların kontrolüne geçmiştir. Hatta İtalyanların elinde bulunan Oniki Ada'nın ötesindeki Meis Adası bile Yunan işgali altına girmiştir.⁸ Böylece Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki adalar, İtalyan ve Yunan işgalleri sonucunda önemli ölçüde el değiştirmiştir. Osmanlı Devleti ise Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki adaları işgalini resmî olarak tanımamış ve bu işgalleri şiddetle reddetmiştir. Bâbîâli, Yunanistan'ın adalar üzerindeki kontrolünü hukuksuz ve geçici olarak değerlendirmiş ve bu durumun uluslararası hukuk ve antlaşmalar çerçevesinde geçerlilik kazanmadığını savunmuştur. Bu sebeple işgal edilen adalar üzerindeki hak iddialarını kararlılıkla sürdürmüştür.

Balkan Savaşları'nın sona ermesiyle birlikte, barış antlaşmalarına arabuluculuk eden ve bölgesel düzenlemeleri şekillendiren Büyük Güçler, uzun süredir Avrupa'daki istikrarı tehdit eden Balkan Sorunu'nun nihai olarak çözüme kavuşmasını amaçlamıştır. Ancak Türk-Yunan ilişkilerindeki süregelen gerginlik, bu beklentiyi sekteye uğratan bir unsur olarak öne çıkmıştır. İki ülke arasındaki başlıca anlaşmazlık, Ege Adaları meselesidir. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın Balkan Savaşları sırasında işgal ettiği bazı adalardan çekilmesini talep etmiş, Yunanistan ise bu talebi reddetmiştir. Büyük Güçler söz konusu anlaşmazlığın önce Balkanlarda yeni bir savaşa, ardından ise Avrupa genelinde daha geniş çaplı bir çatışmaya yol açmasından endişe duymuştur. Bu endişe temelsiz değildi zira İttihatçıların dış politikadaki öncelikli hedeflerinden biri, Batı Anadolu'nun özellikle de İzmir'in güvenliği açısından kritik gördüğü bazı adaları ne pahasına olursa olsun geri almaktır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti, öncelikle stratejik

⁷ Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 161-164.

⁸ Şerafettin Turan, "Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar" *Üçüncü Askeri Tarih Semineri [Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)]*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 47.

konumları nedeniyle büyük önem atfettiği Sakız ve Midilli adalarının geri kazanılmasını hedeflemiştir. Ancak Yunanistan, işgali altındaki adalardan vazgeçmeyeceğini açık bir şekilde ilan etmiştir. Bu durum, iki devlet arasında yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğu yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmiştir.⁹

1914 yılına gelindiğinde Türk-Yunan gerginliği hem bölgesel hem de uluslararası aktörlerin dikkatini çeken çok boyutlu bir kriz olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin adaları geri kazanma çabaları, deniz gücü rekabeti ve Almanya'nın Osmanlı üzerindeki etkisi yalnızca Türk-Yunan ilişkilerini değil aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla şekillenen daha geniş bir güç mücadelesini de etkilemiştir. Bu bağlamda Ege'deki deniz gücü yarışı ve Türk-Yunan rekabeti savaş öncesi dönemin jeopolitik dengelerinin anlaşılması için kritik bir örnektir. Diğer taraftan aynı dönemde, Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesine yönelik girişimlerde bulunulmuş ve hatta ittifak seçenekleri dahi tartışılmıştır. 1914 yılı itibarıyla Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki en önemli meselelerden biri, iki ülke arasındaki gerginliklerin bir yansıması olarak öne çıkan nüfus mübadelesi sorunu olmuştur. Bu mesele, Balkan Savaşları sonrası değişen demografik yapıların, milliyetçi politikaların ve bölgesel istikrarsızlığın bir sonucudur. Bu nedenle çalışmada Türk-Yunan gerginliğinin İngiliz basınına yansımaları, deniz gücü rekabeti, nüfus mübadelesi, Bükreş Konferansı ve olası bir Türk-Yunan savaşı ekseninde ele alınmıştır.

1. İngiliz Basınında Türk-Yunan Deniz Gücü Rekabeti: *Sultan Osman-ı Evvel, Reşadiye* ile *Idaho* ve *Mississippi* Zırhlılarının Stratejik Değerleri

İngiliz basınında temmuz ayının ilk günlerinden itibaren, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki gerginliğin tırmandığına ve bir savaş tehlikesinin yaklaştığına ilişkin haberler sıkça yer almaya başlamıştır.¹⁰ Özellikle Temmuz Krizi'nden hemen sonra Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasındaki deniz gücü yarışı, her iki ülkenin de askerî stratejilerini hızla değiştirmesine neden olmuştur. İngiliz basınında Yunanistan'ın donanmasını

⁹ Gürhan Yellice, "Türk-Yunan İlişkilerinde Dönüm Noktası: Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın "Normalleşme" Arayışı ve Almanya'nın İttifak Projesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, 30 Ağustos 2021, s. 92.

¹⁰ *The Sun*, 1 Temmuz 1914; *Evening Mail*, 2 Temmuz 1914; *The Barrow Herald*, 4 Temmuz 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

takviye etme konusundaki aceleci tutumu, Osmanlı Devleti ile olası bir savaşa hazırlık yaptığının güçlü bir göstergesi olarak görülmüştür. Bu bağlamda Yunanistan, Amerika Birleşik Devletleri'nden *Idaho* ve *Mississippi* zırhlılarını satın alarak donanmasını önemli ölçüde güçlendirmiştir. Bu zırhlılar dört adet 12 inçlik top, sekiz adet sekiz inçlik top ve on iki adet üç inçlik top ile donatılmış olup, 14 ton ağırlığa sahiptir. Bu durum zırhlılara önemli bir ateş gücü sunmuştur. Bu gemilerin Atina'ya ulaşmasıyla, Yunanistan'ın deniz kuvvetlerinin operasyonel kapasitesinde önemli bir artış sağlanacağı öngörülmüştür.¹¹

1914 yılının bahar ve yaz aylarında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaşın patlak vermesi olasılığı, dönemin İstanbul'daki yabancı diplomatlar ve askerî ataşeler tarafından sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur. Bu gerginliğin merkezinde devam etmekte olan Türk-Yunan donanma yarışının belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti 1911 yılında İngiltere'den *Reşadiye* isimli bir dretnot siparişi vermiştir. Bunu takiben İngiltere'de Brezilya adına inşa edilmekte olan *Rio de Janeiro* adlı bir diğer dretnot satın alınmış ve bu gemiye *Sultan Osman-ı Evvel* adı verilmiştir. Bu iki zırhlının 1914 yılı içerisinde Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi öngörülmüştür. Bu gemilerin Osmanlı donanmasına katılmasının Osmanlı Devleti'nin Ege Adaları'nı geri almak amacıyla askerî bir harekât başlatmasına yol açacağı tahmin edilmiştir. En azından bu zırhlıların Bâbüâli'nin diplomatik pazarlık gücünü artırarak Yunanistan'ı müzakere masasına oturtmaya zorlayacağı düşünülmüştür. Ancak İngiltere'nin bu gemilerin Osmanlı Devleti'ne teslimini geciktirdiği gözlenmiştir. Bu süreçte Yunanistan, İngiltere nezdinde girişimlerde bulunarak dretnotların Osmanlı Devleti'ne verilmemesi yönünde talepte bulunmuştur. Hatta Yunan hükümeti söz konusu gemileri Osmanlı Devleti'ne teslim edilmek üzereyken yolda batırma niyetini dahi ima etmiştir.¹² Osmanlı Devleti ise İngiltere'de yapımı tamamlanan iki dretnotu (*Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye*) satın almaya hazırlanırken Yunanistan'ın bu durumu engellemek amacıyla kışkırtmaya kararlı olduğunu ileri sürmüştür. Hariciye Nezâreti Yunanistan'ın, *Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye* zırhlılarının Osmanlı sularına ulaşmasını engellemek amacıyla bu gemileri havaya uçurabileceği veya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edebileceği ihtimalleri üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.¹³

¹¹ *The Courier*, 4 Temmuz 1914.

¹² Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler C. II (1913-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. XXX.

¹³ BOA, *DH. EUM. EMN*, 89/35 Leff: 2, R. 11 Mayıs 1330 (24 Mayıs 1914).

Temmuz 1914'te Yunanistan ise deniz kuvvetlerini genişletme konusunda önemli adımlar atmıştır. Dönemin raporlarına göre Yunanistan iki Amerikan savaş gemisini £2,560,000 karşılığında satın almış ve bu gemilerin kırk gün içinde Yunan sularına ulaşması tahmin edilmiştir. Bu alım Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurma ve olası çatışmalara hazırlıklı olma stratejisinin bir parçası olarak görülmüştür. Türk çevreleri Yunanistan'ın, iki Amerikan savaş gemisi olan *Idaho* ve *Mississippi*'yi almasını engelleme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır.¹⁴ Washington'daki Osmanlı Elçisi Ahmed Rüstem Bey, son yıllarda Amerikan basınının Osmanlı Devleti'ne yönelik sistematik saldırılarından derin bir rahatsızlık duymuştur. Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin son derece gergin olduğu bir dönemde ABD'nin, Türk karasularında bir deniz tatbikatı yapmayı planladığına dair söylentiler yayılmıştır. Elçiye göre bu süreçte *Idaho* ve *Mississippi* savaş gemilerinin Yunanistan'a satılması, Türk halkının ABD'ye karşı beslediği dostluk duygularında ciddi bir olumsuz tepkiye yol açmıştır.¹⁵ Ayrıca Elçi bu gemiler Yunanistan'a satılırsa güç dengesinin Osmanlılar zararına daha da bozulacağını Amerikan hükümetine, hatta Başkan Wilson'a bildirmiştir. Başkan Wilson ve Amerikan Kongresi buna aldırmış etmemiştir. Haziran 1914'te gemiler Yunanistan'a satılmıştır. Bu kez Osmanlı Devleti gemi satın almak için Amerikan hükümetine başvurmuştur. Ama Amerikalılar bu başvuruyu reddetmiştir.¹⁶

Diğer yandan Avrupa çevrelerinde Yunanistan'ın iki Amerikan kruvazörünü satın almasının, Jön Türkler'in Yunan karşıtı politikalarındaki sert tutumunu yumuşatma eğilimi göstereceği ve bölgedeki barışın korunmasına katkı sağlayacağı yönünde bir kanaat oluşmuştur. Amerikan gemilerinin satışına karşı Washington hükümetine yöneltilen protestonun sonuçsuz kaldığını gören Bâbüâli'nin ise İngiltere'den gelecek iki dretnotun Türk sularına ulaşması için zaman kazanmak amacıyla biri *Idaho* olan ve halihazırda Napoli'de bulunan kruvazörlerin Yunanistan'a transferini geciktirmeye çalıştığı İngiliz basınca iddia edilmiştir.¹⁷

¹⁴ *The Courier*, 4 Temmuz 1914.

¹⁵ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Lansing Papers, 1914-1920, Volume I*, (ed.) J.S. Beddie, United States Government Printing Office, Washington 1939, p. 69-70.

¹⁶ Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler C. I (1912-1913)*, s. LV.

¹⁷ *The Courier*, 4 Temmuz 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

İngiliz basınında yer alan haberlere göre Yunanistan'ın savaş gemisi alımına ilişkin olarak Osmanlı Devleti'nin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hükümetine yaptığı protesto sonuçsuz kalmıştır. Yunan hükümetinin, *Idaho* ve *Mississippi* zırhlılarını derhâl teslim almayı planladığı ve bu doğrultuda ABD Donanma Bakanlığı'na bir çek ödeme hazırlığında olduğu belirtilmiştir. Dönemin ABD Donanma Bakanı Bay Daniels'in, kısa süre içerisinde teknolojik olarak modası geçmesi beklenen bu iki gemiden kurtulmanın memnuniyetini dile getirdiği ifade edilmiştir. Yunanistan'ın bu gemileri satın alarak Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği süper drenotlara karşı stratejik bir üstünlük elde etmeyi ve bu yolla Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmayı amaçladığı belirtilmiştir. Habere göre bu durum, yeni bir Balkan çatışmasına yönelik hazırlıkların hız kazandığını göstermektedir. Ayrıca haberde Türk ve Yunan hükümetleri arasındaki ilişkilerin samimiyetten uzak olduğu vurgulanmıştır.¹⁸

Reuters haber ajansının Yunan resmî kaynaklarından edindiği bilgiye göre Yunan donanmasının yedi farklı sınıfta ihtiyat kuvvetlerinin göreve çağırılması konusunda İstanbul'da ortaya çıkan endişelerin yersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu adımın tamamen Amerika Birleşik Devletleri'nden satın alınan iki yeni büyük savaş gemisi için mürettebat sağlama ihtiyacından kaynaklandığı ve Osmanlı Devleti'ne yönelik düşmanca bir niyet taşımadığı iddia edilmiştir. Ayrıca son nota teatisi sonrasında iki ülke arasında samimi ilişkilerin yeniden tesis edilmesinin beklendiği belirtilmiştir.¹⁹

Yunanistan'ın *Idaho* ve *Mississippi* zırhlılarını satın alma girişiminin yanı sıra Vulcan Tersanesi'nde bir savaş gemisinin inşasının devam ettiği ve Fransa'da da kendisi için yeni bir savaş gemisi siparişi verdiği basına yansımıştır. Ayrıca Yunanistan'ın ABD'den, Çin için tasarlanmış olan yeni bir hafif kruvazörü edinme çabaları da kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Ancak haberde bu yeni gemilere mürettebat temininin Yunanistan için hâlâ önemli bir sorun teşkil ettiği değerlendirilmesinde bulunulmuştur.²⁰

Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos yaptığı açıklamada, yeni savaş gemilerinin yalnızca doğuda barışın korunması amacıyla kullanılacağını belirtmiştir. Bu diplomatik duruş Yunanistan'ın deniz unsurlarını savunma amaçlı kullanmayı planladığını vurgulamak için

¹⁸ *The Courier*, 4 Temmuz 1914.

¹⁹ *The Barrow Herald*, 4 Temmuz 1914.

²⁰ *Hampshire Telegraph and Naval Chronicle*, 10 Temmuz 1914.

doğrudan ABD Başkanı Woodrow Wilson'a iletilmiştir.²¹ Diğer taraftan *The Barrow Herald* gazetesinde Osmanlı Devleti'nin görünüşte kışkırtıcı politikasında ısrar etmesi hâlinde Yunan hükümetinin, filosunu altı torpido botu ve dört denizaltı ile güçlendirme niyetinde olduğu belirtilmiştir.²² Osmanlı Devleti'nin Bahriye Nazırı Cemal Paşa liderliğinde deniz kuvvetlerini aktif bir şekilde yeniden düzenlediği bilgisi de haberde yer almıştır. Osmanlı stratejisi filosunu çağdaştırmak ve genişletmek amacıyla hem İngiliz hem de Fransız kuruluşlarıyla iş birliği yapmayı kapsamaktadır. Cemal Paşa'nın Fransız deniz manevralarını gözlemlemek üzere Toulon'a gerçekleştirdiği ziyaret Osmanlı Devleti'nin, Batı denizcilik uygulamalarından öğrenme taahhüdünü vurgulamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Armstrong ve Vickers gibi önde gelen İngiliz firmalarıyla tersane ve mühimmat tesisleri kurma konusunda müzakereye başladığı belirtilmiştir. Bâbîâli bu girişimlerle uzun vadede deniz gücünü destekleyerek kendine yeterli bir denizcilik oluşturmayı hedeflemiştir.

Osmanlı Devleti'nin sipariş verdiği *Sultan Osman-ı Evvel* zırhlısının, donanmanın önemli bir parçası olması beklenmekte olup geminin yakında Köstence limanına ulaşması öngörülmüştür. Ayrıca İngiliz basınına göre Bâbîâli, Almanya'dan ikinci el savaş gemileri satın almış ve yeni bir savaş gemisi siparişi vermiştir. Bu dönemde Osmanlı donanması üç savaş gemisi, iki hafif zırhlı, birkaç gambot, 20 muhrip ve bir torpido botundan oluşmaktadır.²³

Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki bu deniz gücü yarışı, Doğu Akdeniz'deki stratejik dengeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Yunanistan'ın hızlı ve yoğun askerî deniz yatırımları, Osmanlı Devleti ile olası bir çatışma hazırlığının bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin mevcut deniz gücü ve stratejik planlamalarının, Yunanistan'ın bu girişimlerine karşılık verecek tepkilerin belirlenmesinde kritik bir rol oynayacağı düşünülmüştür. Her iki ülkenin de deniz kuvvetlerini güçlendirme yönündeki çabaları, bölgedeki gerilimi tırmandırmış ve olası çatışmalar için uygun bir zemin hazırlamıştır.²⁴

Pall Mall Gazette'nin haberine göre Osmanlı Devleti'nin sipariş verdiği *Sultan Osman-ı Evvel*, başlangıçta Brezilya için inşa edilmiş ve *Rio*

²¹ *Soulby's Ulverston Advertiser and North Lonsdale Advertiser*, 2 Temmuz 1914.

²² *The Barrow Herald*, 4 Temmuz 1914.

²³ *Hampshire Telegraph and Naval Chronicle*, 10 Temmuz 1914.

²⁴ Aynı yerde.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

de Janeiro olarak adlandırılmıştır. Ancak daha sonra Bâbîâli tarafından satın alınarak adı değiştirilmiştir. Donanma muhabirinin bildirdiğine göre bu savaş gemisinin Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi, Osmanlı donanmasının Yunanistan ile muhtemel bir savaş olması durumunda stratejik üstünlük sağlaması amacıyla gerçekleştirilmiştir.²⁵ İngiliz basınında yeni dretnotunun hizmete girmesi Osmanlı Devleti'nin, denizcilik yeteneklerini daha da geliştirmesi ve uluslararası denizcilik sahnesinde etkin bir rol oynaması açısından önemli bir adım olarak yorumlanmıştır.²⁶

Osmanlı Devleti 1914 yılının ilk yarısında donanmasını çağdaşlaştırmak için önemli adımlar atmıştır. Özellikle İngiliz Armstrong ve Vickers firmalarına verilen imtiyazlar doğrultusunda, Türk donanmasının inşası ve yeniden düzenlenmesi sürecinde kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. Bu imtiyazlar, mevcut gemilerin tamir ve bakımının üstlenmesinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nde yeni savaş gemilerinin inşası modern tersane ve tesislerin kurulmasını da kapsamıştır. Hâlihazırda 33.000 ton kaldırma kapasiteli bir yüzer havuzun sözleşmesi de tamamlanmıştır.²⁷ Bu imtiyaz antlaşması Bâbîâli'nin filosundaki gemilerin tamir ve bakımını sağlamak ve yeni savaş gemilerinin Osmanlı topraklarında inşası için en modern tesisleri kurmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu doğrultuda İngiltere'den deneyimli deniz inşaatçıları ve deniz mühendislerinden oluşan bir ekip görevlendirilmiştir.²⁸ Öte yandan *Sultan Osman-ı Evvel* dretnotu, Osmanlı Devleti'ne teslim edilmeden önce son birkaç gün boyunca Devonport'ta havuzda bulunmaktadır. Ancak gemide çalışan yaklaşık 100 işçinin greve gitmesi, teslimat için geminin yola çıkışını geciktirmiştir. Habere göre *Sultan Osman-ı Evvel*'in 17 Temmuz itibarıyla İstanbul'a hareket etmesi planlanmıştır.²⁹

Temmuz 1914'te Osmanlı Devleti'nin donanması için otuz deniz uçağını, Fransız bir firmaya sipariş etmesi de İngiliz kamuoyuna yansımıştır. *Soulby's Ulverston Advertiser and North Lonsdale Advertiser* gazetesine göre Bahriye Nazırı bu siparişin, "hızlı teslimat" suretiyle verildiğini ifade etmiştir. Aynı dönemde Harbiye Nazırı da Fransa'dan on iki uçak siparişi vermiştir. Bu siparişler Osmanlı Devleti'nin hava gücünü artırma ve modern savaş teknolojilerine uyum sağlama çabalarını yansıtmıştır. Aynı gazeteden gelen

²⁵ *Pall Mall Gazette*, 7 Temmuz 1914.

²⁶ *Bayswater Chronicle*, 18 Temmuz 1914.

²⁷ *The Lancashire Daily Post*, 16 Temmuz 1914.

²⁸ *Sheffield Daily Telegraph*, 17 Temmuz 1914; *The Birmingham Daily Post*, 17 Temmuz 1914.

²⁹ *Daily Malta Chronicle and Garrison Gazette*, 16 Temmuz 1914.

bir diğer bilgiye göre Bahriye Nazırı Cemal Paşa bir İngiliz gemi inşa firmasına, 15 Temmuz'da teslim edilmesi gereken bir dretnot için nota vermiştir. Bu tür anlaşmalar Osmanlı Devleti'nin deniz gücünü çağdaştırma ve uluslararası askerî iş birliklerini geliştirme isteğini yansıtmıştır.³⁰

The Scotsman gazetesinde, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki barış arzusu dile getirilmiştir. 6 Temmuz'da Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın katıldığı bir öğle yemeğinde Paşa, Türk filosunun yenilenmesinin önemine vurgu yaparak bu yenilenmenin barış dönemini güvence altına alacağı umudunu ifade etmiştir. Bu açıklama Bâbüâli'nin, Balkanlardaki istikrarı sağlama ve uzun vadeli barışı koruma yönündeki kararlılığını gösterdiği şeklinde değerlendirilmiştir.³¹

Temmuz 1914 itibarıyla İngiliz basınında, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında potansiyel bir çatışma olasılığına dair bir beklenti oluşmuştur. Ancak İngiliz basınında Balkanlarda barış umutlarının yeşerdiğine dair olumlu işaretler de gözlemlenmiştir. Nitekim Yunan donanmasının yedeklerinin çağrılmasına dair gelen haberler endişeleri artırmış olsa da bu çağrının yalnızca eğitim amaçlı olduğu ortaya çıkmıştır. Atina ve İstanbul'dan gelen mesajlar her iki ülkenin devlet adamlarının çözüm adına yoğun çaba harcadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Özellikle Yunanistan'ın Bâbüâli'ye verdiği cevap notası tatmin edici bulunmuş ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Rum vatandaşlarının korunması amacıyla İzmir'e gitmesi, Osmanlı Devleti'nin Yunanlıları yatıştırma çabası olarak yorumlanmıştır. Londra'daki yetkililer Balkanlarda bir süreliğine barışın tesis edilebileceğini düşünmüştür.³² Ancak aynı gün yayımlanan *Daily Malta Chronicle and Garrison Gazette*, Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın son zamanlarda silahlanma çabalarının yanı sıra Balkanlardaki devam eden gerginliklerin, iki ülke arasındaki düşmanlıkların yeniden alevlenme olasılığını artırdığını ileri sürmüştür. Fransız gözlemciler ise bu iki ülke arasında yeni bir savaşın patlak vermesi durumunda şaşırmayacaklarını belirtmiştir. Gazete Yunanistan'ın duruma hâkim olduğu ve gelişmeleri sabırla beklediği görüşünü benimseyerek Yunanlıları desteklemiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin kışkırtıcı politikalarını sürdürmesi hâlinde Yunanistan'ın sert bir tepki vermesi İngiliz kamuoyunca beklenmiştir.³³

³⁰ *Soulby's Ulverston Advertiser and North Lonsdale Advertiser*, 2 Temmuz 1914.

³¹ *The Scotsman*, 16 Temmuz 1914; *The Newcastle Journal*, 16 Temmuz 1914.

³² *Bucks Advertiser and Aylesbury*, 4 Temmuz 1914; *The Banffshire Herald*, 4 Temmuz 1914.

³³ *Daily Malta Chronicle and Garrison Gazette*, 4 Temmuz 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Bu haberler Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında hem askerî hazırlıklarını hızlandırdığını hem de diplomatik olarak barışı tesis etmeye çalıştığını göstermektedir. Özellikle deniz gücünü artırma çabaları ve Yunan göçü konusundaki iç siyasi gelişmeler Bâbîâli'nin, dönemin karmaşık siyasi ortamında dengeleri koruma çabasını yansıtmaktadır. Diğer taraftan Çanakkale Boğazı'nın stratejik önemi Osmanlı Devleti'nin, askerî ve diplomatik politikalarında merkezi bir rol oynamıştır. *Temps* gazetesinin bir telgrafına göre İstanbul'daki Rus Büyükelçisi ile Romanyalı bir bakan Bâbîâli'ye, bir Türk-Yunan savaşı çıkması durumunda Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasının oluşturabileceği rahatsızlık ve tehlikelere dikkat çekmiştir. Bu açıklamalar Türk diplomatik çevrelerinde önemli bir yankı uyandırmış ve bu durum, Çanakkale sorununa büyük bir Avrupa gücü olmayan devletlerin ilk müdahalesi olarak kaydedilmiştir. *Temps* gazetesine göre bu müdahale, Çar'ın Köstence'ye yaptığı son ziyaretin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.³⁴

İngiliz basınında Avusturya Macaristan ile Sırbistan arasında savaş tehlikesi devam ederken Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ikinci bir savaşın önlenmesi ihtimali gündeme gelmiştir. Bu konuda *Daily Telegraph* gazetesinde yayımlanan bir haber, Dr. Dillon'un iki ülke hükümetleri arasındaki diplomatik çabalarının olumlu sonuçlar verdiğini ve müzakerenin başlayacağı bir zemin oluştuğunu belirtmiştir.³⁵

The Globe gazetesi, Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki gerilimin son zamanlarda kaydedilen olaylarla daha da belirgin hâle geldiğini vurgulamıştır. Atina'dan gelen raporları değerlendiren İngiliz basını, bir Türk torpido botunun Anadolu'dan Yunan topraklarına mülteci taşıyan iki Yunan gemisini bombaladığını ve ardından Yunan bayrağının dalgalandığı Goni Adası'na³⁶ harekât düzenlendiğini iddia etmiştir. Bu olay bölgede artan tansiyonun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Türk-Yunan ilişkilerindeki gerilimin 1914 Temmuz'unda yoğunlaşmasının ardından, ağustos ayının ilk günlerinde Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanan önemli bir gelişme meydana gelmiştir. *The Newcastle Daily Journal* 6 Ağustos 1914 günlü haberinde, Osmanlı Devleti tarafından

³⁴ *Soulby's Ulverston Advertiser and North Lonsdale Advertiser*, 2 Temmuz 1914.

³⁵ *The Lancashire Daily Post*, 25 Temmuz 1914.

³⁶ Eşek Adası.

sipariş verilen *Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye* adlı gemilerin İngiliz amirallliği tarafından devralındığını duyurmuştur. *Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye* adlı iki Türk savaş gemisinin devralınarak *Agin-court* ve *Erin* olarak yeniden adlandırıldığı belirtilmiştir. *Sultan Osman-ı Evvel* adıyla bilinen gemi, bu süreçte iki kez el değiştirmiştir. İlk olarak Brezilya hükümeti için Elswick Tersanesi'nde inşa edilmiş ve 22 Ocak 1913 tarihinde denize indirilmiştir. O dönemde Tyne'de inşa edilen en büyük savaş gemisi olan bu gemi, *Rio de Janeiro* olarak adlandırılmıştır. Gemi 27.500 ton deplasman ve on dört adet 12 inçlik ana top, yirmi adet altı inçlik ikincil top olmak üzere toplam 48 top donanımına sahiptir. Tüm toplar, montajları ve zırhı Elswick firması tarafından tedarik edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile ilişkilerinin kritik bir dönemeçten geçtiği yaklaşık bir yıl önce Osmanlı hükümeti, Yunanistan ile rekabetinde stratejik bir avantaj sağlamak amacıyla bu gemiyi satın almıştır. Bu alım aralık ayında tamamlanmış olup geminin bedelinin 2.340.000 sterlin olduğu belirtilmiştir. Geminin ismi Osmanlı geleneğine uygun olarak *Sultan Osman-ı Evvel* olarak değiştirilmiştir. Türk denizcileri gemiyi Osmanlı sularına götürmeye hazırlarken Avrupa'da savaşın patlak vermesi bu transfer planlarını ertelemiştir. İngiliz basını, bu geminin İngiliz donanmasına önemli bir katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Son günlerde geminin tam donanımlı hâle getirilmesi için gereken tüm çalışmaların tamamlandığı ve derhâl harekete geçmeye hazır olduğu ifade edilmiştir.³⁷

The Times gazetesi İngiltere'nin, Osmanlı donanması için inşa edilen *Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye* dretnotlarına el koymasının, Türk kamuoyunda büyük bir tepkiye yol açtığını belirtmiştir. İngiltere'nin bu gemileri teslim etmeyerek Osmanlı hükümetine tazminat ödeme teklifinde bulunması, Bâbîâli tarafından uluslararası hukuka aykırı bir tasarruf olarak değerlendirilmiştir. İstanbul'da halk bu durumu büyük bir hayal kırıklığı ile karşılamış ve gazeteler aracılığıyla hükümeti bu konuda daha sert bir duruş sergilemeye çağırmıştır. Gazetede özellikle halkın bu gemiler için büyük fedakârlıklar yaparak bağış topladığı vurgulanırken, dretnotların el konulmasının Osmanlı toplumunda derin bir öfke meydana getirdiği aktarılmıştır. *The Times* gazetesi Bâbîâli'nin, halkın tepkisini yatıştırmak adına diplomatik protestolar yapacağını ve kamuoyunu bu konuda tatmin etmeye çalışacağını öne sürmüştür.³⁸ Nihayetinde İngiliz basını bu dönemde,

³⁷ *The Newcastle Daily Journal*, 6 Ağustos 1914.

³⁸ *The Times*, 13 Ağustos 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Osmanlı kamuoyundaki bu değişimi ve Almanya lehine gelişen propaganda faaliyetlerini dikkatle gözlemlemiştir.³⁹

2. Osmanlı Devleti ile Yunanistan Arasında Yaşanan Mübadele Sorununun İngiliz Basınına Yansıması

Balkan Savaşları sonrasında güç kazanan Yunanistan, kendi sınırları içerisinde yaşayan Müslüman nüfusa yönelik bir baskı ve göç ettirme politikası izlemeye başlamıştır. Bu süreçte Müslümanların yerlerinden edilmesiyle boşalan bölgelere, özellikle göçmen Rumların yerleştirilmesi hedeflenmiştir. 1914 yılına girilirken Yunanistan, Osmanlı Devleti tarafından idam cezasına çarptırılan Sisam Adası ihtilalcilerinden Sofilis'i, Yunan Makedonyası'na vali olarak atamıştır. Bu atama bölgedeki Müslümanlara yönelik baskıların daha da artmasına ve sistematik bir hâle gelmesine yol açmıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti hem İstanbul'daki Yunanlı memurlar aracılığıyla girişimlerde bulunmuş hem de talimat verdiği Galip Kemalî Bey'in Atina'da, Yunan makamlarıyla görüşmeler yapmasını sağlamıştır. Ancak bu diplomatik çabalar Yunanistan'daki Müslümanlara yönelik baskıları durdurmaya yetmediği gibi aksine daha da şiddetlendirmiştir. Müslümanlar her yerde dövülmüş, sebepsiz yere tutuklanmış, öldürülmüş ve mallarına el konulmuştur.⁴⁰

Yunanistan; Sakız, Midilli ve Limni gibi stratejik öneme sahip adaları işgali altında tutarken bu adalarda yaşayan Türkleri, Anadolu'ya göçe zorlayarak yerlerine Rumları yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra Venizelos, Anadolu sahillerindeki Rum nüfusunu artırmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Yunanistan'ın bu politikasındaki asıl hedef, adaların karşısında yer alan Anadolu kıyılarını da topraklarına katmak olmuştur.⁴¹

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Rum nüfus, devlet aleyhine çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Trakya'daki Rumlar, Bulgar güçlerine destek verirken, Batı Anadolu'daki Rumlar ise Yunanistan ile iş birliği içinde hareket etmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen bu yoğun faaliyetlere rağmen Rum toplumu, genel anlamda hedeflediği sonuçlara ulaşamamıştır. Nitekim kısa bir süre Bulgar

³⁹ BOA, HR. SFR. 3, 702/43, 8 Ekim 1914.

⁴⁰ Mustafa Budak, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Makedonya'da Yunan Zulmü ve Osmanlı Devleti'nin Tavrı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 16, Sayı 32, 2017, s. 7-8.

⁴¹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 124.

işgali altında kalan Trakya, Osmanlı yönetimine geri dönmüştür. Böylece Bulgar hâkimiyetine girdikleri için Osmanlı Devleti'nden ayrılma sevincini yaşayan Trakya Rumları, tekrar Osmanlı idaresine girmek zorunda kalmıştır. Öte yandan Ege Adaları'nda yaşayan Rumlar, Yunanistan'ın adaları ele geçirmesiyle hedeflerine ulaşmıştır. Ancak Batı Anadolu'da yaşayan ve Yunan ordusunun Anadolu'ya çıkmasını bekleyen Rumlar için aynı durum söz konusu olmamıştır. Bu kesim, savaş sürecinde Yunanistan'ın zaferi için yoğun çaba sarf etmesine rağmen beklenen sonuç gerçekleşmemiştir.⁴²

Balkan Savaşları sırasında ihanetleri açıkça ortaya çıkan unsurların ülkeden temizlenmesi, Osmanlı Devleti için öncelikli bir mesele hâline gelmiştir. Ancak bu süreçte yeni bir savaşın patlak vermemesi için de büyük bir özen gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu durum karşısında aldığı önlemlerle İzmir civarında 200 bine yakın Rum, Yunanistan'a gitmiştir.⁴³

Makedonya'dan Türklerin kovulmasına karşılık olarak Trakya ve Anadolu'dan Rumların kovulması, Yunanistan için beklenmedik bir gelişme olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin bu fiili karşılığı, Yunanistan'da büyük bir tepkiye yol açmıştır. Üstelik Osmanlı hükümetinin Ege Adaları konusunda büyük devletler tarafından verilen kararı açık ve kesin bir şekilde reddetmesi, durumu daha da gergin bir hâle getirmiştir. Bu dönemde her an bir Türk-Yunan savaşının patlak vermesinden endişe edilmiştir.⁴⁴

Yunanistan'dan Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Müslümanlar Bâbîâli tarafından, Rumların yoğun olarak yaşadığı bölgelere yerleştirilmiştir. Bu durum bölgedeki Rumlarla ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş ve Anadolu'dan Yunanistan'a doğru bir Rum göçünü tetiklemiştir. Ayrıca Balkanlardan göç eden Müslümanlara tepki olarak Rumlara uygulanan boykotaj da Anadolu'dan Yunanistan'a yapılan Rum göçünü etkilemiştir.⁴⁵ Bu göç dalgasının, Balkan Savaşları sonrasında iyileşme göstermeyen Türk-Yunan ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin

⁴² Ahmet Efilöğlu, *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2011, s. 65.

⁴³ Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Altınordu Yayınları, Ankara 2019, s. 85-86.

⁴⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, Ks. II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 251-252.

⁴⁵ Feroz Ahmad, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, (çev.) Aysen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 89.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Atina Sefiri Galip Kemali Bey, Yunanistan Başbakanı Venizelos ile özel bir görüşme gerçekleştirmiştir. Atina Sefiri yaşanan göç sorununa çözüm olarak Makedonya ve Epir'de yaşayan Müslüman nüfus ile Aydın vilayetindeki Rumların mübadelesini önermiştir. Venizelos da bu teklifi kabul etmiştir.⁴⁶ Yapılan müzakereler sonucunda 5 Temmuz 1914 tarihinde Mübadele Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin 29 Ekim 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na fiilen katılması nedeniyle bu antlaşma uygulanamamış fakat Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile resmen savaşa girdiği 29 Haziran 1917 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.⁴⁷

Temmuz 1914'te Türk-Yunan ilişkilerindeki mübadele nedeniyle yaşanan bu gerilim ve uzlaşmaya varma diplomasisi, İngiliz basınına yansımıştır. *The Times*'in aktardığı haberlere göre Osmanlı hükümeti, Yunanistan'a sunduğu nota ile Trakya ve İzmir vilayetlerinde yaşayan Rum nüfus ile Makedonya ve Epir'den göç etmek isteyen Müslümanların eş zamanlı mübadelesini önermiş ve daha önce göç etmiş nüfusun terk ettiği mülklerin karşılıklı değerlendirilmesi konusunda Atina'nın mutabakatını teyit ettiğini bildirmiştir. Bu diplomatik hamle Osmanlı hükümetinin, süregelen büyük göç hareketinin ekonomik ve sosyal sonuçlarını yönetme çabasının bir parçası olarak görülmüştür. İsviçre hükümeti ise İzmir'de toplanan Türk-Yunan Komisyonu'ndan doğabilecek anlaşmazlıkları çözmek üzere hakem olarak atanmasını kabul ederek sürece uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Öte yandan Osmanlı topraklarındaki Rum okulları ve kiliselerinin kapatılması meselesi hem Osmanlı yönetimi hem de Rum cemaati içinde tartışma oluşturmaya devam etmiştir. Patrikhane'nin taleplerine rağmen sürdürülen bu yasağın, Bâbüâlî için siyasi bir sıkıntı kaynağı olduğu ve Osmanlı Rumlarının kitlesel göçünü önleyemediği belirtilmiştir. *The Times* gazetesi Bâbüâlî içinde özellikle Enver ve Talât Bey gibi ılımlı isimlerin Yunanistan'la bir uzlaşmaya varma konusunda istekli olduklarını vurgularken, diğer Osmanlı siyasetçilerinin milliyetçi ve sert üslubunun gerginliği artırdığına işaret etmiştir. Gazete, Rum okulları ve kiliselerine yönelik yasağın kaldırılmasının Türk-Yunan ilişkilerinde tansiyonu düşürerek daha rasyonel bir çözüm sürecine zemin hazırlayacağını öne sürmüştür.⁴⁸

⁴⁶ Ahmet Efiloğlu, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi: İttihat ve Terakki'nin ve Yunanistan'ın Mübadele Politikaları", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 12, 2011, s. 50.

⁴⁷ Nurten Çetin, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24, 2010, s. 149-165.

⁴⁸ *The Times*, 8-15 Temmuz 1914.

İngiliz basınında Halit Bey'in mübadele sürecindeki belirsizlikleri gidermeye yönelik önerileri, her iki ülke arasındaki gerilimi artıran bir faktör olarak yorumlanmıştır. Bu öneriler Yunan hükümeti tarafından Osmanlı Devleti'nin göçmenler ve mülkiyet politikalarına karşı suçlamalarının doğruluğunu kanıtladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Özellikle göç eden Müslümanlar ve Rumların durumu karşılıklı suçlamalar ve anlaşmazlıklar ekseninde gelişmiştir.⁴⁹

Osmanlı Devleti, Yunanistan tarafından zulme uğrayan Müslümanların gönüllü olarak göç ettiğini iddia ederken Yunan tarafı ise Rum göçlerinin saldırılar ve yağmalar sonucu gerçekleştiğini savunmuştur. Makedonya ve Epir'deki Müslümanlara yönelik Yunan politikalarının "uzlaşma ruhuyla" yapıldığını ileri süren Yunan hükümeti, Osmanlı topraklarından gelen Yunan mültecilerin barındırılması için alınan tedbirlerin, Mayıs 1914 tarihli mülklerin mübadelesine ilişkin antlaşmaya uygun olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu süreç taraflar arasında uzun süredir devam eden mülkiyet anlaşmazlıklarının bir göstergesi hâline gelmiştir.⁵⁰

Balkanlardaki mülteci hareketleri ve mülkiyet konuları, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır. *Manchester Evening News* gazetesi Osmanlı yönetiminin direktifleri doğrultusunda Osmanlı idarecilerinin Yunan nüfusuna yönelik sert önlemler aldığını ileri sürmüştür. Gazeteye göre Çanakkale Mutasarrıfı'nın Erenköy köyünde yaşayan Rumlara yönelik uygulamaları, bu dönemdeki zorlayıcı politikaların bir örneği olarak değerlendirilmiştir. Habere göre göç ettirilen Rum nüfusu, Osmanlı topraklarından Yunanistan'a büyük bir mülteci akınına neden olmuş ve Yunan hükümeti, mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için ciddi kaynaklar ayırmak zorunda kalmıştır. Nitekim gazetenin iddiasına göre Yunan hükümeti, Osmanlı ülkesinden gelen mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için aylık iki milyon franklık bir gıda harcaması yapmıştır.⁵¹

Adalar ve nüfus mübadelesi meseleleri nedeniyle, Türk-Yunan ilişkileri Haziran 1914'ün ortalarına kadar son derece gergin kalmış, bu tarihten sonra kısmen yumuşamış olsa da sorunlar tam anlamıyla çözülememiştir.

⁴⁹ *Daily Malta Chronicle and Garrison Gazette*, 4 Temmuz 1914.

⁵⁰ *The Scotsman*, 28 Eylül 1914.

⁵¹ *Manchester Evening News*, 23 Eylül 1914.

3. Balkanlarda İttifak Teşebbüsü ve Diplomasi: Bükreş Konferansı'nın İngiliz Basınına Yansıması

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı hükümeti, Almanya ile yaptığı ittifak antlaşmasının ardından, komşu devletlerle de ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Bu çerçevede Dâhiliye Nazırı Talât Bey, Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan Reisi Halil Bey ile 15 Ağustos'ta Sofya'ya gitmiş ve Bulgarlarla olası bir saldırıya karşı ortak savunma sağlamak amacıyla bir antlaşma imzalamıştır. Bu görüşmenin temel amaçlarından birisi de Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasındaki gerilimi azaltmak ve olası bir çatışmayı önlemek olmuştur. Ardından Talât ve Halil Beyler Bükreş'e geçmiştir. Bulgaristan ile bir ittifak antlaşması imzalanmış ancak Romanya ile benzer bir antlaşma sağlanamamıştır. Romanyalılar bu savaşta ve bloklaşma konusunda tarafsız kalacaklarını ısrarla dile getirmiş ancak savaşa girilmesi durumunda, Bulgaristan'a saldırmayacaklarına dair bir güvence vermekten kaçınmıştır. Müzakerelerdeki anlaşmazlıklara rağmen Bükreş'te gerçekleştirilen görüşmeler İngiliz basınında, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki sorunların çözülmesi ve kalıcı bir barışın tesis edilmesi yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.⁵² Bükreş'te gerçekleştirilen görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni Dâhiliye Nazırı Talât Bey ile Meclis-i Meb'ûsan Başkanı Halil Bey, Yunanistan'ı ise eski Başbakan Alexandre Zaimis ile Dışişleri Genel Sekreteri Nikolas Politis temsil etmiştir.⁵³

1914 yazında Avrupa'da savaşın patlak vermesi, Balkan devletleri arasında diplomatik dengeleri yeniden şekillendirirken, Osmanlı Devleti'nin izlediği politika uluslararası kamuoyu tarafından yakından takip edilmiştir. *The Times*'ın haberleri özellikle Türk ve Yunan hükümetleri arasındaki görüşmelere, Boğazlar meselesine ve Balkan devletlerinin savaş karşısındaki tutumlarına odaklanmıştır. 4 Ağustos'ta Sofya'dan bildirilen gelişmelere göre, Avrupa'daki savaş Bulgaristan'da dikkatle izlenmiş ancak ülkede askerî bir hareketlilik gözlemlenmemiştir. Romanya'nın sınır anlaşmazlıklarında uzlaşmacı bir tutum sergilemesi olumlu karşılanırken Bulgaristan, Osmanlı Devleti ve Romanya'nın tarafsızlıklarını koruyacakları bir antlaşma yapmaları gerektiği yönünde öneriler ortaya atılmıştır. 18 Ağustos'ta ise Talât Bey'in, Bükreş'te iki Yunan devlet adamıyla gerçekleştirdiği görüşme, Türk-Yunan ilişkilerinde bir yumuşama sağlayacağı şeklinde yorumlanmıştır. *The Times*, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi durumunda ciddi riskler alacağını

⁵² *The Western Daily Press*, 20 Ağustos 1914.

⁵³ *Dundee Evening Telegraph and Post*, 20 Ağustos 1914.

vurgularken, özellikle İttihat ve Terakki liderlerinin savaş yanlısı tutumlarının Osmanlı Devleti için yıkıcı sonuçlar doğuracağı uyarısında bulunmuştur. 19 Ağustos'ta Türk ve Yunan heyetlerinin Bükreş'teki müzakerelerinin kapsamının genişletildiği ve Ege Adaları gibi hâlen çözüme kavuşmamış meselelerin de ele alınacağı bildirilmiştir. Öte yandan Bulgar sınırındaki Osmanlı askerî varlığının artması Atina'da dikkatle izlenmiştir. Bu durum karşısında ise Yunan hükümetinin kara ve deniz kuvvetlerini harekete geçirmedeği belirtilmiştir. Gazete bu diplomatik girişimlerin Balkanlardaki gerilimi azaltmaya yönelik kritik adımlar olduğunu vurgularken, Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalmasının uzun vadede çıkarlarına daha uygun olacağı yönünde bir söylem geliştirmiştir.⁵⁴

Bükreş görüşmelerinin en önemli konularından birisi de adalar meselesiydi. Adalar fiilen Yunanistan'ın işgali altındaydı ancak hukukî Osmanlı Devleti'ne ait olarak kabul edilmiştir.⁵⁵ Bâbîâli; Limni, Midilli, Sakız ve Sisam adalarının yeniden Osmanlı egemenliğine geçmesini talep etmekte, buna karşılık söz konusu adalara özerklik tanınacağını ve yönetimlerinin bir Hristiyan vali aracılığıyla sağlanacağını öne sürmüştür. Osmanlı tarafının sunduğu bu öneriye karşılık Yunan heyeti, yalnızca Midilli ve Sakız adalarında Türk egemenliğini tanıyabileceklerini belirtmiştir. Ancak bu adaların 50 yıl süreyle Yunanistan'a kiralanmasını ve yönetimlerine bir Yunan valinin atanmasını talep etmiştir. Ayrıca kiralama sözleşmesi taraflardan biri tarafından feshedilmediği takdirde, sürenin otomatik olarak uzatılacağını bildirmiştir. Bu öneri, Yunanistan'ın kiralama adı altında adalardaki fiili işgalini sürdürme ve uzun vadede kalıcı hâle getirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir.⁵⁶

Osmanlı Devleti adaların gelirinin adaların imarına sarf edilmesini ve halkın askere alınmamasını önerirken Yunan tarafı ise adaların Yunanistan'a kiralanmasını ve Osmanlı Sultanı tarafından bir Yunan valisinin atanmasını talep etmiştir. Bu süreçte Talât ve Halil Beyler, ağustos ayının son günlerinde

⁵⁴ *The Times*, 8, 18, 19 Ağustos 1914.

⁵⁵ Halil Menteşe anılarında, Bulgaristan ile ittifak sağlandıktan sonra Avrupa devletlerinin birbirine düştüğü bir dönemde, barış yoluyla adaları elde etmenin mümkün olmaması durumunda, savaş yoluyla adaları ele geçirme planlarının yapıldığını belirtmiştir. Menteşe aynı dönemde Bulgaristan'ın Makedonya'yı almayı planladığını ancak Bulgarların öncelikle Romanya'nın tarafsızlığının sağlanmasını bir ön koşul olarak sunduğunu ifade etmiştir. Bk. Menteşe, *a.g.e.*, s. 143-144.

⁵⁶ Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 226.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Alman ve Avusturya sefirlerine, Bulgarlarla birlikte Yunanistan ve Sırbistan'a karşı bir askerî harekât düzenlemeyi planladıklarını iletmış ve bu girişime Alman ve Avusturya hükümetlerinin nasıl yaklaşacağını öğrenmek için bir telgraf çekmelerini istemiştir. Ancak Alman elçisi, Almanya hükümetinin bu teklife sıcak bakmadığını 1 Eylül'de Talât ve Halil Bey'e bildirmiştir. Bunun üzerine Talât ve Halil Beyler durumu, 2 Eylül'de Bâbîâli'ye rapor etmiştir.⁵⁷ Nihayetinde Talât Bey; Bulgar, Romen ve Yunanlılarla yapılan görüşmeler hakkında hükümete bilgi vermek üzere 31 Ağustos 1914'te, Bükreş'ten ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. Halil Bey'in ise 13 Eylül'de İstanbul'a dönmesiyle konferans bir sonuca ulaşamamıştır.⁵⁸

Romanya Devleti ise Osmanlı Devleti'ni, durumu daha karmaşık hâle getirebilecek herhangi bir eylemde bulunma riskine karşı birçok kez uyardığı İngiliz basınında yer almıştır. Bükreş'te bulunan Osmanlı temsilcisi Talât Bey'in görevinin, Yunanistan ile Ege Adaları ve diğer meseleler hakkında barışçıl bir çözüm sağlamaya yönelik olduğu ifade edilmiştir. Romanya, Osmanlı Devleti'ni Yunanistan ile bir anlaşmaya varması ve sakinleştirici bir tavır benimsemesi yönünde teşvik etmiştir. Ayrıca Osmanlı askerî kanadının herhangi bir yanlış adımının ciddi sonuçlar doğurabileceği konusunda uyarılarda bulunulmuştur.⁵⁹ *Kerry News* gazetesi, *Corriere d'Italia*'da yayımlanan bir habere ve Bükreş'ten gelen bilgilere atıfta bulunarak Osmanlı Devleti'nin, Almanya lehine hareket etmesi hâlinde Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'ın ortak bir strateji üzerinde anlaşmaya vardıklarını bildirmiştir.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin Bükreş Konferansı'ndaki istekleri, Ege Adaları üzerindeki egemenlik haklarını koruma yönündeki tavrını ve diplomatik süreçlere verdiği önemi gözler önüne sermiştir. Türk delegelerin Yunanistan'ın önerdiği çözümün detaylarını titizlikle sorgulamaları, Osmanlı Devleti'nin adalar üzerindeki haklarını koruma konusunda hassasiyetini ve bu konuda ödün vermeme kararlılığını ortaya koymuştur. Özellikle Sisam Adası'nın statüsüne ve Türk bayrağının adalarda dalgalanma durumuna ilişkin açıklama talepleri, Osmanlı Devleti'nin ulusal sembollere verdiği değeri ve egemenlik haklarının simgesel önemini vurgulamıştır. Nihayetinde *The Times* gazetesine göre Türk-Yunan müzakereleri, özellikle adalar

⁵⁷ Menteşe, *a.g.e.*, s. 144.

⁵⁸ Hasan Babacan, *Mehmed Talât Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 96-97.

⁵⁹ *The Western Daily Press*, 3 Eylül 1914.

⁶⁰ *Kerry News*, 11 Eylül 1914; *The Devon and Exeter Gazette*, 12 Eylül 1914.

meselesi konusunda yavaş ve oyalayıcı bir şekilde sürdürülmüş olup, çözüm elde edilme ihtimali oldukça düşük olarak görülmüştür.⁶¹

Sonuç olarak Bükreş'te Osmanlı ve Yunan heyetleri arasında gerçekleştirilen müzakerelerde, İttihat ve Terakki yönetiminin temel hedefi, adalar meselesini bir koz olarak kullanarak Yunanistan'ı İttifak Devletleri ile iş birliğine yönlendirmek veya en azından tarafsız kalmaya zorlamak olmuştur. Buna karşılık Venizelos'un öncelikli amacı ise Yunanistan'ın savaşa dâhil olması konusunda İngiltere'yi ikna edene kadar diplomatik manevra alanını genişletmektir. Görüşmeler sırasında farklı öneriler gündeme gelmiş ve kimi zaman nihai bir uzlaşmaya varıldığı izlenimi oluşmuş olsa da taraflar, elde ettikleri tavizler ne olursa olsun bunları kabul etme yönünde gerçek bir irade veya hazırlık sergileyemeden, "görüşme oyunu" sonuçsuz kalmıştır.⁶²

4. İngiliz Basınında Türk-Yunan Çatışma Beklentisi: Savaşın Eşiğinde Durum Analizi

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilen 28 Temmuz'dan bir gün önce İngiliz basınında yer alan haberlerde, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki savaşın kaçınılmaz olduğu öngörülmüştür. Bu haberlerde Romanya, Yunanistan ve Karadağ'ın Sırbistan'ı desteklemesinin beklendiği belirtilirken Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin ise son Balkan Savaşı'nda kaybettikleri toprakların bir kısmını geri kazanmak amacıyla her türlü fırsatı değerlendirebileceği görüşü hâkim olmuştur. Bu bağlamda "Dolayısıyla uzun zamandır korkulan o büyük yangının patlak vermesinin arifesindeymişiz gibi görünüyor" yorumu yapılmıştır. Bu değerlendirme bölgedeki gerilimlerin ve güç dengelerinin savaş öncesinde nasıl şekillendiğini aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bölgedeki toprak kayıplarını telafi etme isteğini yansıtmıştır.⁶³

İngiliz basınında yer alan haberlere göre 1914 yılında Osmanlı Devleti, askerî gücünü modernize etmek amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Bu bağlamda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Temmuz 1914'te Meclis-i Meb'ûsan'da yaptığı önemli açıklama dönemin dikkat çeken olayları arasında yer almıştır. Enver Paşa, ordu bütçesinin görüşülmesi sırasında yaptığı

⁶¹ *The Times*, 8 Eylül 1914.

⁶² Gürhan Yellice, *Ege Adaları Meselesi 1911-1914*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 469.

⁶³ *Aberdeen Press and Journal*, 27 Temmuz 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

konuşmada, Osmanlı ordusunun sayıca azalmış olmasına rağmen geçmişin kara günlerini unutturacağına dair umutlarını ifade etmiş ve bu açıklaması meclis üyeleri tarafından büyük alkış almıştır. Hükümet, askerî silahlanma için 5.000.000 sterlinlik bir kredi talebiyle Meclis-i Meb'ûsan'a başvurmuştur. Bu açıklama, Osmanlı Devleti'nin askerî modernizasyonuna yönelik kararlılığını ve hükümetin ordunun güçlendirilmesine yönelik destek arayışını göstermiştir.⁶⁴

Yine basında yer verildiğine göre Osmanlı Devleti'nin silahlanma planları kapsamında, Imperial Ottoman Docks, Arsenal and Naval Construction Company'nin 600.000 sterlinlik yüzde beş kontratlı tahvilleri kısa bir süre içinde Bâbîâli tarafından garanti altına alınmıştır. Bu süreçte İngiliz silahlanma şirketleri de büyük ölçüde plana dâhil edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin modernizasyon çabalarının bir parçası olarak uluslararası askerî iş birliklerine verdiği önemi ve özellikle İngiliz şirketleriyle olan ilişkilerini göstermiştir.⁶⁵

Manchester Evening News gazetesinin “Belgrad’da Panik Sahneleri” başlıklı haberine göre, Sırbistan’daki kargaşanın yanı sıra Yunanistan’ın Sırbistan’a yardım etmeyi planladığı belirtilmiştir. Belgrad’da meydana gelen panik, askerlerin sivil halka ateş açmasıyla birlikte şehrin içindeki kaosu gözler önüne sermiştir. Yunan Bakan M. Pamas, Yunanistan’ın Sırbistan’a 100.000 asker göndermeyi taahhüt ettiğini açıklamıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti’nin reorganizasyon sürecini tamamlamak için tarafsız ve sakin kalma arzusunda olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶

İngiliz basınında yer alan bir habere göre Yunan hükümeti, Osmanlı Devleti ile deniz gücünü dengeleyebilecek bir gemi edinmek amacıyla bir ajan görevlendirmiştir. Bu ajan farklı ülkelerden savaş gemileri satın almak için görüşmelere başlamıştır. Ajan ilk olarak Arjantin Donanma Misyonu ile iletişime geçmiş ve ABD’de bulunan *Rivadavia* adlı dretnot için iki buçuk milyon pound teklif etmiştir. Ancak misyon şefi bu teklife gülümseyerek Türklerden gelen dört milyon poundluk teklifi dahi reddettiklerini belirtmiştir. Yunan temsilcisi teklifini dört buçuk milyon pounda yükseltmiş ancak bu teklif de olumsuz karşılanmış ve *Rivadavia*’nın satılık olmadığı net bir şekilde ifade edilmiştir. Yunan ajanının bir sonraki hedefi, İngiltere’nin

⁶⁴ *The Western Daily Press*, 17 Temmuz 1914.

⁶⁵ *Daily News & Leader*, 17 Temmuz 1914.

⁶⁶ *Manchester Evening News*, 27 Temmuz 1914; *Edinburgh Evening News*, 27 Temmuz 1914.

Elsvick tersanesinde tamamlanan Şili'ye ait *Almirante Latorre* adlı savaş gemisi olmuştur. Bu gemi için üç milyon pound teklif edilse de yine olumsuz yanıt alınmıştır. Yunan temsilcisi son olarak Brezilya'ya yönelerek *Minos Gerais* ve *Sao Paulo* adlı savaş gemileri için ikişer buçuk milyon pound teklif etmişse de bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın büyük güçleri "küçük uluslara" daha fazla dretnot satılmasını kesinlikle engellemiştir. Yüksek tekliflerin yapılması Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında mevcut durumun ciddiyetine dair görüşleri ve durum değerlendirmelerini yansıtmıştır. Özellikle yapımı 1.800.000 pounda mal olan bir gemi için dört buçuk milyon pound gibi yüksek bir teklif yapılması bu rekabetin ciddiyetini ve her iki ülkenin donanma güçlerini artırma konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasındaki bu denizcilik rekabeti, her iki ülkenin bölgesel güç dengelerini kendi lehlerine değiştirme çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde yaşanan olaylar denizcilik tarihinde önemli bir yer tutmakla birlikte ve iki ülkenin askerî stratejilerinin anlaşılması açısından büyük bir öneme sahip olmuştur.⁶⁷

The Times gazetesi 1914 yazında Türk-Yunan ilişkilerindeki gerilimi yakından takip etmiş ve bölgedeki geniş çaplı jeopolitik kaygıları yansıtan haberlere yer vermiştir. Temmuz ayında yayımlanan haberlerde, iki taraf arasındaki tansiyonu artıran olaylara yer verilmiştir. 5 Temmuz'da Osmanlı donanmasına ait bir muhribin Sakız Adası ile Çeşme arasında bulunan küçük bir adaya saldırdığı, adaya ateş açtığı ve yaklaşık 40 mülteciyi kaçırdığı gazete tarafından iddia edilmiştir. Osmanlı cephesinde ise Dâhiliye Nazırı Talât Bey, Meclis'te yaptığı konuşmada, Anadolu'daki Rum karşıtı hareketleri durdurmak için atılan adımları anlatmış ve özellikle Foça'da yaşanan aşırılıkları kabul ederek suçluların ağır şekilde cezalandırılacağını vurgulamıştır. Ancak gazete Osmanlı yönetiminin, bu tür olayları önleme konusundaki kararlılığını sorgulamıştır. Gazeteye göre İzmir ve Bursa'da Rumlara yönelik saldırıların devam ettiğine dair haberler, resmî makamların bölgede sükûnetin sağlandığı yönündeki açıklamalarına gölge düşürmüştür. Gazete 13 Temmuz'da ise Osmanlı askerlerinin İzmir Körfezi girişindeki bir adaya baskın düzenlediğini ve buradaki 13 Yunan balıkçıyı öldürdüğü ve paniğe kapılan yaklaşık 200 Hristiyan'ın bir Fransız vatandaşının evine sığındığını bildirmiştir. *The Times* bu gelişmeleri Türk-Yunan ilişkilerinde süregelen bir gerilim bağlamında ele almış ve özellikle Rumların statüsünü

⁶⁷ *The Londonderry Sentinel*, 1 Ağustos 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

ve toprak ihtilafları nedeniyle bölgede tırmanan huzursuzluğu vurgulamıştır.⁶⁸

Ağustos ayının ilk günlerinden itibaren İngiliz basını, Osmanlı Devleti yetkililerinin açıklamalarına yer vererek Bâbîâli'nin tarafsızlık politikasını benimseyeceğini duyurmuştur. Ancak Almanya ile ittifakın imzalandığı ve seferberliğin ilan edildiği 2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı hükümeti, Meclis-i Meb'ûsan'ı süresiz olarak kapatmış; basına sansür koymuş ve moratoryum (borçların ertelenmesi) ilan etmiştir.⁶⁹ Öte yandan *Midland Daily Telegraph* gazetesi 3 Ağustos 1914 tarihli haberinde Osmanlı Devleti'nin moratoryum ilan ettiğini duyurmuş ve Alman ordusunun Osmanlı topraklarında kalacağını belirtmiştir. Moratoryum kararı genellikle ekonomik zorluklar ve mali kriz dönemlerinde alınmıştır. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin mali durumu son derece zayıf olup devlet savaşın getirdiği ek yüklerle başa çıkmakta zorlanmıştır. Bu bağlamda İngiliz basınınca moratoryum ilanı, devletin mali istikrarını koruma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir.⁷⁰

Temmuz Krizi'nden sonra Avrupa'da hızla siyasi gerilimler artmıştır. Osmanlı Devleti ve diğer Avrupalı devletler ordularını seferber etmeye başlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti bu dönemde önemli askerî ve diplomatik kararlar almak zorunda kalmıştır. Alman subaylar, Osmanlı ordusunun modernizasyonunda önemli roller oynamış ve iki ülke arasında stratejik bir ittifak kurulmuştur. Bu bağlamda Alman ordusunun Osmanlı ülkesinde kalmaya devam etmesi, Osmanlı Devleti'nin askerî gücünü ve savunma kapasitesini artırma amacını taşımıştır. Diğer taraftan 2 Ağustos 1914 tarihli Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Sadrazam Said Halim Paşa, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki hedeflerine ilişkin ilk resmî beyanında Almanya'ya altı talepte bulunmuştur. Bu taleplerden biri, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında savaşa katılması ve mağlup olması durumunda, Almanya'nın üç Ege adası Sakız, Midilli ve Limni'nin Osmanlı egemenliğine iadesini garanti edilmesi olmuştur.⁷¹

⁶⁸ *The Times*, 6-14 Temmuz 1914.

⁶⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III, Ks. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 63-64.

⁷⁰ *The Midland Daily Telegraph*, 3 Ağustos 1914.

⁷¹ Eugene Rogan, *Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 70.

Evening Telegraph And Post ve *Halifax Evening Courier* gazeteleri, Bâbîâli'nin genel seferberlik emri verdiği⁷² ve Osmanlı ordusunun seferberlik sürecinin Alman Askerî Misyonu Şefi General Liman von Sanders'in komutası altında yürütüleceğini bildirmiştir.⁷³ *Exeter and Plymouth Gazette*'si de Avrupa ordularının yaklaşık mobilize güçlerini karşılaştırmalı olarak vermiş ve Osmanlı ordusunda yaklaşık olarak 500.000 asker olduğunu aktarmıştır.⁷⁴

Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti'nin genel seferberlik ilan etmesi, bölgedeki dengeleri etkilemiş ve özellikle Yunanistan'da belirgin tepkilere neden olmuştur. Fournier Ajansı'nın Paris'ten gönderdiği bir mesajda Yunan subaylarının telgrafla geri çağrıldığı bildirilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanına bir yanıt olarak yorumlanmıştır.⁷⁵ Seferberlik kararı Bâbîâli'nin Avrupa krizindeki tutumu hakkında çeşitli söylentilere yol açmıştır. Londra'daki Türk Büyükelçiliği Bâbîâli'nin, katı bir tarafsızlık politikası izlediğini ve bu duruşundan ayrılmadığını bir kez daha vurgulamak zorunda kalmıştır.⁷⁶ Aynı zamanda Rus Büyükelçisi, Osmanlı hükümetinden gayri resmî bir şekilde Türk seferberliği hakkında açıklama istemiştir.⁷⁷ Bâbîâli ise bu önlemin Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını korumak amacıyla ihtiyaten alındığını ve hiçbir şekilde Rusya'ya karşı olmadığını belirtmiştir.⁷⁸

İngiliz basınında yer alan haberlere göre Fransız kurmaylarının raporlarında 8 Ağustos günü Türk birliklerinin, özellikle Ferecik'te olmak üzere Dedeağaç ile Sofulu arasında büyük bir yığınak gerçekleştirdiği belirtilmiştir. Türk subaylarının Dedeağaç'a ve sınıra asker sevk etmek amacıyla kırk tren talep ettiği ancak bu talebin Fransız kurmayları tarafından reddedildiği aktarılmıştır. Bu istihbarat Kavala'daki askerî komutan tarafından da doğrulanmıştır.⁷⁹ Dedeağaç ve Sofulu arasındaki bölge genellikle kırsal ve tarım arazileriyle kaplı olmasına rağmen Osmanlı döneminde stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu alanda gerçekleştirilen askerî yığınaklar ve lojistik hareketler bölgenin stratejik önemini

⁷² *Halifax Evening Courier*, 4 Ağustos 1914.

⁷³ *Evening Telegraph and Post*, 4 Ağustos 1914; *Nottingham Daily Express*, 5 Ağustos 1914; *The Leeds Mercury*, 5 Ağustos 1914.

⁷⁴ *Exeter and Plymouth Gazette*, 4 Ağustos 1914.

⁷⁵ *The Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 7 Ağustos 1914; *The Daily Herald*, 7 Ağustos 1914.

⁷⁶ *The Western Mail*, 7 Ağustos 1914.

⁷⁷ *The Times*, 4 Ağustos 1914.

⁷⁸ *Western Mail*, 8 Ağustos 1914.

⁷⁹ *The Birmingham Daily Post*, 10 Ağustos 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

pekiştirmiştir. Dedeâğaç ile Sofulu arasındaki bölge Osmanlı askerî hareketlerinin yoğunlaştığı ve Fransız kurmaylarının dikkatini çeken stratejik bir alan olarak öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a karşı silahlanmaya başladığı iddiaları ve Türk birliklerinin Yunan topraklarına doğru ilerlediği yönündeki haberler, iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. Atina Bâbîâli'ye diplomatik temsilciler göndererek sorunu çözmeye çalışsa da bir yıl önce yaşanan Balkan Savaşları'nın yeniden alevlenme riski gündeme getirilmiştir.⁸⁰ Osmanlı birliklerinin "Yunanistan'a saldırmak amacıyla" Bulgaristan'a geçtiğine dair haberler Atina'da büyük bir endişeye yol açmıştır. Yunan hükümeti, Türk birliklerinin Bulgar topraklarına geçtiği yönündeki istihbaratın doğrulanması hâlinde gerekli deniz ve askerî tedbirleri alacağını Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Atina'daki Osmanlı Büyükelçisi Yunan hükümetine, Osmanlı Devleti'nin bir seferberlik emri verdiğini ancak bu emrin sadece ihtiyati bir tedbir olduğunu ve herhangi bir saldırgan niyet taşımadıklarını iletmiştir. Buna rağmen son günlerde Osmanlı birliklerinin Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a doğru ilerlediği bilgisi Yunan hükümetine ulaşmıştır. Bu gelişmeler üzerine Yunan Genelkurmayı'na gerekli tedbirlerin alınması için derhâl emir verileceği Bâbîâli'ye bildirilmiştir.⁸¹

Yine basında yer alan habere göre Sadrazam Said Halim Paşa, Türk seferberliğinin tamamen ihtiyati bir nitelik taşıdığını vurgulamış ve Trakya bölgesinde 200.000 ila 220.000 kişilik bir ordu kurma hedefinde olduklarını belirtmiştir. Bu hedefin ötesine geçen yedek kuvvetlerin ise geri çekileceği ifade edilmiştir. Aynı dönemde Bulgar hükümeti de savunma harcamaları için daha önce alınmış olan altı milyon sterlinlik kredinin yanı sıra seferberlik masraflarını karşılamak amacıyla iki milyon sterlinlik ek kredi talebinde bulunmuştur.⁸² Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın aynı dönemde seferberlik için önemli mali ve askerî önlemler almaları, bölgedeki gerginliğin arttığına işaret etmiştir. Osmanlı Devleti'nin savunma stratejisini ihtiyatla sınırlaması, diğer devletlerin hızla silahlanmasına karşı temkinli bir yaklaşımı yansıtmıştır. Bu durum devletler arası güç dengesi arayışının önemini ve olası çatışmalara karşı alınan tedbirlerin geniş çapta ekonomik destek gerektirdiğini göstermiştir.

⁸⁰ *The Daily Citizen*, 18 Ağustos 1914.

⁸¹ *Aberdeen Daily Journal*, 18 Ağustos 1914; *Guernsey Evening Press and Star*, 18 Ağustos 1914.

⁸² *Huddersfield Daily Examiner*, 11 Ağustos 1914; *The Birmingham Daily Post*, 12 Ağustos 1914.

İngiliz basınında yer alan bu haberler Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Avrupa ve Osmanlı Devleti'ndeki askerî hareketlilik ve seferberlik süreçlerine dair önemli ipuçları sunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Alman askerî liderliği altında seferber olması, bu dönemdeki askerî stratejilerini ve diplomatik ilişkilerini açıkça yansıtmıştır. Ağustos ayında Osmanlı Devleti hem tarafsız kalma arzusunu hem de seferberlik politikalarını çeşitli diplomatik ve askerî tedbirlerle dengelemeye çalışmıştır. Bu dönemde Bâbıâli'nin aldığı kararlar, dönemin siyasi atmosferini ve yaklaşan savaşın etkilerini yansıtmıştır.

The Western Morning News gazetesinin 5 Ağustos 1914 tarihli haberine göre Osmanlı Devleti'nin Londra büyükelçiliği, Bâbıâli'nin kesinlikle tarafsız kalmaya niyetli olduğunu ve Türk Donanması'nın seferber edilmesinin tamamen ihtiyati bir tedbir olduğunu açıklamıştır. Balkan diplomatik çevreleri bu seferberliğin önemli olduğunu ancak tehlikeli olmadığını düşünmüştür. Bazı çevreler bu durumu, Rusya'nın Karadeniz filosunun Boğaz'ı zorlayabileceği ve İstanbul'un güneyine çıkarma yapabileceği korkusuna bağlamıştır.⁸³

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde *Sultan Osman* ve *Reşadiye* zırhlılarına İngiliz hükümetince el konulması, Osmanlı kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı ve tepki oluşturmuştur. Bu gelişmelerin meydana getirdiği şaşkınlık sürerken 12 Ağustos 1914'te *Goeben* ve *Breslau* adlı Alman savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na sığınması uluslararası basında geniş yankı bulmuştur. İngiliz, Fransız ve İtalyan basını bu olayın Doğu Akdeniz'deki güç dengesi ve diplomatik ilişkiler üzerindeki potansiyel etkilerini tartışmıştır.

İngiliz basınında *Goeben*'in, Osmanlı sularına sığınmasının ardından parçalanarak ticari çıkarların güvence altına alınacağı ileri sürülmüş, Fransız basını ise bu durumun Üçlü İtilaf ile Osmanlı arasında diplomatik gerilimi artıracağını öngörmüştür. Ayrıca bu gelişmenin Yunanistan ve Rusya aleyhine bir güç dengesi oluşturacağına dikkat çekilmiştir. Özellikle Yunanistan bu gelişmeyi Bâbıâli'nin, kendisine saldırmaya hazırlandığı şeklinde yorumlamıştır.⁸⁴ İtalya basını Osmanlı Devleti'nin bu adımının bölgesel istikrarsızlığa neden olabileceğini belirtmiş ve İtalya'nın bu dengenin tehdit edilmesine izin vermeyeceği mesajını iletmiştir. *Goeben* ve

⁸³ *The Western Morning News*, 5 Ağustos 1914; *The Western Daily Press*, 5 Ağustos 1914.

⁸⁴ *The Times*, 13 Ağustos 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Breslau'nun Osmanlı donanmasına katılması, Yunanistan'da ciddi endişelere yol açmıştır. Özellikle *Breslau*'nun adının *Midilli* olarak değiştirilmesi, Balkan Savaşları'nda kaybedilen toprakların sembolik olarak geri kazanılması çabası şeklinde algılanmış ve Yunan kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Aynı zamanda bu gelişme Osmanlı Devleti'nin, Rum nüfusa karşı daha sert bir tutum takınabileceği ve Ege Adaları meselesinde uzlaşmaz bir politika izleyebileceği kaygısını doğurmuştur.⁸⁵

Goeben ve *Breslau*'nun Osmanlı donanmasına katılmasından sonra İngiliz kamuoyunda, "Türk-Yunan Gerginliği" başlığıyla ilgili haberler sıklıkla yer almaya başlamıştır. Atina'dan alınan bilgilere göre Paris ve St. Petersburg'daki Osmanlı büyükelçileri, *Goeben* ve *Breslau* gemilerinin satın alınmasının İtilaf Devletleri'ne değil de Yunanistan'a karşı bir hamle olduğunu belirten resmî açıklamalarda bulunmuştur. Atina'da şaşkınlıkla karşılanan bu açıklamaların basit bir diplomatik manevra mı yoksa zekice kurgulanmış bir strateji mi olduğu tartışma konusu olmuştur. Bazı yorumcular Osmanlı Devleti'nin bu beyanla, İtilaf Devletleri'nin dikkatini başka bir yöne çekmeye çalıştığını düşünmüştür. Atina kamuoyunda ise kruvazörlerin satın alınmasının hem Rusya hem de Yunanistan için endişe verici bir gelişme olarak değerlendirildiği bildirilmiştir. Ayrıca Yunan gemilerinin Osmanlı limanlarına yaklaşmaktan dikkatle kaçındığı belirtilmiştir.⁸⁶

Atina'dan gelen son haberlere göre Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a kaybettiği toprakları geri alma arzusu, ülkenin askerî planlarının merkezinde yer aldığı belirtilmiştir. Ancak bu hedefin gerçek olup olmadığı konusunda güçlü şüpheler mevcuttur. Diğer taraftan Yunanistan ile Bulgaristan'ın birleşerek güçlü bir cephe oluşturabileceği ancak Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile hareket etme olasılığının da göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. İngiliz basınına göre Almanya'nın etkisi altındaki Bâbıâli, General Liman von Sanders gibi seçkin Alman subaylarının komutası altında ordusunu güçlendirmek için birçok demiryolu inşa etmiştir. Bu altyapı çalışmasının Osmanlı ordusunu ülkenin herhangi bir bölgesine hızla ulaştırmasına olanak sağlayacağı ifade edilmiştir.⁸⁷

⁸⁵ İlyas Ak, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişindeki Kritik Dönemeç: İngiliz Basınına Göre Goeben ve Breslau'nun Osmanlı Donanmasına Katılması ve Rus Limanlarını Bombalaması (10 Ağustos 1914-29 Ekim 1914)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı, 2024, s. 463-496.

⁸⁶ *Sheffield Daily Telegraph*, 17 Ağustos 1914.

⁸⁷ *Sheffield Independent*, 16 Ağustos 1914.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni kendi yanında savaşa dâhil etme çabaları, İngiliz basınında geniş yankı uyandırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a güneyden bir saldırı düzenlemesinin, Avusturya'nın güney sınırlarındaki baskıyı hafifleteceği ve böylece Avusturya birliklerinin Fransa ve Rusya karşısında daha güçlü bir konuma gelebileceği ifade edilmiştir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin Kafkasya sınırında Rusya'ya karşı bir saldırı başlatması durumunda, Rus birliklerinin bir kısmının ana cephelerden Kafkasya'ya çekilmek zorunda kalacağı ve bu sayede bölgedeki savunmanın güçlendirilmesi gerektiği yönünde Berlin'de hesaplamalar yapıldığı öne sürülmüştür. Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni kendi safına katma çabasının, Balkanlar ve Kafkasya'da Rusya'ya karşı stratejik bir üstünlük sağlamak amacına yönelik olduğu öngörülmüştür. Bu girişim savaşın coğrafi kapsamını genişletme ve Almanya'nın müttefiklerini güçlendirme potansiyeli hedefini taşımıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaşa müdahil olmasının, Balkanlarda yeni çatışmaları tetikleyerek savaşın boyutunu önemli ölçüde genişleteceği öngörülmüştür.⁸⁸

Bir yandan Osmanlı Devleti'nin Yunanistan yerine Mısır'a saldıracağı diğer yandan ise Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaşın kaçınılmaz olduğu ve Osmanlı ordusunun Yunanistan'a doğru harekete geçtiğine dair spekülasyonlar sürerken İngiliz basınında, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki çatışma olasılığının önlendiğine dair haberler de yayımlanmıştır. Özellikle Osmanlı ordusunun Yunanistan'a doğru ilerlediğine dair çıkan haberler kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Reuters Ajansı'na göre bu konu hakkında resmî bir bilgi olmamakla birlikte Bulgaristan'a girip Yunanistan yönünde ilerlediği iddia edilen Osmanlı kuvvetlerinin geri çekildiğine dair gerekçeler bulunduğu iddia edilmiştir. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Basın Birliği de bu iddialara yönelik resmî bir açıklama yaparak Türk birliklerinin Bulgar topraklarına girip Yunanistan'a yöneldiği yönündeki haberlerin asılsız olduğunu duyurmuştur. Dolayısıyla Osmanlı birliklerinin mevzilerine geri döndüğüne dair yapılan açıklamanın da doğruluğunun olmadığı belirtilmiştir.⁸⁹

⁸⁸ *London Evening Standard*, 19 Ağustos 1914.

⁸⁹ *Staffordshire Sentinel*, 25 Ağustos 1914.

4.1. Türk-Yunan Savaşı'nın Yakın Zamanda Gerçekleşeceğine Dair Öngörüler: “Almanlar Türkleri Savaşa Hazırlıyor”

Osmanlı-Alman ittifakının kurulmasında belirleyici rol oynayan önemli unsurlardan birisi İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'dir. Bu büyükelçilik, ittifak ilişkilerinde merkezî bir konuma sahip olan büyükelçi, askerî ataşe, deniz ataşesi gibi kilit görevlerde bulunan Alman temsilcileri ile öne çıkmıştır. Bunun yanı sıra Alman Askerî Heyeti, Alman Akdeniz Filosu ve Alman İmparatorluk Donanması Türkiye Özel Kumandanlığı gibi çeşitli Alman askerî birimleri, İstanbul'daki Alman varlığının askerî boyutunu güçlendiren temel aktörler olmuştur. Bu birimlerin başında bulunan Alman general ve amiralleri, Osmanlı-Alman ittifakının şekillenmesinde ve sürdürülmesinde hayati bir rol oynamıştır. Bunlar sadece askerî stratejiler ve operasyonlar üzerinde etkili olmakla kalmamış aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin de derinleşmesine katkı sağlamıştır.⁹⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Almanya ile olan ittifakı, İstanbul'daki Alman askerî ve diplomatik varlığını oldukça güçlendirmiştir. Bu bağlamda Alman Askerî Heyeti İstanbul'daki Alman askerî varlığının en önemli unsurlarından biri olarak öne çıkmıştır. Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı ordusunda görevlendirilen Alman Askerî Heyeti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte giderek genişleyen ve etkisi artan bir yapıya dönüşmüştür. Özellikle Almanya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan ittifak antlaşması ve Avrupa'da savaşın patlak vermesi Alman subaylarının Harbiye Nezareti ve Osmanlı Genelkurmayı üzerindeki nüfuzunu artırmıştır. Bu süreçte Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders, Osmanlı ordusunun en güçlü ve en iyi eğitilmiş birliklerinden biri olan Birinci Ordu'nun komutanlığına atanmıştır. Diğer üç ordunun, komutanları Osmanlı generalleri olmasına rağmen, kurmay başkanlıklarına Alman subaylar getirilmiştir. Liman von Sanders, Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'dan sonra Osmanlı askerî hiyerarşisinde ikinci en önemli isim hâline gelmiştir. İstanbul'da ve Osmanlı cephelerinde görev yapan Alman askerî personelin sayısı, savaş ilerledikçe binlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde General Bronsart von Schellendorf gibi figürler, Osmanlı

⁹⁰ Yusuf Ziya Altıntaş, “Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı İstanbulu'nda Müttefik Almanlar”, *Osmanlı İstanbulu-IX*, (ed.) Feridun M. Emecen ve Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2024, s. 306.

Genelkurmayındaki üst düzey görevlerde bulunarak Alman etkisini daha da pekiştirmiştir.⁹¹

Osmanlı askerî departmanındaki bu durum İngiliz kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştır. İngiliz basınında Alman subaylarının, Osmanlı Devleti'ne Yunanistan ile savaşa hazırlanması için yardım ettiği iddiaları ileri sürülmüştür. Basında 31 Ağustos 1914 itibarıyla Sofya üzerinden gelerek Türk hizmetine giren Almanların sayısının 1,700'ü geçtiği belirtilmiştir.⁹² Ayrıca yüksek çevrelerdeki Alman yanlısı etkinin kanıtlarının açıkça görüldüğü belirtilmiştir. Ancak bu etkinin ne kadar derinlere sızdığını tespit etmenin imkânsız olduğu belirtilmiştir.⁹³

İngiliz kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin yakın zamanda savaş ilan edeceği ve bu saldırının Üçlü İtilaf güçlerine değil de Yunanistan'a yönelik olacağı yönündeki iddialar basında yer almıştır. Bununla birlikte bu durumun genel etkisinin değişmeyeceği çünkü Osmanlı Devleti'nin politikalarının büyük ölçüde Almanya'nın etkisi altında şekillendiği ileri sürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a savaş ilan etmesi durumunda, bu adımın Almanya'nın karşıtlarına yönelik bir savaş ilanı olarak yorumlanabileceği belirtilmiştir. Bu koşullarda Osmanlı Devleti' nin yalnızca Akdeniz'de konuşlanmış Müttefik donanmalarının saldırılarıyla değil aynı zamanda Balkan devletlerinin düşmanlığıyla da karşı karşıya kalacağı yorumu yapılmıştır.⁹⁴

İngiliz basını başında Enver Paşa'nın bulunduğu Osmanlı yönetimindeki bir grubun, Balkan güçlerinin birbirleriyle yeniden çatışmaya gireceği yönündeki beklentisinin gerçekçi olmadığını iddia etmiştir. Aksine Romanya ve Bulgaristan'ın muhtemelen Yunanistan'ın yanında yer alacağı ve bu üç Balkan gücünün çatışma ortamına dâhil olmaları hâlinde hem Osmanlı Devleti'ne hem de uzun süredir düşmanları olan Avusturya'ya karşı birleşecekleri öne sürülmüştür. Avusturya'nın kuzey sınırlarında Viyana'ya doğru ilerleyen Rus kuvvetleri karşısında zorlu bir mücadele içinde olduğu da bu bağlamda vurgulanmıştır.⁹⁵

⁹¹ Altıntaş, *a.g.y.*, s. 307-309.

⁹² *The Times*, 6 Eylül 1914.

⁹³ *The Courier*, 1 Eylül 1914.

⁹⁴ *The Western Daily Press*, 1 Eylül 1914.

⁹⁵ Aynı yerde.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Petrograd'dan gelen yarı resmî açıklamalara göre Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaşın yalnızca birkaç gün içinde patlak verebileceği öne sürülmüştür. Anadolu kıyılarında çok sayıda Türk birliğinin konuşlandırıldığı özellikle İzmir'de ve Çatalca yakınlarında yoğun askerî hareketliliğin olduğu bildirilmiştir. İstanbul'un Asya yakasında yer alan Üsküdar'ın doğusunda, Alman subaylarının denetiminde yoğun tahkimat çalışmalarının yürütüldüğü gözlemlenmiştir. General Liman von Sanders'in ise Osmanlı ordusunun ikinci komutanı olduğu ifade edilmiştir.⁹⁶ Onun liderliğindeki askerî hazırlıklar Osmanlı Devleti'nin, Yunanistan'a karşı alacağı pozisyonun stratejik ve operasyonel temelini oluşturmuştur. Bu hazırlıkların İngiltere ve müttefiklerine karşı bir Türk savaşına dönüşeceğine neredeyse kesin gözüyle bakılmıştır.⁹⁷

The Yorkshire Evening Post'a göre İtalya'nın 400.000 silahlı asker bulundurduğu ancak Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile savaşa girmesi hâlinde İtalya'nın zor bir duruma düşebileceği belirtilmiştir. İtalya'nın bu durumda Akdeniz ve Adriyatik Denizi'ndeki stratejik konumunun kendi aleyhine bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği iddia edilmiştir. Haberde Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi durumunda bir Avrupa gücü olarak sonunun neredeyse kaçınılmaz olduğu öne sürülmüştür. Ayrıca Osmanlı ordusunun Yunanistan'a karşı bir saldırı başlatması hâlinde Bulgaristan ve Romanya'nın, Rusya'nın yanında yer alma ihtimalinin yüksek olduğu tahmin edilmiştir. Bu durumda Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni savaşa teşvik etmek yerine daha dizginleyici bir politika izlemesinin uygun olacağı ifade edilmiştir.⁹⁸

Bu haberlerde Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin yalnızca kendisi için değil müttefikleri ve bölgedeki diğer büyük güçler için de olumsuz sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekilmiştir. İtalya'nın bölgedeki stratejik konumu gereği Osmanlı-Yunan savaşı nedeniyle zor duruma düşme ihtimali, savaşın yalnızca iki ülke arasındaki bir çatışma olmaktan öteye geçerek bölgesel bir krize dönüşebileceğini ortaya koymuştur. Akdeniz ve Adriyatik'teki güç dengesinin Osmanlı Devleti'nin savaşa katılımıyla bozulacağı ve bunun da İtalya'nın bölgedeki pozisyonunu doğrudan etkileyeceği anlaşılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin bölgesel aktörler üzerindeki potansiyel etkisini ve savaşın Akdeniz'de geniş çaplı bir

⁹⁶ *East Anglian Daily Times*, 3 Eylül 1914; *The Freeman's Journal*, 3 Eylül 1914.

⁹⁷ *Coventry Standard*, 4 Eylül 1914.

⁹⁸ *The Yorkshire Evening Post*, 3 Eylül 1914.

istikrarsızlığa yol açabileceğini göstermiştir. *The Yorkshire Evening Post* yaşanan bu gelişmeleri, Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasının Balkanlardaki dengeleri değiştireceği ve Bulgaristan ile Romanya'nın Rusya'nın yanında yer alma ihtimalini güçlendireceği şeklinde yorumlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafından teşvik edilmesinin aksine Almanya'nın daha dizginleyici bir tavır takınmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu öngörülerde Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin hareketlerini kontrol altında tutma çabası içinde olması gerektiği ima edilirken, Osmanlı Devleti'nin savaş hâlinde kendini yalnızlaşmış bulabileceği riski de öne çıkarılmıştır.

İngiliz basınına göre ünlü Alman kruvazörü *Panther*'in İzmir'e ulaşması ve bu olayın, çok sayıda Alman deniz subayı ve askerinin Romanya ve Bulgaristan üzerinden İstanbul'a geçişinin hemen ardından gerçekleşmesi, Türkler üzerinde şüphe uyandırmıştır. İngiliz kamuoyuna göre Alman propagandacılarının Müslüman başkentinde aktif oldukları kesinleşmiştir. Ayrıca İngiltere ile Almanya arasında savaş patlak verdiğinde İngiliz tersanelerinde bulunan iki dretnotun İngiliz hükümeti tarafından alıkonulması sonucu Osmanlı Devleti'nin yaşadığı memnuniyetsizlikten Almanların faydalanmış olabileceği öne sürülmüştür. Winston Churchill'in bu hamlesi, Osmanlı Devleti'nin Yunan donanmasına karşı üstün bir güçle saldırma fırsatını engellemiştir. Ancak basının yorumlarına göre Almanlar uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen Osmanlı Devleti'ne, Avusturya gibi savaşa girmesi için gerekli deniz gücünü sağlamayı taahhüt etmiştir.⁹⁹

Bu haberler Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin diplomatik olarak zor bir denge içerisinde bulunduğuna dikkat çekmiştir. Alman kruvazörü *Panther*'in İzmir'e varışı, Alman askerlerinin stratejik hareketliliği ve İngilizlerin Osmanlı donanması için sipariş edilen gemileri elinde tutması, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Almanya arasında gidip gelen diplomatik gerginliklerini gözler önüne sermiştir. Almanların Osmanlı Devleti'ni kendileriyle ittifaka çekmek için stratejik ve propagandist bir çaba içinde oldukları anlaşılmıştır. Churchill'in dretnotları alıkoyma kararı Osmanlı Devleti'nin donanma gücünü sınırlandırırken Almanların bu boşluğu kendi deniz güçleriyle doldurma vaadi, Osmanlı Devleti'nin savaşa katılımını teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

⁹⁹ *The Western Daily Press*, 1 Eylül 1914.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

İngiliz basını, 9 Eylül 1914 Çarşamba günü Bâbüâli'nin 1 Ekim itibariyle kapitülasyonları kaldıracağı haberini yayımlamıştır. Yunanistan Elçiliği diğer İtilaf Devletleri gibi kapitülasyonların kaldırılmasına itiraz etmiş ve resmî bir protestoda bulunmuştur.¹⁰⁰ Kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik bu protestolardan kısa bir süre sonra ise Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır.

29 Ekim 1914 tarihinde Osmanlı donanmasının Rus limanlarını bombalaması, İngiliz basınında geniş yankı uyandırmıştır. İngiliz basınına göre bu bombardıman hem siyasi hem de stratejik açılardan büyük bir öneme sahiptir zira Karadeniz'deki Rus limanlarına yönelik bu bombardıman, Osmanlı Devleti'nin Alman etkisi altında hareket ettiğinin ve Alman askerî desteğiyle bölgedeki deniz gücünü artırmaya çalıştığının bir sonucudur. İngiliz basını bu gelişmeyi Osmanlı Devleti'nin savaşta oynayacağı rolün belirginleşmesi olarak değerlendirirken olayın İtilaf Devletleri açısından doğuracağı sonuçları da tartışmaya açmıştır.

İngiliz basınında ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu eylemi karşısında “Yunanistan da hazır, hem de fazlasıyla hazır” yorumları yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu silahlı harekâtından sonra Yunanistan'ın savaş ilan edeceği düşüncesi İngiliz basınında hâkim görüş olarak ön plana çıkmıştır.

The Western Daily Press gazetesine göre Bulgaristan, Osmanlı Devleti yanlısı bir tutum sergilemiştir. Ancak Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın desteğiyle Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'a saldırma imkânını elde ederek fırsat alanını genişletmiştir. Buna karşın Romanya ve Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne rahatça saldırabilecek pozisyonda olarak değerlendirilmiştir. İngiliz basınında Romanya'nın Karadeniz'de Osmanlı kıyı şeridine saldırabileceği, Yunanistan'ın ise Anadolu kıyılarına yönelik tacizlerde bulunabileceği ancak bu Yunan saldırısına Osmanlı Devleti'nin etkili bir karşılık veremeyeceği öngörülmüştür. Ayrıca İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne müdahalesinin Akdeniz bölgesindeki sorunları önemli ölçüde artıracığı belirtilmiştir.¹⁰¹ *The Devon and Exeter Gazette*'e göre, Türk ordusu ve müttefikleri için muhtemel harekât bölgelerinden biri Selanik olarak öne çıkmıştır. İngiliz basınında Osmanlı ordusunun Selanik'e yönelik bir taarruz gerçekleştireceği ihtimali üzerinde durulmuş ve bu doğrultuda belirgin bir beklenti oluşmuştur. Basında ayrıca böyle bir saldırı karşısında Yunan

¹⁰⁰ BOA, HR.SYS, 2276/49, 29 Eylül 1914; BOA, HR.SYS, 2277/2, 10 Ekim 1914.

¹⁰¹ *The Western Daily Press*, 3 Kasım 1914.

ordusunun herhangi bir dış destek olmaksızın kendi imkânlarıyla direnmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu değerlendirme, Türk-Yunan ilişkilerinin yanı sıra bölgesel güç dengeleri ve Büyük Savaş'ın erken döneminde Balkanlardaki jeopolitik dinamikler açısından dikkat çekicidir.¹⁰²

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni savaşa dâhil etme yönündeki baskıları, özellikle Eylül 1914 itibarıyla belirgin bir şekilde artmıştır. Bu süreçte İttihat ve Terakki yönetimi, Yunanistan ile ilişkiler ve Ege Adaları meselesi bağlamında önemli bir karar aşamasına gelmiştir. Bâbıâli, iki temel seçenikle karşı karşıya kalmıştır: Yunanistan'a savaş ilan ederek Ege Adaları üzerindeki taleplerini askerî yollarla sürdürmek ya da bu hedeflerinden vazgeçmek veya bunları ertelemek durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak Osmanlı donanmasının yetersizliği, Balkan İttifakı projesinin başarısızlığa uğraması, İngiltere ve Almanya'nın Osmanlı donanmasının Çanakkale'den Ege Denizi'ne çıkmasına izin vermeme yönündeki tutumu ve Rusya'ya yönelik askerî planların öncelik kazanması, ikinci seçeneği daha makul kılmıştır. Benzer şekilde, Yunanistan açısından da Osmanlı Devleti ile bir savaşın mümkün olmadığı görülmüştür. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni savaş dışında tutma yönündeki politikası, Romanya ve Sırbistan'ın desteğinin sağlanamaması, Bulgaristan'ın Selanik'i işgal etme ihtimalinin doğurduğu endişeler ve Kral Konstantinos ile Başbakan Venizelos arasındaki görüş ayrılıkları, Yunan hükümetini ihtiyatlı bir tutum sergilemeye sevk etmiştir. Sonuç olarak, Temmuz-Kasım 1914 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında bir savaş yaşanmamış ancak iki ülke arasındaki en önemli anlaşmazlık konularından biri olan Ege Adaları meselesi çözüme kavuşturulamamıştır. Böylece Balkan Savaşları sonrasında Türk-Yunan ilişkilerinde devam eden gerilim, Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında da sürmüştür.¹⁰³

Sonuç

İngiliz basınına göre Birinci Dünya Savaşı öncesi ve hemen sonrasında Osmanlı-Yunan ilişkilerine dair yapılan analizler, iki ülke arasındaki gerilimin yalnızca bölgesel dinamiklerden kaynaklanmadığı gibi aynı zamanda uluslararası güç dengeleri ve büyük devletlerin stratejik hesaplamalarıyla şekillendiğini göstermiştir. 19. yüzyılın başlarında

¹⁰² *The Devon and Exeter Gazette*, 3 Kasım 1914.

¹⁰³ Yellice, *a.g.e.*, s. 469-470.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla başlayan ve Balkan Savaşları'yla devam eden süreç, Osmanlı-Yunan ilişkilerinde derin bir güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Bu dönemde Yunanistan'ın genişleme politikaları ve özellikle denizlerdeki güç mücadelesi İngiliz basınında, Osmanlı Devleti'nin zayıflığına ve bölgedeki dengesizliklere sıkça vurgu yapılarak yorumlanmıştır.

Yunanistan'ın Balkan Savaşları'nda elde ettiği başarılar, sadece kara toprakları değil aynı zamanda denizlerde de hâkimiyet kurmasına imkân tanımış ve bu durum, Ege Denizi üzerindeki stratejik dengeleri Osmanlı aleyhine değiştirmiştir. Yunanistan'ın ABD'den modern savaş gemileri satın alması ve donanmasını güçlendirme çabaları, Osmanlı Devleti'nin stratejik konumunu daha da zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a kaptırdığı adaları geri almak için girdiği dretnot savaşı ise İngiliz basınında yankı uyandırmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin donanmasını modernize etme çabaları ve Almanya'dan destek alarak Yunanistan'ın denizlerdeki üstünlüğüne meydan okuması, İngiltere'de ilgiyle takip edilmiştir. Bu süreçte *Goeben* ve *Breslau* savaş gemilerinin Osmanlı donanmasına katılması, Doğu Akdeniz'deki güç dengesinin Yunanistan aleyhine değiştiği şeklinde yorumlanmıştır. İngiliz gazetelerinde bu iki modern savaş gemisinin Osmanlı donanmasına kattığı potansiyel gücün, Ege Denizi ve çevresindeki dengeleri nasıl etkilediği üzerine analizler yapılmıştır.

İngiliz basını, Osmanlı Devleti'nin dretnotlar ve diğer modern savaş gemileriyle denizlerdeki güç dengesini yeniden kurma girişimlerini, Avrupa'daki geniş çaplı güç mücadelesinin bir parçası olarak ele almıştır. Özellikle Doğu Akdeniz'de Osmanlı donanmasının güçlenmesi yalnızca Yunanistan için değil aynı zamanda bölgedeki diğer aktörler için de dikkate değer bir değişim olarak yorumlanmıştır. Bu dönemde İngiliz gazeteleri, Osmanlı Devleti'nin donanma modernizasyonuna dikkat çekerken özellikle *Goeben* ve *Breslau*'nun katılımının ardından Yunanistan'ın nasıl bir stratejik yanıt vereceği konusunda tahminler yürütmüştür. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a karşı gerçekleştirdiği denizlerdeki güç mücadelesi, yalnızca iki ülke arasındaki rekabetin değil aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki büyük güçlerin çıkar çatışmalarının bir yansıması olarak görülmüştür.

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı-Yunan ilişkilerinde yaşanan gerilim, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla daha da tırmanmış ve bu durum, İngiliz basını tarafından dikkatle takip edilmiştir. Savaşın eşiğinde, bölgedeki güç dengelerinin kırılabilirliği ve Avrupalı devletlerin çıkar

çatışmaları, Osmanlı Devleti'nin güvenlik arayışlarını ve Yunanistan'ın genişleme politikalarını daha da keskinleştirmiştir. Özellikle savaşın başlangıcında İngiliz basınında, Osmanlı Devleti'nin eski topraklarını geri alma isteği ve Yunanistan'ın savaş hazırlıkları, iki ülke arasındaki rekabetin diplomatik ve askerî boyutlarda ne kadar derin olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte, Doğu Akdeniz'deki stratejik dengeler yeniden şekillenmiştir. İngiliz basınında Osmanlı Devleti'nin savaş sürecindeki rolü ve Yunanistan ile arasında yaşanan diplomatik çatışmaları, kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında yer alması Yunanistan'ın stratejik manevra alanını daraltırken, bölgedeki büyük güçlerin çıkar çatışmalarını daha da belirginleştirmiştir. İngiliz basını bu yeni dengeleri analiz ederken Osmanlı Devleti'nin savaş boyunca Batı'ya karşı yürüttüğü direniş ve diplomatik manevraları Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesinin merkezî unsurları olarak değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

I.I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı (DH. EUM. EMN)
Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR. 3)
Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS)
Sadaret Divan Mukavelenameler (A. DVN. MKL)

II. Resmî Yayınlar

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Lansing Papers, 1914-1920, Volume I, (ed.) J.S. Beddie, United States Government Printing Office, Washington 1939.

* Kullanılan arşiv vesikalarının detayları dipnotlarda gösterilmiştir.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

III. Süreli Yayınlar**

Aberdeen Daily Journal
Aberdeen Press and Journal
Bayswater Chronicle
Bucks Advertiser and Aylesbury
Coventry Standard
Daily Malta Chronicle and Garrison Gazette
Daily News & Leader,
Dundee Evening Teleraph and Post
East Anglian Daily Times
Edinburgh Evening News
Evening Echo
Evening Mail
Evening Telegraph and Post
Exeter and Plymouth Gazette
Guernsey Evening Press and Star
Halifax Evening Courier
Hampshire Telegraph and Naval Chronicle
Hartlepool Northern Daily Mail
Huddersfield Daily Examiner
Kerry News
London Evening Standard
Manchester Evening News
Northampton Mercury
North-Eastern Daily Gazette
Nottingham Daily Express
Pall Mall Gazette
Sheffield Daily Telegraph
Sheffield Independent
Soulby's Ulverston Advertiser and North Lonsdale Advertiser
Staffordshire Sentinel
The Banffshire Herald
The Barrow Herald
The Birmingham Daily Post
The Courier
The Daily Citizen

** Kullanılan süreli yayınların tarihleri dipnotlarda gösterilmiştir.

İLYAS AK

The Daily Express
The Daily Herald
The Devon and Exeter Gazette
The Free Press
The Freeman's Journal
The Globe
The Lancashire Daily Post
The Leeds Mercury
The Leicester Mail
The Londonderry Sentinel
The Manchester Courier
The Midland Daily Telegraph
The Newcastle Daily Journal
The Newcastle Journal
The North-Eastern Daily Gazette
The Ottawa Free Press
The Pall Mall Gazette
The Scotsman
The Staffordshire Sentinel
The Sun
The Times
The Western Daily Press
The Western Mail
The Western Morning News
The Yorkshire Evening News
The Yorkshire Post and Leeds Intelligencer

IV. Araştırma Eserler

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

AK, İlyas, “Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Girişindeki Kritik Dönemeç: İngiliz Basınına Göre Goeben ve Breslau’nun Osmanlı Donanmasına Katılması ve Rus Limanlarını Bombalaması (10 Ağustos 1914-29 Ekim 1914)”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı, 2024, ss.463-496.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

AHMAD, Feroz, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, (çev.) Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

ALTINTAŞ, Yusuf Ziya, “Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı İstanbulu’nda Müttefik Almanlar”, *Osmanlı İstanbulu-IX*, (ed.) Feridun M. Emecen ve Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2024, ss. 305-325.

BABACAN, Hasan, *Mehmed Talât Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, Ks. II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

_____, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, Ks. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

BUDAK, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Makedonya’da Yunan Zulmü ve Osmanlı Devleti’nin Tavrı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 16, S. 32, 2017, ss. 1-20.

ÇETİN, Nurten, “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, 2010, ss.149-172.

EFİLOĞLU, Ahmet, *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2011.

_____, “1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi: İttihat ve Terakki’nin ve Yunanistan’ın Mübadele Politikaları”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 12, 2011, ss. 47-70.

HAYTA, Necdet, *Ege Adaları Sorunu 1911’den Günümüze*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

HÜLAGÜ, Metin, “1897 Osmanlı-Yunan Savaşı Çerçevesinde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 830-844.

MACMİLLAN, Margaret, *Barışa Son Veren Savaş*, Alfa Yayınları, (çev.) Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul 2014.

MENTEŞE, Halil, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Altınordu Yayınları, Ankara 2019.

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006.

_____, “Yakınçağda Osmanlı Bahriyesi”, *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü*, (ed.) A. Sefa Özkaya, Kronik Kitap, 2019, ss. 395-415.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, (çev.) Ahmed Maden ve Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

ROGAN, Eugene, *Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Ege Sorunu Belgeler C. I (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

_____, *Ege Sorunu Belgeler C. II (1913-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

TURAN, Şerafettin, “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu Boyutlar, Taraflar” *Üçüncü Askeri Tarih Semineri [Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)]*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, ss. 35-53.

WESTWELL, Ian, *Resimli Harp Tarihi I. Dünya Savaşı*, (çev.) Oktay Etiman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

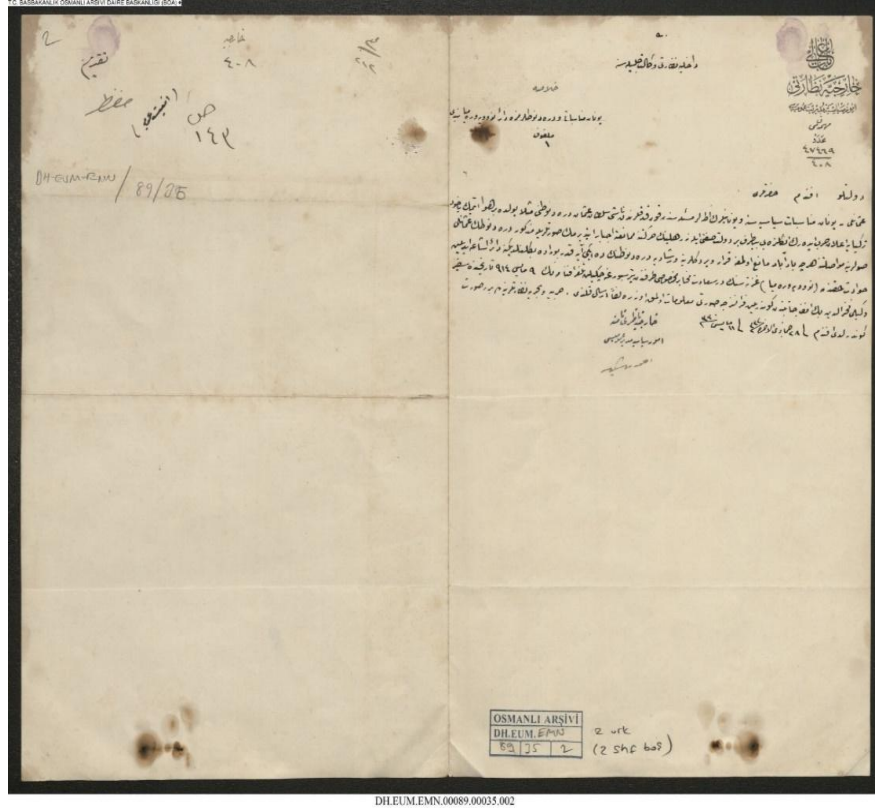
YELLİCE, Gürhan, *Ege Adaları Meselesi 1911-1914*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.

_____, “Türk-Yunan İlişkilerinde Dönüm Noktası: Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ın “Normalleşme” Arayışı ve Almanya'nın İttifak Projesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, 30 Ağustos 2021, ss. 91-115.

İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

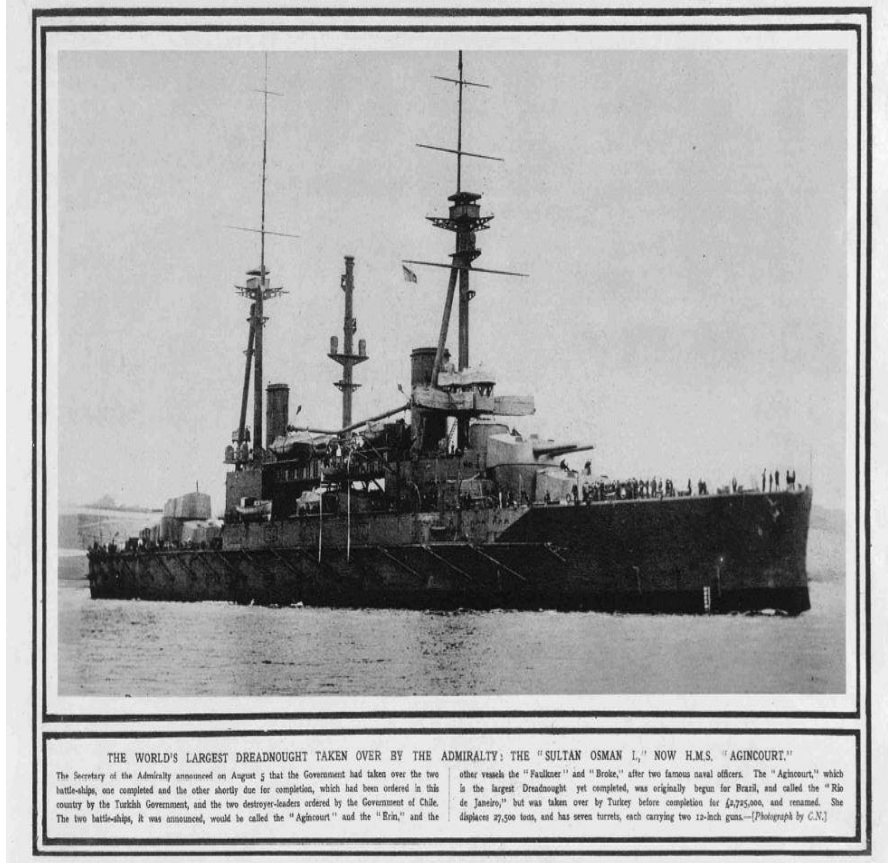
EKLER

EK-1

EK-1. Hariciye Nezâreti Yunanistan'ın, *Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye* zırhlılarının Osmanlı sularına ulaşmasını engellemek amacıyla bu gemileri havaya uçurabileceği veya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edebileceği ihtimalleri üzerinde değerlendirmede bulunduğu bir arşiv vesikası (BOA, *DH. EUM. EMN*, 89/35 Leff: 2, R. 11 Mayıs 1330 (24 Mayıs 1914)).

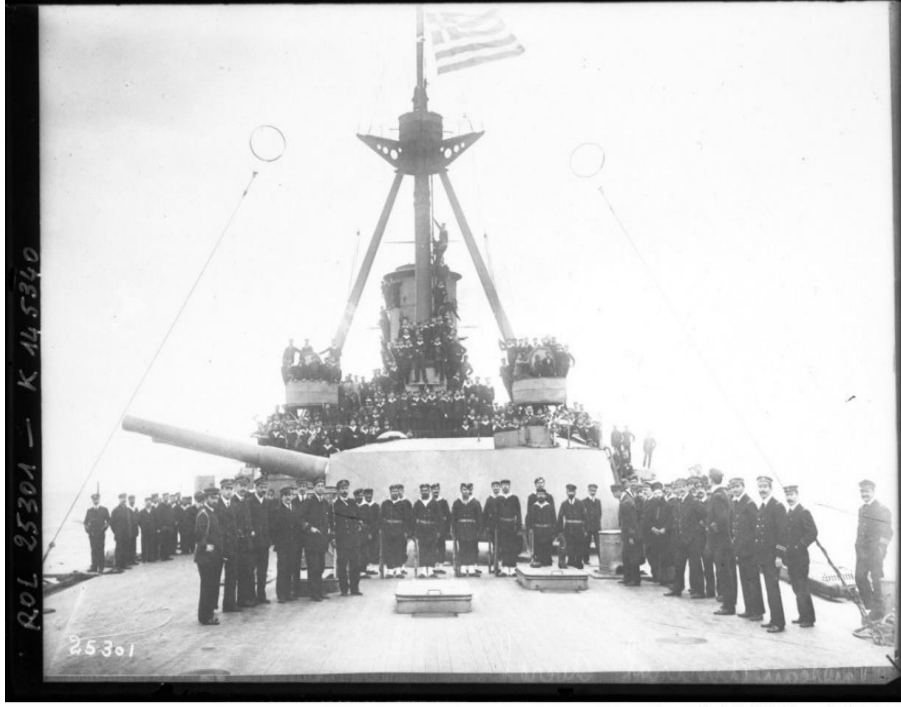
EK-2

EK-2. İngiliz basınında *Sultan Osman-ı Evvel* (şimdiki adı *H.M.S. Agincourt*) drenotu (*The Illustrated War News*, 12 Ağustos 1914).

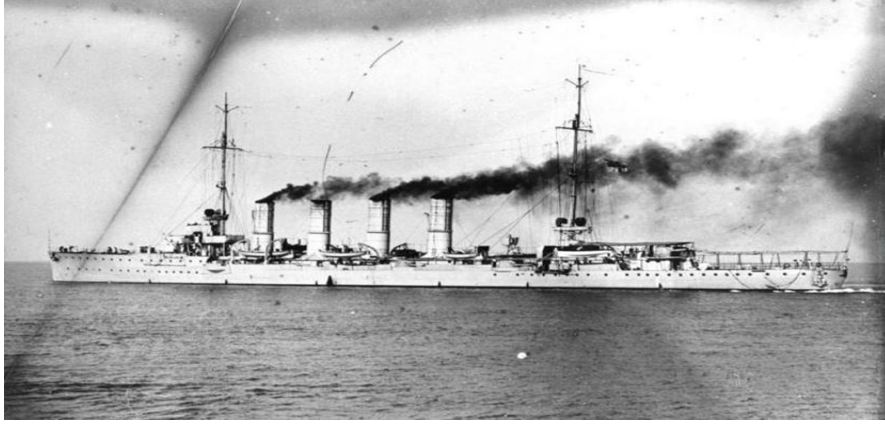
İNGİLİZ BASININA GÖRE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLARINDA TÜRK-
YUNAN GERGİNLİĞİ (TEMMUZ- KASIM 1914)

EK-3

EK-3. Yunanistan tarafından 1910 yılında İtalya'dan satın alınan ünlü *Averoff* zırhlısı, Yunan donanmasına Osmanlı donanması karşısında belirgin bir üstünlük sağlamıştır (1912 yılında çekilmiş bir fotoğraf *Averof* zırhlısı mürettebatı) <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6922602x?rk=21459;2>, (02.12.2024).

EK-4

EK-4. İngiliz basınına göre Osmanlı Devleti'nin *Breslau* gemisine *Midilli* adını vermesinin nedeni, Midilli Adası'nın Balkan Savaşları sırasında Yunanistan tarafından Osmanlı Devleti'nden alınan adalar arasında yer almasıdır. Basına göre Osmanlı Devleti gemiye bu adı vererek Midilli Adası'nı geri alma niyetini ima etmiştir, <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/goeben-sms-and-breslau-sms/>, (02.12.2024).

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY COLONIES IN THE 19TH- CENTURY OTTOMAN BOSNIA

Mehmet ÇETİN*

ABSTRACT

During the expansion of the Ottoman Empire, frontier organizations played a crucial role in defending against external invasions and supporting further conquests. As the state's expansion focused westward, the Balkan frontier became a key strategic area, with a border organization heavily reliant on the participation of non-Muslims. However, in response to the disruptive influences of the French Revolution and the interventions of Western powers, the Ottoman frontier policy - which had long been shaped by cooperation with local elements- began to evolve into new organizational models. Although numerous studies address the pre-modern Balkan frontier and 19th-century military and administrative reforms, the innovative measures to secure these borders remain unexplored. This study seeks to fill this gap by examining the implementation of the military colony system in the Bosnian frontier during the 19th century, utilizing primary sources. Bosnia's particular challenges in military recruitment further underscore the significance of this topic. The findings demonstrate that the colonial militia system, though applied within a limited scope and during a brief period, was a pivotal step in the evolution of regular Ottoman border forces, laying the groundwork for the establishment of organized and sustainable frontier defence.

Keywords: Military Colony, Ottoman Empire, Balkan Frontier.

* Assoc. Prof., Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, İzmir, ORCID: orcid.org/0000-0002-6954-0908, E-mail: mehmet.cetin@deu.edu.tr

BALKAN SERHADDİNİ SAVUNMAK: 19. YÜZYIL OSMANLI BOSNASI'NDA ASKERİ KOLONİLERİN ORGANİZASYONU

ÖZ

Serhad teşkilatı, genişleme dönemi Osmanlı Devleti'nde düşman istilâlarını karşılamada ve yeni fetih hareketlerinde önemli bir rol oynamıştır. Devletin genişlemesi Batı'ya doğru odaklandıkça, Balkan serhaddi, gayrimüslimlerin yoğun katılımını içeren sınır teşkilatı ile önemli bir stratejik alan haline gelmiştir. Ancak Fransız Devrimi'nin yıkıcı etkileri ve Batılı güçlerin müdahalelerine karşılık, uzun süredir yerel unsurların işbirliği ile şekillenen serhad politikası, yeni örgütlenme modellerine doğru evrilmiştir. Modern Dönem öncesi Balkan serhaddini ve 19. yüzyılda bölgedeki idari ve askeri reformları konu alan çok sayıda çalışma olmasına rağmen, sınır boylarının muhafazasına yönelik yeni girişimler yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma, birincil kaynaklar yardımıyla 19. yüzyılda Bosna sınırında askeri koloni sisteminin uygulanmasını inceleyerek bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bosna'nın asker alımında zorluklar yaşanan bir bölge olması konunun önemini daha da vurgulamaktadır. Bulgular sınırlı kapsamda ve kısa bir süre için uygulanabilmesine rağmen koloni-militer yönteminin düzenli sınır birliklerinin teşkilinde önemli bir adım olduğunu ve örgütlü ve sürdürülebilir sınır savunmasının kurulmasına zemin hazırladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Koloni militer yöntemi, Osmanlı Devleti, Balkan Serhaddi.

Introduction

The term *serhad* in the Ottoman Empire referred to the border region with neighboring states,¹ characterized by fortifications and ongoing conflict. Lacking fixed boundaries, it was a zone of limited sovereignty.² The serhad organization aimed to counter invasions, weaken the enemy through raids, and disrupt its logistics.³ As the empire expanded, frontier troops shifted to new borders, making these regions a springboard for further conquests.⁴

¹ Osman Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilgi*, No. 52, Winter 2010, p. 80.

² Palmira Brummett, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, State University of New York Press, New York 1994, p. 12; Mark Stein, *Guarding the Frontier: Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*, I. B. Tauris, London and New York 2007, p. 13; Andrew Peacock, *The Frontiers of the Ottoman World*, Oxford University Press, Oxford 2009, p. 11-12.

³ Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti'nde Uc (Serhad)lar", *Doğu Batı, Makaleler II*, (prep.) Taşkın Takış ve Sunay Aksoy, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, p. 54.

⁴ Gümüşçü, *op.cit.*, s. 86.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

The Ottoman Empire emerged as a Balkan power,⁵ valuing the region for its strategic importance.⁶ Before the 16th century, with Muslims and Turks in the minority, the frontier organization relied heavily on non-Muslims.⁷ As expansion ended in the late 16th century, the focus shifted to territorial preservation.⁸ In response to 17th-century military developments, the Ottomans decentralized their military, increasing reliance on ayans and provincial forces.⁹ After 1700, they replaced centralized defense with contractual alliances, as seen in the Danube Principalities and Crimea, while supporting volunteer warrior communities.¹⁰ In the late 18th century, the Ottoman Empire faced defeats by Russia and Austria, nationalist uprisings, and Western-backed independence movements, straining its ties with local forces. In response, it pursued an internal balance policy to curb regional powers resisting centralization.¹¹ While military control shifted to the central authority, paramilitary forces remained key in defending the *serhads*.¹² The oppressive rule of local elements, including fortress guards, fueled rebellions, which were countered by paramilitary forces.¹³

The literature regarding the administration, economy, military infrastructure and defence of the frontiers in different parts of the Ottoman Empire is gradually expanding. Nevertheless, most of these studies focus on the period before the 19th century. In this context, this study aims to

⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, Da Yayıncılık, İstanbul 2003, p. 39.

⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt: 1, (ed.) Halil İnalcık ve Donald Quatert, Eren Yayınları, İstanbul 2004, p. 313-321.

⁷ Evgeni Radushev, "Ottoman border periphery (serhad) in the Nikopol Vilayet, first half of the sixteenth century", *Études balkaniques*, No. 3-4, 1995, p. 158-159; Ufuk Gülsoy, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, p. 22.

⁸ Gabor Agoston, "Ottoman Conquest", *The Encyclopedia of War*, (ed.) Gordon Martel, Blackwell Publishing, United Kingdom 2012, p. 2.

⁹ Gabor Agoston, "Empires and Warfare in East-Central Europe, 1550-1750: the Ottoman-Habsburg Rivalry and Military Transformation", *European Warfare, 1350-1750*, (ed.) Frank Tallett, Cambridge University Press, Cambridge 2012, p. 115.

¹⁰ Virginia Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870, An Empire Besieged*, Routledge, London and New York 2013, p. 487.

¹¹ Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats, The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Ithaca and London 1994, p. 2-18.

¹² Mehmet Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001, p. 25, 26.; Aksan, *op. cit.*, p. 333-334; Rossitsa Gradeva, "Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Proceedings of the British Academy*, Vol. 156, 2009, p. 6.

¹³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, p. 200-201.

contribute to the literature by addressing an initiative put forward in the defense of the Balkan frontier during a period that was particularly turbulent for both the Ottoman Empire and the Balkans in the 19th century, illustrated by the examples of Austria, Russia and Sweden. The first introduction of this procedure into Ottoman thinking took place in 1849, and its implementation was only possible in the 1860s. This periodisation constitutes a rational boundary for the subheadings of the study. In the following part of the study, the developments that necessitated the realization of such a procedure in the frontier tribes will be presented within the framework of 19th-century Balkan history; then, different examples of the colonial-military procedure in Western countries will be given. In the fourth part, the process of establishing the colonial-military procedure in the Ottoman Empire will be analysed based on primary sources.

1. Mid-19th Century Nationalist Movements, Revolts and Dissolution in the Balkans

The 19th century was a period in which national identity was constructed, and separatist uprisings occurred in the Balkans due to the emergence of a bourgeois class enriched through trade, the strengthening of local feudal elements, the effects of the French Revolution, the support and incitement of the church and Western countries, and finally the gradual loss of authority of the central government in the region.¹⁴ The failure of the Second Siege of Vienna provided a favourable environment for the development of nationalist movements in the Balkan Peninsula. After the failure in the Second Siege of Vienna, the Ottoman administration began to lose its authority in the region. Following the Treaty of Karlowitz (1699) and the Treaty of Passarowitz (1718), trade conducted by Russia and Austria in the Danube region increased significantly. This growth, driven by concessions granted by the Ottoman Empire, contributed to the rise of a commercial bourgeoisie among the Balkan nations.¹⁵

From the 17th century, prolonged wars strained the Ottoman budget, allowing ayans and local notables to dominate tax collection, leading to

¹⁴ Barbara Jelavich, *History of the Balkans, Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Volume 1, Cambridge University Press, USA 1995, p. 171-193; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, p. 59-87.

¹⁵ Ortaylı, *İmparatorluğun...*, p. 48, 59.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

corruption.¹⁶ Abuses by local beys drove non-Muslim merchants to evade taxes and trade with the Habsburgs. Balkan Orthodox merchants prospered from Russian trade privileges under the 1774 Treaty of Kuchuk Kainarji and France's decline in the Levant.¹⁷ Western Europe's industrial growth turned Ottoman provinces into raw material suppliers and markets for manufactured goods, enriching Balkan merchants.¹⁸ Meanwhile, the Christian peasantry, primarily identifying by religion, generally accepted Ottoman rule, with occasional socio-economic protests targeting local elites rather than the central government.¹⁹

The Orthodox church, which became an institution of the Ottoman center after the conquest of Istanbul, was accepted as the representative of the Orthodox population not only by the state but also by the Orthodox people. This is why they directed their criticisms and accusations to the local ruling class rather than to the state in general. Until the emergence of national movements, the Church protected the Christian community ideologically. Nevertheless, the acquisition of a dominant position within the Orthodox nation by the wealthy and, therefore, mighty Greek Phanariot administration in the 18th century was among the first steps of the Bulgarian, Serbian and Romanian national movements, which sought to erase Greek influence and replace it with their national identity.²⁰ The Greeks formed the bourgeoisie in the major cities of the Balkans and not only influenced other Balkan bourgeoisies, but also became instruments for spreading national consciousness. This situation diminished the prominence of Balkan Orthodox ethnic identities. It led to the dissolution of the Millet System, which made it possible for religious groups to develop their political identity within their religious identity.²¹

¹⁶ Georges Castellan, *History of the Balkans, From Mohammed the Conqueror to Stalin*, (trans.) Nicholas Bradley, Columbia University Press, New York 1992, p. 217; Evguenia Davidova, *Nation-States, Through the Eyes of Three Generations of Merchants (1780s-1890s)*, Brill, Leiden-Boston 2013, p. 13-14; Castellan, *op.cit.*, p. 273-275.

¹⁷ Thanos Veremis, *A Modern History of the Balkans, Nationalism and Identity in Southeast Europe*, I. B. Tauris, London - New York 2017, p. 9.

¹⁸ Ortaylı, *İmparatorluğun...*, p. 59.

¹⁹ Veremis, *op.cit.*, p. 11-12.

²⁰ Jelavich, *op.cit.*, p. 53-57; Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (trans.) Recep Boztemur, İmge Yayınevi, Ankara 2004, p.14, 21, 24.

²¹ Edouard-Philippe Engelhardt, *La Turquie et le Tanzimat ou Histoire des Réformes dans L'Empire Ottoman*, Troisième Partie, A. Cotillon, Paris 1882, p. 154-156; Şennur Şenel, "19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar", *Balkanlar El Kitabı*, Vol. I, (prep.) Osman Karatay and Bilgehan A. Gökdağ, Karam Yayınları, Çorum/Ankara 2006, p. 402-403; Davidova, *op.cit.*, p. 14-15.

The French Revolution introduced nationalism as the foundation of the state, reshaping identities in the Balkans, where religious affiliation had previously been dominant under the Millet System.²² Revolutionary ideas spread through political culture, the Balkan commercial diaspora, and local radicalism, influenced by Panslavism- a movement promoting Slavic unity and a key Russian strategy for Balkan expansion.²³ Western powers pursued their own interests; Russia, lacking direct access to open seas, saw the Balkans as geopolitically vital, while Austria, after annexing Dalmatia in the Treaty of Campo Formio, focused on Bosnia-Herzegovina to secure its territorial links with Croatia, Slovenia, and Dalmatia.²⁴ The 19th-century centralist reforms, including the Tanzimat Edict, aimed to foster Ottoman unity through legal equality but instead fueled Balkan uprisings.²⁵ Peasant revolts surged as unmet expectations led to unrest, exacerbated by unresolved tax and land issues, regional abuses, and banditry.²⁶ Non-Muslim intellectuals, disappointed by unfulfilled representation promises in the Tanzimat and Imperial Reform Edict,²⁷ spearheaded nationalist movements, leveraging increased rights and Western-backed opportunities. Meanwhile, Balkan Muslim communities resisted reforms that threatened their previous privileges.²⁸

The Balkan Christian independence movements followed three stages: national awakening, internationalization with the support of great

²² Jelavich, *op.cit.*, p. 174; Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York-Oxford 1996, p. 178; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990, p. 171.

²³ Veremis, *op.cit.*, p. 11-12; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Vol. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, p. 27; Mithat Aydın, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, Vol. 69, No. 256, 2005, p. 913-; Zafer Gölen, "Şark Meselesi Işığında Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçlerin Politikaları", *Türk Yurdu Dergisi*, No. 284, April 2011, p. 95.

²⁴ Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements, 1806-1914*, Cambridge University Press, New York, 1991, p. 267-268; Noel Buxton and C. Leonard Leese, *Balkan Problems and European Peace*, Charles Scribner's Sons, New York 1919, p. 19; Gölen, *op. cit.*, p. 98.

²⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul 1996, p. 358.

²⁶ Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992, p. 44; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, p. 221.

²⁷ John R. Lampe and Marvin R. Jackson, *Balkan Economic History, 1550-1950*, Indiana University Press, Bloomington 1982, p. 148.

²⁸ Castellan, *op.cit.*, p. 301; Kemal Karpat, "Balkanlar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, p. 30.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

powers, and armed struggle leading to independence.²⁹ The first major uprising occurred in early 19th-century Serbia, which gained autonomy under the 1829 Treaty of Edirne, inspiring others, especially Montenegrins.³⁰ Ottoman concerns over Bosnia and Herzegovina grew due to Montenegrin provocations. After the 1699 Treaty of Karlowitz, Bosnia became a key frontier with Austria, while the 1774 Treaty of Kuchuk Kainarji granted Russia the right to protect Orthodox Christians, fueling Bosnian resistance to Ottoman reforms, especially amid Serbian and Montenegrin influence.³¹ In protest of the Tanzimat reforms, which introduced a new military structure and higher taxes, Bosnians rose up in armed rebellion in 1831 and 1832. The belief that the new system would abolish professional Janissaries, kapudans, and yerlikulu forces while restructuring landholdings (ocaklık, çiftlik, and malikane) united diverse groups in a struggle to protect their rights. Their discontent extended beyond Bosnia's borders: during the Russo-Ottoman War of 1828-29 they refused to send troops, and their support remained minimal in the Crimean War, especially after the Tanzimat reforms stripped them of their privileges over the Christian population.³² Despite Bosnia's Muslim majority, the Ottomans found the region unreliable in critical moments of opposition.³³ At the beginning of the 19th century, the Montenegrins had limited access to the sea, as coastal areas were largely controlled by external powers. To expand their control over the coast, they sought to annex Herzegovina and frequently incited uprisings. They leveraged the loyalty of border districts and support from Western states, creating a dilemma for Ottoman regional policies.³⁴ Given the state's limited military

²⁹ Fatma Rodoplu Yıldırım, "Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, No. 1, April 2020, p. 87.

³⁰ Dušan T. Bataković, "A Balkan-Style French Revolution? The 1804 Serbian Uprising in European Perspective", *Balkanica*, Vol. XXXVI, 2005, p. 115; Ali Ata Yiğit, "Osmanlı-Sırp Sınır Çatışmaları ve Uluslararası İlişkilere Yansımaları (1878-1912)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Vol. 124, No. 244, p. 69.

³¹ Zafer Gölen, "Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olayları", *Belleten*, Vol. 74, No. 270, 2010, p. 423-427.

³² Jelavich, *Balkan...*, p. 380; Ahmet Cevat Eren, *Mahmud II. Zamanında Bosna Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965, p. 58-152; Fatma Sel Turhan, *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising, Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century*, I. B. Tauris, London-New York 2014, p. 226.

³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Vol. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, p. 181; İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar...*, p. 12-13.

³⁴ Charles Jelavich and Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press, Seattle and London 2000, p. 143. M. Hüdayi Şentürk, "Tuna Vilâyeti'nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha", *Belleten*, Vol. 59, No. 226, 1995, p. 722-727.

and financial resources and the complex international dynamic, achieving lasting stability and trust required cooperation with the local population. Only with such local support could administrative, fiscal and military reforms be implemented and stability maintained.³⁵

2. Military Colony Practices in Different States

As part of its efforts to reorganize Bosnia's border administration, the Sublime Porte considered establishing military colonies in the mid-19th century. This approach emerged following Cevdet Efendi's³⁶ mission to the region in 1863 to assess local conditions.³⁷ However, Western states had already implemented similar approaches at various times. The first example of this was introduced by Sweden in 1682. The essence of this system was combining the military recruitment system, known as *indelningsverket*, with the medieval practice of collecting taxes in kind, ensuring a steady supply of soldiers during the Thirty Years' War (1618-1648). Under this system, each region was organized into military districts responsible for recruiting soldiers in wartime, while in peacetime, these soldiers worked on land allocated to them.³⁸ Unlike earlier conscription methods, each district was now responsible for a fixed quota of soldiers. Crown-owned farms housed, fed, and equipped these farmer-soldiers, who laboured on the farms during peacetime in exchange for their upkeep. The system required regular peacetime training for these soldiers to ensure military readiness. With recruitment and maintenance responsibilities placed on the provinces, a balance of authority emerged between the central government and the provinces. The peasants regarded the system as fairer since it distributed the duty of soldier provision equally across regions and even individual villages.³⁹

³⁵ Maurus Reinkowski, "Double Struggle, No Income: Ottoman Borderlands in Northern Albania", *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 9, No. 12, 2003, p. 252-53.

³⁶ Ahmed Cevdet was not yet Pasha at the time of his assignment to Bosnia, therefore he was referred to as Efendi.

³⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 21-39, (pub. by) Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, p. 17.

³⁸ Thomas Kaiserfeld, "From Mapping to Mixing: Political Recognition of Expertise from the Allotment System to the Public Promotion of Manufactories", p.4, https://www.kth.se/polopoly_fs/1.108212.1550158196!/Menu/general/column-content/attachment/Kaiserfeld.pdf, (21.08.2024).

³⁹ Lars-Eric Höglund, *The Uniforms of the Swedish Army in the Great Northern War*, *Acedia Press*, 1996, p. 10; Paul Douglas Lockhart, *Sweden in the Seventeenth Century*, Palgrave MacMillan, New York 2004, p. 134; Michael Roberts, *The Swedish Imperial Experience, 1560-1718*, Cambridge University Press, Cambridge 1984, p. 141.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

The system aimed to maintain a standing army at a sustainable cost, providing both protection and political stability, and concentrating resources effectively. This structure of taxation, troop allocation, and supporting administrative controls formed a foundation for the Swedish nation-state from the 17th century onward.⁴⁰

This system, introduced by Sweden, was adopted by Prussia as the cantonal system. Moreover, the agriculture-based economy and the social bonds of the manorial system drew the peasantry's attention to the reorganization of military service. This system sought to strike a balance between the needs of the standing army and those of the economy.⁴¹ Under the canton system, the country was divided into conscription districts, each of which was assigned to a particular regiment. According to the regulations of 1733, each regiment was to recruit its soldiers from its assigned canton. While the non-commissioned ranks of the army were largely comprised of unfree peasants, the non-commissioned officer ranks were often comprised of free peasants, and the officer ranks were almost exclusively comprised of landed gentry. Thus, those who exercised authority over the peasants on the land could also command them in the army.⁴² Soldiers trained in these cantons for two to three months a year and returned home for the rest of the year to work according to the seasonal demands of agricultural life in Prussia. The main innovation of the canton system was the shift from a personal power relationship between lord and serf to a structural framework controlled by the state. It also enabled Prussia, with its limited population and material resources, to organise an army of trained professionals without disrupting local economic activity. The system was also a crucial first step in the militarization of Prussian-German society.⁴³

The Austrian colonial militia, known as the Grenzer, was established in the 16th century to protect against Ottoman raids along the Danube. The Austrian provinces bordering the Ottoman Empire were organized into

⁴⁰ Kaiserfeld, *op.cit.*, p. 4-5.

⁴¹ Otto Büsch, *Militarsystem und Sozialleben im Alten Preussen 1713-1807*, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1962, p. 17-18.

⁴² Robert M. Berdahl, "The Stande and the Origins of Conservatism in Prussia", *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 6, No. 3, 1973, p. 301.

⁴³ Daniel Riches, "Early Modern Military Reform and the Connection Between Sweden and Brandenburg-Prussia", *Scandinavian Studies*, Vol. 77, No. 3, 2005, p. 355; Thomas Hippler, *Citizens, Soldiers and National Armies: Military service in France and Germany, 1789-1830*, Routledge, New York 2008, p. 120.

regiments, battalions, and companies, operating similarly to a large military cantonment. Over time, these regions were governed as a military garrison with special rights and privileges. The area also served as a refuge for people fleeing Ottoman raids, particularly after the Treaty of Passarowitz (1718), which led to a mass exodus from Serbia and Bosnia. These refugees were resettled in the border areas along the Danube and Sava rivers. Eventually, the Austrian government turned these border settlements into a military colony, inspired by the frontier colonies established by ancient Greek and Roman rulers. The settlers, who formed a military caste, were given land in the form of fiefs. In return for this land, their primary duty was to protect the border, serving as both a military and sanitary cordon.⁴⁴ According to Paget's work on Hungary and Transylvania, these Austrian military colonies along the Ottoman border were more focused on preventing smuggling than defending against enemy incursions or outbreaks of disease; as Ottoman aggression had significantly decreased.⁴⁵

The system can be described as a patriarchal despotism. Each village functions as a self-contained unit with its own territory and a political and military leader. A commissariat official oversees the economic administration, while a judge-lawyer manages judicial affairs. The authority of these officials is unchallenged by the general public, and they hold unlimited control over all aspects of social, family, and individual life. In this colonial military system, the individual has no place outside of their role within the family. A person exists as a member of a family, which resides in a house and its subordinate parts, is allocated a piece of land, provides a certain number of soldiers when necessary, and is ruled by a family head with absolute authority.⁴⁶

In these colonies, families share their livestock and tools. No family member can privately own them.⁴⁷ Every man between the ages of 20 and 50 must serve in the army. Younger men undergo regular training in battalions, while older men are called to active duty in emergencies.⁴⁸ As a result, it is

⁴⁴ Foreign Office (FO), *Commons of Parliamentary Papers, Correspondence Respecting The Affairs of Hungary 1847-49*, 1850, Harrison and Sons, London 1850, p. 48; *The Times* (1867, December 26), No. 26004, p. 8.

⁴⁵ *The Weekly National Intelligencer* (1852, May 22), p. 3.

⁴⁶ *The Times* (1867, December 26), No. 26004, p. 8.

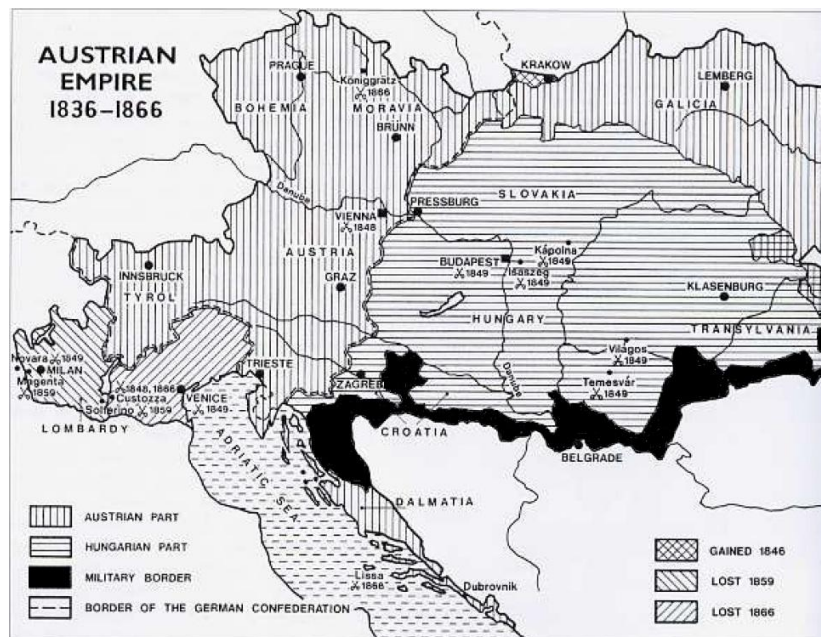
⁴⁷ *The Weekly National Intelligencer* (1852, May 22), p. 3.

⁴⁸ Darko Pavlovic, *The Austrian Army 1836-1866 Infantry*, Osprey Publishing, United Kingdom 1999, p. 24.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

possible that at any given time, 50.000 men are ready to join the army. On the surface, these 50.000 men appear to cost the state nothing in peacetime. However, a realistic calculation showed that the direct and indirect costs were more than double the cost of maintaining the same number of regular troops.⁴⁹ By the mid-nineteenth century, the Austrian military frontier encompassed 1.1 million people in the territories along the eastern Austrian provinces bordering the Ottoman Empire.⁵⁰ Map 1 shows the Austrian military frontier zone along the Ottoman frontier. The frontier troops were stationed in Karlstadt, Warasdin, Slavonia, Banat, Banal Croatia (now Central and Southern Croatia), and Transylvania.

Map 1: Military Frontiers of the Austrian Empire

Source: Darko Pavlovic, *The Austrian Army 1836-1866 Infantry*, Osprey Publishing, United Kingdom 1999, p. 4.

Although the system changed over time, its core principle - administering the region as a large, self-sustaining garrison with special rights

⁴⁹ *The Times* (1867, December 26), No. 26004, p. 8.

⁵⁰ Foreign Office (FO), *op.cit.*, p. 48.

and privileges- remained in place throughout its existence.⁵¹ By the mid-19th century, when the Ottoman Empire no longer posed a significant threat to Austria, the military colonies became less necessary. Despite this, the central government was reluctant to give up such a valuable resource, which could quickly provide troops for any conflict.⁵² However, after the events of 1866, the system could no longer be sustained, and the military structure in the border provinces was reorganized to match that of other provinces.⁵³

In early 19th-century Russia, the military colony system was introduced under Alexander I (1777–1825) to alleviate the army's food costs amid financial challenges following the Napoleonic Wars. The goal was to increase the army's self-sufficiency, form a reserve force of soldiers from colonized regions, and promote agricultural development by consolidating scattered villages in the steppes into more sustainable settlements.⁵⁴ Although a Prussian-style Landwehr militia system was initially considered, Russia's unique social and economic conditions made a military colony system more practical. Since most of Russia's population was serfs under the control of the nobility and private land ownership was almost nonexistent, this system better suited Russia's needs. Additionally, despite its vast territory, Russia had a lower population density than France, England, and other leading European regions. The empire's outlying areas were culturally diverse, with Cossack, Kalmyk, Bashkir, and other irregular cavalry groups dispersed across the country. Because peasants and serfs were considered the property of the nobility, a conscription law similar to the laws in Austria, Prussia, or France was impractical.⁵⁵

The purpose of organizing military colonies in Russia was to integrate military units with local inhabitants on royal lands, creating a new, self-sufficient peasant-soldier class. In these colonies, inhabitants devoted themselves to agricultural production to meet their needs in peacetime.⁵⁶ Each

⁵¹ *The Star* (1869, September 2), No. 30, p. 4.

⁵² Pavlovic, *op.cit.*, p. 24.

⁵³ *The Times* (1869, August 25), No. 26525, p. 7.

⁵⁴ Alexander Bitis and Janet Hartley, "The Russian Military Colonies in 1826", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 78, No. 2, 2000, p. 321; Richard Pipes, *Russia Observed, Collected Essays on Russian and Soviet History*, Westview Press, San Francisco, & London 1989, p. 83; Robert Lyall, *Essai Historique Sur Le Système De Colonisation Militaire De La Russie*, Chez Les Libraires Du Palais-Royal, Paris 1825, p. 13-29.

⁵⁵ *Citizen Soldier* (1841, April 23), Vol. 1, No. 38, p. 4.

⁵⁶ Robert Lyall, *Travels in Russia, The Crimea, The Caucasus, and Georgia*, the Strand and W. Blackwood, London 1825, p. 152.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

regiment was organized according to specific guidelines to prepare soldiers for this new agricultural role and lifestyle. Married soldiers with agricultural experience who had served six years or more were reassigned to form sedentary battalions, the core of this military-peasantry class. These soldiers were given land, tools, and livestock, and they were exempt from combat duty, focusing solely on agricultural work. Other soldiers and local peasants formed active battalions, living with their families in the homes of the sedentary soldiers and assisting in agricultural tasks in exchange for food and other necessities. During wartime, active battalions were to be mobilized as combat units, while sedentary soldiers would care for the active soldiers' families and property. Both groups engaged in military drills 2-3 days per week, with an exception during harvest time.⁵⁷ All agricultural activities were conducted collectively, and individual initiative was restricted. Military authorities regulated the lives of colonists in meticulous detail, leading to some social resistance. By the late 1840s, Bulgarians from Bessarabia who had been resettled in Russian provinces, returned to Ottoman lands upon learning they would be placed in military colonies, preferring Ottoman rule to the regimented life of these colonies.⁵⁸

Once the necessary preparations for organizing the colonies were completed, the population in each colony was divided into five categories, each with specific roles. Each colony had a 'master colonist' over 50, from the resident battalion, who managed the farm and was assigned about 40 acres of land. The master colonist was supported by a helper, usually one of his sons, relatives, or friends, in cultivating the land. Each farm also included a peasant-soldier from the active battalion, who worked under the guidance of the master colonist and shared meals with his household. Besides his military duties, the peasant-soldier helped with farming tasks. A reserve unit, similar to the peasant-soldier, performed agricultural duties and could replace the peasant-soldier if needed. Soldiers' and peasants' children were grouped as 'canonists' in three age ranges: under 7 years, 7-12 years, and 12-18 years.⁵⁹ Colonists who reached the age of seven were required to attend school. Each established colony typically had its own school. To train teachers for the schools opened in these military settlements, an institute for military teachers was established.⁶⁰ The older two groups were sent to specialized military

⁵⁷ Pipes, *op.cit.*, p. 85-87.

⁵⁸ *The Star of Freedom* (1848, January 15), No. 534, p. 3.

⁵⁹ *The Evening Post* (1824, May 7), No. 6815, p. 2.

⁶⁰ Elmira R. Polatkhanova, "Count Alexei Arakcheev and the Rise of Primary School System in the Russian Military Colonies (1815-1825)", *ЛОКУС: люди, общество, культуры*,

schools, where they received training in swordsmanship, reading, writing, arithmetic, and religious studies. At age 18, cantonists joined the active battalions as reservists, forming the second category, or they entered the ranks of the resident battalions through family connections or inheritance, forming the third category. Active battalions comprised the fourth category, while veterans and invalids made up the fifth and final category. Veterans and invalids were exempt from all work responsibilities and received housing and clothing from the government.⁶¹

In the military colonies, all boys were automatically enrolled as soldiers at birth and served a 20-year term, with the last 5 years spent in reserve. This system allowed Russia to maintain a large army with minimal direct funding from the central treasury as the colonies were largely self-sustaining. In 1828, 120,000 of Russia's 764,000 soldiers were colonial soldiers.⁶² Military colonies were established in four main provinces; each was occupied by ten or more regiments: Novgorod, Kharkiv, Kherson, and Ekaterinoslav.⁶³ The southern colonies were organized to defend against the Ottoman Empire and Austria, while the northern colonies were positioned to counter Sweden and other Baltic states.⁶⁴ According to a report by Commander Arakcheyev (1769-1834), the architect of Russia's military colony system, by 1826, about 16 per cent of the colonies were failing to achieve the expected self-sufficiency. In addition to supporting the battalions on duty, the government had to provide rations and resources for the colonized battalions. Each colonized regiment cost the state 5 million roubles annually, and with 200 regiments, the yearly expense amounted to 1 billion roubles. The high mortality rate among the children of soldiers in the colonies led to a population shortfall, necessitating the transfer of people from other villages and estates to sustain the population of colonies.⁶⁵ To fund this costly project, Alexander I allocated a significant portion of tax revenue. However, in the long term, the military colonies proved economically unsustainable.⁶⁶ Rather than an efficient means of feeding and equipping a reserve army, the

смыслы, 13(1), 2022, p. 27, 31. <http://j-locus.ru/wp-content/uploads/2022/04/2022-1-23.pdf>, (21.02.2025).

⁶¹ Lyall, *Colonisation Militaire*, p. 13-29.

⁶² *The Times* (1823, December 26), No. 12068, p. 2.

⁶³ Richard E. Pipes, "The Russian Military Colonies, 1810-1831", *The Journal of Modern History*, 22 (3), 1950, p. 208.

⁶⁴ *The North Australian* (1856, June 31), No. 31, p. 4.

⁶⁵ *The Morning Post* (1826, January 24), No. 17191, p. 2.

⁶⁶ Pipes, *op.cit.*, p. 89.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

colonies became a hotbed for corruption, with widespread looting and destruction that eventually compelled the tsar to consider dismantling the system.⁶⁷ Serious revolts also broke out across many regions where military colonies were established. Following the forced deportation of rebels, including many sent to Siberian mines, the remaining population reluctantly submitted to the system.⁶⁸ After the Crimean War, the abolition of serfdom and the reduction of the standing army from 1.150.000 to a more manageable 850.000 led to the dismantling of the military colony system, which had long imposed despotic pressures on agricultural producers.⁶⁹

3. Why and How the Ottomans Used the Military Colony (Koloni-Militer) System for Border Security

The concept of the colonial-military method for the Ottoman Empire was first articulated by Helmut von Moltke (1800-1891), who served as a captain in the country between 1835 and 1839. According to Moltke, had the Ottomans militarily colonized parts of the Aydos and Karinabad plains before the Ottoman-Russian War of 1828-29, the Balkans would have posed a much more formidable challenge.⁷⁰ In practice, Ottoman military authorities began to consider implementing the colonial militarization method in the late 1840s, driven by fears that revolutionary movements in Europe could spread to Ottoman territories. It was believed that models similar to those employed by Sweden on the Iranian border⁷¹ in the east, and by Russia and Austria on the

⁶⁷ *The Daily News* (1861, September 28), No. 4800, p. 4.

⁶⁸ *The Hampshire Advertiser* (1831, September 10), No. 425, p. 2.

⁶⁹ Foreign Office (FO), *Abstract of Reports of the Trade, &c., of Various Countries and Places, For the Years 1859, 1860*, Printed by Harrison and Sons, London 1862, p. 147.

⁷⁰ Freiherrn von Moltke, *Der Russisch-Türkische Feldzug in der Europäischen Türkei 1828-1829*, Verlag Reimer, Berlin 1845, p. 400.

⁷¹ The implementation of the military colony system, requested by the Field Marshal of the Anatolian Army and the Governor of Kurdistan for the Iranian and Russian borders, was postponed due to the unconquered tribes in the region. It was decided to wait until the border demarcation issue between Iran and the Ottoman Empire was settled. In the meantime, the Bashi-bozuk soldiers would suffice. However, calculations revealed that had the system been implemented, it would have cost the treasury an additional 8,000 to 8,500 piastres annually (BOA, *İ. HR*, 61/2977). In the years following the Crimean War, a large-scale migration of Circassians from the Caucasus to Ottoman lands began. During this period, the organization of military colonies in the region stretching from the Black Sea to Erzurum became a key focus. In response to Russia's efforts to expand its influence by facilitating the evacuation of the Muslim population in Abkhazia and Circassia, a decision was made to resettle Circassians as military colonies in Erzurum, Kars, and Van. The idea was that by increasing agricultural production, the burden on the productive population from the army could be alleviated. (BOA,

western frontier (such as the Bosnian province), could be adapted to enhance regional security.⁷²

Bosnia was the first province selected for the implementation of this new procedure due to its status as a border province; the conflicts with Montenegro and Serbia that had persisted since the early 19th century; concerns over the potential spread of the 1848 Revolutions; and the security vacuum created by the abolition of the *kapudanlık* system, which was as significant as the other factors in necessitating the military colony system. This group, which had held the highest military and civilian offices and expanded its power in the region since the early 19th century, acted independently of the central state. After the abolition of the Janissary corps and the transfer of administrative duties from the captains to the *mütesellims*,⁷³ this transition became a source of unrest. A key motive behind the 1831 rebellion, known as Hüseyin Kapudan's rebellion, and the subsequent Bosnian uprisings was the Bosnian elites' desire to preserve their privileges.⁷⁴ The issue of abolishing the *kapudanlık* system, first raised in 1837 during the governorship of Mehmed Vecihi Pasha, heightened unrest in Bosnia. As a result, Mehmed Vecihi Pasha was dismissed and replaced by Mehmed Hüsrev Pasha, with a promise that the Tanzimat reforms would not be implemented in Bosnia for the time being. However, in 1849, the then-governor, Mehmed Tahir Pasha, issued an order to enforce the Tanzimat in Bosnia.⁷⁵ The 1831 uprising had long-term consequences, leading to the abolition of both the local *beys*' status and the old military border organization. However, a regular army was not introduced, apart from the formation of four battalions of the Ottoman National Guard (*Redif*), leaving Bosnia highly vulnerable to external threats.⁷⁶ Letters to the Sublime Porte from Bosnia's Governor, Mehmed Tahir Bey, and the Müşir of the Rumeli Army highlighted the gravity of the situation, noting that the number of soldiers stationed in nearby cities like Niš, Thessaloniki, Yenişehir, and Ioannina would be insufficient in case of disturbance. Meanwhile, Christian

A. MKT. UM, 792/59; Foreign Office (FO), *Commons Parliamentary Papers, Settlement of Circassian Emigrant in Turkey*, Harrison and Sons, London 1864).

⁷² BOA, A. MKT. MVL, 22/9.

⁷³ A governor of a single town or district. See J. W. Redhouse, *Redhouse's Turkish Dictionary*, Wyman and Sons, London 1880, p. 763.

⁷⁴ Turhan, *op.cit.*, p. 63-76.

⁷⁵ Eren, *op.cit.*, p. 157; BOA, İ. DH. 22/1045.

⁷⁶ Fikret Karčić, *The Bosniaks and the Challenges of Modernity*, El-Kalem, Sarajevo 1999, p. 47.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

populations in the area were reportedly preparing and arming themselves. To address these concerns, the Governor and the Müşir requested that regular soldiers be dispatched to Bosnia and that a regional militia be formed from the local population. This would help organize more soldiers with less effort, particularly in relatively sparsely populated areas.⁷⁷

The governor of Bosnia, Mehmed Tahir Pasha (1785-1851), wrote to the Military Council (*Dâr-ı Şûra-yı Askeri*) proposing that inhabitants of the Bihać, Ostrožac, Novosel, and Krupa districts -regions on the Austrian border and both sides of the Una River- be exempted from *Shari'a* taxes for the first year. He suggested that in the following year, one-third of their tithe could be allocated to fund militia units composed of able-bodied locals.⁷⁸ In response, the Military Council stated that a small tax could be levied in Bosnia. They noted that regional notables were not accustomed to paying tithes on their farm products, and even if they agreed to contribute, the burden might fall on the general population. The council recognized that establishing frontier military units in these areas could provide a powerful new force for the state, similar to the *Redif* (reserve army). However, they emphasized that these troops should be organized based on the needs and population of each region. Therefore, the Governor of Bosnia was instructed to visit the area, assess how the troops could be organized, and gather information on the population and locations where they would be stationed.⁷⁹ The Military Council formulated detailed instructions regarding the salaries, rations, and supplies allocated to the soldiers assigned to these units and submitted them to the Imperial Assembly.⁸⁰

The Bosnian governor's security concerns about the border were well-founded. The Herzegovinian rebellion of 1849-1851, which intensified due to delays in the central administration's intervention, was eventually suppressed in July 1851 following the appointment of Ömer Pasha⁸¹ (1806-1876), commander of the Rumelian army.⁸² The Crimean War (1853-1856),

⁷⁷ BOA, *İ. MSM*, 67/1943.; BOA, *İ. MSM*, 82/2326.

⁷⁸ BOA, *İ. DH*, 191/10735.

⁷⁹ BOA, *İ. MVL*, 145/4063.; BOA, *İ. DH*, 191/10735.

⁸⁰ BOA, *A. MKT. MVL*, 17/1.; BOA, *A. AMD*, 13/30.

⁸¹ His real name was Mihajlo Latas and he defected to the Ottoman Empire in 1827 and took the name of Ömer Lütfi. See Abdullah Saydam, "Ömer Lütfi Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 34. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, p. 74.

⁸² Zafer Gölen, "1849-1851 Bosna Hersek İsyanı", *Belleten*, Vol. 66, No. 247, 2002, p. 917-920.

caused the plans for establishing a military colony to be postponed. It is seen that the Ottomans did not prefer the option of establishing a military colony on the Danube River using the Polish legion that took refuge in the Ottoman Empire and settled in Kutshuk Tchekmedji during the war.⁸³ Shortly after the war, unrest between Muslims and non-Muslims in Bosnia prompted the Ottoman government to publish the Bosnian Farm Regulation (*Bosna Çiftlik Nizamnamesi*) as a part of efforts to restore order in the province. However, difficulties in implementing this regulation prevented Ahmet Cevdet Efendi (1823-1895) and his committee from establishing peace and security in the region amid the uprisings that began in 1862. To calm the rebellions, gather demographic information about the region, and survey the public on military restructuring, Ahmet Cevdet Efendi was sent to Bosnia.⁸⁴

In a report by Ahmet Cevdet Efendi, it was noted that Bosnia was bordered by the Austria State, as well as the Serbian and Montenegrin emirates, and was connected to the Rumelian region only by the narrow corridor of the Yenipazar (Novi Pazar) Sanjak. Due to this geographic position, proposed by Serdar Ömer Pasha, forming a *mustahfız* (local defence) unit from the local population in colonial military style (*koloni militer usûlünde*) was recommended to ensure regional security.⁸⁵ Although the chaos in Rebellious Districts (*Nevâhî-i Âsiye*)⁸⁶ had been quelled with the Montenegro Operation in 1861, difficulties in transferring reserve battalions from Rumelia and Anatolia to Bosnia highlighted the need to recruit soldiers locally as a more efficient and effective force.⁸⁷ Ahmet Cevdet Efendi suggested that regular military units could be recruited from the non-border areas of Bosnia. He outlined three potential methods for recruiting soldiers from the region:

1. Standard Lottery Method: As in other Ottoman regions, men aged 20-25 would be conscripted by lottery for five years of active duty and seven years of reserve duty.

⁸³ *The Times* (1856, July 31), No. 22434, p. 9.

⁸⁴ Ahmet Zeki İzgöer, "Ahmet Cevdet Paşa ve Bosna Islahatı", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, No. 6, 1999, p. 214.

⁸⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *op.cit.*, p. 30.

⁸⁶ A population of Christians living in the mountains along the border with Montenegro. See Şentürk, *op.cit.*, p. 734.

⁸⁷ BOA, A. MKT. MHM, 288/61.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

2. Age-Based Enrollment: Men aged 20-28 could be conscripted by lottery for two years, or a set number could be enrolled starting from the older age groups.
3. Colonial Military System: All Muslim men aged 20-45 who were fit for service would be counted as soldiers and provided with periodic training and weapons.

Although Bosnia-Herzegovina's population records were somewhat unreliable, it was estimated that there were 1.144.000 people in the region, with 472.000 being Muslims. Of this number, half were considered able to be mobilized for military service.⁸⁸ However, this force was deemed insufficient for the region's defence, and continuous rebellions against conscription to İstanbul (Dersaadet), combined with the strong-willed nature of the local population, led to a postponement of the lottery method by one or two years, shifting focus to the second and third recruitment methods.⁸⁹ Regardless of the recruitment method, Ahmet Cevdet Efendi emphasized the importance of gaining local support for the idea initially. In January 1864, the Grand Vizier wrote to Ömer Pasha, commander of the Rumelian Army, endorsing the colonial military method for the Herzegovina border. However, he noted that the people of Bosnia and Herzegovina might view this approach with scepticism. Therefore, he proposed establishing a protection committee and gathering public opinion on the plan. During the investigation, officials explained to the locals that the Ottoman government aimed to recruit *mustahfiz* soldiers from the local population to foster trust in the province and ensure its security.⁹⁰

The town of Nikšić in the Bosnia Province on the Balkan border was initially selected for implementing the colonial military method. Ömer Pasha was informed that a brigade would be sent to the region, and the local population would be made to engage in agriculture.⁹¹ The next planned stage, included expanding this method to regions such as Korjenić, Korita, Kolašin, Bileća, and Gacko. A significant challenge in broadening the application is that some regional borders have not yet been fully defined. However, regions incorporated into the colonial military department would be exempt from

⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *op.cit.*, p. 31-32.

⁸⁹ BOA, *TŞR. BNM*, 17/120.

⁹⁰ BOA, *TŞR. BNM*, 12/101.

⁹¹ BOA, *TŞR. BNM*, 17/52.

regular military recruitment; though voluntary enlistment would be encouraged and welcomed because the people of these areas had a similar lifestyle in the past, it was anticipated that forming border forces from local recruits under the colonial military system would align with local customs and traditions.⁹² Thus, both order and stability could be established in these regions, and they could gradually be brought under the regular army's recruitment scope. Applying this system in a semicircle from Trebinje to Gusinje is expected to secure the local population, reduce expenses for the treasury, and allow for the redirection of weapons formerly used in rebellions against the Ottomans towards Montenegro. In summary, the development and modernization of Bosnia and Herzegovina would be promoted through this approach.⁹³

In the minutes prepared by the assemblies of Novi Pazar and its subordinate districts in July 1864, and sent to the Grand Vizier by Cevdet Efendi, it was recommended that the military method used in Bosnia also be applied in the districts of Pljevlja (Taşlıca) and Gusinje. These had been separated from Herzegovina and Shkodër and attached to Novi Pazar. It was noted that Gusinje and Upper Kolašin (Kolašin-i Bala), bordering the Albanian plateaus and the Vasovik district, were in a similar situation to Nikšić. Therefore, these regions should not be excluded from or incorporated into the military colony system and should remain unchanged.⁹⁴ The necessity for this inclusion stemmed from the unrest in the area. Despite the conclusion of the Montenegro operation in 1862, some residents of the Pljevaljski and Vasović districts, identifying as Montenegrins, refused to recognize Ottoman sovereignty and resisted paying both land rents and public taxes. While efforts to define the border between the Ottoman Empire and Montenegro were ongoing, Montenegrins attacked Kolašin, forcing the local population to abandon their lands.⁹⁵

A letter sent by Ferik⁹⁶ Ömer Fevzi, the Commander of Herzegovina, to Ahmet Cevdet Efendi, the inspector of the Bosnia region, suggested that the military colonies should not be composed solely of Muslims from the region. Rather, including Christians who had fought alongside Muslims against Montenegro would not only facilitate this arrangement but also help

⁹² BOA, *TŞR. BNM*, 12/101.; BOA, *TŞR. BNM*, 28/56.; BOA, *TŞR. BNM*, 31/11.

⁹³ BOA, *TŞR. BNM*, 13/12.

⁹⁴ BOA, *A. MKT. MHM*, 311/75.

⁹⁵ BOA, *TŞR. BNM*, 25/73.

⁹⁶ Ferik was the commander of division in Ottoman Army.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

to distinguish these Christians from Montenegrins and foster a sense of trust.⁹⁷ However, the Montenegrin actions caused Muslims from Novi Pazar and Nikšić to abandon their homeland and retreat to Bosnia, disrupting the balance between Muslims and non-Muslims in the region. The concern arose that Ottoman soldiers might face challenges in maintaining security in a population composed entirely of Christians, making it necessary to transfer and resettle Muslims from other regions. In line with this requirement, the letter from the Commander of Herzegovina to Ahmed Cevdet Efendi proposed the settlement of Circassian refugees⁹⁸ in suitable areas, either between Novi Pazar and the Serbian border or from Mostar, Nevesinje, Gacko, and Gorge of Duga (Klanac Duga) to Nikšić. Dividing Nevahi-i Asiye into two parts and constructing stone houses for the settlers, modeled after those in Nikšić, would serve as a type of fortification and be effective in maintaining peace in the region.⁹⁹ Although the decision had been made to resettle 1.500 households of Circassian refugees in Vasojevići, Ferik Ömer Pasha noted in his report that officials responsible for the resettlement process acted according to their interests. Unlike in Anatolia, where Circassians were dispersed, in the Balkans, they were strategically settled in key areas along the Ottoman-Serbian border and along the Danube, extending to Dobrudja to form a line of defence against Russian and Serbian forces.¹⁰⁰

The Trebišnjica River was ultimately designated as the boundary between regions where the colonial militia system was implemented and those where soldiers were conscripted by lottery. Districts on the Montenegrin side of Trebinje, as well as Bileća, Gacko, Nikšić, Kolašin, and Gusinje, were exempt from this lottery system. In these areas, all able-bodied men were considered part of the military colony and assigned to rotational training and deployment.¹⁰¹ The government chose to work collaboratively with local leaders to define the organization and responsibilities of the colonial militia and regular troops from other parts of Bosnia, rather than enforcing unilateral decisions. After discussions in the local assembly, it was agreed that auxiliary forces from the Herzegovina and Novi Pazar regions bordering Montenegro

⁹⁷ BOA, *TŞR. BNM*, 31/9.

⁹⁸ For more information on the migration movements from Crimea and the Caucasus to the Ottoman lands during the period. See Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

⁹⁹ BOA, *TŞR. BNM*, 19/13.

¹⁰⁰ Vahit Cemil Urhan, "Kosova'ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskanı (1864-1856), *Belleten*, Vol. 85, No. 304, December 2021, p. 999.

¹⁰¹ Ahmet Cevdet Paşa, *op.cit.*, p. 75, 104.; BOA, *TŞR. BNM*, 28/175.

would join the military colony system, while other towns and districts would continue conscripting soldiers by lottery.¹⁰² In most parts of the Ottoman Empire, active military service was five years, followed by seven years in reserve. In Bosnia, however, active service was set at three years, with nine additional years in reserve. Local councils and trusted community members managed recruitment. These troops would not be deployed outside Bosnia, and some of their officers were chosen from among prominent local figures. The uniforms of the troops in active service will be in the traditional style of their homeland. They will be considered redifs, and those in their households will be trained during specific periods.¹⁰³ The map below shows the locations where the military colony system would have been implemented, the centres where Circassian refugees would have been settled, and the centres of the border battalions after 1870.

Map 2: Military Colonies, Circassian Settlements and the Location of Border Battalions on the Bosnian Frontier

¹⁰² The Nizamiye troops to be formed from the local population in Bosnia were initially composed of 6 battalions. The 1st Battalion was formed from Sarajevo, Zvornik, Visoko, Donja Tuzla (Tuzla-i Zir), Bijeljina, *Srebrenica*, Gradačac and Gračanica, the 2nd Battalion was formed from Prusac (Akhisar), Tešanj (Teşene), Travnik, Ostrovica, Banja Luka (Banyaluka) and Bihać, the 3rd Battalion was formed from Bihor, Čajniče (Çayniçe), Nova Varoš (Yenivaros), Yenipazar (Novi Pazar), Trgovište (Tırgovište), Pljevlja and Mostar. As of November 1864, soldiers were also recruited from Herzegovina. See Uğur Ünal, “Sultan Abdülaziz Döneminde Bosna Nizamiye Alayları (1861-1876)”, *Belleten*, Vol. 81, No. 290, 2017, p. 233.

¹⁰³ BOA, *TŞR. BNM*, 17/57.; Ahmet Cevdet Paşa, *op.cit.*, p. 37-38.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

Source: Ahmet Cevdet Paşa (1986); BOA, *TŞR. BNM*, 19/13; BOA, *İ. DH*, 616/42899.

The map was produced by marking the places mentioned in the Archival Documents on the 1855 Colton Map. The areas shown with red flags on the map are where the colonial-military method was applied, the places with green flags are the settlement areas of Circassian refugees. The yellow dots indicate the positions of the 1st battalion of the frontier soldiers, the brown dots the 2nd battalion, the blue dots the 3rd battalion, and the orange dots the 4th battalion.

Although archival sources indicate that the Austrian and Russian systems were referenced, there is insufficient information about the specific criteria guiding the operation of the military colony system in the Balkans. However, the criteria established for the district of Kotur (now Qatur in Iran) on the eastern frontier during the same period may provide insights into the Balkan frontier approach. Since the population in this area, like that of

Nevahi-i Asiye, was largely tribal and not accustomed to centralized military structures, a colonial military system was initially considered impractical. Instead, plans were developed to establish 60–70 outposts within a two-hour radius and to settle approximately 7.000 Turks, who were reassigned from regular service to military duty. The system included a structured division of resources: after seed costs were deducted from the harvest, one-third of the remaining yield was allocated to the soldiers, another third to the state, and the final third used to fund the system's operations. Each outpost was planned to include stables for animals, grain warehouses, and other necessary facilities, effectively transforming them into large, self-sustaining farms. However, calculations revealed that supporting 7.000 men would require at least 4.000 pairs of oxen (costing 500 piastres each) for agricultural production, along with 700.000 piastres for seeds, tools, and supplies. The estimated total cost for construction and personnel was 10,5 million piastres (approximately 95.454,5 pounds). Due to these high expenses, the implementation of the military colony system was ultimately postponed.¹⁰⁴

On February 17, 1867, a telegram sent from the Bosnian Governorate to the Sadaret (Grand Vizierate) provides information on the types of soldiers stationed in Herzegovina and Novi Pazar and their annual expenses. According to this telegram, four types of soldiers were stationed between Sutorina in the Herzegovina Sanjak and the Sanjak of Novi Pazar. The first of these was 666 Pandurs, consisting of Christians from the districts of the Sanjak of Herzegovina and Muslims from Korjenic on the frontier, among others. Their salary and rations for one year amounted to 177.910 piastres. The second is the border battalion organized from Nikšić. The annual salary, rations, and clothing cost of these battalions, consisting of 818 men with their officers, amounted to 542.218 piastres. The third was a military unit of 189 men from Pljevlja, formed by dissolving and converting the Başıbozüks¹⁰⁵ into Zabtiye¹⁰⁶ against the Nevahi-i Asiye. Their one-year salary, rations, and clothing cost 396 thousand piastres. Lastly, there were 1762 troops of *Asakîr-i Muvazzaf*¹⁰⁷ in Trebinje, Gacko, Gorge of Duga and Kolašin who had not

¹⁰⁴ BOA, *İ. HR*, 61/2977.

¹⁰⁵ The name given to volunteers who joined the army during the war. See Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, p. 164.

¹⁰⁶ The Ottoman Empire's gendarmerie prior to 1923.

¹⁰⁷ The regular army is divided into two groups: those currently serving under arms are known as the *Muvazzaf*, while those who have completed active duty and remain in their home regions as a permanent reserve force are called the Redif. See Erik Jan Zürcher, "The Ottoman

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

yet been converted into frontier troops. Their salary and rations for one year amounted to 3.159.420 piastres. The total cost of these four types of troops is 4.876.755 piastres (approximately 44.334 pounds). The telegram also mentions that the governors of Bosnia and Shkodër will be consulted about the number of regular soldiers in these regions, as well as their salaries and rations. This concerns organizing and employing people along the Herzegovina-Shkodër border under the military colony system previously established for Nikšić.¹⁰⁸ However, shortly after the system's establishment, a letter was sent to the Command of the Army of Rumelia concerning the implementation of a border military arrangement in areas where soldiers were recruited according to the military colony method starting from Nikšić.¹⁰⁹

Thus, changes were made to the recruitment of soldiers for the military colony, which the authorities envisioned would be expanded gradually. One reason for these changes was to avoid the disadvantages of failing to implement administrative reforms in the military sector. The Bosnian Province was structured as a province within the framework of the Regulations of the Danube Vilayet of 1864 (Tuna Vilayet Nizamnamesi).¹¹⁰ However, due to the ongoing instability in the region, the military colony practice continued for some time. The military colony system was abolished in the districts of Nikšić, Gacko, and Bileća; on the opposite side of the Trebišnjica River in the sanjaks of Herzegovina and Novi Pazar, as well as in Gusinje, to ensure these areas would not be deprived of the benefits of the new system. The abolition was also intended to prevent the actions of individuals intending to create mischief in the region to provoke the people by spreading rumours that they would be granted certain privileges. After this, a new order was issued to form a border unit in the region.¹¹¹ In a letter to the Sadaret (Grand Vizierate), the Governor of Bosnia, Sherif Osman, explained that due to the proximity of the Bosnian province to the Montenegro border, the districts of Trebinje, Bihać, Nikšić, Gacko, and Kolašin in the Herzegovina and Novi Pazar sanjaks, along with some districts of Foča and

Coscription System, 1844-1914", *International Review of Social History*, Vol. 43, No. 3, December 1998, p. 440.

¹⁰⁸ BOA, *MVL*, 1046/119.

¹⁰⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *op.cit.*, p. 75, 104.

¹¹⁰ The regulation was first implemented in the Danube Province, which was formed by merging the provinces of Niš, Vidin and Silistre, then secondly in Bosnia, thirdly in Edirne, fourthly in Aleppo and then in the provinces of Syria, Tripoli and Erzurum. See Selda Kaya Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesi'nin Tuna Vilayeti'nde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 24, No. 37, 2005, p. 103.

¹¹¹ BOA, *A. MKT. MHM*, 341/98.; BOA, *İ. DH*, 616/42899-; BOA, *A. MKT. MHM*, 336/75.

Pljevlja, were exempt from conscription by lottery for the formation of border troops. These battalions, called *Asâkir-i Hudûdiye* (Border troops), were modeled after the border troops organized on the Greek border. However, the rules for recruiting soldiers were the same as those in Bosnia. Each *Asakir-i Hududiye* company, consisting of 186 men, contributed to a total of 747 men, was to be recruited entirely from the local population. The district's population would thus be divided into two classes: civilians and soldiers. The companies within the battalion would rotate guard duty at forts and other key locations, each company serving for one month. As a result, each company would be on guard for three months of the year and engaged in other duties for the remaining nine months. Recruits for the *Asakir-i Hududiye* battalions could not be younger than 16 or older than 50 and were paid half the salary of regular soldiers.¹¹²

The reason for the formation of the *Asakir-i Hududiye* battalions was the expectation that Montenegro, might attempt a new revolutionary movement. Montenegro was allied with the Serbs and practiced military exercises with the weapons it received from Austria. The alliance treaties signed between Serbia and Montenegro in 1866 and between Greece and Serbia in 1867, with the support of Russia, while the Ottoman Empire was dealing with the Cretan revolt, confirmed these suspicions.¹¹³ Although Russia and Austria sided with Montenegro in this process, the violent and defection-prone temperament of the people of Shkodër and Foča prompted the Ottoman government to increase security measures in the region.¹¹⁴ In 1870, these border guard units, formed as irregular cordon battalions, were transformed into a regular cordon regiment, consisting of four battalions.¹¹⁵

Conclusion

The military colony method has been used in many countries from the Middle Ages to the Modern Era as a measure that combines the needs of a traditional economy based on agriculture with military requirements such as regular recruitment and defence. In the 19th century, the Ottoman Empire

¹¹² BOA, *İ. DH*, 553/38505.

¹¹³ Jelavich, *Balkan*, p. 364-365.

¹¹⁴ BOA, *A. MKT. MHM*, 354/82; *A. MKT. MHM*, 349/67.

¹¹⁵ BOA, *İ. DH*, 616/42899.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

began considering this method in response to the security vulnerabilities along the Balkan frontier. Before the 19th century, the frontier system, reliant on paramilitary groups formed with the intense participation of both Muslims and non-Muslims, became unfeasible due to the shifting economic, political, and social conditions of the time. At the dawn of the 19th century, the challenges faced by the Ottoman Empire in the Balkans necessitated the creation of a new border organization. Moreover, following the abolition of Kapudanlık System, a new role had to be created for the duties previously performed by kapudans. The ongoing rebellions against the state's sovereignty compelled the Ottomans to act swiftly and adopt a method that had frequently been employed by Western countries against them. However, the state did not rush in determining where to apply this method and instead sent a committee to the region to assess the sentiments of its people.

The Ottomans deemed it suitable to first implement this new procedure along the Bosnian border. The primary reason was heightened regional tension, fueled by ongoing harassment from Montenegro and the encirclement of Bosnia by Serbian and Montenegrin forces, following territorial losses since the late 18th century. This situation fostered a rigid conservatism and defensive mindset in Bosnia, which hindered the central government's reform efforts in the region. The implementation of this new method began in Nikšić, Kolašin, Gusinje, Gacko, Trebinje, Bileća, with plans for broader application. In Bosnia, where recruiting soldiers by lot was especially challenging, the military colony system was established alongside the formation of the *Nizamiye* regiments (regular regiments). By adopting this system, the state not only aimed to secure the Bosnian border against Montenegro but also introduced an interim method for involving the region in regular army recruitment. Though initially intended for expansion, the military colony system was short-lived, as Bosnia was soon brought under the administrative framework of the Danube Vilayet regulations. Soldiers recruited through this system were incorporated into border battalions. The establishment of *Asakir-i Hududiye* battalions then created a more structured and organized frontier defense in the region. Despite challenges, the military colony approach proved effective in integrating a region like Bosnia- where recruiting soldiers was difficult- into the regular army system, aligning it with the military needs of the state.

Although the Ottomans adapted the military colony method on the Bosnian frontier to suit regional realities, their awareness that this approach had been previously implemented by Sweden, Russia, and Austria, along with

their efforts to model it after these examples, demonstrates that the Ottomans closely observed Western military institutions and were willing to adopt them when conditions warranted. This highlights the pragmatic character of the Ottoman worldview. Moreover, in parallel with the centralist reforms of the 19th century, the Ottomans maintained their organizational adaptability in terms of adapting Western methods, though not at the production level.

BIBLIOGRAPHY

A. Archival Sources

The Directorate of the State Archives (of the Presidency of the Republic of Türkiye)-Ottoman Archives (BOA)

Sadaret Âmedî Kalemi Defterleri: A. AMD, 13/30 (1849, November 15).

Sadaret, Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı: A. MKT. MHM, 288/61 (1863, December 28); 311/75 (1864, July 31); 336/75 (1865, July 5); 341/98 (1865, September 19); 354/82 (1865, September 24); 349/67 (1866, February 23).

Sadaret, Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı: A. MKT. MVL, 22/9 (1849, December 3); 17/1 (1849, July 19).

Sadaret, Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı: A. MKT. UM, 792/59 (1864, July 31).

İrade, Dahiliye: İ. DH, 22/1045 (1840, September 29); 191/10735 (1849, April 3); 553/38505 (1866, September 8); 616/42899 (1870, August 30).

İrade, Hariciye: İ. HR, 61/2977 (1849, December 3).

İrade, Mesail-i Mühimme: İ. MSM, 67/1943 (1848, May 21); 82/2326 (1848, July 27).

İrade, Meclis-i Vâlâ: İ. MVL, 145/4063 (1849, July 6).

Meclis-i Vâlâ Evrakı: MVL, 1046/119 (1867, December 17).

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

Taşra Evrakı, Bosna Müfettişliği: TŞR. BNM, 12/101 (1864, January 25); 13/12 (1864, January 27); 17/52 (1864, April 7); 17/57 (1864, April 8); 17/120 (1864, April 8); 19/13 (1864, April 25); 25/73 (1864, July 16); 28/56 (1864, August 29); 28/175 (1864, September 24); 31/11 (1864, November 21).

The National Archives, Foreign Office (FO)

Foreign Office (FO), *Commons of Parliamentary Papers, Correspondence Respecting The Affairs of Hungary 1847-49, 1850*, Harrison and Sons, London 1850.

Foreign Office (FO), *Abstract of Reports of the Trade, &c., of Various Contries and Places, For the Years 1859, 1860*, Printed by Harrison and Sons, London 1862.

Foreign Office (FO), *Commons Parliamentary Papers, Settlement of Circassian Emigrant in Turkey*, Harrison and Sons, London 1864.

B. Newspapers

Citizen Soldier (1841, April 23), Vol. 1, No. 38.

The Daily News (1861, September 28), No. 4800.

The Evening Post (1824, May 7), No. 6815.

The Hampshire Advertiser (1831, September 10), No. 425.

The Morning Post (1826, January 24), No. 17191.

The North Australian (1856, June 31), No. 31.

The Times (1823, December 26), No. 12068.

The Times (1856, July 31), No. 22434.

The Times (1867, December 26), No. 26004.

The Times (1869, August 25), No. 26525.

The Star (1869, September 2), No. 30.

The Star of Freedom (1848, January 15), No. 534.

The Weekly National Intelligencer (1852, May 22)

C. Books and Articles

AGOSTON, Gabor, “Ottoman Conquest”, *The Encyclopedia of War*, (ed.) Gordon Martel, Blackwell Publishing, United Kingdom 2012, pp. 1-16.

_____, “Empires and Warfare in East-Central Europe, 1550-1750: the Ottoman-Habsburg Rivalry and Military Transformation”, *European Warfare, 1350-1750*, (ed.) Frank Tallett, Cambridge University Press, Cambridge 2012, pp. 110-134.

AKSAN, Virginia, *Ottoman Wars 1700-1870, An Empire Besieged*, Routledge, London and New York 2013.

ANDERSON, Matthew, *Doğu Sorunu, 1774-1923*, (trans). İdil Eser, YKY, İstanbul 2001.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

AYDIN, Mithat, “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)’nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ’ın Rolü”, *Belleten*, Vol. 69, No. 256, 2005, pp. 913-936.

BARKEY, *Bandits and Bureaucrats, The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Ithaca and London 1994.

BATAKOVIĆ, Dušan T., “A Balkan-Style French Revolution? The 1804 Serbian Uprising in European Perspective”, *Balkanica*, Vol. XXXVI, 2005, pp. 113-128.

BERDAHL, Robert M., “The Stande and the Origins of Conservatism in Prussia”, *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 6, No. 3, 1973, pp. 298-321.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

BITIS Alexander and HARTLEY, Janet, "The Russian Military Colonies in 1826", *The Slavonic and East European Review*, Vol. 78, No. 2, 2000, pp. 321-330.

BÖREKÇİ, Mehmet Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001.

BRUMMETT, Palmira, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, State University of New York Press, New York 1994.

BUXTON, Noel and LEESE, C. Leonard, *Balkan Problems and European Peace*, Charles Scribner's Sons, New York 1919.

BÜSCH, Otto, *Militarsystem und Sozialleben im Alten Preussen 1713-1807*, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1962.

CASTELLAN, Georges, *History of the Balkans, From Mohammed the Conqueror to Stalin*, (trans.) Nicholas Bradley, Columbia University Press, New York 1992.

CEVDET, Ahmet, *Tezahir*, 21-39, (pub. by) Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

COLTON, J. H., 1855. Published from Colton's 172 William Street Office in New York City. Issued as page no. 22 in volume 2 of the first edition of George Washington Colton's 1855 Atlas of the World, <http://www.geographicus.com/P/AntiqueMap/TurkeyEurope-colton-1855>, (11.08.2024).

DAVIDOVA, Evguenia, *Nation-States, Through the Eyes of Three Generations of Merchants (1780s-1890s)*, Brill, Leiden-Boston 2013.

ENGELHARDT, Edouard-Philippe, *La Turquie et le Tanzimat ou Histoire des Réformes dans L'Empire Ottoman*, Troisième Partie, A. Cotillon, Paris 1882.

EREN, Ahmet Cevat, *Mahmud II. Zamanında Bosna Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965, pp. 58-152.

ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990.

GÖLEN, Zafer, “1849-1851 Bosna Hersek İsyanı”, *Belleten*, Vol. 66, No. 247, 2002, pp. 905-930.

_____, “Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olayları”, *Belleten*, Vol. 74, No. 270, 2010, pp. 421-476.

_____, “Şark Meselesi Işığında Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçlerin Politikaları”, *Türk Yurdu Dergisi*, No. 284, April 2011, pp. 91-101.

GRADEVA, Rossitsa, “Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries”, *Proceedings of the British Academy*, Vol. 156, 2009, pp. 331-351.

GÜLSOY, Ufuk, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, “Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı”, *Bilig*, Winter, No. 52, 2010, pp. 79-104.

HIPPLER, Thomas, *Citizens, Soldiers and National Armies: Military service in France and Germany, 1789–1830*, Routledge, New York 2008.

HÖGLUND, Lars-Eric, *The Uniforms of the Swedish Army in the Great Northern War*, Acedia Press, 1996.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Vol. 1, (ed.) Halil İnalcık and Donald Quatert, Eren Yayınları, İstanbul 2004.

_____, “Osmanlı Devleti'nde Uc (Serhad)lar”, *Doğu Batı, Makaleler II*, (prep.) Taşkın Takış ve Sunay Aksoy, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, pp. 45-60.

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

İZGÖER, Ahmet Zeki, “Ahmet Cevdet Paşa ve Bosna Islahatı”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı 6, 1999, pp. 211-223.

JELAVICH, Barbara, *Russia's Balkan Entanglements, 1806-1914*, Cambridge University Press, New York, 1991.

_____, Barbara, *History of the Balkans, Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Volume 1, Cambridge University Press, USA 1995.

JELAVICH, Charles and JELAVICH, Barbara, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press, Seattle and London 2000.

KAISERFELD, Thomas, “From Mapping to Mixing: Political Recognition of Expertise from the Allotment System to the Public Promotion of Manufactories”,
https://www.kth.se/polopoly_fs/1.108212.1550158196!/Menu/general/column-content/attachment/Kaiserfeld.pdf, (21.08.2024).

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Vol. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

_____, *Osmanlı Tarihi*, Vol. VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

KARČIĆ, Fikret, *The Bosniaks and the Challenges of Modernity*, El-Kalem, Sarajevo 1999.

KARPAT, Kemal, “Balkanlar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

_____, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (trans.) Recep Boztemur, İmge Yayınevi, Ankara 2004.

KILIÇ, Selda Kaya, “1864 Vilayet Nizamnamesi’nin Tuna Vilayeti’nde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 24, No. 37, pp. 99-111.

KREUSE, Keith, *Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

LAMPE John R., and JACKSON, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550-1950*, Indiana University Press, Bloomington 1982.

LOCKHART, Paul Douglas, *Sweden in the Seventeenth Century*, Palgrave MacMillan, New York 2004.

LYALL, Robert, *Essai Historique Sur Le Syst me De Colonisation Militaire De La Russia*, Chez Les Libraires Du Palais-Royal, Paris 1825.

_____, *Travels in Russia, The Krimea, The Caucaus, and Georgia*, the Strand and W. Blackwood, London 1825.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Barışı*, Da Yayıncılık, İstanbul 2003.

_____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

PAVLOVIC, Darko, *The Austrian Army 1836-1866 Infantry*, Osprey Publishing, United Kingdom 1999.

PEACOCK, Andrew, *The Frontiers of the Ottoman World*, Oxford University Press, Oxford 2009.

PIPES, Richard, "The Russian Military Colonies, 1810-1831", *The Journal of Modern History*, 22 (3), 1950, pp. 205-219.

_____, *Russia Observed, Collected Essays on Russian and Soviet History*, Westview Press, San Francisco, & London 1989.

POLATKHANOVA, Elmira R., "Count Alexei Arakcheev and the Rise of Primary School System in the Russian Military Colonies (1815-1825)",

DEFENDING THE BALKAN FRONTIER: THE ORGANIZATION OF MILITARY
COLONIES IN THE 19TH-CENTURY OTTOMAN BOSNIA

ЛОКУС: люди, общество, культуры, смыслы, 13 (1), 2022, pp. 23-38.
<http://j-locus.ru/wp-content/uploads/2022/04/2022-1-23.pdf>, (21.02.2025).

RADUSHEV, Evgeni, "Ottoman border periphery (serhad) in the Nikopol Vilayet, first half of the sixteenth century", *Études balkaniques*, No. 3-4, 1995, pp. 141-160.

REDHOUSE, J. W., *Redhouse's Turkish Dictionary*, Wyman and Sons, London 1880.

REINKOWSKI, Maurus, "Double Struggle, No Income: Ottoman Borderlands in Northern Albania", *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 9, No. 12, 2003, pp. 239-254.

RICHERS, Daniel "Early Modern Military Reform and the Connection Between Sweden and Brandenburg-Prussia", *Scandinavian Studies*, Vol. 77, No. 3, 2005, pp. 347-364.

ROBERTS, Michael, *The Swedish Imperial Experience, 1560-1718*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.

RODOPLU YILDIRIM, Fatma, "Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, No. 1, April 2020, pp. 85-104.

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.

_____, "Ömer Lütfi Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, pp. 74-76.

STEIN, Mark, *Guarding the Frontier: Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*, London and New York I. B. Tauris, 2007.

ŞENEL, Şennur, "19. ve 20. Yüzyılların Denge Oyununda Balkanlar", *Balkanlar El Kitabı*, Vol. I, (prep.) Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Karam Yayınları, Çorum/Ankara 2006.

ŞENTÜRK, M. Hüdai, “Tuna Vilâyeti’nin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha”, *Belleten*, Vol. 59, No. 226, 1995, pp. 715-738.

TODOROVA, Mariya, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York-Oxford 1996.

TURHAN, Fatma Sel, *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising, Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century*, I. B. Tauris, London-New York 2014.

URHAN, Vahit Cemil, “Kosova’ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskanı (1864-1856)”, *Belleten*, Vol. 85, No. 304, December 2021, pp. 991-1024.

ÜNAL, Uğur, “Sultan Abdülaziz Döneminde Bosna Nizamiye Alayları (1861-1876)”, *Belleten*, Vol. 81, No. 290, 2017, pp. 227-242.

VEREMIS, Thanos, *A Modern History of the Balkans, Nationalism and Identity in Southeast Europe*, I. B. Tauris, London - New York 2017.

Von MOLTKE, Freiherrn, *Der Russisch-Türkische Feldzug in der Europäischen Türkei 1828-1829*, Verlag Reimer, Berlin 1845.

YİĞİT, Ali Ata, “Osmanlı-Sırp Sınır Çatışmaları ve Uluslararası İlişkilere Yansımaları (1878-1912)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Vol. 124, No. 244, pp. 67-82.

ZÜRCHER, Erik Jan, “The Ottoman Conscription System, 1844-1914”, *International Review of Social History*, Vol. 43, No. 3, December 1998, pp. 437.

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Elma KORİĆ*

ABSTRACT

In accordance with the idea of the integration of the Ottoman Empire into the political and economic trends in Western Europe, during the time of Sultan Abdulaziz (reigned 1861-1876), an extensive program of economic and political reforms was implemented. Along with the modernization of the administration and the transformation of social relations in the Ottoman Empire, the project also aimed to initiate the construction of infrastructure for communications and transportation, which is why Ottoman investments in railway construction expanded significantly in the second half of the 19th century. As part of the project to connect İstanbul with Vienna, the construction of the first railway from Dobrljin to Banja Luka was completed on the territory of the Bosnian Vilayet in 1872, which, according to the original plans, was supposed to be part of that railway line. This issue has already been addressed in historiography; however, attention here is directed to several Ottoman maps from the second half of the 19th century, which also show other road routes and railways in Bosnia and Herzegovina. It can be assumed that their purpose was primarily informative, while some of them visualized the progress on the construction of the İstanbul-Vienna railway, which was supposed to pass through Bosnia. In addition, some Ottoman maps also depict railways constructed later, during the Austro-Hungarian period. This possibly indicates that Ottoman interest in monitoring the development of infrastructure in the region remained strong at that time.

Keywords: Ottoman Empire, Bosnian Vilayet, 19th century, Maps, Railways.

* Dr. sc., Principal Research Fellow, University of Sarajevo - Oriental Institute, Sarajevo/Bosnia-Herzegovina, ORCID: orcid.org/0000-0001-8340-127X, E-mail: elma.koric@ois.unsa.ba

OPEN ACCESS

BOSNA HERSEK'TE DEMİRYOLLARI TARİHİNİN KAYNAĞI OLAN 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINA AİT OSMANLI HARİTALARI

ÖZ

Osmanlı Devleti'ni Batı Avrupa'daki siyasal ve ekonomik gelişmelere uyumlu hale getirme düşüncesi doğrultusunda Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) kapsamlı bir ekonomik ve siyasal reform projesi hayata geçirildi. Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetimin modernleşmesi ve toplumsal ilişkilerin değişmesiyle birlikte proje, iletişim ve ulaşım altyapısının inşasını da başlatmayı amaçlamıştır. Bu nedenle, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında demiryollarının inşasına yönelik Osmanlı yatırımları artmıştır. İstanbul'u Viyana'ya bağlama projesi kapsamında, 1872 yılında Bosna Vilayeti topraklarında Dobrljin'den Banja Luka'ya kadar ilk demir yolu hattının inşası tamamlandı. İlk planlara göre bu hat, söz konusu demir yolunun bir parçası olacaktı. Bu konu tarih yazıcılığında daha önce de ele alınmış olup, bu vesileyle 19. yüzyılın ikinci yarısına ait bazı Osmanlı haritalarına dikkat çekilmektedir. Bu haritalarda Bosna-Hersek'teki diğer kara ve demiryolları güzergâhları da görülmektedir. Bunların bir kısmının öncelikli olarak bilgilendirme amaçlı olduğu, bir kısmının ise Bosna'dan geçmesi planlanan İstanbul-Viyana demiryolunun inşasının ilerleyişini görselleştirdiği varsayılabilir. Ayrıca bazı Osmanlı haritaları, Avusturya-Macaristan döneminde Bosna-Hersek'te inşa edilen demiryollarını göstermektedir. Bu da Osmanlı'nın o dönemde bu bölgedeki altyapının geliştirilmesine ilişkin içgörüyü olan ilgisinin hâlâ çok güçlü olduğunun olası bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Bosna Vilayeti, 19. yüzyıl, Haritalar, Demiryolları.

Introduction

In accordance with the idea of the integration of the Ottoman Empire into the political and economic trends in Western Europe, during the time of Sultan Abdulaziz (reigned 1861-1876), an extensive project of economic and political reforms was implemented, which was started during the time of his predecessors, his father Mahmud II and his brother Abdulmejid I. Among other things, on 10 May 1865, the Porte decided to implement the organization of Vilayets throughout the Empire. Such a decree arrived in Bosnia at the beginning of June 1865. With this decree, a ferman was sent ordering that the organization of the Bosnian Vilayet with the sanjaks: Sarajevo, Zvornik, Banja Luka, Travnik, Bihać, Novi Pazar and Herzegovina

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

be implemented in accordance with this decree.¹ By the 1870s, Ottoman investments were made in the fields of education, health and public works in the Vilayet of Bosnia. In the field of health, hospitals and quarantine rooms were opened, and in the field of education, schools were opened for Muslims and non-Muslims. In the field of public works, macadam was placed on roads and streets, bridges, public buildings, railways, and telegraph lines were built.² Along with the modernization of the administration and the change of social relations in the Empire, the project also aimed to initiate the construction of infrastructure for communications and traffic.³

From the 1850s, the Ottoman authorities began to think intensively about the construction of railways that would connect the Constantinople with Vienna. The railway was to run from İstanbul through the Ottoman provinces to the Austrian border. This railway was called the Constantinople Main Line or the Constantinople-Vienna Railway. As a result, in the second half of the 19th century, Ottoman investments in railway construction in the Empire, as well as in Bosnia, increased significantly. Due to financial and technical limitations, the Ottoman authorities relied heavily on foreign investors, primarily from Europe, to construct and operate these railways. The first railway concessions were granted to British investors in the mid-19th century, but these were relatively short lines. The Rumelia Railway project faced numerous political, financial, and operational challenges, including conflicts and negotiations with foreign investors.⁴

On April 17, 1869, the Rumelia Railways Agreement was signed between Davud Pasha and Baron Maurice de Hirsch, a Jewish banker from Brussels. According to the agreement, a roughly 2,000-kilometer railway line,

¹ Ahmed Aličić, "Uredba o organizaciji vilajeta 1867. Godine", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 12-13, /1962-63, Sarajevo 1965, p. 220.

² Emine Ak, *Tanzimat'ın Bosna Hersek'te uygulanması ve neticeleri (1839-1875)*, Marmara Üniversitesi, Unpublished Ph.D. Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Ali Akyıldız, İstanbul 2010, p. 165. Also see: Zafer Gölen, *Tanzîmât döneminde Bosna-Hersek. Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

³ Aličić, *op.cit.*, p. 223. The Ottoman government passed a law on roads in 1869. Based on the law, roads were categorized and modern traffic and technical standards were established. It also imposed an obligation on all male cultivators between the ages of 16 and 80 to work on the roads for 20 to 30 days free of charge over a period of five years, while providing draft and pack animals. Iljas Hadžibegović, *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, Svjetlost, Sarajevo 1980, p. 24.

⁴ Emine Zeytinli, "Economic Concessions for Ottoman Rumelia Railway Projects and Involvement of Foreign Capital, 1860-1936", *OTAM*, Issue 48, 2020, p. 225-245.

starting in Istanbul, stopping in Edirne, Plovdiv, Enez, Burgas and Thessaloniki, was to pass through Bosnia and reach the Sava River. The main contractor was Hirsch, and the project was to be completed within 10 years. The concessionaire would tender the operating rights of the railways to the Austrian Southern Railways (Lombar) Company, which belonged to the Rothschild family. In the second half of 1870, construction work began in an area of approximately 1,000 kilometers between Istanbul-Edirne-Plovdiv-Sarimbey-Belova, Edirne-Dedeagaç, Thessaloniki-Skopje, and Banja Luka-Austrian border.⁵ Germans, Austrians, French and British were involved in the railway construction activities in the Ottoman Empire. Besides the highly guaranteed price per kilometer from the Ottoman Empire, foreign companies had other benefits for exploring the natural resources near the lines that they were building. In the European countries, the priority for railway lines were determined based on various economic aspects, but the Ottoman Empire decided to prioritize the Balkans, or its European part, not based so much on the economical aspect, but first for increasing security. Balkan was very turbulent region and the uprisings were very often. Railway transport was a possibility for quick transportation of army troops from one part to the other problematic region, to enable quick mobilization, apart of the economic benefits, which gave priority to this way of transport.⁶

1. The first railway in Ottoman Bosnia: Dobrljin - Banja Luka Railway (1872) and the Ottoman map from 1876

Routing of the future railway through Bosnia was a very delicate technical task, because on the route, difficult terrain, watersheds, ascents, unforeseen geological compositions of the soil, underground water, etc. awaited the builders. Due to the lack of domestic funds, experts and technology, the Ottoman Empire had to pay a high cost for this infrastructure projects. The construction of the railway from Dobrljin to Banja Luka began in the spring of 1871, and the railway was put into service at the end of December 1872. It was a standard gauge railway, 101.6 km long. 13 bridges were built on the railway, two of which were iron. There were 5 locomotives in the furnace in Banja Luka. Two were made in the Hanomag factory in Hanover, Germany, and three in the Tubize factory in Belgium. The starting

⁵ Vahdettin Engin, Rumeli Demiryolu, TDV *İslam Ansikopedisi*, 35 Cilt, İstanbul 2008, p. 235-237. Cf. *Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek (Bosna i Hercegovina u Osmanskim dokumentima)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2009, p. 363-364.

⁶ Besnik Emini, „The Efforts of Ottoman Empire to Build Railways in the Balkan (1855-1913)“, *Journal of Balkan Studies* vol. 1, 2022, p. 53; Zeytinli, *op.cit.*, p. 228.

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

point in the routing of the first Bosnian and Herzegovina railway is Dobrljin, from which the railway route runs along the Una River to Bosanski Novi, and from Bosanski Novi it continues along the Sana River valley to Prijedor, from where it continues along the Gomovnica River valley to the Ivanjska watershed, which is located at an altitude of 273 m. The railway route then descends into the Vrbas River area and thus reaches Banja Luka.⁷ During the construction of the railway some unpleasant incidents occurred. On one occasion, the local population attacked the contractor's building and destroyed the railway. One engineer lost his life and many were injured. The reason for the riot was that the railway construction workers were indiscriminately destroying the forest.⁸

Initially it has been planned that the railway ran from Istanbul through Edirne, Plovdiv and Sofia in Bulgaria, Niš and Priština towards Sarajevo and Banja Luka, ending in Dobrljin from where it was to be connected to Sisak and further to Vienna. However, Serbia succeeded in its lobbying for the abandonment of the Bosnian route and the construction of a railway through Serbia, and only the Banja Luka – Dobrljin railway was built through Bosnia. Traffic on the Banja Luka - Dobrljin railway was suspended on November 14, 1875 due to an insufficient number of passengers and the amount of goods.⁹

Among other things, the progress of the construction of the aforementioned railway was also monitored cartographically. The earliest known Ottoman map known to us, that visualizes the progress of railway construction in the European part of the Ottoman Empire, is the map of Rumelia, kept in the Rare Books Library of the Istanbul University Library.¹⁰ The date of printing on the map is 7th Dhu al-Hijjah 1293 AH (24 December 1876). The author is probably Mîr-i Livâ Mehmed, whose name is listed in the lower right corner of the map (Resmî Seryâver-i Hazret-i şehriyârî mîr-i livâ Mehmed kulları).¹¹

⁷ Ajdin Fevzija, *Historija željeznica Bosne i Hercegovine: prva bosanskohercegovačka željeznička pruga Banja Luka - Dobrljin: fotoalmanah - 100 godina uzanih željezničkih pruga u Bosni i Hercegovini*, [autor] i Ambasada suverenog Malteškog odreda, Sarajevo, 2005, p. 7.

⁸ Gölen, *op.cit.*, p. 354.

⁹ Amira Dan, „Kako je Orijent Express zaobišao Bosnu: Sultan Abdulaziz u Evropi“, *History Fest*, 3.7.2024, <https://historiografija.ba/article.php?id=2611>, (6.1.2025.)

¹⁰ İstanbul Üniversitesi (İ.Ü.), Nadir Eserler Kütüphanesi, 93649-1.

¹¹ This may be Mehmed Yaver Pasha (d. Erzurum, 1876), of Circassian origin, who was a military officer in the Ottoman army. At the time this map was created, he held the position of military commander (December 1875-April 1876), and then in 1867 he was the governor of

Based on the digitized version of the map, it was not possible to determine its dimensions or the type of material. It appears to have been made on paper which was then glued to the leather, and the edges stitched wide with a decorative ribbon of burgundy red thread. The names and notes on the map are written in black ink, while the watercourses are colored blue, and the borders and more significant toponyms are marked with different red marks. Among other, the map shows the stage of construction of the railway from the capital - İstanbul (Asitâne-i Aliyye) to the European parts of the Ottoman Empire. The map is extremely important as a source for the history of railways in Bosnia and Herzegovina because, as far as we know, it shows for the first time the constructed Dobrljin-Banja Luka railway line.

Illustration 1:

Illustration 1: The Dobrljin-Banja Luka railway on the Ottoman map of Rumelia from 1876. (source: İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 93649-1).

Erzurum. More in: Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, *Prosopografik Rehber*, İsis, İstanbul 1999, p. 106.

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

After the occupation of Bosnia and Herzegovina, the Ministry of War of the Austro-Hungarian Monarchy decided to revitalize the Banja Luka-Dobrljin railway on December 1, 1878. The railway was equipped for traffic from Banja Luka to Prijedor, with a length of 56.2 km, and on February 16, 1879, a section of the railway from Prijedor to Bosanski Novi, with a length of 30.8 km, was repaired. In March 1879, the repair of the last section to Dobrljin was completed, after which the Dobrljin - Banja Luka railway, in addition to the army, was also available to the civilian population. Since the Ottoman idea of building the Constantinople railway was never realized, this first Bosnian-Herzegovinian railway had no connection with central Bosnia and the capital Sarajevo for decades.¹²

In addition to revitalizing the aforementioned railway, with the aim of ensuring the supply of military troops, but also the potential exploitation of Bosnia and Herzegovina's mineral and forest wealth, the Austro-Hungarian troops had built railways along the line of their advance into Bosnia. As early as September 1878, construction of the railway from Bosanski Brod to Sarajevo began. The first section of the aforementioned railway, which extended from Bosanski Brod to Dobož, was completed in February 1879. Construction of the section from Dobož to Žepče was completed in April of the same year, while the section from Žepče to Zenica was built in June of the same year. Construction of the entire railway was completed in October 1882, when the first train pulled by a two-axle locomotive arrived in Sarajevo.¹³ The main purpose of the next railway line built, the mining and forestry railway Semizovac-Ivančići, was the export of manganese ore from the rich deposit near Čevljanovići, as well as the exploitation of processed wooden logs. The 22.2 km long railway was put into service on 26.1.1885. The next railway line with a similar purpose, Dobož-Simin Han, which was put into service on 26.4.1886, ran along the Spreča River valley. It served exclusively for the exploitation of high-quality coal and salt from the rich Tuzla basin. The 24.5 km long Podlugovi-Vareš railway was completed and put into service in November 1895 and was used for the exploitation of coal and iron ore from the mines in Breza and Vareš.¹⁴

In addition to other original materials, some Ottoman maps from the second half of the 19th century attest to the development of the railway

¹² Fevzija, *op.cit.*, p. 16-19.

¹³ *Ibid.*, p. 20-21.

¹⁴ *Ibid.*, p. 22.

network in Bosnia and Herzegovina near the end of the Ottoman administration and during the Austro-Hungarian period.

2. Vilayet of Bosnia and its railways on an Ottoman map from the 1890s

In the Bavarian State Library in München, there is a map of European Turkey (Karte der europäischen Türkei), printed in Istanbul most likely after 1890. It shows the wider Balkan area, which, among other things, included part of the territory of the Austro-Hungarian Monarchy (Austriyâ ve Macâristân), the Vilayet of Bosnia (Bosna Vilâyeti), Dalmatia (Dâlmâçyâ), Montenegro (Kara Dâğ), Serbia (Srbistân), the Vilayet of Scutari (İşkodra Vilâyeti), the Vilayet of Kosovo (Kosova Vilâyeti). According to the description in the catalog, the map measures 72x52, and Osman Nuri Peremeci is listed as its author.¹⁵ From the available biographies of the mentioned writer, calligrapher and teacher Osman Nuri Peremeci (Şumen, 1874 - Edirne, 1945), we learn that he was a teacher of history and the Turkish language, and occasionally taught geography, but we do not see that he was engaged in military service.¹⁶ And by looking at the map itself, we see that the author of the map was Osman Nuri “infantry lieutenant captain for military geography” (coğrafya-i askeriye mu’âvini piyâde yüzbaşısı). Although Osman Nuri Peremeci also taught geography for a while, we believe that his biographers would not overlook such a big fact that he was engaged in military service and made maps, and we express our doubt that he is the author of the map analyzed here.

¹⁵ München, Bayerische Staatsbibliothek, Mapp. XVII, 19 p, <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00005840?page=1>, (03.02.2025.)

¹⁶ Cf. Eyyup Bozlaşoğlu, *Osman Nuri Peremeci'nin hayatı, eserleri ve ecdâd tarihi adlı eserinin transripsiyonu*, T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Unpublished MA Thesis, Diyarbakır 2019.

The border with Dalmatia (Dâlmâçyâ) was recorded, which was very similar to the current Bosnian-Herzegovinian-Croatian border line in the Dalmatian hinterland. Two access points to the Adriatic Sea are marked: Neum-Klek Bay and the area of Sutorina, with the toponym Grab (Grâb) nearby. The border with Montenegro in its former extent and partially with Serbia is also marked.

The map also shows the roads from Sarajevo to Banja Luka via Visoko and Travnik (Trâvnik) and from Sarajevo via Foča to Višegrad and Pljevlja (Taşlıca), i.e. Nikšić (Nikşik). From the Bosnian toponyms, Zvornik (Izvornik), Bileća (Bileke), Trebinje (Trebîn) and Bosanski Novi (Novi) are also designated.

In addition to the above, a special feature of this map is the fact that the author drew the railway line Dobrljin - Prijedor (Prîdor) - Banja Luka (Banâ Lûka), which was built and put into operation earlier, during the Ottoman administration. In addition, the map shows the Bosanski Brod - Sarajevo - Metković railway with stations in the following cities: Brod (Brod) - Doboï (Doboy) - Maglaj (Maglây) - Zenica (Zeniçe) - Visoko (Visokâ) - Sarajevo (Saray Bosna) - Konjic (Koniçe) - Mostar (Mostâr) - Metković (Metkoviç). The first narrow-gauge railway in Bosnia and Herzegovina, gauge 0.76 m, from Bosanski Brod to Sarajevo, was built in stages from 1878 to 1882. The narrow-gauge railway on the entire route from Sarajevo to Metković, with a length of 134.7 km, was built in 1891.¹⁷

The map is not dated. Considering that the Vilayet of Bosnia is shown as part of the Austro-Hungarian Monarchy, it should be dated to the period after the Austro-Hungarian occupation in 1878. Since the construction of the said railway was completed in 1891, its creation can be more precisely dated to the period after 1891.

One copy of this same map is available online and in the David Rumsey collection. This copy is from a later period where the basic map served as a base for entering certain notes. According to the description attached to the card, it was made using lithography, divided into eight parts, and mounted on fabric. It was printed in Istanbul around 1905 at the printing press of the Military School (Dersaadet Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne Matba'ası). Marginal notes have been entered on the map, very meticulously,

¹⁷ Fevzija, *op. cit.*, p. 22.

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

with only a few minor stains. The senior Ottoman military cartographer Osman Nuri is listed as the author of the map. The card was never sold or publicly distributed, and was created so that it could be used by junior officers. Important notes showing the positions of Serbian, Montenegrin and Bulgarian military troops were added later, in 1907, by officer Hüseyin Abbas Siroz (Siroz today Serres, a city in Greece). The map describes military activities on the active battlefield in the Balkans during that crisis period, when the region was destabilized by numerous national uprisings against the Ottoman administration, just before Sultan Abdulhamid II was deposed by the Young Turk Revolution, which would indirectly lead to the beginning of the Balkan Wars (1912-13).¹⁸

In conclusion, we can say that the above-mentioned map was probably originally created in the 1890s, exclusively for military purposes, and was later printed internally as a base in which some additional content was added, including road networks and communications in the area of the Vilayet of Bosnia, as well as the distribution of enemy troops and weapons in the Balkans in later crisis periods, and all of these were data of strategic importance for the Ottoman military leadership in the period under review. The map can serve as a source for the study of hydrography, borders, but also the history of the development of road communications and railways.

Illustration 3:

Illustration 3: Dobrljin-Banja Luka railway on a map from 1890s (source: München, Bayerische Staatsbibliothek, Mapp. XVII, 19 p.) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

¹⁸ *The Balkans. David Rumsey Historical Map Collection*. Map description and notes are provided by Alexander Johnson and Dasa Pahor in 2022. <https://shorturl.at/tGC8X> (24.07.2024)

Illustration 4:

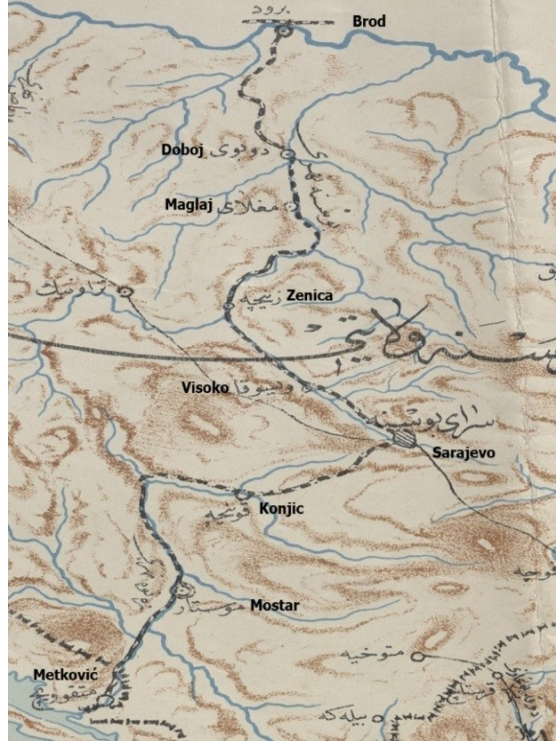

Illustration 4: Brod – Metković railway on a map from 1890s (source: München, Bayerische Staatsbibliothek, Mapp. XVII, 19 p.) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

3. Ottoman military map from 1893 and railways of the Vilayet of Bosnia

In the cartographic archive of the General Directorate for Maps of the National Ministry of Defense of the Republic of Turkey, there is also an Ottoman map, prepared by the fourth division of the General Staff of the Ottoman Army and printed in Istanbul in 1893.¹⁹ According to the description attached to the digitized version of this map, available in David Rumsey's

¹⁹ Ankara, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Harita Genel K.lığı kartografik arşiv ş., Dosya No: 213, Göm. No. 16. <https://www.harita.gov.tr/tarihi-haritalar>, (23.08.2024.)

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

online collection, the map measures 68x97cm. It shows the distances and routes between major cities, as well as smaller cities, throughout the Ottoman Empire during the reign of Sultan Abdulhamid II (reigned 1876-1909), during which the empire still controlled vast territories in Europe, Asia and Africa, stretching from Albania to Yemen and from Libya to the Persian Gulf. This era also marked a period of rapid modernization of the empire, including the construction of dirt roads, railways and modern ports. He also welcomed the rise of highly sophisticated scientific and thematic cartography of all regions of the empire authored by Ottoman subjects. Using text exclusively in Ottoman Turkish, the map is dotted with hundreds of lines connecting every city and town of importance in the empire, representing the main land routes between these centers. Each segment is followed by a number corresponding to the estimated average travel time between points in hours (assuming travel on foot while marching, or traveling with a horse at a slow trot). The travel time in hours roughly corresponds to the distance in the Ottoman unit of measurement, the fersah, which is equivalent to 5,685 km. Sultan Abdulhamid's government relied heavily on foreign capital and technical expertise to improve the country's ports, build dirt roads and, most importantly, create a comprehensive railway network. This map shows the rapidly expanding Ottoman railway system, just after a wave of development revolutionized travel in the European domains of the empire, but also in Ottoman Asia. As shown, several railway lines pass through the Balkans; from 1888 the great port of Thessaloniki was connected to the rest of Europe by rail, while Istanbul was connected to the European system for the first time in the same year, providing a direct route for the famous Orient Express, which began in 1889. The first major branch of the Anatolian Railway to connect Istanbul and Ankara on 31 December 1892, it was completed only a few weeks before the present map was published.²⁰

On the part of the map that shows the territory of Bosnia and Herzegovina, in addition to the main road routes, railway lines are also marked. According to this map, the railway from Dobrljin to Banja Luka did not end in Banja Luka, but continued in the direction of Skender Vakuf. The Brod-Sarajevo (Saray Bosna) railway branched off at Doboy towards Tuzla, but it did not end there; it extended further towards Zvornik (İzvornik).

²⁰ Ottoman Empire. David Rumsey Historical Map Collection. Map description and notes are provided by Alexander Johnson, 2020, <https://shorturl.at/XDWAB>, (24.07.2024.)

The map also shows the first section of the railway in Bosnia and Herzegovina, which connected Mostar and Metković with a length of 42.3 kilometers and was put into service on June 14, 1885. The entire line to Sarajevo with a length of 178.4 km was completed on August 1, 1891, so that the Sarajevo-Metković railway connection was finally fully established.

Illustration 5:

Illustration 5: A fragment of a map from Ottoman military map from 1893 showing the territory of Bosnia and Herzegovina (source: Ankara, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Harita Genel K.lığı kartografik arşiv ş., Dosya No: 213, Göm. No. 16).

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Illustration 6:

Illustration 6: Dobrljin – Banja Luka railway on a map from 1893 (source: Ankara, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Harita Genel K.lığı kartografik arşiv ş., Dosya No: 213, Göm. No. 16) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

Illustration 7:

Illustration 7: Brod-Sarajevo railway and Doboj-Tuzla railway on a map from 1893 (source: Ankara, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Harita Genel K.lığı kartografik arşiv ş., Dosya No: 213, Göm. No. 16) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

Illustration 8:

Illustration 8: Mostar-Metković railway on a map from 1893 (source: Ankara, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Harita Genel K.lığı kartografik arşiv ş., Dosya No: 213, Göm. No. 16) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

4. Railways in Bosnia and Herzegovina on the Ottoman map created at the turn of the century

In the Ottoman archives of the Presidency of the Republic of Turkey, there is also an Ottoman map showing the wider area of the Balkans at the end of the 19th century. The size of the map is 55x75cm. It was made on a scale of 1: 1,100,000 kilometers. In the upper right corner is the date “fi 11 Şeval (1)317.” (February 12, 1900).²¹

Looking at the digitized version, we can see that the area of Bosnia (Bosna) and Herzegovina (Herzegovina), Dalmatia (Dâlmâçya), Montenegro (Kara Dâğ), Serbia (Srbistân) and the eyalet of Rumelia (Rûmili-i Şâhâne) is defined individually by shaded borders. The relief is not represented by shading on the map, some watercourses and the Adriatic Sea (Adriyatik denizi) are drawn but not named. From the legend, we learn that it is a general map that primarily shows the railways in Bosnia and Herzegovina.

²¹ İstanbul, The Directorate of the State Archives (of the Presidency of the Republic of Türkiye)-Ottoman Archives (BOA), Haritalar (HRT), 213.

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Illustration 9:

Illustration 9: Map created at the turn of the century (source: BOA, HRT. 213).

The dark red line on the map shows the “railway lines whose projects have been realized” (projeleri ikmâl olunmuş demir yolları), along with brief explanations. Among those railways, the Sarajevo-Uvac railway was mentioned, which went from Sarajevo (Sarây Bosna) in the east direction via Pal (Pâl), Prača (Prâsâ) towards the town of Uvac (Uvâk) with one fork before Višegrad (Vişegrâd) from where it went to Vardište (Vârdiçe). The second line marked with the same color stretched from Bugojno (Bugoyno) to Aržano (Arjâno), and the third from Šamac (Şâmâk) to Dobož (Doboy). For these lines, there is the following explanation: “This line (Sarajevo-Uvac) has one section/branch towards Vardište on the border with Serbia. The other lines are Bugojno-Aržano and Dobož-Šamac” (Bunun Sırbistân hudûdunda vâki’ Verdiçe’ye bir şubesi vardır. Diğerleri Bugoyno-Arjâno ve Doboy-Şâmâk hatlarıdır).

According to other markings on the legend, we see that a narrow-gauge railway stretched further from Aržano to Split (Spâlâto), and there is also an already existing railway from Split to Šibenik (Sebeniko) with a branch to Knin (Knin).

The map also shows the first railway in Bosnia and Herzegovina built in the Ottoman period, the Banja Luka-Dobrljin railway, as a “railway connecting two places” (mevâkı yekdiğerine rapt eden demir yolları).

Table 1: Legend on the map

The mark	Originally written	Transcription	Translation
	پروژه لری کمال و لشمش د میر یوللر	Projeleri ikmâl olunmuş demir yollar	Railways with completed projects
	موجود آنا خطلری	Mevcud ana hatları	Existing main lines
	مواقعیکدیگرینیه راپت ایدن د میر یوللر	Mevâkı yekdiğerine rapt eden demir yolları	Railways that are connecting locations with each other
	طار خطلی و میر یوللر	Târ (dâr) hatlı demir yolları	Narrow gauge railways
	تجارت و صنایع خطلری	Ticâret ve sanâ'î hatları	Trade and craft lines
	در دست انشاء بولان طار خطلی و میر یوللر	Derdest inşâ bulunan târ hatları demir yolları	Narrow-gauge railways under construction
	حدود	Hudûd ar	Borders

Source: BOA, HRT. 213.

The first narrow-gauge railway in Bosnia and Herzegovina is marked on the map: Bosanski Brod - Sarajevo - Metković. Along the section from Brod to Sarajevo, the line passes through Novo Selo (Yeni Zelo), Doboy (Doboy), Maglay (Maglaj), Zavidovići (Zovidoviç), Zenica (Zeniçe), Nemila (Nemilya), and Vranduk (Vrânedko). From Vranduk, one branch separates via Vitez (Vitez) and Travnik (Trâvnîk) toward Jajce (Yâys) and Bugojno (Bugojno), while the other continues toward Sarajevo, with earlier branch separations toward Pajtov Han (Paytov hân) and Čevljanović (Sevlyanović). This is probably the mining forest railway Semizovac-Čevljanovići, which was intended for the transportation of semi-processed wooden logs. The railway was put into traffic on January 26, 1885. Similar branch separations were recorded from Doboj toward Tesâny (Tesâny) and beyond; this railway

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

was marked as one of the commercial and industrial lines (ticâret ve sanâ'î hatları). The branch of the railway that separated from the narrow-gauge railway from Doboj to Tuzla (Tūzlâ) from Tuzla to Stupari (Stüpârî) was similarly marked.

From Sarajevo, this railway continues to Ilidža (Ludza), Pazarić (Pâzârîç), Konjic (Kontrîsâ), Ostrošac (Osrozâk), and then further to Mostar (Mostâr) and Metković (name not indicated). The Metković - Zelenika railway, which was put into traffic in 1901, is also noted on the map. The main railway had two branches: from Hum to Podgorica, from Uskoplje to Gruž near Dubrovnik. However, one branch is shown here that led to Trebinje (Trebinca), and the other to Gruž (Grapuj), so we assume that the map was created before the completion of this line. In addition, in the legend, this line is marked as a “narrow-gauge railway under construction” (derdest inşâ bulunan târ hatları demir yolları).

Illustration 10:

Illustration 10: Dobljin-Banja Luka railway (source: BOA, HRT. 213). (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

Illustration 11:

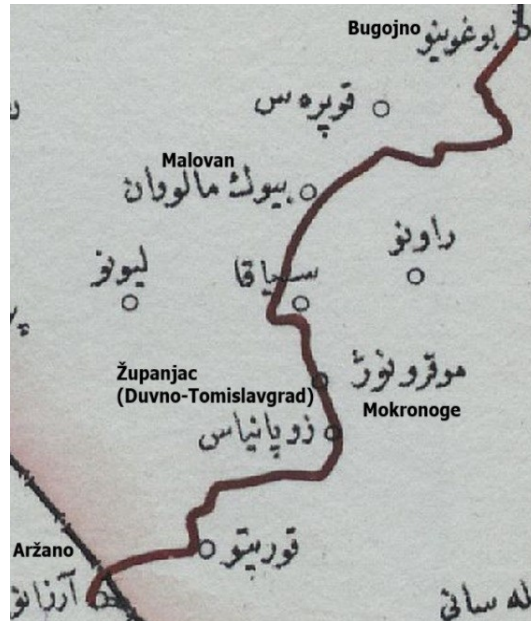

Illustration 11: Bugojno – Aržano railway (source: BOA, HRT. 213) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

Illustration 12:

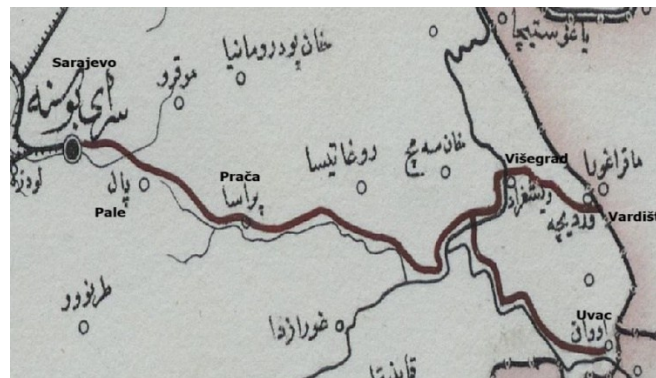

Illustration 12: Sarajevo-Uvac/Vardište railway (source: BOA, HRT. 213) (Latin names of Bosnia and Herzegovina cities were added when writing this paper).

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

The map was created at the very turn of the century. It shows the existence of the Ottoman Empire's interest in the infrastructure of its former province of Bosnia in the decade before the Austro-Hungarian annexation. It contains data on the directions of railways and some of their characteristics. It was probably intended for general use, as suggested in its title, and for the purpose of visualizing the degree of realization of the railway construction project in the considered area.

Conclusion

The analysis of Ottoman maps from the second half of the 19th century reveals the multifaceted significance of cartographic materials as primary sources for the history of railways in Bosnia and Herzegovina. These maps not only documented the existing and planned railway infrastructure but also reflected broader Ottoman interests in modernization, military logistics, economic development, and territorial administration. The inclusion of the Dobrljin–Banja Luka railway on the 1876 map of Rumelia is particularly noteworthy, marking the first visual representation of an operational railway line within the Bosnian Vilayet, constructed under Ottoman rule. This map thus represents a valuable historical artifact that offers insight into both the ambition and limitations of Ottoman railway policy in the Balkans.

Later maps, such as those printed in the 1890s and around 1900, illustrate how the Ottoman administration maintained a strong interest in the region's infrastructure, even after the Austro-Hungarian occupation. These maps expanded on the earlier cartographic tradition by documenting newer lines built during the Austro-Hungarian period, such as the Bosanski Brod–Sarajevo–Metković line, as well as branch lines intended for mining and commercial exploitation. The military context of many of these maps - prepared by or for the Ottoman General Staff- also underscores the strategic importance the Empire placed on railway development, not only for transportation and commerce but also for maintaining control and ensuring rapid troop deployment in a politically volatile region.

Overall, the studied maps serve not only as geographical records but also as expressions of imperial ambition and adaptation. They provide crucial visual documentation of infrastructure that shaped the economic, military, and social landscape of Bosnia and Herzegovina. As such, they remain

indispensable tools for historians seeking to understand both the physical development of the region and the geopolitical calculations of the late Ottoman state in the context of its European territories.

BIBLIOGRAPHY

İstanbul, The Directorate of the State Archives (of the Presidency of the Republic of Türkiye)-Ottoman Archives (BOA), Haritalar (HRT), 213.

İstanbul Üniversitesi (İ.Ü.), Nadir Eserler Kütüphanesi, 93649-1: 1876.

Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek (Bosna i Hercegovina u Osmanskim dokumentima), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2009.

AK, Emine, *Tanzimat'ın Bosna Hersek'te uygulanması ve neticeleri (1839-1875)*, Marmara Üniversitesi, Unpublished Ph.D. Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Ali Akyıldız, İstanbul 2010.

ALIČIĆ, Ahmed, "Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, vol. 12-13, /1962-63, Sarajevo 1965, pp. 219-235.

BOZLAKOĞLU, Eyyup, *Osman Nuri Peremeci'nin hayatı, eserleri ve ecdâd tarihi adlı eserinin transripsiyonu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2019.

EMİNİ, Besnik, "The Efforts of Ottoman Empire to Build Railways in the Balkan (1855-1913)", *Journal of Balkan Studies* 1/2022, pp. 51-62.

ENGİN, Vahdettin, "Rumeli Demiryolu", *TDV İslam Ansikopedisi*, 35 Cilt, İstanbul 2008, pp. 235-237.

FEVZİJA, Ajdin, *Historija željeznica Bosne i Hercegovine: prva bosanskohercegovačka željeznička pruga Banja Luka - Dobrljin: fotoalmanah - 100 godina uzanih željezničkih pruga u Bosni i Hercegovini*, [autor] i Ambasada suverenog Malteškog odreda, Sarajevo 2005.

OTTOMAN MAPS FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AS A SOURCE
FOR THE HISTORY OF RAILWAYS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

GÖLEN, Zafer, *Tanzîmât döneminde Bosna-Hersek. Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.

HADŽIBEGOVIĆ, Iljas, *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*, Svjetlost, Sarajevo 1980.

KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber*, İsis, İstanbul 1999.

ZEYTİNLİ, Emine, "Economic Concessions for Ottoman Rumelia Railway Projects and Involvement of Foreign Capital, 1860-1936", *OTAM*, Vol. 48, 2020, pp. 225-245.

Ankara, T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü, Harita Genel K.lığı kartografik arşiv ş., Dosya No: 213, Göm. No. 16.
<https://www.harita.gov.tr/tarihi-haritalar>, (23.08.2024.)

München, Bayerische Staatsbibliothek, Mapp. XVII, 19 p.
<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00005840?page=,1>,
(03.02.2025.)

The Balkans. David Rumsey Historical Map Collection.
<https://shorturl.at/tGC8X>, (24.07.2024.)

Ottoman Empire. David Rumsey Historical Map Collection.
<https://shorturl.at/XDWAB>, (24.07.2024.)

DAN, Amira, "Kako je Orijent Express zaobišao Bosnu: Sultan Abdulaziz u Evropi", *History Fest*, 3.7.2024,
<https://historiografija.ba/article.php?id=2611>, (6.1.2025.)

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE’DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU OLARAK AHI ALI (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

Cengiz PARLAK*

ÖZ

Osmanlı Devleti Rumeli topraklarına yerleşmeye başladıktan sonra buralarda kalıcı olabilmek için Anadolu’dan Müslüman-Türk iskânı gerçekleştirirken, vakıflar aracılığıyla da dinî, içtimai, iktisadi kurum ve yapıları inşa etmiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısında ilk fethedilen yerlerden biri olarak Gümülcine’de de iskân süreci başlamış, 15. yüzyıl içerisinde vakıflar sayesinde şehirde cami, mescit, zaviye, tekke ve medrese gibi toplumun ihtiyacı olan yapılar artmıştır. Şehirdeki ilk medrese 1455 yılında Ahi Ali tarafından vakıf kurulmak suretiyle inşa edilmiştir. Döneminde şehrin varlıklı kişilerinden olduğu anlaşılan Ahi Ali, adını medreseye verdiği gibi, Börkçüler Zaviyesi’ne de maddi ve manevi anlamda katkıda bulunmuş ve 16. yüzyılda bu zaviye onun adıyla bilinir olmuştur. Böylece medrese ve zaviye birlikte anılmıştır. Medrese ve zaviye, Osmanlı Devleti Gümülcine üzerindeki idaresini kaybettiği 20. yüzyılda dahi varlığını sürdürmüştür. Türkiye ve Yunanistan arşivlerindeki belgeler ve defterler sayesinde Ahi Ali’nin kökeni, onu vakıf kurmaya yönelten dinî ve dünyevi sebepler, vakfettiği menkul ve gayrimenkuller, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Gümülcine ahalisi tarafından vakfedilen nukûdların muhasebesi ve medrese için yapılan harcamalar tespit edilmiştir. 20. yüzyılda özellikle Yunanistan idaresinde iken tutulan kayıtlar sayesinde, vakfın menkul ve gayrimenkullerine ve gelirlerine, medresede bulunan kitaplarına ve de eşyalarına dair bilgilere ulaşılmıştır. Bütün bunlarla birlikte Ahi Ali’nin 18. yüzyıldan itibaren Gümülcine’deki yönetici kesim ve ahalisi tarafından nasıl tanındığı ve anıldığı kısmen de olsa açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2830-1484>, E-posta: cparlak@comu.edu.tr

CENGİZ PARLAK

Gümülcine'nin ilk medresesi kuruluşundan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar imkânlar ve veriler neticesinde araştırılıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümülcine, Ahi Ali, Medrese, Zaviye, Para Vakfı.

**THE WAQF OF AHI ALI (SOHTALAR/SOFTALAR)
MADRASA AND ZAWİYAH AS AN OTTOMAN
EDUCATIONAL INSTITUTION IN KOMOTINI FROM THE
15TH TO THE 20TH CENTURY**

ABSTRACT

After the Ottoman Empire began settling in the Rumelia territories, they aimed to establish a permanent presence by facilitating the settlement of Muslim Turks from Anatolia and establishing religious, social, and economic institutions and structures through waqfs (endowments). As one of the first places to be conquered in the second half of the 14th century, the settlement process began even in Komotini. The number of structures needed by the community, such as mosques, masjids, zawiya, tekkes, and madrasahs, increased in the city, thanks to establishment of waqfs throughout the 15th century. The first madrasa in the city was built in 1455 by Ahi Ali, who established a waqf for this purpose. Ahi Ali, a wealthy figure in the city during that period, not only lent his name to the madrasa but also provided both material and spiritual support to the Börkçüler Zawiya, which became known by his name in the 16th century. Consequently, the madrasa and the zawiya became closely associated. These institutions continued to exist even into the 20th century when the Ottoman Empire lost control over Komotini. Through documents and registers accessed in the archives of Turkey and Greece, we have identified Ahi Ali's origins and the religious and worldly motivations that led him to establish the waqf. We have also documented the movable and immovable properties he endowed, the accounting of cash endowments contributed by the people of Komotini- particularly from the 19th century onwards- and the expenditures made for the madrasa. Thanks to records kept during the period of Greek administration in the 20th century, we obtained information about the waqf's assets, including its movable and immovable properties, income, books in the madrasa, and other belongings. Additionally, we have attempted to partially explain how Ahi Ali was recognized and remembered by the ruling class and the people of Komotini from the 18th century onwards. Thus, we have researched and examined the first madrasa of Komotini from its establishment up to the first quarter of the 20th century, based on available resources and data.

Key Words: Komotini, Ahi Ali, Madrasa, Zawiya, Cash Waqf.

EXTENDED ABSTRACT

Gümülcine, one of the first territories conquered by the Ottomans in Rumelia, came under Ottoman rule in 1365 through the renowned akıncı (raider) commander Gazi Evrenos Bey. The church located in the center of the Gümülcine was converted into a mosque after the Ottoman conquest. In the subsequent period, religious, social, and economic structures began to be constructed in the city, particularly through waqfs (endowments). The Ahi Ali Madrasa, constructed in the center of Gümülcine, was founded together with its waqf at the end of 1455.

Ahi Ali, son of Ahi Mehmed and the founder of the waqf and madrasa, can be regarded as an educated and intellectual figure within the Gümülcine community, owing to his roots in the Ahi tradition. Although his exact age in 1455 remains unknown, his possession of property with substantial income-enough to establish a waqf- suggests that he was of mature age and likely born in the early 15th century or slightly earlier. This further implies that his grandfather, and possibly his father, may have arrived in Gümülcine during its conquest or shortly thereafter. On the other hand, there is no information regarding whether he had children or siblings. In the şer'yye registers of Gümülcine from the 19th and 20th centuries, as well as in the icâre-i vâhideli waqf register covering the years 1868-1911, a different account about him appears. In these sources, Ahi Ali is referred to as the brother of the renowned akıncı commander Gazi Evrenos, with expressions such as "Gazi Ali Bey" or "Gazi Ahi Ali Bey". However, it is known that he was not in fact the brother of Gazi Evrenos Bey, as the patronymics (father's name) of the two historical figures do not correspond.

Although little information is available about Ahi Ali himself, it can be assumed that he provided education and training to many individuals within the framework of the Ahi tradition at the Börkçüler Zawiyah in Gümülcine. This is suggested by the fact that, from the second half of the 16th century onwards, the institution came to be known as the Ahi Ali Zawiyah. From the 18th century in particular, the name of Ahi Ali was used for both the madrasa and the zawiyah. By the 19th century, Ahi Ali was remembered as the founder (bânî), the madrasa and the zawiyah began to be recorded under the name Sohtalar or Softalar. In May 1939, the Greek authorities decided to merge the Sohtalar, Kayalı, Yeni Cami, and Tekke madrasas in Gümülcine under the single name "Gümülcine Muslim Madrasa," to be housed in the building where the Sohtalar Madrasa operated. However, the full unification of these madrasas and their official designation as Medrese-i Hayriyye did not take place until 1949. The merged institutions continued

their activities in the building of the former Sohtalar Madrasa, which henceforth became known as the Medrese-i Hayriyye.

When establishing the madrasa waqf, Ahi Ali must have considered his religious sentiments, his desire to remain close to the official ideology of the state, and perhaps most importantly, the educational needs of the society in which he lived. In fact, the waqfiyya explicitly emphasized his religious feelings and his aspiration to attain closeness to God. Since Ahi Ali established a madrasa waqf, people directly benefited from it, and thus its status was classified as müessesât-ı hayriyye (hayrât, charitable institutions).

The most essential element for the longevity of the madrasa founded by Ahi Ali was the provision of sufficient financial resources. Accordingly, the properties he owned were endowed under specific conditions, with clear stipulations on how they would generate income. The fact that these properties belonged to Ahi Ali until their endowment demonstrates that this was a sahih waqf (valid endowment). The endowed properties also reflect his wealth and social status. While most of the endowed assets are recorded in the waqfiyya, one in particular is described as “purchased.” Under this category fall ten plots of farmland and two gardens. In addition to these, there were three other plots and three vineyards with no such indication, as well as one additional plot donated to the founder by a man named Yahya Bey. Altogether, the number of immovable properties endowed reached nineteen. Although their exact sizes were not recorded, their boundaries were defined according to the standards of the time. Based on this information, fifteen of these lands, vineyards, and gardens were described as being located in the “countryside of Gümülcine,” meaning agricultural areas outside the city center. In the Arabic waqfiyya, their location is expressed as fî zâhirü’l-belde (“on the outskirts of the city”). The remaining four were situated within Gümülcine, with one in close proximity to the city.

In addition to these lands, Ahi Ali endowed a five-room property in the center of Gümülcine. The waqfiyya does not specify who these rooms were intended for or for what purpose. If they had been designated for students, this would likely have been noted in the document. It is therefore plausible that these rooms were endowed with the aim of generating income for the waqf through rental.

Beyond real estate, the founder endowed various types of movable property. Among these were ten cows with their calves, six oxen for cultivating the land, and three carts with their equipment. He also endowed four cauldrons (one large and three small), two copper trays (one large and one small), and five candlesticks. Additionally, the waqf included a mill located on a plot of land in the countryside of Gümülcine, which had been

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

purchased from a man named Seyyid Ağa. Thus, by the mid-15th century, there clearly existed in Gümülcine a madrasa supported by substantial material resources and endowed with significant income-generating assets.

Although the endowed properties are visible in the vakfiye, no corpus of registers that showing the foundation's regular revenues and expenditures in the following centuries has been found in the archives. On the other hand, the earliest cash (nukûd) account of the madrasa foundation is in the register titled "Register of Ahi Ali Bey Madrasa in the City of Gümülcine, Year 1200", preserved in the Archive of the Muftiate of Gümülcine. According to the vakfiye, Ahi Ali did not endow any cash. However, our findings reveal that the foundation possessed cash funds starting from the 19th century. These funds were endowed to the Ahi Ali Foundation by charitable individuals residing in the center of Gümülcine and its villages. The register specifies by whom, in what amount, and for what purpose the cash was endowed, but it does not provide any information as to whether these funds were invested to generate profit (ribh). In total, 145 individuals from both the town and countryside of Gümülcine endowed cash.

The way in which women who endowed cash are recorded in the registers provides certain insights into their social status. Of the fifty-six female benefactors, forty-nine are identified through their male relatives such as husbands, fathers, brothers, sons, or sons-in-law. Twenty-two women are mentioned as the wives (ehli/zevce) of men bearing titles such as agha, efendi, haji, steward (kethüda), or molla, while eight are recorded as the wives of men without titles. There are also daughters identified through their fathers. Nine daughters are listed as children of men with titles such as agha, efendi, haji, preacher (khatib), steward (kâhya), or farrier, and four as daughters of men without titles. In addition, one woman is identified as a sister, two as mothers, and three as mothers-in-law, again in connection to male relatives.

Only seven women appear in the register independently, without reference to men. Four of these are recorded with the epithet hatun, one with hanım, one with kadın, and one is mentioned solely by her personal name. Six of these women resided in the villages of Gümülcine, and one in the central quarter; the latter endowed the largest amount of cash. All of them donated money specifically to provide candles and oil lamps for the madrasa.

Among the men who endowed cash, twenty-eight are listed without any title, while sixty-one bear titles. Those most frequently encountered are molla, followed by hacı, ağa, and imam. In addition, men with the titles efendi, kethüda, suhtebaşı, müteveli, derviş, and beşe are also recorded as cash donors.

In addition to the madrasa's nukūd register, which allows us to examine the period between May 1818 and January 1925, there also survives its historical continuation, the Defter-i Umûmî-i Evkâf-ı İslâmiyye-i Gümülcine, beginning with entries from February 1925. This register records the locations of the waqf's immovable properties- plots, fields, vegetable gardens, shops, and mills- together with their rental incomes and, in certain cases, the names of the tenants. It also contains information on how the waqf's cash capital was lent to individuals residing in Gümülcine's central neighborhoods and villages.

The Defter-i Umûmî further documents, for the year 1925, the titles and quantities of the books housed in the madrasa's lecture hall. Among a total of 52 volumes, works on fiqh (Islamic jurisprudence) predominate, but there are also texts on hadith, nahw (Arabic grammar), sarf (Arabic morphology), tafsir (Qur'anic exegesis), Sufism, logic, and balagha (rhetoric). The range of subjects reflects the Ottoman madrasa curriculum, which had long combined the transmitted (naqlî) sciences with the rational ('aqlî) sciences. Since mastery of the transmitted sciences (such as hadith, tafsir, and fiqh) depended upon a solid grounding in rational sciences (such as grammar, rhetoric, and logic), it is evident that the Ahi Ali Madrasa continued the Ottoman educational tradition even as late as 1925.

Like other Ottoman madrasas, the institution contained not only lecture halls but also residential quarters and auxiliary spaces for students. These facilities were equipped with various items necessary for daily life. Although the number of teacher (mudarris) and student (talebe) from the madrasa is unknown, the Defter-i Umûmî records that in 1927 the madrasa hosted eight students under the instruction of a teacher named Ali Alemî Efendi. The majority of the items listed in the register relate to the preparation and serving of food and drink for students, the teacher in the madrasa, and occasional guests. The abundance of utensils associated with the preparation and serving of coffee is particularly noteworthy. Other items such as rugs, lamps, chests, stoves, cushions, curtains, and mattresses clearly point to the residential function of the institution.

Taken together, the Ahi Ali Madrasa and its zāwiya—with their teacher, students, and books—occupied a central place in Komotini's educational landscape. Meanwhile the waqf, with its endowed charitable assets, movables, and immovables, exerted a long-lasting influence on the city's religious, social, and economic life. In this way, alongside other foundations, it fulfilled its intended role for centuries.

Giriş

Osmanlıların Rumeli topraklarında ilk fethettikleri yerlerden biri olan Gümülcine'nin fetih tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla birlikte şehir, 1365 yılında ünlü akıncı komutanı Gazi Evrenos Bey tarafından Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Fetihten sonra Evrenos Bey tarafından batıya doğru akınlarında bir üs olarak kullanılmaya başlanan şehirde 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dinî, içtimai ve iktisadi kurum ve yapılar oluşmuştur. Şehrin merkezinde bulunan kilise Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra camiye tahvil edilmiştir. Daha sonraki süreçte şehirde özellikle vakıflar aracılığıyla inşa edilmeye başlayan dinî, içtimai ve iktisadi yapılar, burasının göç almasına sebep olup, insanlar için birer cazibe merkezi ve çalışma sahası olmasını sağlamaya başlamıştır.¹

Gümülcine'deki bu yapıları ve demografik durumu belirgin bir şekilde tespit edebilmeye başlanılan dönem ise 15. yüzyılın ortalarıdır. 1456 tarihli tahrir defteri² vasıtasıyla şehrin mahalle sayısı, vakıfları, belirli aşamada nüfusu ve vergi gelirlerine dair ilk bilgiler görülmektedir. Şehrin nüfusunun 1456'dan itibaren 18. yüzyılın başına kadar yakın seyrettiği tespit edilebilmektedir. Ancak nüfus 19. yüzyılda büyük oranda artmış ve 20. yüzyılın hemen başında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.³

Şehirde kurulan vakıflarla ilgili kayıtlar ilk kez 1456 tahririnde tespit edilebilmektedir.⁴ Aslında Gazi Evrenos Bey fetihten sonraki süreçte burada bir imaret/zaviye inşa ettirip vakıf kurmuştur. Fakat bu vakfın kayıtları 1456 tahririnde bulunmaktadır. Ayrıca tahrir defterinde altı vakıf daha yazılmıştır. Öte yandan çalışma konumuzu oluşturan Ahi Ali Vakfı tahrir defterinde kayıtlı değildir. Ancak eldeki vakfiyeye göre Ahi Ali Aralık 1455'te vakfi kurmuştur.⁵ Vakfiyeden edinilen bilgiler, Gümülcine'de 1455 yılının sonunda Börkçüler adında bir zaviye bulunduğunu göstermektedir. Zaviyenin bir vakfa sahip olduğu 16. yüzyılda tespit edilmiştir. Böylece 1456 yılı içerisinde aşağıdaki tabloda da belirtildiği üzere, Gümülcine merkezinde türü ve

¹ Cengiz Parlak, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gümülcine Kazâsının İktisadî Durumu Üzerine Tespitler", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Temmuz-2013, s. 85-120.

² TAK, MC-089, s. 35-36.

³ Turan Gökçe, "Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2005, s. 79-112.

⁴ TAK, MC-089, s. 59-61.

⁵ GVİA, *Mehmed oğlu Ali Vakfiyesi*, Muharrem 860 (Aralık 1455).

mahiyeti belirlenmiş dokuz adet vakıf fiilen faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tablo 1: 1456 Yılında Gümülcine’de Vakıflar

Vakfın Adı	Vakfın Türü
Debbağlar Ahisi	Esnaf Vakfı
Ahi Ali	Medrese
Tekye-i Ahi Ahmed veled-i Ahi Balı Yunusî	Tekke
Tekye-i Sadreddin	Tekke
Süpüran Kassab	Zaviye
Konukçu / Konukçu Şemseddin	Zaviye
Postpûş Baba (Pûşî Pûşân)	Zaviye
Börkçüler	Zaviye
Evrenos Bey	Zaviye /İmaret

Vakıfların sekizi, mahiyetleri itibariyle insanların kendisinden doğrudan yararlanılan (*hayrat*) türdendir. Debbağ esnafının kendi içindeki yardımlaşmayı sağlamak amacıyla Debbağlar Ahisi’nin kurduğu ve hayratı bulunmayan sadece akarı olan ise esnaf vakfidir. Bununla birlikte ahilerin kurduğu vakıfların varlığı şehirde ahilik kültürünün bir yansıması olarak önem arz etmektedir. İşte bu noktada çalışmada ahilik kültürünü yansıtan Ahi Ali Medresesi ve Zaviyesi dinî, içtimai ve iktisadi açıdan evkafıyla birlikte şehirde konumlandırılıp 20. yüzyıla kadarki süreci değerlendirilmiştir.

1. Medresenin Başlangıç Senedi Vakfiye

Ahi Ali Medresesi’nin vakfiyesi, 15. yüzyılda Gümülcine’de kurulmuş vakıflar arasında tespit edilebilen tek örnektir. Gümülcine Vakıflar İdaresi Arşivi’ndeki vakfiye, Evâsıt-ı Muharrem 860 (21-30 Aralık 1455) tarihlidir. Arşivde vakfiyenin orijinal Arapçası⁶ ve 1930 yılında Türkçeye çevrilmiş tercümesi bulunmaktadır.⁷

Vakfiyede, vakfın kurulma amacı, gelir kaynakları, bunların nasıl işletileceği ve mütevellinin talebelerin içinden seçileceği üzerinde durulmuştur. Vakfiyede herhangi bir şekilde müderris ve diğer görevliler

⁶ Arapça nüshanın en altında sonradan “Elli beş numrolu sicile kayd olunmuştur. Sicil numrosu 1320. Fî 25 Muharremi’l-harâm sene 1348. Müftî-i Gümülcine” yazılmıştır.

⁷ Arabça’dan Türkçeye terceme olunan iş bu vakfiye tercemesi bi’l-mukâbele aslına mutâbık olduğu tasdik kılındı. Fî 13 Eylül sene 1930 ve Fî 20 Rebî’ü’l-âhir sene 1349, Bkz.GVİA, *Mehmed oğlu Ali Vakfiyesi*.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU OLARAK AHI ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

hakkında bilgi yoktur. Bütün bunlara ek olarak vakfiye Gümülcine şehrinde bulunan Evrenos Bey ve Börkçüler zaviyelerinden de bahsetmektedir. Ayrıca vakfiyede şehirdeki ahi, hacı, ağa, bey ve kethüda (kâhya) gibi ünvanları olan kişilerden ve onların bazı mal varlıklarından da söz edilmektedir. Hem şehir merkezi hem taşrasındaki çeşitli çay, azmak ve geçit gibi yer şekillerine dair bilgiler içermektedir. Gümülcine'de ilk medrese eğitiminin başladığı tarihi veren vakfiye, şehrin az da olsa bir panoramasını sunmaktadır.

2. Ahi Ali'nin Kimliği

Kendisi hakkında ilk bilgiler vakfiyenin Arapça nüshasında “Ahi Ali bin Ahi Mehmed”, Türkçe tercümesinde “Mehmed oğlu Ali” şeklindedir. Babası ahi olan Ali'nin muhtemelen dedesi de ahilik kültüründen gelmiştir. Ali'nin 1455 yılında vakfı kurduğundaki yaşı bilinmiyor. Fakat kendisinin böyle zengin gelir kaynakları olan bir vakıf kuracak mülke sahip olması, yaşının ilerlediğini ve onun 15. yüzyılın başlarında veya hemen öncesinde doğmuş olduğunu düşündürmektedir. Böyle olunca dedesinin ve belki babasının da Gümülcine'nin fethinde veya hemen sonrasında buraya geldikleri fikri ön plana çıkmaktadır. Öte yandan çocuklarının veya kardeşlerinin olup olmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Gümülcine'ye ait 19. ve 20. yüzyıl şerhiye sicillerinde ve 1868-1911 yıllarını kapsayan icâre-i vâhideli evkâf defterinde kendisi hakkında farklı bilgiler vardır. Bu kaynaklarda Ahi Ali, ünlü akıncı beyi Gazi Evrenos'un kardeşi olarak, “Gazi Ali Bey” veya “Gazi Ahi Ali Bey” gibi ifadelerle anılmaktadır.⁸ Ancak Gazi Evrenos Bey'in kardeşi olmadığı bilinmekle birlikte, iki tarihî şahsiyetin baba isimleri de uyuşmamaktadır.⁹

⁸ Medîne-i Gümülcine'de vâkı' Gazi Evrenos Bey'in biraderi Gazi Ali Bey'in inşasına muvaffak olduğu Sohtalar Medresesi... 29 Zi'l-ka'de 1291 /7 Ocak 1875 Bkz.GMA, GŞS, No:26, s. 162-163; Merhûm ve mağfûrûn leh Gazi Evrenos Bey biraderi Ali Bey'in... 6 Zi'l-hicce 1318/27 Mart 1901 Bkz.GMA, GŞS, No:35, s. 82; Medîne-i Gümülcine'de vâkı' ashâb-ı hayrâtın Gazi Ahi Ali Bey... 29 Cemâziye'l-ahir 1311/7 Ocak 1894 Bkz.GMA, GŞS, No:38, s. 41; Medîne-i Gümülcine'de kâin merhûm ve mağfûrun leh Gazi Evrenos Bey'in biraderi Ali Bey'in ihyâ-gerdesi olan medresesi... 20 Zi'l-ka'de 1318/11 Mart 1901 Bkz.GMA, GŞS, No:43, s. 12; GMA, GŞS, No:45, s. 345-346; Gazi Evrenos Bey biraderi Ali Bey vakfından... Bkz.VGMA, GİDKVD, No: 2390, s. 31.

⁹ Gazi Evrenos Bey'in hayatı ve kökeni hakkında bilgi için bkz. Ayşegül Kılıç, “Evrenos Bey'in Kökeni Hakkında Tartışmalar ve Yeni Bir Değerlendirme”, *Belleten*, Cilt 75, Sayı 274, Ankara 2011, s. 745-768; aynı yazar, “Evrenos Bey'in Babası Pranko Lazarat'ın (Pranko İsa) Vakfı Ve Türbesi”, *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi (GAMER)*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 2012, s. 87-99.

Ailesinin de ahilik kültüründen geldiği düşünüldüğünde Ahi Ali'nin Gümülcine toplumu içerisinde eğitimli ve entelektüel bir kişilik olduğu söylenebilir. Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce Selçuklular devrinde şehirlerin gelişiminde ve yapılanmasında etkili oldukları bilinmektedir. Ahi zaviyeleri toplumun her tabakasından insanın toplandığı, yardım severliğin, iyi ahlaklı olmanın ve cömertliğin öğretilip öğrenildiği mekânlardı¹⁰. Ahi zaviyeleri, medreselerdeki formel eğitimden çok, kişilere insan olma ülküsü aşılayıp, onların ruhsal yönden gelişimlerini sağlamaktaydı¹¹. 13. yüzyılda Anadolu'da yazılmış ilk Ahilik fütüvvetnâmesi olarak bilinen Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi'ne göre,¹² Ahi zaviyelerinde yetişkin Ahiler olarak bilinen Muallim Ahi veya Emir tarafından Türkçe Kuran tilaveti, Türkçe fütüvvetnâme, terâcim-i ahval (biyografiler), tasavvuf, tarih, Türkçe, Arapça, Farsça ve edebiyat öğretilirdi.¹³ Gümülcine'de ilk medreseden önce en az iki Ahi zaviyesi bulunduğu vakıflar aracılığıyla görülmektedir. Ahi Ali özellikle Börkçüler Zaviyesi'nde birçok kişiye ahilik kültürü çerçevesinde eğitim-öğretim vermiş olabilir. Çünkü Börkçüler Zaviyesi 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ahi Ali Zaviyesi olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁴ Ahi Ali ismi özellikle 18. yüzyıldan itibaren hem medrese hem de zaviye için kullanılmıştır.¹⁵ Gümülcine Müftülüğü Arşivi'nde bulunan "Medîne-i Gümülcine'de Ahi Ali Bey Medresesinin Kayd Defteridir Sene 1200" adlı defterde¹⁶ dahi Ahi Ali ismi ön plandadır. 19. yüzyıla gelindiğinde Ahi Ali bâni olarak anılırken, medresenin ismi "Sohtalar"dır.¹⁷ 20. yüzyılın başlarında medresenin ismi devlet kurumları

¹⁰ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 91-92.

¹¹ Çağatay, *a.g.e.*, s. 124-125.

¹² Ekrem Erdem, "Fütüvvetnamelerin Türleri ve Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnamelerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, 2021, s. 99.

¹³ Nâfi Kansu, "Kültür Tarihimiz Bakımından Tarikatlar", *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 32, Ankara 1935, s. 101.

¹⁴ 1530 tarihli tahrir defterinde "Vakf-ı Zâviye-i Börkçüler" olarak kayıtlı olan zaviye, (Bkz. *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defteri*, s. 13) 1570 tarihli mufassal tahrir defterinde "Zâviye-i Ahi Ali nâm-ı diğer Börkçüler Zâviyesi der tasarruf-ı Ali bin Murâd" olarak yazılmıştır. (Bkz. TKGMA, *TD-187*, v.113b) Ayrıca Gümülcine İcare-i Vahideli Evkaf Defteri'nde de "Vakf-ı Zâviye-i Börkçüler Ahi Ali Tekyesi nâmıyla meşhûrdur" şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bkz. VGMA, *GİVED*, No: 2406, s. 11.

¹⁵ Müteveffâ Ahi Ali nâm sâhibü'l-hayrın binâ eylediği zâviye ve medreselerinde sâkin olan talebe-i ulûma... Bkz. BOA, *C.MF*. No: 60/2969, 18 Şabân 1151 / 1 Aralık 1738.

¹⁶ GMA, *ABMKD*. Defterle ilgili bilgi ileride verilmiştir.

¹⁷ Gâzi Ali Bey'in inşasına muvaffak olduğu Sohtalar Medresesi denmekle 'arîf medrese vakfının... 29 Zi'l-ka'de 1291 / 7 Ocak 1875 Bkz. GMA, *GŞS*, No: 26, s. 162-163.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

arasındaki yazışmalarda farklıdır. 1901 tarihli Gümülcine Livâsı'ndan, Defter-i Hâkânî Nezâret-i Celîlesi'ne gönderilen vakfın bağ yeri ile ilgili bilgilendirme belgesinde¹⁸ “Softalar”, 1902 yılında Defter-i Hâkânî Nezâret'inden Sadâret makamına gönderilen yazıda¹⁹ “Sohtalar”dır. Gümülcine Vakıflar İdaresi Arşivi'nde ulaşabildiğimiz, şehirde bulunan vakıfların 1925-1929 yılları arasındaki mülklerinin ve diğer gelir kaynaklarının verilerini içeren *Defter-i Umûmî-i Evkâf-ı İslâmiyye-i Gümülcine* adlı defterde medrese bazı sayfalarda²⁰ “Sohtalar”, bir kısmında²¹ “Softalar” olarak kayıtlıdır. Hatta “Evkâf-ı istisnâiyyeden Ali Bey'in Softalar Medresesi Evkâfı” ifadesinde vâkıfın ismine vurgu yapılmıştır.²² Mayıs 1939'da Yunan makamları tarafından Gümülcine'de bulunan Sohtalar, Kayalı, Yeni Cami ve Tekke medreselerinin Gümülcine Müslüman Medresesi adı altında Sohtalar Medresesi'nin faaliyet gösterdiği binada tek medrese olarak birleştirilmesine karar verilmiştir. Ancak medreselerin tamamen birleşmesi ve adının Medrese-i Hayriyye olarak anılması 1949 yılında olmuştur. Birleşen medreseler faaliyetlerini Sohtalar'ın binasında yapmaya başlamış, böylece burası Medrese-i Hayriyye adıyla anılmıştır.²³

1365 yılında fethedilen Gümülcine'de Anadolu'dan getirilecek Müslüman-Türk reyanın yerleştirilmesinde imaret ve cami gibi toplumsal dinî özellikteki yapıların daha evvel kurulması şehrin iskânında önceliği olan gerekliliktir. Devam eden iskân sürecinde mescit, mektep, zaviye, tekke gibi diğer sosyal yapıların da oluşması, medrese gibi daha üst seviyedeki eğitim kurumuna olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Neticede fetihten doksan yıl sonra Ahi Ali tarafından şehirdeki ihtiyaca binaen medrese kurulmuştur. Binanın ilk şeklinin günümüze tam olarak ne kadarının ulaştığı bilinmemektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere 1949 yılında birleştirilen medreselerin Sohtalar Medresesi binasında faaliyet göstermesi dikkate alınırsa, günümüzde Medrese-i Hayriye binası Gümülcine merkezinde Gazi Evrenos Bey İmaretî ve Eski Cami'ye oldukça yakın bir mevkidedir.²⁴ İmaret ve cami, Gümülcine

¹⁸ BOA, ŞD, 1932 / 20, 28 Saferü'l-hayr 1319 / 16 Haziran 1901.

¹⁹ BOA, ŞD, 1932 / 20, 11 Şabân 1320 / 13 Kasım 1902.

²⁰ GVİA, *DUEİĞ*, s. 90-98.

²¹ GVİA, *DUEİĞ*, s. 105-110.

²² GVİA, *DUEİĞ*, s. 110.

²³ Halit Eren, “Osmanlı Mirası Bir Medrese Örneği Gümülcine Medrese-i Hayriyyesi”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 12-15 Nisan 1999, IRCICA, İstanbul 2001, s. 58-59.

²⁴ Günümüzde Kon/nou Paleologou Caddesinde Kasaplar Çarşısı olarak bilinen binanın karşısındadır.

fethedildikten sonra ilk merkezin oluştuğu noktadadır. Böylece merkezdeki medrese eksikliği 1455 yılında Ahi Ali'nin vakfını kurmasıyla giderilmiştir.

3. Vakfın Kuruluş Nedenleri Üzerine

Kurucuların vakıflarını tesis ederken onları tek bir nedenin etkilediğini söylemek zordur. Dinî, dünyevi, içtimai ve insani nedenlerin olabileceğini göz önüne almak gerekmektedir.²⁵ Bazen kurucu bir veya birden çok nedeni düşünerek vakfını kurabilir. Kur'an'daki ayetler ve hadislerin etkisiyle İslâm toplumunda dayanışma ve yardımlaşma duyguları gelişmeye başlamıştır. İnsanlar özellikle Allah'a yakın olmak amacıyla mülklerinin ihtiyaç fazlasını sadaka olarak verdikleri gibi, asırlar boyunca toplum için yararlı olması maksadıyla da vakfetmişlerdir. Vakıf kurucuları mülklerini vakfederken Allah'a yakın olmanın yanında, yaşadıkları dünyanın sonsuz olmadığına ve ahret için bir sınav yeri olduğuna inanmışlardır. Bu dünyada ve ahrette mutluluğa ve refaha sahip olma, mallarını arttırma ve onları dokunulmaz kılıp, ebedileştirme, manevi olduğu kadar sosyal statüsünü yüksek seviyede tutma, vefat ettikten sonra ismini ölümsüz kılma ve kendisinden övgüyle söz ettirme gibi nedenler, kişileri vakıf kurmaya ve toplum için hayırlı işler yapmaya yöneltmiştir. Dünyevi nedenler vâkıfın kendisi için iyi bir gelecek hazırlamak istediğinin de bir göstergesidir.²⁶

Osmanlı toplumunu iskân birimlerinde dinî, içtimai ve iktisadi alanlarda örgütleyip, zümrelerin birbiriyle bağlar kurmasını sağlayan ahiler, kuruluş döneminde yönetim tarafından “şehir ahileri” olarak atanmışlardır. Onların şehirlerde vakıflar kurmasını sağlayan Osmanlı yönetimi, malî açıdan da vakıfları desteklemiştir.²⁷ Ahi Ali'nin ehl-i tasavvufun bir kişi olarak, Fatih Sultan Mehmed devrinin başlarında taşrada medrese vakfı kurması, Osmanlı yönetimine ve devletin resmî ideolojisine yakınlığının bir göstergesi şeklinde yorumlanabilir.

Fatih Sultan Mehmed'in tahta geçmesi ve İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'nde merkezîleşme açısından, yönetimin işleyişinde ve kurumlarında baştan aşağıya kadar bir süreç başlamış ve köklü yapısal

²⁵ Murat Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 48.

²⁶ İsmet Kayaoğlu, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 11, Ankara 1976, s. 51; Bahaeddin Yediyıldız, “Müesseseler-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumuna ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 15, Ankara 1982, s. 26-27.

²⁷ Çağatay, *a.g.e.*, s. 91-92.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

değişim zorunlu hâle gelmişti. Böylece “Nizâm-ı âlem’i” temin etmeye çalışan bir imparatorluk ideolojisi ortaya çıkmıştı. Resmî ideolojinin gerçekleşmesinde merkezîyetçilik ön plana çıkarken, İslâm ve kurumları da gelişmelerden etkilenecek devletin kontrolünü daha fazla hissetmeye başlamıştı.²⁸ Hem şeri hem de örfî hukukun öğretilip öğrenileceği kurumlar olan medreseler, merkezîyetçi ideolojinin güçlenmesinde daha da ön plana çıkmıştı. Fatih Sultan Mehmed İstanbul’un fethinden hemen sonra şehirde bulunan ve kullanılmayan bazı kiliselerin medreselere dönüştürülmesini ve ardından da Semâniye medreselerinin yapımına başlanmasını sağladı. Padişahın medreselerin bir an evvel yapılmasını ve sayılarının artmasını istemesinin iki önemli nedeni vardı. Birincisi yeni imparatorluğun iyi yetişmiş ve nitelikli devlet adamına duyduğu ihtiyaçtı. Diğer merkezîyetçilik anlayışını bilimsel temel çerçevesinde bir kurallar ve yasalar bütünü olarak halka benimsetecek nitelikte elemanlar yetiştirmektir.²⁹ Medreselerin sadece İstanbul’da değil taşradaki şehirlerde dahi inşa edilip faal duruma gelmeleri ve sayılarının artması, yetişmiş insan gücünün hızla çoğalmasını sağlayacaktı.

Ahi Ali medrese vakfını kurarken dinî duygularını, devletin resmî ideolojisine yakın olma isteğini ve belki de en önemlisi yaşadığı çevrenin eğitim ihtiyacını göz önüne almış olmalıdır. Aslında vakfiyede dinî duygular ve Allah’a yakın olma isteği vurgulanmıştır. Tabii ki vakfiyelerdeki bu kısım genel itibarıyla vakfî kurmanın amacı olarak belirtilen cümlelerden oluşmaktadır³⁰. Vakfiyede Ahi Ali’nin “herkesin ahrete göçüp gideceğini, bundan dolayı da dünyanın ölümlü ve zorluklar yeri olduğunu” anladığı vurgulanır. Dünya ahretin tarlası olup, burada yapılan alışverişin kârı kıyamet gününde ortaya çıkar. Bunun için vakıf kurmak hem dünyada hem de ahrette insana fayda sağlar. İşte bunların hepsini Ahi Ali bildiği ve anladığı için, Hz. Peygamberin ölen insanın amelinin kesilmemesi amacıyla yapması gereken üç hayırlı işten biri olan hayrat (vakıf kurmak) bırakmayı yaşarken gerçekleştirir. Böylece kurduğu medrese vakfına, önceden beri sahip olduğu mülklerinden bazılarını, halis bir niyet, selim bir kalple ve de en önemlisi Allah rızası için ebediyen vakfeder.

²⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmî İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”, *İslâmî Araştırmalar*, Cilt 4, Sayı 3, Temmuz 1990, s. 192.

²⁹ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 4-5.

³⁰ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 10-14.

4. Vakfın Hukuki Statüsü

Vakfedilen (mevkûf) mülklere göre vakıfların amaçları ve hizmetleri belirlenmiştir. Vakıf kurucusu, toplum için en gerekli olan ihtiyacı karşılayacak menkul ve gayrimenkul eserler vakfetmelidir ki böylece hem toplum bundan faydalansın hem de kendisini bu yola sevk eden dinî ve dünyevi nedenler gerçekleşmiş olsun. Böylece vâkıfın amacı, vakfın yapacağı hizmet ve vakfedilen menkul ile gayrimenkuller, vakıfların hukuki yapısının şekillenmesinde en önemli etkenler olmuştur.³¹ Vakıfları mahiyetleri açısından değerlendirirken temel aldığımız nokta, vakıfların hizmetlerinden insanların nasıl yararlandığıdır. Buna göre vakıflar ikiye ayrılır: Birincisi kendisinden doğrudan (aynıyla intifa olunan) yararlanılan vakıflar olup, bu vakıfların hizmetlerini gerçekleştirdikleri cami, mescit, mektep, medrese, imaret, zaviye, kütüphane, gibi gayrimenkullere *müessesât-ı hayriyye* ya da *hayrât* denilmektedir.³² İkincisi kendisinden doğrudan yararlanılmayan (aynıyla intifa olunmayan) fakat birinci tür vakıfların düzenli ve sürekli işlemlerini sağlayan bina, arazi, nakit para vb. gelir kaynaklarının oluşturduğu vakıflar olup, bunlara *asl-ı vakf* veya *akarât* denilir.³³ Ahi Ali bir medrese vakfı kurduğundan, insanlar bundan doğrudan yararlanmaktadır ve böylece vakfın statüsü de müessesât-ı hayriyye (hayrat) olarak kabul edilir. Ayrıca şunu da eklemek gerekirse, vâkıf vakfiyesinde ailesinden veya neslinden herhangi birinin vakfı yöneteceğine ve ondan faydalanacağına dair bilgi vermemiştir. Bundan dolayı da vakıf ailevi veya yarı ailevi³⁴ bir statüde değildir.

5. Vakfedilen Mülkler

Vakıflar, sahip oldukları akarların mülkiyeti açısından değerlendirilebilir. Vâkıf kendi mülkü olan malını vakfederse *vakf-ı sahîh*,³⁵ mülkiyeti devlete ait olan toprakların herhangi bir şekilde vakıf yapılmasıyla

³¹ Mehmet İpşirli, “Osmanlı’da Vakıfların Tarihî Gelişimi”, *Sivil Toplum*, Sayı 15, 2006, s. 63.

³² Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İA*, Cilt 13, İstanbul 1986, s. 156; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 280; Nazif Öztürk araştırmasında, “aynıyla intifa olunan vakıflar” için ayrıca *Hayrî Vakıf* tabirini kullanmıştır. Bkz. Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGM Yayınları, Ankara 1983, s. 82.

³³ Yediyıldız, “Vakıf”, s. 156; N. Öztürk, *a.g.e.*, s. 83.

³⁴ Ailevî ve yarı ailevî vakıflar için Bkz. Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, s. 16-19.

³⁵ Ali Himmet Berki, “İslam’da Vakıf, Sahîh ve Gayr-i Sahîh Nev’ileri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Ankara 1957, s. 24; Yediyıldız, “Vakıf”, s. 156-157.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALI (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

oluşanlar ise *tahsisât türünden vakıflar* (vakf-ı irsadi) adıyla ifade edilir.³⁶ Ahi Ali tarafından temeli atılan medresenin uzun yıllar boyunca varlığını sürdürmesi için gerekli olan maddiyatının sağlanması en elzem unsurdur. Bu çerçevede vâkıf tarafından sahibi olduğu mülkler, hangi şartlarla ve nasıl gelir getireceği belirlenerek vakfedilmiştir. Mülklerin vakfedilinceye kadar Ahi Ali'nin sahipliğinde³⁷ olması vakfın, sahih vakıf statüsünde³⁸ olduğunu göstermektedir.

Vâkıfın vakfettiği mülkler kendisinin varlıklı biri olduğunu yansıtmaktadır. Vakfedilenler vakfiyede açıklanırken birinden “satın alınmış” ibaresi dikkat çekmektedir. Bu ibareyi taşıyan on adet *arazi (tarla)* ve iki tane *bahçe* bulunmaktadır. Bunlardan başka satın alındığına dair bir açıklama bulunmayan üç arazi ve üç *bağ* yeri vardır. Bunlara ek olarak, vâkıfa Yahya Bey adındaki kişinin hibe ettiği bir arazi daha vakfedilenler arasındadır. Böylece vakfedilen gayrimenkul sayısı on dokuza ulaşmıştır. Hiçbir gayrimenkulün büyüklükleri verilmemiş ancak o günkü şartlara göre sınırları belirtilmiştir. Bu veriler neticesinde arazi, bağ ve bahçelerin on beşi “Gümülcine taşrası” şeklinde tanımlanıp, şehir merkezinin dış kısımlarında kalan tarımsal alanlardır. Bu alanlar Arapça vakfiyede “fî zâhirü'l-belde” (şehrin eteklerinde) şeklinde geçmektedir. Diğer dört yerin üçü Gümülcine içinde, diğeri ise yakınındadır.

Ahi Ali, gayrimenkulleri Ahi Halil, Kadı Beşe, demirci Aydın, Ahmed Kâhya, Fedai Ağa, Seyyid Ağa, Emir Bey, şinikçi Todore'den ve ünvanlarından şehrin diğer ileri gelenleri olduğu anlaşılan kişilerden satın almıştır. Gayrimenkullerin sınırları belirtilirken verilen bilgilerden bu kişilerden bazılarının başka mülklere de sahip oldukları görülmektedir. Örneğin Ahi Halil ve demirci Aydın Gümülcine yakınlarında başka birer bağ sahibidirler. Bundan dolayı diğer toprak sahibi yukarıdaki kişilerin de vakfiyede belirtilmese bile, farklı yerlerde mülklerinin olduğu söylenebilir.

³⁶ Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 153.

³⁷ Şu vakf olunacak şeyler vâkıfın hakkı ve mülkü ve ilerüde zikr olunacak şeyler vâkıfın yedinde ve taht-ı tasarrufunda vakfedinceye kadar mevcûd idi. Bkz. GVİA, *Mehmed oğlu Ali Vakfiyesi*.

³⁸ Vâkıf, zikrolunan şeyleri vakf-ı sahîh-i şer'î ile vakfetti. Bunlar satılmaz bağışlanmaz hiç kimseye mîrâs kalmaz rehn verilmez hiçbir vechle bunlara kimse mâlik olamaz. Bkz. GVİA, *Mehmed oğlu Ali Vakfiyesi*.

Ahi Ali'nin satın aldığı gayrimenkullerden sadece ikisi ortakları olan yerlerdir. Diğer satın alınan yerlerin sahipleri birer kişidir. Vâkıf burada Emir Bey adlı kişiden iki arazi ve bir bağ almıştır. Akpınar mevkiindeki bağın ve taşradaki arazinin tek başına sahibi olan Emir Bey, yine taşradaki bir başka araziye ortakları Küçük İlyas ve Kara Musa oğlu Ahmed ile Ahi Ali'ye satmıştır. Emir Bey'in şehirdeki zengin kişilerden biri olduğu mülklerinin sayısından anlaşılmaktadır.

Vâkıfın satın aldığı bir diğer arazinin dört ortağı bulunmaktadır. Bunların üçü gayrimüslim Yanni, Menol, şinikçi Todore ve sonuncusu da Ahmed Kâhya'dır. Ancak ortaklardan alınan arazilerde payların oranları yazılı değildir.

Bütün arazilere ek olarak Ahi Ali Gümülcine merkezde beş göz oda vakfetmiştir. Odaların kim için veya ne amaçla vakfedildiği belirtilmemiştir. Eğer talebeler için olsaydı, vakfiyede bunun belirtiliyor olması gerekirdi. Ancak meskenlerin muhtemeldir ki kiralanmak suretiyle vakfa gelir getirmesi amaçlanarak vakfedildiği düşünülebilir. Hatta 17. yüzyılda Gümülcine'de Defterdar Ahmed Efendi Vakfı'nın gelir getiren odaları bulunmaktadır.³⁹ Osmanlı şehirlerinde özellikle abidevi yapıların haricinde kendine özgü mimarileriyle meskenler dikkat çekmektedir. Menzil, hane ve odalar mesken grubundaki yapılardır. Menzil ve haneler genellikle ailelerin yaşadıkları mekânlar olup, şehirde sayıca en fazla olan binalardır. Odalar ise bekârların kaldıkları yerler olarak, menzil ve hanelere göre daha az sayıdadırlar. Bunlar kiralanma koşulu ile vakıflara gelir sağlamışlardır. 19. yüzyılın ortasında Ahi Ali Bey Medresesinin Kayd Defteri'nde vakfın odalarını icâreteyn usulü üzerine kiraladığına dair veri bulunmaktadır.⁴⁰ 20. yüzyılda Defter-i Umûmî'de Sohtalar Medresesi Vakfı'nın yedi odasını Yunanistan hükümeti idaresi altına almış görünmektedir.⁴¹ Bu odaların vakfa gelir sağlayan gayrimenkuller olduğu anlaşılmaktadır.

Gayrimenkuller haricinde vâkıf değişik türde mülkleri vakfetmiştir. Bunlar arasında buzağılarıyla birlikte on inek ve ekin ekmek için altı öküz vardır. Ayrıca teçhizatıyla birlikte üç araba, biri büyük, üçü küçük olmak

³⁹ Cengiz Parlak, "Gümülcine'de Kurulmuş Olan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı (XVIIIXVIII. Yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, Temmuz 2015, s. 220-221.

⁴⁰ Küçük Narlubahçe Mahallesinde üç oda beş yüz guruşa fûrûht olundu. Cümle ile beraberce. Bkz. GMA, *ABMKD*, s. 8; İcâreteyn ve fûrûht ifadeleri ileride açıklanmıştır.

⁴¹ GVİA, *DUEİG*, s. 86.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALI (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

üzere toplam dört adet kazan, büyük ve küçük olmak üzere birer bakır sini ve beş adet şamdan mevcuttur. Ayrıca vakfın Gümülcine taşrasında Seyyid Ağa'dan satın aldığı arazi içerisinde bir değirmeni bulunmaktadır. Böylece 15. yüzyılın ortasında Gümülcine şehrinde önemli gelir kaynaklarına sahip, maddi temelleri sağlam bir medresenin varlığı öne çıkmaktadır.

6. 19. ve 20. Yüzyıllarda Vakfın İktisadi Durumu

Vakfiyede mülkleri görebilmemize rağmen, sonraki yüzyıllarda vakfın düzenli gelirlerini ve giderlerini gösteren ve defterlerden oluşan bir külliyyat arşivlerde bulunamamıştır. Öte yandan medrese vakfının en erken tarihli nukûd muhasebesi, Gümülcine Müftülüğü Arşivi'nde bulunan "Medîne-i Gümülcine'de Ahi Ali Bey Medresesinin Kayd Defteridir Sene 1200" adlı defterdedir.⁴² Burada en erken tarihli kayıt Receb 1233/Mayıs 1818'dir. Ancak daha önceki yılları kapsadığı anlaşılan defterin verilerinin 1200/1785-1786'ya kadar gitmesi muhtemeldir. Diğer taraftan defter eksiktir. Bununla birlikte defterdeki bilgiler incelenip tasniflendikten sonra Tablo 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2: 1818-1925 Yılları Arasında Vakfın Nukûduna Dair Muhasebe

Muhasebe Dönemleri	Kuruş Cinsinden							
	Vakfedilen Nukûd	Medresenin Mum / Kandil İhtiyacı İçin Vakfedilen Nukûd	Hatm-i Şerif, Mevlid-i Şerif ve Çeşme İçin Vakfedilen Nukûd	Diğer Nukûd Gelirler	Önceki Dönemden Devreden Nukûd	Muhasebe Sonu Toplam Nukûd	Toplam Nukûddan Harcanan	Harcamadan Sonra Vakıfta Kalan Toplam Nukûd
1818-1821	23	212			6.473	6.708		6.708
1821-1827	454,5	256	30	3.391	6.708	10.839,5		10.839,5
1827- Nisan1830	12	140			10.839,5	10.991,5	4.315,5	6.676
1833-1834	41	15		825	6.676	7.557	500	7.057
Kasım1835 Aralık1843	25	2.080,5		9.282,5	10.761	22.149	15.094	7.055
Aralık1843		537	200	350	7.055	8.142	1.210	6.932

⁴² GMA, *ABMKD*.

CENGİZ PARLAK

Kasım1847								
Kasım1847 Aralık1849	200	172,5	130	5.080,5	6.932	12.515		12.515
Aralık1849 Kasım1856	1.766	1.224,5	100	1.960	12.515	17.565,5		17.565,5
Kasım1856 Aralık1867		660	120	4.440	17.565,5	22.785,5		22.785,5
Aralık1867 Mart1871		130			22.785,5	22.915,5		22.915,5
Mart1871 Nisan1877	61,5	150		385	22.915,5	23.512	2.939	20.573
Nisan1877 Mart1885		90			20.573	20.663		20.663
Mart1888 Aralık1893					20.663	20.663	1.400	19.263
Aralık1893 Ocak1906					19.263	19.263	4.201	15.062
Ocak1906 Ocak1922					15.062	15.062	7.314	7.748
Ocak1922 Ocak1925				100	7.748	7.848		7.848

Tablo üzerinde bir değerlendirme yapmadan önce şunu belirtmek gerekir ki, vakfiyeye göre Ahi Ali herhangi bir şekilde nukûd vakfetmemiştir. Ancak yapılan tespitlere göre, vakfın 19. yüzyıldan itibaren nukûdları bulunmaktadır. Fakat defterin tarihlendirmesine göre paraların önceki yüzyılın son çeyreğinden itibaren vakfın kayıtlarında olması muhtemeldir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içinde önceki asırlarda kurulmuş cami, medrese ve külliye gibi hayrat vakıflarına, o iskân yerinin tebaası tarafından para vakfı niteliğinde vakıflar kurulmuştur.⁴³ 18. yüzyıldan itibaren Ahi Ali Vakfı'na da Gümülcine merkezinde ve köylerinde yaşayan hayırsever kişiler tarafından nukûd vakfedilmiştir. Defterde nukûdların kimler tarafından ne kadar ve ne amaçla vakfedildiği yazılmış, fakat bunların işletilip bir rıbh (kâr) elde edildiğine dair bilgi verilmemiştir. Öte yandan vakfın 1888 yılında borç olarak verdiği nukûdunun tamamını ve bir yıllık rıbhını, borçlu kişinin ölmesi üzerine 1901 yılı içinde alamadığı şerhiye siciline yansımıştır.⁴⁴ Böyle olunca vakfın nukûdlarını işletip bir kâr elde ettiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak 1925-1929 tarihli Defter-i Umûmî'de,⁴⁵ defterin tutulduğu yıllardan önce borç olarak verdiği bazı nukûdları alamadığı kayıtlıdır.

⁴³ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 14, Ankara 1982, s. 8.

⁴⁴ GMA, GŞS, No: 43, s. 12; 20 Zilkade 1318 / 11 Mart 1901.

⁴⁵ GVİA, *DUEİG*, s. 91-92, aşağıda ayrıca bu paralara değinilecektir.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALI (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

Ahi Ali Bey Medresesinin kayıt defterinde nukûdların ve diğer nukûd gelirlerin suhtebaşına teslim edilip, varsa giderlerin yazıldığı ara başlıklar üzerinden tablodaki tarihlendirmeler oluşturulmuştur.⁴⁶ Suhtebaşına teslim edilen önceki dönemin nukûdu yazıldıktan sonra, Gümülcine merkez ve taşrasından medrese için yerel halkın vakfettiği paraların tutarları, kişilerin ünvanları, isimleri ve ne için vakfettikleri kaydedilmiştir. Bazı kayıtlarda “Gümülcine’de imambası Hasan Efendi vakf eylediği yalnız iki yüz guruşdur” ibaresi varken, “Arabacı karyesinden Receb oğlu Hasan kandil akçesi yalnız elli guruş” ve “Hacı Karagöz Mahallesi’nden Hacı Halil zevcesi Rikkat Hatunun beher sene mevlid-i şerif okunmak şartı için vakf eylediği yalnız iki yüz guruş” şeklinde paranın nereye harcanacağına dair açıklaması olan bilgiler bulunmaktadır. Bu çerçevede kişilerin vakfettiği en düşük miktar 3, en yüksek ise 1410 kuruştur. 1818-1925 yılları arasında en yoğun vakfedilen miktar ise 1 ila 10 kuruş arasında olan nukûdlardır. Tabloya göre, hayır yapmak isteyenlerin daha çok mum ve kandil için para vakfetmeleri - muhtemelen medrese efendileri ve suhtebaşı tarafından- sağlanmış görünmektedir.

Öte yandan defterde Mart 1888 tarihinden itibaren tutulan kayıtlarda hiçbir şekilde nukûd vakfedildiğine dair bir veri yoktur. Hatta 1888 yılında elde bulunan nukûdun 1925’e gelindiğinde sadece üçte birine yakını kalmıştır. Vakfın elindeki nukûdun çoğu, ayrıntısı belirtilmemiş olan medrese işleri için harcanmıştır. 1922-1925 döneminde diğer gelir olarak tabloda belirtilen 100 kuruşun sadece “peşinen” olduğu yazılmış fakat ayrıntı verilmemiştir.

Tabloda önceki dönemden devreden gelir sütununda sadece 1833-1834 muhasebesinden bir sonrakine devreden nukûdun toplamı tutmamaktadır. Çünkü defterde bu kısımda herhangi bir toplam yapılmadığı gibi, eksikler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer devreden gelirlerin toplamaları her muhasebe dönemi için defterde doğru olarak verilmiştir.

⁴⁶ Efendiler, Cebel’de Sultanyeri’nden Güveköylü Urgancıoğlu Ahmed Efendi’ye bin iki yüz otuz üç senesinde mâh-ı Receb-i şerifin onuncu günü teslim eyledikleri akçe-i mezkûr ber-vech-i tahmîn yalnız altı bin dört yüz yetmiş üç guruşdur. Bkz. GMA, *ABMKD*, s. 1; İşbu bin iki yüz elli dokuz senesinde mâh-ı Zi’l-hicce’nin guresinden bâ-tahrîr oldur ki ser-sûhte-gân Uğurlulu Mümin Efendi yedine cümle efendilerün ma’rifetiyle teslim olunan nukûd akçe cem’an yekûn yedi bin elli beş guruş iş bu mahallde nakl ve kayd olunmuşdur ki bundan sonra zuhûr eden evkâf-ı nukûda tahrîr ve zamm olunmak üzere ‘amel oluna. Bkz. GMA, *ABMKD*, s. 7.

Diğer nukûd gelirleri ve toplam nukûddan harcanan sütunların, tabloyu anlamak açısından açıklanması gerekmektedir. Defterde vakfın diğer gayrimenkullerden yıllık olarak aldığı icâre-i müeccele (veresiye kira bedeli) gelirleri kayıtlı değildir. Sadece bu gayrimenkullerden bazılarının yeni bir kira akdi yapılması üzerine vakfa gelir olarak gelen icâre-i muaccele (peşin kira bedeli) paraları yazılmıştır.⁴⁷ Gayrimenkullerden gelen icâre-i muaccele gelirleri için genel olarak *fürûht* ifadesi⁴⁸ kullanılmıştır.⁴⁹ Bu geliri belirtmek için ayrıca *mahlûl dükkân*, *dükkân intikâli*, *değirmen bedeli*, *ceviz bedeli* gibi ifadeler de kayıtlıdır. Defterde toplamda diğer gelirler sütunundaki nukûdların hepsi için otuz sekiz işlem yapılmıştır. Bu işlemlerin on üçü dükkânlarla ilgili olup, toplam 10.137,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Dükkânlar üzerinden yapılan işlemlerin sekizi 1835-1843 dönemine denk gelmektedir ve 5.582,5 kuruştur. Anlaşılan vakfın bu sekiz yıllık dönemde sekiz adet dükkânı mahlul kalmış ve yeni kira sözleşmeleri neticesinde vakfa fazladan icâre-i muaccele geliri sağlanmıştır.

Dükkânlardan başka bağ yeri, ceviz ağaçları, tarla, zemin, değirmen, çayır, kulûbe yeri, oda ve sergi yeri gibi gayrimenkullerini vakıf *fürûht* ederek

⁴⁷ İcâreteyn usulüne göre vakıf, bir mülkünü kiralayacağı zaman kiracıdan mülkün değerine yakın bir parayı icâre-i muaccele (peşin kira bedeli) olarak almaktadır. Ayrıca yıllık olarak da icâre-i müeccele (veresiye kira bedeli) adıyla da cüzî bir miktar para talep etmektedir. Böylece mülkün tasarruf ve kullanım hakkı kiracıya geçerken, sahiplik (rakabe) hakkı vakıfta kalmaktadır. Bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 490-491; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 256-257. Kiracının ölümü halinde mirasçısı veya mirasçıları varsa mülkün tasarruf hakkı eşit olarak onlara geçecektir. Bu duruma “intikâl-i âdi” ya da “intikâl” denmektedir. İntikâl, miras gibi şerî bir hak olmayıp, devletçe tanınmış, örf ve adetlere dayanan bir uygulamadır. Ayrıca bu intikâl sırasında mirasçı vakfa icâre-i muaccele ödemek zorunda olmayıp, sadece icâre-i müeccele verecektir. Diğer taraftan kiracı arkasında mirasçı bırakmadan ölürse, tasarruf ettiği mülk boş kalacak (mahlûl) ve vakfa dönecektir. Mahlûl kalan mülklerin tam veya parça hisseleri vakfa döndükten sonra, açık arttırmayla (müzâyede), tekrar icâreteyn usulüne göre başka kişilere kiralanmaktadır. Bu durumda vakıf, günün iktisadî şartlarına göre hem mahlûl muacceleleri hem de icâre-i müeccele almaktadır. Böylece vakıf o yıl içerisinde düzenli gelirlerine bir de mahlûlât bedeli (mahlûl muacceleleri) ekleyerek, daha fazla kazanç elde etmektedir. Bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 462-464.

⁴⁸ Vakıfların mahlul kalmış gelir getiren gayrimenkulleri, müzayede usulüyle kiralamak isteyen taliplerine hukukî süreç sonunda kiralanır ve vakıf bundan icâre-i muaccele bedeli alırdı. Örnek için bkz. Muhâsebe-i Bursa ve havâlisinde vâkı‘ Evkâf-ı Hümâyûn Hazine-i Celîlesinden mazbût ve nezâretine mülhak evkâf-ı şerîf... üç mâh zarfında vukû‘ bulan muhâsebede bi’l-müzâyede tâlibine fûrûht olunan mahlûlât-ı mu‘accelâtıyye ferâğ ve intikâlât...1 Mart 1273/13 Mart 1857. Bkz. BOA, *EV.d.* No:16223, s. 1.

⁴⁹ Şabcılı Mustafa’ya fûrûht olunan dükkân yalnız 1.100 guruş; Sendellü karyesinde Deli Bekir’e fûrûht olunan bağ yalnız 100 guruş; Kirişhanede fûrûht olunan ceviz ağaçları yalnız 50 guruşdur. GMA, *ABMKD* ss. 5, 8.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

buralardan belirli miktarlarda icâre-i muaccele varidatı olmuştur. Fûrûht uygulamaları içinde bir defada en yüksek işlem 4.000 kuruştur. 1847-1849 muhasebe döneminde yapılan bu işlemdeki açıklama “cümle efendiler ma‘rifetiyle fûrûht olunan mahkeme yalnız dört bin guruşdur” şeklindedir.⁵⁰ “Fûrûht olunan mahkeme” ile belirtilmek istenen nedir anlaşılmamaktadır.

Diğer nukûd gelirlerinde ayrıca iki muhasebe döneminde toplam hasılat içerisinde “fazla akçe” kaydı düşülerek gelire eklenen paralar bulunmaktadır. 1847-1849⁵¹ ve 1849-1856⁵² muhasebe dönemlerinde yapılan toplam hasılat kayıtlarında vakıf, biri 20 diğeri de 1.500 kuruş olmak üzere iki defa fazla para tespit etmiştir. Ancak fazlalığın nasıl oluştuğuna dair tafsilatlı bir bilgi yoktur.

Tablo 2’de açıklanması gereken diğer ifade “toplam nukûddan harcanan” ibaresidir. Aslında bu sütunda vakfın giderleri verilmemektedir. On altı muhasebe döneminin sadece sekizinde eldeki nukûddan harcama yapılmıştır. Bundan dolayı düzenli giderlerle ilgili bir veri söz konusu değildir. Tablo 3’te sekiz muhasebe döneminde yapılan işlemlerin içerikleri ve sayıları verilmiştir.

Tablo 3: 1818-1925 Yılları Arasında Nukûd Paralardan Yapılan Harcamalar

İşlem Türü	İşlem Adedi	Toplam Harcama Tutarı (Kuruş)	İşlemin Gerçekleştiği Muhasebe Dönemleri ve Adetleri
Tamir ve yenileme harcamaları	3	12.724,5	1827-1830(1);1833-1834(1); 1835-1843(1)
Dükkân ve bağ alımı	1	7.314	1906-1922(1)
Medrese işleri için harcamalar	2	5.601	1888-1893(1);1893-1906(1)
Bağ yeri alımı	15	3.694	1827-1830(5);1835-1843(2); 1843-1847(7);1871-1877(1)
Diğer harcamalar	3	3.362	1835-1843(2);1871-1877(1)
Mahkeme harcı ödemesi	2	1.208	1827-1830(1);1835-1843(1)
Kahve dükkânı alımı (yarım hissesi)	1	1.000	1871-1877(1)

⁵⁰ GMA, *ABMKD* s. 8.

⁵¹ Suhtebaşı İbrahim Efendi’nin nukûd teslimâtından fazla bulunan akçe yalnız 20 guruşdur. Bkz. GMA, *ABMKD* s.8.

⁵² Altmış sekiz senesinin medresenin hâsılâtından fazla bulan vakf kayıdır. Yalnız 1.500 guruşdur. Fî 7 CA Sene [12]68. Bkz. GMA, *ABMKD* s. 9.

CENGİZ PARLAK

Ziyan olan para	1	875	1871-1877(1)
Ev alımı	1	480	1843-1847(1)
Tarla alımı	2	400	1835-1843(2)
Kulübe yeri alımı	1	200	1835-1843(1)
Alet-edevât alımı	2	115	1827-1830(1); 1871-1877(1)
Toplam	34	36.973,5	-

1835-1843 döneminde tek kalemde yapılan en yüksek harcamanın açıklaması “Odalar için sarf olunan ve ihrâk olan kabların ziyânı yalnız 11.267 guruş” şeklindedir.⁵³ 1893-1906 ve 1906-1922 muhasebe dönemlerinde kayda geçen ve içeriği açıklanmayan sadece “medresenin umuru” ifadesiyle belirtilip gerçekleştirilen harcamalar da bulunmaktadır. Bunlarla birlikte vakfın harap olmuş dükkânlarının tamiri ve yeniden inşa edilmesi için yapılan masraflar⁵⁴ ile vakfın ihtiyaç duyduğu kazan ve kantar gibi alet-edevâtın satın alınması da harcamalar arasındadır. Ayrıca vakfın özellikle gayrimenkulleriyle ilgili yaşadığı mahkeme süreçleri neticesinde ortaya çıkan masraflar⁵⁵ da kayıtlıdır. Diğer harcamalar kısmında ise defterde okunamayan fakat gider olduğu anlaşılan işlemler vardır. Ziyan olan paranın açıklamasında “kaime olub ziyân olduğu” ifadesi bulunmaktadır. 1840 yılından itibaren Osmanlı piyasalarında kaime (kâğıt para) kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁶ Muhtemeldir ki vakıf bu parayı kaybetmiş ve harcama göstermiştir.

Harcamalar kısmında en fazla işlem, vakfın nukûdunu kullanarak yaptığı gayrimenkul satın alımlarıdır. Yerel halkın vakfettiği paraların bir kısmı vakıf yönetimi tarafından gayrimenkule tebdil edilmiştir. Yönetim nukûdun değerini kaybedebileceğini düşünerek parayı getirisi yüksek

⁵³ GMA, *ABMKD*, s. 6.

⁵⁴ Medine-i Gümülcine sükunda ârâsta kurbunda vâkı‘ defter-i vakfda mukayyed beş aded sergilerin ittisâlinde kâin defter-i vakfda muharrer kalaycı dükkânı dimekle ma‘rûf bir bâb dükkân iş bu iki yüz kırk beş senesi müşrif-iharâb olduğundan efendilerden Mehmed Efendi ve Abdülmümin Efendi ve Evliya Efendi ve Hâfız Hasan Efendi ve Derviş Efendi ve sairleri ittifâkıyla hedm olunub dükkân-ı mahdûd-ı mezkûr müceddeden binâ olunub üç bâb dükkân olduğundan dekâkin-i mezkûrların isnâdiyyeleri ile levâzımât-ı sâirelerine harc ve sarf olunan mebâligdir ki masrûf olarak iş bu mahalle kaydolundu. Fî 29 L. Sene [12]45; Bin iki yüz kırk dokuz senesinde ser suhte başı Fındıcaklı Hüseyin Efendi’nin gününde cümle Efendiler ma‘rifetiyle ârâsta kurbunda dükkânlara harc olunan yalnız beş yüz guruş. Bkz. GMA, *ABMKD*, s. 3.

⁵⁵ Mahkemeye ma‘rifet-i şer‘ ve cümle ittifâkıyla harc u sarf olunan. Bkz. GMA, *ABMKD*, s. 3.

⁵⁶ Ali Akyıldız, “Kâime”, *TDVİA*, Cilt 24, 2001, s. 212-213.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

gayrimenkule çevirmek istemiştir. Bu tür uygulamaların diğer vakıflarda dahi yapıldığı bilinmektedir.⁵⁷ Vakıf en çok bağ yeri satın almış⁵⁸ olup, bunlar çeşitli büyüklüklerdedir ve tutarları en düşük 60 en yüksek 1000 kuruşun biraz üzerindedir. Ancak satın alınan bağ yerlerinin çoğunun mevkileri belirtilmemiştir. *Tablo 3*'ten anlaşılacağı üzere ev, tarla, dükkân ve kulübe yeri gibi gayrimenkul alımları da yapılmıştır. Neticede vakıf eldeki nukûdunun çoğunu gayrimenkul alımı ve var olan mülklerin tamiri ve yenilenmesi gibi işlerde kullanmıştır. Medresenin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında dahi gerekli harcamalar yapılmıştır.

Vakfın gelirlerinde önemli bir paya sahip olduğu anlaşılan nukûdların durumu yukarıdaki tablolarda ve açıklamalarda ifade edilmiştir. Bununla birlikte nukûd vakfeden kişilerin ünvanları ve cinsiyetleri konusunda Gümülcine merkez ve taşrasında ortaya çıkan veriler defter sayesinde tespit edilebilmiştir. *Tablo 4*'te dönemlere göre kadın ve erkek sayıları verilmiştir.

Tablo 4: 1818-1885 Yılları Arasında Nukûd Vakfedenler

Muhasebe Dönemleri	Nukûd Vakfeden Kadın Sayısı		Nukûd Vakfeden Erkek Sayısı		Nukûd Vakfeden Toplam Kişi Sayısı
	Merkez	Taşra	Merkez	Taşra	
1818-1821		6	2	3	11
1821-1827	1	2	4	13	20
1827-Nisan1830		2	1	1	4
1833-1834				2	2
Kasım1835-Aralık1843	5	13	5	24	47
Aralık1843-Kasım1847	1	4	1	2	8
Kasım1847-Aralık1849		3		6	9
Aralık1849-Kasım1856	5	7	5	10	27
Kasım1856-Aralık1867	1	1	2	4	8
Aralık1867-Mart1871	1	1	1		3
Mart1871-Nisan1877	1			2	3
Nisan1877-Mart1885	1	1	1		3
TOPLAM	16	40	22	67	145

⁵⁷ Kendi ruhu için cüz okunması şartı koşan Hızır Sûfi b. Bahşi'nin vakfettiği parayı mütevellî olan oğlunun mağaza satın alarak akara tebdil etmesi ile ilgili örnek için bkz. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 323.

⁵⁸ Bekir Beşeden ve Debbağ Ali Ağa oğlu Salih'den alınan bağlar için vakf keseden ihrâc olunan yalnız üç yüz kırk dört guruşdur; Debbağ Ahi Hasan Ağa'dan alınan bağ yeri için verilen yalnız 307 guruş; Dedeler Karaağacı kurbunda kassâb Hüseyin oğlu bağı için yalnız 200 guruş; Hacı Baba yediyle debbağ Molla Hasan'dan alınan bağ yeri 7 evlek. Bkz. GMA, *ABMKD*, s. 2, 3, 6, 7.

Medresenin kayıt defterinde nukûd vakfetme işlemlerinin toplamı 139 adettir. Bunlardan altısında ikişer kişi adına para vakfedilmiştir. İşlemlerden üçünde erkekler hem kendi hem de karısı adına para vakfetmiştir. Çift kişi adına yapılan diğer işlemlerde üç farklı erkeğin isimleri üzerinden birinde erkeğin anası ve karısı, bir diğerinde babası ve karısı, bir başkasında kızı ve oğlu adına vakfedilen paralar kayıtlıdır. Ancak bu erkeklerin adına üç işlemde herhangi bir para vakfetme durumu yoktur. Neticede nukûd vakfeden kişi sayısı 145 olmuştur.

Nukûd vakfeden kadınların kayıtlarda nasıl ve hangi şekilde anıldıkları noktası, toplumsal statü hakkında belirli bir bilgi vermektedir. Elli altı kadın vâkıfın kırk dokuzunun toplumsal statüleri koca, baba, ağabey, oğul ve damat gibi erkekler üzerinden kayıt defterine geçmiştir. Kadınların yirmi ikisi ağa, efendi, hacı, kethüda, molla gibi ünvanlara sahip erkeklerin, sekiz kadın ise ünvanı olmayanların “ehli” veya “zevcesi” olarak defterde yazılmışlardır. Bununla birlikte babalarıyla anılan kızlar da bulunmaktadır. Kızların dokuzu ağa, efendi, hacı, hatip, kâhya, nalbant ünvanlı, dördü ise ünvarsız babaların çocuklarıdır. Bunlara ek kadınlardan biri kız kardeş, ikisi ana, üçü de kayıvalide olarak erkeklerle bağlantılıdır.

Defterde kadınların sadece yedisi erkeklerle bağlantılı olmadan anılmıştır. Bu kadınların dördü “hatun” sıfatıyla anılırken, “hanım” ve “kadın” ünvanıyla birer kişi yazılmıştır. Bir kişi ise sadece ismiyle geçmektedir. Kadınların altısı Gümülcine köylerinden, diğeri de merkez mahallesinden olup, en yüksek nukûd ona aittir. Hepsi medresenin mum ve kandil ihtiyacı için para vakfetmiştir.

Para vakfeden erkeklerin yirmi sekizi ünvarsız anılırken, altmış birinin ünvanları bulunmaktadır. En fazla “molla” ünvanına sahip erkekleri, hacı, ağa ve imam takip etmektedir. Ayrıca efendi, kethüda, suhte başı, mütevellî, derviş, beşe ünvanlı erkekler de para vakfetmişlerdir.

Mayıs 1818- Ocak 1925 sürecini kapsayan döneminin belirli noktalardan incelemesini sağlayan medresenin nukûd kayıt defterinin haricinde onun tarihsel olarak devamı niteliğindeki *Defter-i Umûmî-i Evkâf-ı İslâmiyye-i Gümülcine*, Şubat 1925 tarihli kayıtlarla başlamaktadır. Defter-i Umûmî’deki açıklamalardan vakfın ayrıntılı gelir ve giderlerinin tutulduğu ve

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

medresede bulunan başka bir defterin olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ Hatta Defter-i Umûmî'nin 105-110. sayfaları arasında kayıtlı gayrimenkullerin kira gelirleri, mahalleri ve kiracıları yazılırken ayrıntılar muhtemelen medresedeki defter esas alınarak yazılmıştır. 93 ve 94. sayfalarda ise, 105-110 arasındaki kayıtların “tashih” edilerek⁶⁰ tekrar yazıldıkları görülmektedir. Buradaki tashih bazı gayrimenkullerin müsadere edilmesinden veya kiracıların değişmesinden dolayı yapılmıştır. 93. sayfada bulunan “*Fabrika altında mevcûd bağlar kâmilten müsâdere edilmiş hâne yapılmış ve yapılmaktadır. Buna binâen mukâta'aların alınmak ihtimâli mevcûd olmadığından yazılmasından sarf-ı nazar olunmuştur. Ma'a-mâ-fih müfredâtı medresedeki defterde mukayyed ve mevcûddur.*” açıklama durumu doğrulamaktadır. Defterin 106-108. sayfaları arasında vakfın sahip olduğu çeşitli büyüklüklerdeki 55 bağ yerinin kayıtları, tashihin yapıldığı 93 ve 94. sayfalarda yoktur. Sadece bir bağ yeri kaydı vardır. Bağlar muhtemeldir ki dönemin Yunanistan hükûmeti tarafından müsadere edilmiştir. Defterdeki 1 Mart 1928 tarihli kayıt, hükûmetin Gümülcine'de bulunan vakıflardan bazılarının arazilerini ve gayrimenkullerini zapt ettiğini doğrular niteliktedir. Defter-i Umûmî'de hükûmetin idaresi altında bulunan bazı mülklerin hangi vakfa ait olduğu belirtilse de birçoğunda yazılmamış olup, Tablo 5'te verilen şekilde kaydedilmiştir.⁶¹

⁵⁹ Ma'a-mâ-fih müfredâtı medresedeki defterde mukayyed ve mevcûddur. Bkz. GVİA, *DUEİG*, s. 93.

⁶⁰ 94. sayfaya tashih edilerek yazılmıştır. Bkz. GVİA, *DUEİG*, s. 110.

⁶¹ GVİA, *DUEİG*, s. 86.

Tablo 5: 1928 Yılı İtibariyle Yunanistan Hükümetinin İdaresi Altına Aldığı Evkâf-ı İslâmiyye Ait Mülkler

Hükümet zabtında bulunan Evkâf-ı İslâmiyye'den Fî 1 Mart 1928	
Aded	Açıklama
7	Yedi aded oda Sohtalar Medresesi'nden
16	Yeni Cami Medresesi'nden oda
10	Kır Mahalle Medresesi'nden oda
	Hasköy ve Poşpoş ve Eğri Söğüt mevkilerinde tahminen 163 dönüm
	Çay üstünde iki mekteb hastahâne olarak hükümet yedinde
	Namâzgâh kabristânlık tahminen 50 dönüm
	Belediye karşısında kabristânlık tahminen 4 dönüm
	Dedeler Karaağacı'nda iki mezarlık tahminen 50 dönüm
	Mekteb-i İ'dâdî'nin dörtte üçü
	Kazancılar Mescidi civârında 9 aded dükkân icârlarını hükümet almakta
	Fabrika caddesindeki mezârlık ki me'mûrîn kulübü olmuştur

Öte yandan vakfın mukataalarının olduğu fakat bunların Defter-i Umûmî'de yazılmadığı ve medresedeki kayıtlarda bunlar hakkında ayrıntıların bulunduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı mukataaların sayısı ve gelirlerine dair veriler elimizde yoktur. Sonuçta Defter-i Umûmî'de, Şubat 1925'te vakfın tashih edilerek yazılan mülkleri *Tablo 6*'da ve açıklamalarda görülebilmektedir.

Tablo 6: 1925 Yılında Vakfın İcâre-i Zeminleri ve Kira Gelirleri

Mülk Türü	Adedi	Yıllık Kira Geliri (Kuruş)
İcâre-i Zemin (Kulübe)	21	630
İcâre-i Zemin (Dükkân)	15	290
İcâre-i Zemin (Hane)	3	27,5
İcâre-i Zemin (Bağ yeri)	1	50
İcâre-i Zemin (Fabrika)	1	100
İcâre-i Zemin (Mağaza)	1	540
TOPLAM	42	1.637,5

Tabloda verilen “icâre-i zemin” ibaresini açıklamak gerekmektedir. Vakıfların arsaları üzerine bina yapmak veya ağaç dikmek isteyen bir kişi, vakıf yetkilisinden izin alıp, arsayı ecr-i misli mukabilinde kiralayıp, *bedel-i*

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

hukr veya *icâre-i zemin* denilen kira bedelini ödedikçe, arsa üzerinde inşaat gerçekleştirebilir veya ağaç yetiştirebilir. Böylece arsa üzerindeki bu mülkler kendisinin sahipliğinde olur. Arsa üzerinde sınırlı haklara sahip bulunan kiracı, vakfa *icâre-i zemin*, *mukataa* veya *icâre-i seneviyye* adıyla yıllık bir kira bedeli öder.⁶² Vakıf 1925 yılında, öncesinde ve sonrasında bu şekilde arsalarından gelir elde etmiştir. Bu zeminlere ve diğer mülklere kısaca değinmekte fayda vardır.

Narlıbahçe-i Sagir Mahallesi'nden gayrimüslim Zafırakî'nin oğulları İlos ve Mihalaki tabloda "icâre-i zemin fabrika" olarak görülen zemini kiralayanlardır. Buharlı değirmen fabrikası (un fabrikası) olarak bilinen ticari işletmenin zemini için Zafırakî'nin oğulları 1925 yılında vakfa yıllık 100 kuruş ödeme yapmıştır. Zafırakî Efendi muhtemelen 1892 veya daha önceki yıllardan itibaren fabrika zemini için vakfa kira bedeli ödemektedir. 1892-1893 tarihli Edirne Vilayet Salnâmesi'nde fabrika hakkında "*Gümülcine'de iki fabrika vardır. Bunların birisi Zafırakî Astalyo'nun mâlî olub otuz bâr-gîr kuvvetinde ve dört taşlıdır. Ma'mûlâtı dört cins dakîk ve irmik ve kepek ve makineleri yeni sistemde olub, buharla müteharrikdir*" şeklinde bilgi bulunmaktadır.⁶³ Salnâmelerde genel olarak önceki yılların verileri ortaya konulduğundan fabrika büyük olasılıkla 1892'den önce inşa edilmiştir. Ancak sistemlerinin yeni olduğunun belirtilmesi, yapımının yakın zamanda gerçekleştiğini düşündürmektedir. Fabrikanın inşasından sonraki süreçte, Ocak 1897'de Defter-i Hâkânî Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen belgede Gümülcine'nin Narlıbağçe Mahallesi'nden Astalioğlu Zafırakî, mutasarrıf olduğu bir dönüm iki evlek sebze bahçesine bir hane inşa etmek için ruhsat talebinde bulunmuştur. Hane inşasında bir sakınca bulunmadığı Gümülcine Sancağı Meclis İdaresi'nden Dâhiliye'ye bildirilmiştir.⁶⁴ Sebze bahçesinin bulunduğu mahal mirî araziden olduğundan yapılacak hane için devlete öşür bedeli ödenmesine karar verilmiştir.⁶⁵ Hatta haneyi yaptırdığı sırada fabrikasının da evinin karşısında, Gümülcine-Karaağaç yolunun diğer tarafında bulunduğu, Gümülcine Livası Nâfia Müdürlüğü'nün 14 Aralık 1896 tarihinde hazırladığı ve Defter-i Hâkânî Nezareti'ne gönderdiği bir krokiden anlaşılmaktadır.⁶⁶ Sonuçta Zafırakî Efendi fabrikasını 1892 öncesinde vakıf arsası üzerine inşa ettirmiş, ardından

⁶² Akgündüz, *a.g.e.*, s.487-488; Muhammed Emin Durmuş, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, İktisat Yayınları, İstanbul 2021, s. 70-72.

⁶³ TAK, *SYE*, 1310, s. 432.

⁶⁴ BOA, *ŞD*, 1922 / 31, 22 Şabân 1314 / 26 Ocak 1897; 7 Ramazân 1314 / 9 Şubat 1897.

⁶⁵ BOA, *BEÖ*, 1000 / 74971, 2 Rebî'ü'l-âhir 1315 / 31 Ağustos 1897.

⁶⁶ BOA, *İ.DFE.*, 6 / 19, 2 Kânûn-ı evvel 1312 / 14 Aralık 1896.

da fabrikanın karşısında mutasarrıf olduğu sebze bahçesinin bir miktarına izin alarak evini yaptırmıştır. 1901 yılından itibaren kendisi için “fabrikatör” ifadesi⁶⁷ kullanılmaya başlanan Zafırakî Efendi ve ailesi hem Osmanlı hem de Yunanistan idaresi esnasında vakıfla kira sözleşmelerini sürdürmüş ve fabrikayı uzun yıllar boyunca işletmiştir. Bütün bunlarla birlikte iki oğul “icâre-i zemin mağaza” şeklinde tabloda belirtilen arsa için vakfa senelik 540 kuruş ödemektedir. Mağazanın nerede olduğu ve burada ne gibi ürünler satıldığına dair bilgimiz bulunmamakla birlikte, fabrikada üretilen çeşitli unların ve irmiklerin satışının yapıldığı düşünülebilir. Fabrika ve mağaza dışında Zafırakî ailesinin, Yunanistan tarafından zapt edilmeden önce vakfın bağ yerlerinden iki dönümlük bir parçasının dahi kiracısı oldukları defterde kayıtlıdır.⁶⁸ Fakat bağ yerlerine el konulduktan sonraki süreç hakkında bilgi yoktur.

Vakıf, Zafırakî ailesi gibi şehrin varlıklı ileri gelenleriyle kira sözleşmesi yapmakla birlikte, gelir düzeyi daha düşük kişilerle de ticari faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede defterdeki “fabrika civarında kıbtî kulübeleridir” ibaresi, vakfın şehrin orta ve alt tabakasından insanlarına zeminleri kiraladığının bir göstergesidir. Üzerinde kulübe bulunan bu arsaları kiralayanların hepsi Gümülcine’nin Narlıbahçe-i Sagir Mahallesinden kişilerdir. Bunlar arasında gayrimüslim isimli kimseler olmadığı gibi, kiracıların her biri için ayrıca “kıbtî” vurgusu da yapılmamıştır. Kulübe zeminlerinin aynı mahalde bulunması, her bir zeminin kira bedelinin eşit bir şekilde yıllık otuzar kuruş olmasını sağlamıştır.

Şehirdeki esnaf kesiminden olanlar da vakıftan zeminler kiralamışlardır. Tabloda “icâre-i zemin dükkân” olarak görülen on beş arsayı kiralayanların sadece üçü gayrimüslim Rum tebaadan iken, diğerleri Müslüman’dır. Müslüman kiracılardan biri Salih kalfa adındaki kişinin kızı Ümmü Gülsüm’dür. Diğer bir zemin ise İbrahim oğlu Salih ağa ve karısı Fatma adına birlikte kiralanmıştır. Bunların haricinde başka kadınlar için kiralama yapılmamıştır. Dükkânlarda neler satıldığına veya hangi hizmet verildiğine dair bilgi yoktur. Ancak bazı kiracıların babalarının ve bazen de kendi lakaplarından dükkânlarda hangi ürünlerin satıldığı veya hizmetlerinin ne olduğuna dair çıkarım yapılabilir. Buna göre Yemenici Halil, Debbağ oğlu Arsen, Kahveci Çakır İbrahim oğlu Mustafa, Hamamcı Ferid Efendi, Terzi Drako oğlu Hacı İstifan, Derici Hacı Mehmed oğlu Mustafa gibi ünvanların

⁶⁷ BOA, ŞD, 1932 / 20, 28 Safetü’l-hayr 1319 / 16 Haziran 1901.

⁶⁸ GVİA, DUEİG, s. 106.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

olması, çeşitli iş kollarının dükkânlarda faaliyette bulunduklarını düşündürmektedir. Diğer taraftan zeminlerin büyüklükleri ve mevkileri bilinmemektedir.

Vakfın sahip olduğu arsası üzerine hane inşa etmek istenildiğinde, hukuki süreçten sonra izin verilmiştir. 1901 yılında fabrika civarında bulunan bağ yerinin içinde Aristofani Ponidi yeni bir hane inşa etmek istemiş ve arazinin Sohtalar Medresesi Evkâfı'na ait olduğu anlaşılmıştır. Hanenin inşa edileceği yer, şehrin dışında Karaağaç İskelesi Caddesi üzerinde, un fabrikasının yakınında ve fabrikatör Zafırakî Efendi'nin hanesinin ön tarafındadır. Yapılan tahkikat sonucunda hanenin inşa edilmesinde bir mahzur görülmemiştir. Ayrıca vakfiye şartları ve vakfın menfaati göz önüne alınarak kiracı olan Aristofani'nin mütevelliyeye her yıl on kuruş icâre-i zemin ödemesi kararlaştırılmıştır.⁶⁹

1925 yılında Defter-i Umûmî'de "icâre-i zemin hane" sayısı üçtür. Zeminleri kiralayanların biri gayrimüslim ikisi Müslüman'dır. Bunlardan biri defterde yapılan tashih sonucunda değişmiş ve yeni kiracının kirası da beşten on kuruşa çıkmıştır. Diğer ikisinin kiralarda değişiklik yoktur. Tashih öncesinde ve sonrasında Cami-i Atik Mahallesi'nden Kiro oğlu meyhaneci Kosta yıllık 12,5, Narlıbahçe Mahallesinden Hüseyin oğlu Kâşif 5 kuruş kira vermiştir. Ancak aynı mahalleden Hüseyin kerimesi Ayşe'nin tashih öncesi 5 kuruş kira verdiği zemin, tashih sonrasında Salim oğlu Sadık ve zevcesi Hatice adına 10 kuruşa kiralanmıştır. Dükkânlarda olduğu gibi hanelerin de mevkileri yazılmamıştır. Öte yandan 1901'de ev inşasına izin alan Aristofani'nin yaptırdığı hanenin 1925 yılında tespit edilenlerden biri olup olmadığı belirlenememektedir.

Defter-i Umûmî'de tek bir bağ yeri icâre-i zemin olarak yemenici İsmail oğlu Şerif tarafından yıllık elli kuruş karşılığında kiralanmıştır. Mülk ile ilgili daha başka bilgi yoktur.

Neticede 1925 yılında hesaplamalarımıza göre vakfın icâre-i zemin olarak elde ettiği yıllık kira gelirleri 1.637,5 kuruşa baliğ olmuştur. Ancak Yunanistan tarafından zapt edilen elli beş icâre-i zemin bağ yerleri hesaba katılırsa rakam artacaktır. Büyüklükleri bir evlek ile dört dönüm arasında değişen bağ yerlerinin alan olarak toplam miktarı 69 dönüm 3 evlektir. Zapt

⁶⁹ BOA, ŞD, 1932 / 20, 28 Saferü'l-hayr 1319 / 16 Haziran 1901; 14 Şabân 1320 / 16 Kasım 1902.

edilmeden önce buralardan vakfa yıllık 708 kuruş 10 para kira gelmektedir.⁷⁰ Fakat vakıf bu gelirlerden mahrum kalmıştır.

Bazı gelirlerinden mahrum kalmasına rağmen vakıf, tarla, dükkân ve sebze bahçelerinden kiralalarını tahsis etmiştir. Vakfın dört tarlası bulunmaktadır. Bunların konumları ve büyüklükleri tashih öncesi ve sonrasında dahi verilmiştir. Tek parça olup iki yüz dönümlük en büyük tarla Saruca Bulgar Köyü'ndedir. Etrafında çay ve Rum Beğli Köprüsü bulunmaktadır. İkinci sırada yüz doksan dönüm tek parça hâldeki tarla Postpüş merası civarındadır. Üçüncüsü otuz dönüm olup, Eğri Söğüt mevkiindedir. Son tarla ise on beş dönüm miktarında Hasköy yolundadır. Bunların toplamı 435 dönümdür. İki sebze bahçesi otuzar dönüm olup, Dedeler Karaağacı'ndadır. Defterde 1925'te tarlaların ve sebze bahçelerinin kira gelirlerine dair veri olmamasına rağmen, 1927 yılındaki kayıtlara göre vakfın buralardan yıllık 15.470 kuruş gelir elde ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tarlaların ve sebze bahçelerinin toplam kıymetleri o dönem için 220.000 kuruştur.⁷¹

Vakfın beş dükkânının mevkileri, dönümleri, kira bedelleri ve hangi amaçla kullanıldığı hakkında defterde bilgilere ulaşılabilmektedir. Dükkânlarla ilgili tashih edilmiş ve edilmemiş bilgilerin bulunduğu kısımlarındaki veriler karşılaştırılıp bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre vakfın tam hissesine sahip olduğu dükkânın biri fırındır. Burası Gümülcine'deki Evrenos Bey İmareti'nin yakınında askerî kışanının yanındadır. 1925 yılında yıkık hâlde olduğu anlaşılan dükkândan vakfa bir gelir yazılmamıştır. Tam hisseli diğer dükkân kahvehane iken, 1925'te semerci olmuştur. Gümülcine'deki hamamın yanında bulunan bu dükkândan vakfa 300 kuruş gelir kayıtlıdır. Bu tutarın aylık veya yıllık gelir mi ya da icâre-i muaccele mi olduğu belirtilmemiştir. Öte yandan üçüncü tam hisseli mülk olan kahvehane, medrese bitişiğinde Yeni Çarşı'dadır ve defterde aylık 45 kuruş kira geliri yazılmıştır. Biri yarım, diğeri çeyrek hisse şeklinde olan dükkânların her ikisi de yemenicidir. Yemeniciler Çarşısı'nda bulunan bu dükkânlardan yarım hisseli olan için yıllık 250 kuruş gösterilmiştir. Diğerinde yıllık gelir şeklinde bir ibare olmamakla birlikte, sadece 1.000 kuruş yazılmıştır. 1927 yılı kayıtlarına göre,⁷² vakfın dükkânlardan yıllık kira

⁷⁰ GVİA, *DUEİG*, s. 106-108.

⁷¹ GVİA, *DUEİG*, s. 13-14.

⁷² GVİA, *DUEİG*, s. 13-14.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

getirisi “senevî icârı” şeklinde açıkça belirtilmiş olup 6.285 kuruştur. Hatta dükkânların kıymetleri 36.000 kuruş olarak verilmiştir.

Defter-i Umûmî’de tashihi yapılmamış sayfalarda vakfın dört değirmeni kayıtlıdır. Deli Ömer ve Ballahor değirmenleri Uzunoluk’ta, Hasköy ve Suyolu ise Postpûş nehrindedir. Vakıf, üçünden yıllık gelir olarak kile ölçüsüyle karışık hububat almaktadır. Suyolu değirmeninden ise vakfa yıllık 40 kuruş mukataa-i zemin kirası gelmektedir.⁷³ Diğer taraftan değirmenler tashih edilmiş sayfalarda kayıt altına alınmamıştır. Hatta 1927 yılının verileri arasında dahi değirmenlerden söz edilmemektedir. Bunlar mukataa şeklinde kayıtlı olduklarından tashih edilen kısımda yazılmamış ve böylece Yunanistan tarafından da zapt edilmemiş olmalıdırlar. Neticede değirmenlerin mukataa şeklinde medresenin ayrıntılı defterinde kayıtlı olduğu ve vakfın buralardan gelir sağlamaya devam ettiği düşünülebilir.

Vakfın 1925 ve 1929 yılları arasındaki mülklerine dair veriler yukarıda açıklanmıştır. Bütün bunlara ilaveten vakfın nukûdları hakkındaki bilgiler Defter-i Umûmî’de görülebilmektedir. Bu noktada vakfın paraları Gümülcine’nin merkez mahallelerinden ve köylerinden kişilere borç olarak verilmiştir. Hatta on yedi kişi paraları senet karşılığında,⁷⁴ altısı da senet olmadan⁷⁵ vakıftan almıştır. Senet karşılığı alınan paraların en eski tarihlisi 1 Şaban 1290/24 Eylül 1873, en geçi 15 Kânûn-ı sâni 1317/28 Ocak 1902’dir. Bu tarihler arasında alınan borçların anaparası 1929 yılı itibariyle hâlâ kişilerin zimmetindedir. Ancak paraların kârlarının (rıbh) vakfın hesabına geçip geçmediği yazılı değildir. On yedi kişi arasında en yüksek meblağ olan 1.500 kuruşu borç alan kişi Hacı Karagöz Mahallesinden Hasan oğlu Sohtabaşı Ali Efendi’dir. En düşüğü 20 kuruş olup, Hacı Yavaş Mahallesinden Dur Ali’dir. Dokuz kişi Gümülcine köylerinden iken, sekizi Gümülcine merkez mahallerindendir. Hepsisi de erkektir. Toplamda on yedi kişiye verilen borç 4.980 kuruştur.

Senetsiz olarak borç verilen kişi sayısı altıdır. Üçü Gümülcine mahallelerinden iken, diğer üçü köylerinden olup, hepsi erkektir. En yüksek meblağ olan biner kuruş iki kişiye verilmiştir. Biri Sarıca Köyünden Hacı Hasan, diğeri de Aşçı Hasan mahallesinden Hasan oğlu Osman Efendi’dir. En düşük meblağ 140 kuruştur. Bu paraların borç verilme tarihleri yazılmamıştır.

⁷³ GVİA, *DUEİG*, s. 105.

⁷⁴ Bâ-sened alacaklar. Bkz. GVİA, *DUEİG*, s. 91.

⁷⁵ Bilâ-sened alacaklar. Bkz. GVİA, *DUEİG*, s. 91.

Senetsiz verilen paraların toplamı 2.768 kuruştur. Sonuç olarak her iki şekilde verilen nukûdların yekûnu 7.748 kuruşa ulaşmıştır.

7. Medreseye Ait Kitaplar

Ahi Ali Medresesi'nin kuruluşundan itibaren sahip olduğu kitapları gösteren kayıt defteri/deFTERleri yoktur. Ancak 1925 yılı içerisinde medresenin dershanesinde bulunan vakıf kitapların isimleri ve kaç adet oldukları kayıt altına alınmıştır⁷⁶. İsimlerin hepsi tam olarak verilmemiş, bazıları kısaltılarak yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda kitapların isimleri, adetleri ve türleri gösterilmiştir. Kitapların basım tarihleri veya ne zaman vakfedildiğine dair bilgiler Defter-i Umûmî'de yoktur. Diğer taraftan kitapları günümüzde dahi görebilme imkânı olmamıştır.

Tablo 7: 1925 Yılında Medresede Bulunan Kitaplar

Kitap İsmi	Türü	Adedi
Tuhfe	-	1
Şerh-i İsam Ale'l-Feride	Belâgat	1
Mültekâ Şerh-i Damad	Fıkıh	2
İbnü'l-abidîn	Fıkıh	7
Dürer	Fıkıh	2
Ali Efendi Fetvâsı (biri yarım)	Fıkıh	2
Mültekâ	Fıkıh	2
Ferâiz-i Seyyîdî	Fıkıh /Miras hukuku	1
Menâsikü'l-beytü's-şerîf	Fıkıh	1
Halebî (biri el-yazılı)	Hadis	2
Ali el-Kârî	Hadis	1
Şerh-i Hizbü'l-Bahr	Hizb ve Dua	1
Dürr-i Yektâ Şerhi	İlmihâl-Fıkıh	1
Tefsîrli Mushaf-ı Şerîf (büyük el yazısı ile)	Ku'ran	1
Kara Halil- Ale'l-Fenârî	Mantık	1
Menâkıb-ı Çehâr-ı Güzîn	Menkıbe	1
Kâfiye Mu'ribi	Nahiv	1

⁷⁶ Sohtalar Medresesi'nde dershânede mevcûd medreseye âid vakf kitâbların cinsiyle mikdârını mübeyyin sahîfedir. Fî 26 Şubat sene [1]925. Bkz. GVİA, *DUEİG*, s. 89-90.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

Câmî	Nahiv	1
İftitâh	Nahiv	1
Mu'rib (başı yok)	Nahiv	1
Molla Câmî	Nahiv	1
Sarf Cümlesi	Sarf	2
Şâfiye şerhi Seyyid Abdullah	Sarf	1
Na'at-ı Şerif-i Ale'n-Nebiyy	Şiir	3
Risâle-i Kuşeyriyye	Tasavvuf	1
Envârü'l-Âşıkîn	Tasavvuf	1
Kadî Beydavî	Tefsir	2
Tefsir-i Kebîr	Tefsir	8
Tertîb-i Zîbâ	Tefsir	1
Arabiyyü'l-ibâre vakfiyye	Vakfiye	1

Tablodaki kitapların içeriklerini ve yazarlarını açıklamak oldukça uzun olacağı için burada değinilmeyecektir. Ancak kitapların türleri göz önüne alındığında, Osmanlı medreselerinde önceki yüzyıllardan itibaren verilen derslerin içeriklerine uygun eserler vardır. Medreselerde akli ve naklî ilimlere ait eserler okutulmaktadır. Naklî ilimlerin (hadis, tefsir, fıkıh vd.) daha iyi anlaşılması bakımından akli ilimlerin de (belagat, mantık, sarf, nahiv vd.) öğretilmesi gereklidir.⁷⁷ Bu noktada Ahi Ali Medresesi'nin Osmanlı medreselerinin geleneğinden geldiği ve bunu 1925 yılında dahi devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

8. Medresede Bulunan Eşyalar

Osmanlı medreselerinde tedrisat dışında talebelerin yaşamlarını sürdürecekleri hücreler ve diğer alanlar bulunmaktadır. Bundan dolayı bu mekânlarda onların ihtiyaçları için kullanacakları farklı eşyalar da tespit edilmektedir. Her medresenin müderris ve talebe sayısına göre yapıların büyüklükleri ve eşyalarının sayısı değişmektedir. Fakat kuruluşundan itibaren Ahi Ali Medresesi'nin müderris ve talebe sayısı tam olarak bilinmemektedir. Öte yandan 1927 yılında medresedeki öğrenci sayısı sekiz olup, bir de Ali Alemî Efendi adında müderris vardır.⁷⁸ Hatta 1929 yılında dahi aynı müderris

⁷⁷ Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 151-158.

⁷⁸ GVİA, *DUEİG*, s. 13-14.

görevini sürdürmektedir.⁷⁹ Defter-i Umumî’de vakfın diğer görevlileri hakkında bilgi yoktur. Bütün bunlarla birlikte medresede 1925 yılında *Tablo 8*’de belirtildiği üzere birçok eşya bulunmaktadır.

Tablo 8: 1925 Yılında Medresede Bulunan Eşyalar

Eşya	Adet	Eşya	Adet
Dörder Metrelik Ağaç	5	Kapaklı Sahan Çinkodan ve Bakırdan	2
Üçer Metrelik Ağaç	7	Büyük Sahan Bakırdan	4
Balta	1	Sandık Tahtadan	1
Büyük ve Küçük Cezve	3	Meydan Sinisi Bakırdan	1
Büyük Fener	1	Sofra Sinisi Bakırdan	1
Fincan	14	Soba Lamarineden	1
Güğüm Çinkodan	1	Şinik Büyük ve Yarımlık Ölçü Kabı	2
Kahve Değirmeni	1	Su Şişesi	1
Kahve Kutusu Tenekeden	3	Tabak Topraktan	2
Kulplu Karabakır	1	Kahve Tablası Madenî	2
Büyük ve Küçük Kazan Bakırdan	2	Sigara Tablası	11
Büyük ve Küçük Kilim	6	Talpa ⁸⁰ Dört Metrelik	1
Lamba	2	İnce ⁸¹ Üç ve İki Metrelik	8
Eski Leğen Bakırdan	1	Talpa Ambarda Üç Metrelik	1
Lenger (Kap) Bakırdan	1	Çorba Tası Bakırdan	2
Toprak Mangal	1	Büyük ve Küçük Tas Çinkodan	2
Yüksek Dipli Büyük Mangal Bakırdan	1	Şıra Tavası Biri Bakırdan, Diğeri Eski Bakırdan	2
Büyük ve Küçük Maşa	2	El Tavası Bakırdan	1
Büyük Merdiven	1	Büyük ve Küçük Kapaklı Tencere Bakırdan	2
Minderlik yapağıdan	4	Büyük Tepsi Ekmek için, Bakırdan	5
Pencere perdeleri	3	Su testisi	2
Yastık İçirikten ⁸²	9		

Tablodan da anlaşıldığı üzere eşyaların çoğunluğu talebeler, müderris ve bazen de misafirler için yiyecek-içecek hazırlamak ve de sunmak amacıyla

⁷⁹ GVİA, *DUEİG*, s. 91.

⁸⁰ Talpa: Genişliği ile kalınlığı aynı olmayan muhtelif boyda balta ile yontulmuş ağaçtan yapılan tahta, kereste, kalas. bkz. Orhan Sevgi, “Yerli Ormancılık Terimleri Çalışması”, *Avrasya Terim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2015, s. 55; Muharrem Özden, *Edirne Yöresi Söz Varlığı*, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2023, s. 231.

⁸¹ Defter-i Umûmî’de dört metrelik talpadan sonra “üç ve iki metrolük ince” yazılmıştır. Bundan dolayı burada “ince talpa” açıklanmış olabilir. Bkz. GVİA, *DUEİG*, s. 96.

⁸² İçirik: Yatak doldurmaya yarayan yün, pamuk, kılık vb. şeyler.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

kullanılanlardan oluşmaktadır. Kahve pişirmek ve sunmak için kullanılan malzemelerin fazlalığı dikkat çekicidir. Bilindiği üzere Osmanlı tekke ve zaviyelerinde uzun dua ve zikirler ile dinî sohbetler arasında kahve molaları verilmekteydi. Tekkelerde kahve içilmesi katılımı teşvik ettiği gibi, sosyalleşmeyi de arttırdı.⁸³ 19. ve 20. yüzyıllarda medreselerde eğitimi tamamlayıp müderris olma yolundaki talebe için yapılan icazet merasiminde, misafirlere kahve takımlarıyla ikramda bulunulurdu.⁸⁴ Sohtalar'ın hem medrese hem de zaviye geçmişi olduğu düşünülürse, kahve içme merasimine önem verildiği ve bunun sürdürüldüğü söylenebilir. Öte yandan kahve içmenin sigara tüketimini de arttırdığı anlaşılmaktadır. Eşyalar arasındaki on bir adet sigara tablası bulunması, tüketimin fazlalığına delalet etmektedir. Ancak bu noktada talebelerin tüketimin neresinde kaldığını söylemek zordur.

Tablodaki kilim, lamba, sandık, soba, yastık, perde ve minder gibi eşyalar göz önüne alınırsa, genel anlamda barınma amacına yönelik oldukları vurgulanabilir. Ayrıca talpa gibi tahtaların üzerine oturmak veya yatmak amacıyla kullanıldığı düşünülebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir eğitim müessesesinin varlığını yüzyıllarca sürdürmesindeki en önemli unsur vakıf kurumudur. Öyle ki padişahın veya taşradaki varlıklı bir kişinin inşa ettirdiği eğitim müessesesinin maddi-manevi temeli, vakıf ve onun düzenli işleyişidir. Bu noktada padişahın, yüksek rütbeli bir devlet adamının, hanedan üyesinin veya döneminde bulunduğu yerleşimde önde gelen bir kişinin kurduğu vakfın idaresini ve faaliyetlerini incelemek, belirli zorlukları beraberinde getirmektedir. Bazı vakıfların idaresine dair resmî arşiv kayıtları fazla miktarda iken, diğerlerinde çok az olabilmektedir. Her iki durumda da kayıtların iyi bir incelemeden geçtikten sonra kullanılması gerekmektedir.

⁸³ Ekrem Işın, "Sohbet Mekânı Olarak Kahvehaneler", *Soframız Nur Hanemiz Mamur, Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 232-233; Nathalie Clayer, "Bir Cerrahi Menakıbnâmesine Göre XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Bir İstanbul Tekkesinde Yaşam", *Soframız Nur Hanemiz Mamur, Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 262.

⁸⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Hazırlayanlar: K. Arısan, D. Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 82-83.

Ahi Ali Medresesi evkâfına ait ulaşılabilen kaynaklar değerlendirildiğinde, altı asır yaşamış bir eğitim kurumu için ne çok fazladır ne de oldukça azdır. 15. yüzyıldan 18. yüzyılın sonlarına kadar olan zaman dilimi için vakfiye hariç devamlılık arz eden bir kaynak grubu yoktur. Böyle bir gelişme bu yüzyılları anlamayı zorlaştırmaktadır. Ancak 19. ve 20. yüzyılları kapsayan defter ve belgeler noktasında eldeki veriler yeterli sayılabilir. Bütün bunlar neticesinde şunlar söylenebilir:

Dinî, dünyevi veya yaşadığı şehrin ihtiyaçları gibi nedenlerle bir medrese kuran Ahi Ali, 20. yüzyıla kadar geçen sürede unutulmamış, Gümölcine'de yaşayan insanların hafızalarında yer etmiş ve şehrin ileri gelen hayır sahiplerinden biri olarak anılmıştır.

Ahi Ali hayır sahibi biri olarak anılmakla birlikte, 1818-1925 yılları arasını kapsayan vakfın muhasebesine dair verilere göre medrese de Gümölcine merkez ve taşra ahalisi nezdinde önemli bir müessese olmuştur. Yerel halk medreseye manevi açıdan değer verdiği gibi, maddi anlamda da desteğini esirgememiş ve müessesenin varlığını sürdürmesinde etkin rol almıştır. Özellikle Gümölcine taşrasından gelen büyük desteğin nukûd vakfetme ile ilgili verilerde ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca kadınların medreseye nukûd katkısı hiç de azımsanmayacak noktadadır. Vakıf yönetimi de yerel halktan gelen bu desteğin verilerini kaydederek kurumsal yapının ciddiyetini ve hesap verilebilirliğini sağlamıştır.

Vakıf, Gümölcine ahalisinden destek aldığı gibi, nukûdlarını ihtiyacı olan kişilere belirli kâr karşılığında 18. yüzyıldan itibaren vermiştir. Fakat borç olarak yerel halka verilen paraları vakfın bazen sorunlar yaşayarak alamadığı ve mahkeme süreçleri yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak her daim paralarla ilgili veriler kayıt altına alınarak vakfın zarara uğratılmaması sağlanmaya çalışılmıştır.

Vakıf sahip olduğu arsa, dükkân, tarla, bahçe, değirmen gibi ticari gayrimenkullerini kiralayarak şehrin iktisadi hayatına katkıda bulunmuştur. Gümölcine ahalisinin her kesiminden kişilerle kira sözleşmeleri yapan vakıf, geniş bir tabana hitap etmiştir. Her hâlükârda kira sözleşmelerinde vakfın menfaati göz önüne alınmaktan vazgeçilmemiştir.

Ahi Ali Medresesi ve Zaviyesi, müderrisi, talebeleri, kitapları nispetinde Gümölcine şehrinin eğitim alanında, vakfı ise kurucusunun vakfettiği hayratları, menkulleri ve gayrimenkulleriyle dinî, içtimai ve

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

iktisadi yaşamında yüzyıllarca etkisini hissettirmiştir. Böylece şehirdeki diğer vakıf hayratlarıyla birlikte kendine düşen görevi yerine getirmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO) Nr.1000/74971.

Cevdet Tasnifi (C.).

Maarif (C.MF.) Nr.60/2969.

Evkâf Defterleri (EV.d.) Nr.16223.

İrade Defter-i Hakani (İ.DFE.) Nr.6/19.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD) Nr. 1922/31; 1932/20.

2. Gümülcine Müftülüğü Arşivi (GMA)

Ahi Ali Bey Medresesinin Kayd Defteri (ABMKD)

Gümülcine Şeriyeye Sicilleri (GŞS) Nr.26, 35, 38, 43, 45.

3. Gümülcine Vakıflar İdaresi Arşivi (GVİA)

Defter-i Umûmî-i Evkâf-ı İslâmiyye-i Gümülcine (DUEİG).

Mehmed oğlu Ali Vakfiyesi, Muharrem 860 (Aralık 1455).

4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı (TAK)

Sâlnâme-i Vilayet-i Edirne (SVE) H.1310.

Muallim Cevdet Yazmaları, (MC) Nr.089.

5. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKGMA)

Tahrir Defteri (TD) Nr.187.

6. Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)

Gümülcine İcare-i Vahideli Evkaf Defteri (GİVED) Nr.2406.

Gümülcine, İskeçe, Dedeâğaç Kazaları Vakıf Defteri (GİDKVD) Nr.2390.

Araştırma ve İnceleme Eserler:

ABDÜLAZİZ BEY, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Hazırlayanlar: K. Arısan, D. Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996.

AKYILDIZ, Ali, “Kâime”, *TDVİA*, Cilt 24, 2001, ss. 212-215.

BERKİ, Ali Himmet, “İslam’da Vakıf, Sahîh ve Gayr-i Sahîh Nev’ileri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Ankara 1957, ss. 19-26.

CLAYER, Nathalie, “Bir Cerrahi Menakıbnâmesine Göre XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Bir İstanbul Tekkesinde Yaşam”, *Soframız Nur Hanemiz Mamur, Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, ss. 247-264.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

ÇELİK, Murat, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*, Küre Yayınları, İstanbul 2021.

DURMUŞ, Muhammed Emin, *Osmanlı Vakıf Hukukunda Mukâtaa*, İktisat Yayınları, İstanbul 2021.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

ERDEM, Ekrem, “Fütüvvetnamelerin Türleri ve Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnamelerin İçerikleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı, 2021, ss. 88-113.

EREN, Halit, “Osmanlı Mirası Bir Medrese Örneği Gümülcine Medrese-i Hayriyyesi”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 12-15 Nisan 1999, IRCICA, İstanbul 2001, ss. 57-62.

GÖKÇE, Turan, “Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2005, ss. 79-112.

HIZLI, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Emin Yayınları, Bursa 2012.

IŞIN, Ekrem, “Sohbet Mekânı Olarak Kahvehaneler”, *Soframız Nur Hanemiz Mamur, Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, ss. 227-236.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Osmanlı’da Vakıfların Tarihî Gelişimi”, *Sivil Toplum*, Sayı 15, 2006, ss. 61-72.

KANSU, Nâfi, “Kültür Tarihimiz Bakımından Tarikatlar”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 32, Ankara 1935, ss. 99-102.

KAYAOĞLU, İsmet, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 11, Ankara 1976, ss. 49-55.

KILIÇ, Ayşegül, “Evrenos Bey’in Kökeni Hakkında Tartışmalar ve Yeni Bir Değerlendirme”, *Belleten*, Cilt 75, Sayı 274, Ankara 2011, ss. 745-768.

_____, “Evrenos Bey’in Babası Pranko Lazarat’ın (Pranko İsa) Vakfı ve Türbesi”, *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi (GAMER)*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 2012, ss. 87-99.

OCAK, Ahmet Yaşar, “XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmî İdeolojisi ve Buna Muhalefet Problemi”, *İslâmî Araştırmalar*, Cilt 4, Sayı 3, Temmuz 1990, ss. 190-194.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

ÖZDEN, Muharrem, *Edirne Yöresi Söz Varlığı*, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2023.

ÖZTÜRK, Nazif, *Menşei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGM Yayınları, Ankara 1983.

_____, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

_____, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

PARLAK, Cengiz, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gümülcine Kazâsının İktisadî Durumu Üzerine Tespitler”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Temmuz-2013, ss. 85-120.

_____, “Gümülcine’de Kurulmuş Olan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı (XVIIIXVIII. Yüzyıllar)” *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, Temmuz-2015, ss. 199-235.

SEVGİ, Orhan, “Yerli Ormancılık Terimleri Çalışması”, *Avrasya Terim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2015, ss. 34-57

UNAN, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 15, Ankara 1982, ss. 23-55.

_____, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 14, Ankara 1982, ss. 1-27.

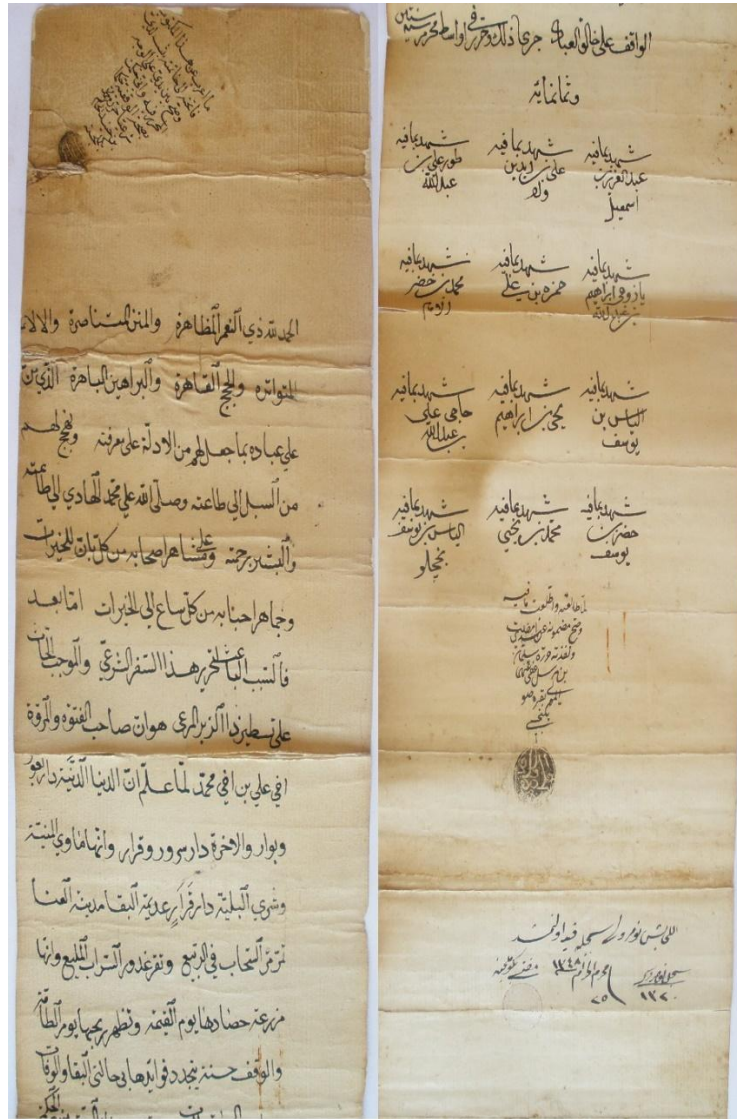
_____, “Vakıf”, *İA*, Cilt 13, İstanbul 1986, ss. 153-172.

_____, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi-Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHİ ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

EKLER

Ek 1: Ahi Ali Vakfının Arapça Vakfiyesinin Baş ve Son Kısımları

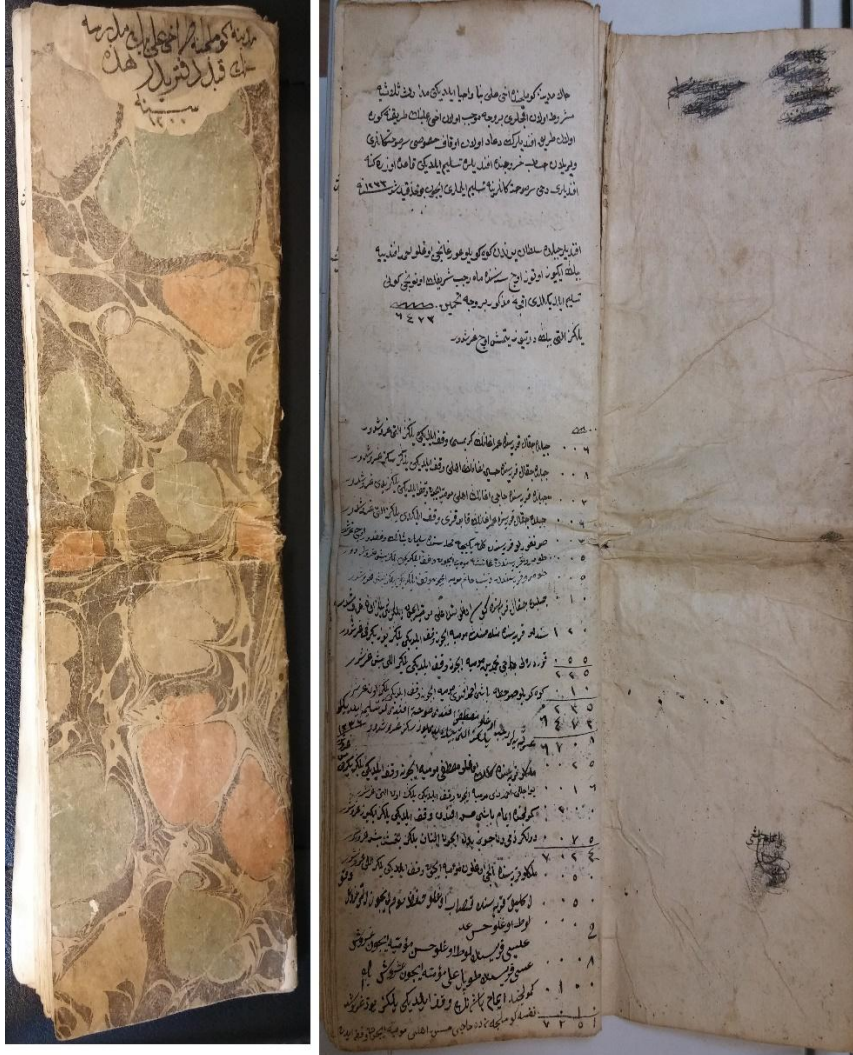

Ek 2: Ahi Ali Vakfının Osmanlı Türkçesi İle Yazılmış Vakfiyesinin Baş ve Son Kısımları

15. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GÜMÜLCİNE'DE BİR OSMANLI EĞİTİM KURUMU
OLARAK AHI ALİ (SOHTALAR/SOFTALAR) MEDRESESİ VE ZAVİYESİ EVKÂFI

Ek 3: Ahi Ali Medresesinin Kayıt Defteri

Ek 4: Defter-i Umûmî-i Evkâf-ı İslâmiyye-i Gümülcine’de Sohtalar Medresesine Ait Bilgilerin Bulunduğu Bazı Sayfalardan Örnekler

[illegible]

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS *VE MODUS VIVENDI* POLİTİKASI

Ceren PİLEVNELİ ÇUBUK*

ÖZ

Geç Roma İmparatorluk Tarihi'nin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Hadrianopolis Savaşı'nın (MS 378) ardından ortaya çıkan krizi bertaraf etmesi için Gratianus tarafından imparatorluğun Doğu yarısına *augustus* olarak görevlendirilen I. Theodosius'un saltanat dönemi, genellikle kendisinin inançlı bir Katolik oluşu ve Hristiyanlığı imparatorluğun resmî dini hâline getirecek uygulamaları bakımından ele alınmıştır. Bu doğrultuda, I. Theodosius'un göreve getirilme amacını gerçekleştirme biçimi ve Balkanlarda uyguladığı dış politikanın ortaya çıkarmış olduğu sonuçların incelenmesinin arka planda kaldığı görülmektedir. Oysa Hadrianopolis Savaşı'nın büyük bir hezimet ve bir dönüm noktası olarak addedilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de uzun vadeli sonuçları; I. Theodosius ve oğulları Honorius ile Arcadius dönemlerinde ortaya çıkan ve imparatorluğun klasik yöntemleriyle baş edilemeyen Got krizidir. Dolayısıyla bu çalışmada Hadrianopolis Savaşı öncesi Roma İmparatorluğu ile Gotlar arasındaki ilişkinin doğası açıklandıktan sonra, I. Theodosius'un imparatorluğun Balkanlarda karşı karşıya kaldığı Got problemine yönelik izlediği *modus vivendi* arayışına dayalı dış politikanın sebep ve sonuçları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadrianopolis Savaşı, Balkanlar, I. Theodosius, Gotlar, Gratianus.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ceren Pilevneli - Çubuk, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7725-3346>, E-Posta: ceren.pilevneli.cubuk@ikc.edu.tr

OPEN ACCESS

ANATOMY OF A DISASTER: HADRIANOPOLIS, THEODOSIUS I AND THE POLICY OF *MODUS VIVENDI*

ABSTRACT

The reign of Theodosius I, appointed as *augustus* to the eastern half of the Roman Empire by Gratian to address the crisis that emerged after the Battle of Hadrianopolis (378 AD), has typically been scrutinized in terms of his devout Catholicism and his initiatives aimed at establishing Christianity as the empire's official religion. In the meantime, the manner in which Theodosius fulfilled the purpose of his appointment and his Balkan foreign policy, along with the consequences for the administration and relations between both halves of the empire after his death, have been somewhat overshadowed. In fact the reason that the Battle of Hadrianopolis is considered a major defeat and turning point lies primarily in its longterm consequences – namely, the Gothic crisis that unfolded during the reigns of Theodosius I and his sons Honorius and Arcadius, posing challenges beyond the conventional methods of imperial governance. Therefore, in this study, after explaining the nature of the relationship between the Roman Empire and the Goths before the Battle of Hadrianopolis, the causes and consequences of the foreign policy based on the quest for *modus vivendi* pursued by Theodosius I towards the Goth problem that the empire faced in the Balkans will be examined.

Keywords: Battle of Hadrianopolis, Balkans, Theodosius I, Goths, Gratian.

EXTENDED ABSTRACT

*The catastrophic defeat at the Battle of Hadrianopolis in AD 378, which resulted in the death of Emperor Valens and the destruction of a large portion of the Eastern Roman army, represents one of the most pivotal events in the history of the Late Roman Empire. This disaster not only triggered an immediate crisis in the Balkans but also set in motion a series of political, military, and ideological shifts that would permanently alter the trajectory of the Empire. In the wake of the battle, Western Emperor Gratian appointed the general Theodosius as *augustus* of the East in 379. Faced with the challenge of restoring imperial control amid a severe manpower shortage and entrenched Gothic presence within imperial territory, Theodosius implemented a policy of *modus vivendi*, offering a pragmatic framework for coexistence with the Goths. This policy, culminating in the treaty of 382, marked a significant departure from traditional Roman frontier strategy and set a precedent for future relations between the Empire and external peoples.*

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

While Theodosius I's reign has often been examined through the lens of his religious policies and the promotion of Nicene Christianity, this article shifts focus to his diplomatic and military engagement with the Goths following Hadrianopolis. In doing so, it offers a comprehensive reassessment of the transformation in imperial policy during his rule and its lasting implications for Roman-barbarian relations. The analysis is structured around three principal axes: the evolution of Gothic-Roman interactions prior to 378; Theodosius's immediate response to the post-Hadrianopolis crisis; and the implementation and consequences of the modus vivendi strategy, culminating in the controversial Gothic settlement of 382.

The article begins by situating the Hadrianopolis disaster within the broader context of Roman frontier dynamics and Gothic migration. From the third century onward, the Danubian frontier had become a critical zone of military and political tension. The reforms of emperors such as Diocletian and Constantine aimed to stabilize the region through military reinforcement and administrative reorganization, but these efforts merely postponed, rather than prevented, systemic erosion. The increasing complexity of Rome's interactions with barbarian groups including the use of foedera, subsidies, and diplomatic accommodations reflected the Empire's growing reliance on non-Roman populations for defense and labor. This early history is crucial for understanding the context in which the Hadrianopolis catastrophe occurred. As the article demonstrates, Gothic integration into imperial military and political structures had already begun prior to 378, through alliances, diplomatic missions, and support for Roman usurpers such as Procopius. The arrival of the Huns in the 370s triggered a massive displacement of Gothic populations, particularly the Tervingi and Greuthungi, who sought asylum south of the Danube in 376.

Emperor Valens initially permitted these Gothic groups to settle within the Empire, hoping to manage them through Roman oversight and provisioning. However, due to administrative corruption, logistical failures, and local exploitation, the situation rapidly devolved into famine, unrest, and rebellion. The Roman failure to adequately manage the Gothic influx led directly to the outbreak of hostilities and the catastrophic engagement at Hadrianopolis. There, the Roman field army –lacking reinforcements from the West and acting on faulty intelligence– was overwhelmed by a Gothic coalition. Valens himself perished, and the loss of so many officers and soldiers left the Eastern Empire both militarily vulnerable and politically destabilized.

In response to this existential threat, Gratian appointed Theodosius –a capable general with strong regional ties– to lead the Eastern Empire. His

immediate priority was to reconstitute a viable military force capable of containing the Gothic threat. Yet his efforts were constrained by demographic collapse, fiscal shortages, and limited time. Theodosius relied heavily on emergency recruitment measures, including the conscription of peasants, criminals, and former soldiers, as well as the integration of non-Roman groups into the military. This reliance on external manpower marked a turning point in the composition of the imperial army and foreshadowed the long-term trend of “barbarization”, wherein Roman forces became increasingly dependent on federate and auxiliary units of diverse ethnic origin.

Theodosius launched several campaigns between 379 and 382 in an effort to repel the Goths from their Balkan strongholds. However, despite some tactical successes, he was unable to secure a decisive victory. The continued failure to dislodge the Goths by force compelled Theodosius and his advisors to reconsider the imperial approach. As a result, negotiations with the Gothic leadership began to take precedence over military confrontation. These talks culminated in the treaty of 382 –a landmark agreement that permitted the Goths to settle as autonomous communities within imperial borders. Though styled as a foedus, the treaty diverged significantly from earlier models: the Goths retained their arms, remained under their own leaders, and were not subjected to Roman military hierarchy or direct taxation. In return, they pledged to provide military service upon imperial request.

*The legal nature of the 382 settlement has been the subject of considerable scholarly debate. While some interpret the agreement as a pragmatic adaptation of earlier Roman practices, others argue that it marked a fundamental break from tradition. Unlike previous *deditio* arrangements – which required the full surrender and assimilation of foreign peoples– the 382 treaty created a new category of semi-autonomous federates. The Goths were now partners rather than subordinates, a shift that challenged the ideological foundations of Roman imperialism. Contemporary figures such as Themistius attempted to frame the agreement as a reflection of Roman clemency and rationality, but many in the senatorial and ecclesiastical elites saw it as a dangerous concession that compromised imperial integrity.*

The consequences of the treaty were far-reaching. On one hand, it brought a degree of short-term stability to the Balkans by halting hostilities and offering the Goths a stake in the imperial system. On the other hand, it institutionalized a form of dual sovereignty within Roman territory, wherein Gothic communities operated independently of Roman civic and military structures. This dualism generated persistent tensions, particularly in

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDİ POLİTİKASI

religious and administrative contexts. The Goths remained largely Arian Christians, in contrast to Theodosius's increasingly assertive promotion of Nicene orthodoxy. Conflicts between Roman civilians and Gothic soldiers erupted in several cities, contributing to urban unrest and deepening social divisions.

The military implications of the modus vivendi policy were equally profound. As Theodosius consolidated power, he increasingly relied on Gothic federate troops to support his campaigns against Western usurpers. In both the conflict with Magnus Maximus (383-388) and the later war against Eugenius and Arbogast (392-394), Gothic contingents formed a critical part of Theodosius's armies. These military victories, while securing dynastic continuity and enforcing religious orthodoxy, also reinforced the centrality of federate forces in imperial warfare. The paradox of Theodosius's reign lay in his simultaneous dependence on and accommodation of foreign military power. While the policy of inclusion generated stability, it also eroded the exclusivity of Roman command and the ideological coherence of the imperial state.

The article further explores how this new model of imperial-barbarian relations shaped the future of the Roman Empire, particularly after Theodosius's death in 395. The division of the empire between his sons – Arcadius in the East and Honorius in the West– coincided with a resurgence of Gothic assertiveness. Alaric, a prominent Gothic leader and former federate commander, demanded formal recognition and office from the Eastern court. When rebuffed, he led his forces into Greece and subsequently into Italy, culminating in the sack of Rome in 410. Though Theodosius's policies aimed to integrate the Goths into a loyal and cooperative imperial framework, the long-term effect was the emergence of independent barbarian polities within the Empire's borders. The precedent set by the 382 settlement enabled Gothic leaders to leverage their military significance into political autonomy, ultimately allowing them to act as kingmakers and independent actors within the imperial system.

Earlier historians, shaped by classical ideals of Roman hegemony, often viewed the treaty as symptomatic of imperial decline or weakness. However, recent scholarship has reevaluated this policy in light of the constraints facing late Roman emperors. From this perspective, Theodosius's decision appears less as a capitulation and more as a rational adaptation to changing military and geopolitical realities. The modus vivendi approach acknowledged the limits of Roman coercive capacity and sought to maintain stability through negotiation and mutual interest. Nevertheless, it also

exposed the limits of late Roman institutions in absorbing external populations without compromising core hierarchies and values.

In conclusion, this article contends that the Battle of Hadrianopolis and Theodosius I's subsequent Gothic policy represent a watershed in late Roman political thought and imperial strategy. The modus vivendi settlement of 382 constituted a radical innovation in imperial diplomacy. While it achieved short-term peace and enabled the survival of the Eastern Empire during a time of acute crisis, it also laid the groundwork for structural changes that would ultimately reshape the Roman world. The distinctions between Roman and barbarian, citizen and foreigner, subject and ally, became increasingly fluid. Theodosius's legacy, therefore, must be assessed not only in terms of his religious policies but also in his role as a pragmatic architect of a new imperial order. His modus vivendi policy set the tone for the fifth century, in which the Roman state persisted not through domination, but through strategic accommodation –a development that highlighted both the adaptability and fragility of late Roman power.

Giriş

I. Theodosius, Doğu Roma ordusunun Hadrianopolis Savaşı'nda (MS 378) Gotlara karşı aldığı büyük yenilgi ve İmparator Valens'in de savaş meydanında ölmesiyle imparatorluğun doğu yarısında ortaya çıkan kriz ortamı neticesinde Doğu Roma tahtına çıkmıştır. Batı Roma İmparatoru Gratianus, amcası Valens'ten boşalan Doğu Roma tahtına, generalleri arasından Theodosius'u 19 Ocak 379'da *augustus* ilan ederek imparatorluğun doğusunun yönetimiyle görevlendirmiştir.¹ Bu sebeple Theodosius'un en önemli ve birincil görevi Hadrianopolis Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkan otorite boşluğu döneminde Balkanlar'dan Constantinopolis önlerine kadar ilerlemiş Gotların yarattığı askerî ve siyasi krizi sona erdirmektir.²

¹ Theodosius'un tahta çıkış süreci ile ilgili bkz. John Matthews, *Western Aristocracies and Imperial Court AD 364-475*, Clarendon Press, New York 1975, s. 94-96; s. 107-108; R. Malcolm Errington, "The Accession of Theodosius I", *Klio, Cilt 78*, Sayı 2, 1996, s. 438-453; Mark Hebblewhite, *Theodosius and the Limits of the Empire*, Routledge, New York 2020, s. 17-25.

² Got gruplarının yağma akınlarının ulaştığı bölgeler için bkz. Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, (İng. çev.) John C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge 2000, 31.15-16 (buradan sonra Amm. Marc.).

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

Roma İmparatorluğu'nda kısmi bir hanedan değişikliği olarak yorumlanabilecek bu gelişme sonucunda Theodosius, saltanatının Kasım 380'e kadarki ilk dönemini Balkanlar'da, Selanik'te geçirmiştir. Ancak daha bu dönemde, özellikle de 380 yılında çıkardığı *Cunctos Populos* isimli emirnamesi ile bilhassa imparatorluğun doğu yarısında geçmişi eskiye dayanan Hristiyan inancının esaslarına dair tartışmada aldığı tarafı belli etmiştir.³ İmparatorun bu kararının arka planında politik saikler olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen yine aynı politik gerekçelerle 381 yılında toplanan II. Genel Konsil ya da Constantinopolis Konsili ile Katolik inancının kesin bir tanımı yapılmış ve 325 İznik Konsili'nin itikat konusunda almış olduğu kararlar kabul edilmiştir.⁴ İç politikaya yönelik olduğu anlaşılan bu iki hamle ile din alanında verilen kararlar, askerî ve siyasi tarih anlatısında Hadrianopolis hezimetinin önemli bir kırılma noktası olarak ön plana çıkarılmasına rağmen, Got ve Balkan politikasından daha fazla tartışılan bir konu olmuştur.⁵ Dolayısıyla Hadrianopolis Savaşı'ndan sonra askerî tecrübesi nedeniyle eş *augustus* olarak atanan Theodosius'un, bu alanda üstünlük sağlayamadığı için diplomatik yöntemlerle aşmaya çalıştığı krizin derinleşmesindeki en temel neden olan ve geleneksel Roma yöntemlerinden bir sapmaya işaret eden politikası göz ardı edilmiştir.

Theodosius'un politikası doğrultusunda, Got liderleriyle 382'de sağlanan anlaşma ile geçmişteki uygulamanın aksine Gotlar kendi liderlerinin

³ *Codex Theodosianus*, (İng. çev.) Clyde Pharr, Princeton University Press, Princeton 1952, 16.1.2.13 (buradan sonra *CTh.*) Sozomenus, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.) Chester D. Hartranft, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series 2, Christian Literature Publishing Co, Buffalo, NY 1890, 7.4 (Sozomenus, *HE*); Socrates, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.), A. C. Zenos, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 2, Christian Literature Publishing Co, Buffalo, NY 1890, 5.6 (Socrates, *HE*) Paulus Orosius, *Historia Adversos Paganos* (İng. çev.) Andrew T. Fear, *Seven Books of History Against Pagans*, Liverpool University Press, Liverpool, 2010, 7.33.7 (Paulus Orosius). Ayrıca bkz. Neil B. McLynn, *Ambrose of Milan: Church and Court in a Christian Capital*, University of California Press, Berkeley 1994, s. 106, dipnot 99. Neil B. McLynn, “‘*Genere Hispanus*’: Theodosius, Spain and Nicene Orthodoxy”, *Hispania in Late Antiquity*, ed. Kim Bowes ve Michael Kulikowski, Brill, Leiden 2005, s. 102 vd. Dönemin kronolojisi için bkz. R. Malcolm Errington, “Christian Accounts of the Religious Legislation of Theodosius I”, *Klio*, Cilt 79, Sayı 2, 1997, s. 415 vd.; *Cunctos Populos*'un politik bir hamle olduğu ile ilgili Hebblewhite, *a.g.e.*, s. 53-55.

⁴ Norman P. Tanner (ed.), *Decrees of the Ecumenical Councils Volume I: Nicaea I to Lateran V*, Sheed & Ward and Georgetown University Press, Washington 1990, s. 21-36; Charles J. Hefele, *A History of the Christian Councils from the Original Documents*, vol. 2, (İng. çev.) Henry N. Oxenham, T. & T. Clark, Edinburgh 1876, s. 273-299.

⁵ McLynn, “*Genere Hispanus*”, s. 77-120; s. 100-8; R. Malcolm Errington, “Church and State in the First Years of Theodosius I”, *Chiron*, Cilt 27, 1997, s. 21-70, s. 26-33.

emri altında ve silahlı bir grup olarak imparatorluk topraklarına yerleştirilmiştir. İmparatorun Got ve Roma toplumları arasında bir *modus vivendi* yani “bir arada yaşam” öngördüğü anlaşılmaktadır. Burada elbette dönemin şartları gereği ordu ve yönetimdeki çeşitli zafiyetlerin etkili olduğu da aşîkârdır. Diğer taraftan tercih edilen yöntem ve Theodosius’un imparatorluğun batısında meydana gelen iki gasp hareketini bastırmak için büyük ölçüde Gotlardan faydalanması, Roma-Got ilişkilerinin doğasında meydana gelen dönüşümün de bir sonraki aşamasını oluşturmuştur. Gotlar, imparatorluk yönetiminde giderek daha etkili olmaları ve Batı Roma’da ortaya çıkan çeşitli isimlerin gasp girişimlerini desteklemelerinin yanı sıra, alternatif iktidar odakları yaratacak konumu elde etmişlerdir. Bu dönüşümün göz ardı edilmesi hem Theodosius’un saltanat yıllarını izleyen Arcadius ve Honorius döneminin hem de Roma İmparatorluğu’nun Balkanlar’daki “barbar” topluluklar ile ilişkilerinin ve izlenen dış politikanın arka planının eksik yorumlanmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, Roma-Got ilişkileri Hadrianopolis Savaşı öncesi ve I. Theodosius dönemi (379-395) olmak üzere iki ana dönem bağlamında ele alınacak ve imparatorluğun dış politikasında yaşanan dönüşüm incelenecektir.

1. Hadrianopolis Hezimetine Giden Yol: Geç Roma İmparatorluğu ve Got İlişkileri

Roma İmparatorluğu’nun III. ve IV. yüzyıllarda karşılaştığı en önemli problemlerden birisi, Ren ile Tuna sınırları boyunca yerleşmiş olan ve imparatorluğun “barbar” olarak adlandırdığı çeşitli toplulukların şiddeti giderek artan yağma saldırılarını bertaraf etmektir. Özellikle Doğu sınırında Sasani Devleti ile çatışmaların da olduğu dönemlerde Ren sınırında Alamanlar ve Franklar, Tuna sınırında ise Daclar, Quadlar, Carplar, Sarmatlar ve Gotlar imparatorluğu tehdit etmekteydi. Bu durum, imparatorluk savunması kadar hâlihazırda kırılğan durumda olan yönetimdeki dengelerin sarsılmasına da sebebiyet vermektedir. İmparatorluğun yönetim sistemi üzerindeki dolaylı etkileri henüz yeterince keskin hatlarla ortaya çıkmamış olsa da bilhassa Tuna sınırındaki kabilelerin, Severus Alexander ve Decius’un öldürülmeleri ile *tetrarchia* sisteminin hayata geçirilmesinin arka planında aldıkları rol çarpıcıdır. Zira, III. yüzyıl krizi olarak bilinen dönem (235-284), İmparator Severus Alexander’ın Doğu seferi sırasında kuzey sınırlarının “barbar” kabileler tarafından taciz edildiği haberi üzerine bu kabilelere karşı diplomatik yöntemlere başvurmak zorunda kalması nedeniyle askerleri

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

tarafından öldürülmesiyle başlatılmaktadır.⁶ Bu dönemin imparatorlarından Decius; Dacia, Moesia ve Trakya bölgelerinde akın sahalarını genişleten (Philippopolis kentine kadar) Gotlara karşı 251 yılında sefere çıkmış ve sefer sırasında öldürülmüştür. Decius, aynı zamanda bir barbar kabile ile savaşırken öldürülen ilk imparatorudur.⁷ Dolayısıyla III. yüzyılın ilk yarısından itibaren Gotların oluşturduğu tehdidin boyutu artmış;⁸ Severus Alexander'ın ölümünden, imparatorluğu içinde bulunduğu krizden çıkaran Diocletianus'un tahta geçtiği 284 yılına kadar geçen süreçte bilhassa Tuna sınırında ve Balkanlar'da imparatorluk adına önemli bir gerileme yaşanmıştır.

Roma İmparatorluğu, her ne kadar Diocletianus ve reformları ile köklü bir dönüşümden geçse ve askerî üstünlüğünü yeniden sağlama yolunda önemli bir yol katetmiş olsa da Tuna sınırında karşı karşıya kalınan problemlerin giderilmesi görece uzun sürmüştür. Diocletianus ve 286'da *augustus*luğa yükselttiği Maximianus'un 287-288 yıllarında sınırlardaki hareketleri bu durumu gözler önüne sermektedir. Maximianus Ren sınırında Franklar ile meşgulken; Diocletianus da Alamanlara karşı düzenlenen bir seferin ardından Tuna sınırındaki Sarmat ve Gotlarla mücadeleye girmiştir.⁹ Sınırlardaki askerî tehditleri kontrol altına almak için Diocletianus'un 293 yılında Galerius ve Constantius'u yönetime *caesar* ünvanıyla dâhil ederek oluşturduğu *tetrarchia* sisteminde ise Pontus'taki (Karadeniz) boğaza kadar

⁶ Herodianus, *De Imperatorum Romanorum*, (İng. çev.) Edward C. Echols, *Herodian of Antioch's History of the Roman Empire*, University of California Press, Berkeley 1961, 6.7.2; 6.7.9-10. III. Yüzyıl Krizi ya da Askerî Anarşi Dönemi olarak bilinen bu süreçle ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Arnold H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey*, Basil Blackwell, Oxford 1964, Cilt I, s. 21-35; Jean Michelle Carrié ve Aline Rousselle, *L'Empire romain en mutation Des Sévères à Constantin (192-337)*, Points, Paris 1999; David Potter, *The Roman Empire at Bay 180-395*, Routledge, Londra 2004; John Drinkwater, "Maximus to Diocletian and the 'crisis'", *The Cambridge Ancient History*, Cilt XII, ed. Alan K. Bowman ve Peter Garnsey, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 28-66.

⁷ Aurelius Victor, *De Caesaribus*, (İng. çev.) Harold W. Bird, *Liber de Caesaribus of Sextus Aurelius Victor*, University of Liverpool Press, Liverpool 1994, 29.4-5 (Aurelius Victor); Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, (İng. çev., ed.) J. L. Creed, *De Mortibus Persecutorum*, Clarendon Press, Oxford 1984, s. 4.

⁸ Herwig Wolfram, *History of the Goths*, University of California Press, Berkeley 1988, s. 45 vd.; Peter Heather, *The Goths*, Blackwell Publishing, Oxford 1996, s. 41 vd.; Michael Kulikowski, *Rome's Gothic Wars from the Third Century to Alaric*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 123-43.

⁹ Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge 1981, s. 6-8.

bütün Illyricum (Trakya hariç Balkanlar) kıyıları Galerius'a verilmiştir.¹⁰ Bu yeni düzenlemenin hemen ardından Diocletianus, 293/294'te Tuna sınırındaki kabileler üzerine başarılı seferler gerçekleştirmiştir. Suriye ve Mısır'daki sorunlarla ilgilenmek üzere doğuya hareket etmeden hemen önce ise 297'ye kadar bu görevi devam ettirecek olan *caesar* Galerius'u Tuna sınırı ve Balkanlar'daki güvenliği sağlamakla görevlendirmiştir.¹¹ 301 yılına gelindiğinde düzen büyük ölçüde sağlanmış, dolayısıyla Diocletianus'un ünlü Fiyatlar Kararnamesi'nde (*Edictum de Pretiis Rerum Venalium*) *augustus* ve *caesar*lar nihayet huzuru yeniden tesis ettiklerini ilan etmişlerdir: "Önceleri kudurmuş yağmalarına uğradığımız barbar milletleri, tanrıların müşfik lütfuyla bizzat bozguna uğratarak bastırdık ve her zaman adaletin zorunlu savunmasıyla tesis edilen huzuru güçlendirdik".¹²

Oysa çok kısa bir süre içerisinde Balkanlar'daki grupların bilhassa da Gotların yeniden harekete geçtikleri üstelik de imparatorluk siyasetinde ön plana çıkmaya başladıkları görülmektedir. Gotların, *tetrarchia* sisteminin son ortak yöneticileri olan Constantinus ve Licinius döneminde bilhassa imparatorluğun doğu yarısı ile dostane ilişkiler kurmuş olmaları muhtemeldir. Zira Constantinus'un yönetimi tek başına ele geçirmek üzere imparatorluğun doğusunu yönetmekte olan Licinius ile girdiği son mücadelesinde Gotlar, liderleri Alica yönetiminde Licinius'un saflarında yer almışlardır.¹³ Constantinus'un yönetimi tek başına üstlendiği 324'ten sonra da Balkanlar'da bulunan grupları kontrol altına almaya yoğunlaştığı görülmektedir. Bu amaçla Oescus'tan Sucidava'ya giden köprünün yapımı, bölgeyle hem askerî hem siyasi hem de ideolojik ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır.¹⁴ Nihayet Pannonia Bölgesi'nde Sarmatların yardım isteği üzerine yapılan seferde, imparatorun oğlu *caesar* Constantinus'un uzun süren kuşatması sonucu

¹⁰ Aurelius Victor, *De Caesaribus*, (İng. çev.) Harold W. Bird, *Liber de Caesaribus of Sextus Aurelius Victor*, University of Liverpool Press, Liverpool 1994, 39.30 (Aurelius Victor); Barnes, *Constantine*, 8-9; Timothy D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Harvard University Press, Cambridge 1982, s. 4, 36-37.

¹¹ Jones, *a.g.e.*, s. 38-39; Timothy D. Barnes, "The Imperial Campaigns A.D. 285-311", *Phoenix*, Cilt 30, Sayı 2, 1976, s. 174-193; 1981: 6-9; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 81.

¹² *Inscriptiones Latinae Selectae*, Hermann Dessau (ed.), Weidmann, Berlin 1892-1916, 642 (ILS).

¹³ *Origo*, (çev.) Turhan Kaçar, *Anonymus Valesianus*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, 5. 27 (*Origo*); Iordanes, *Getica*, (İng. çev.), Charles C. Mierow, *The Gothic History of Jordanes*, Princeton University Press, Princeton 1915, 111 (Iord. *Get.*). Roma ordusunda barbar birlikleri hk. bkz. Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, s. 35-36; 156-157.

¹⁴ Aurelius Victor, 41; *Origo* 35; Zosimus, *Historia Nova*, (İng. çev.) Ronald Ridley, *New History*, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney 1982, 2. 34 (Zos.).

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

Gotlar imparatorluğa boyun eğmek zorunda kalmışlar ve 332 yılında bir barış anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Gotlar, ihtiyaç hâlinde Roma İmparatorluğu'na asker gönderecek, karşılığında imparatorluktan hediye ve yardım alacaklardır. Ayrıca Got liderinin oğlu da rehine olarak Constantinopolis'e gönderilecek böylece anlaşmanın devamı garanti altına alınacaktır.¹⁵

Dönemin çağdaşı Eusebius'un aktarımına göre anlaşmayla, "Gotlar sonunda Roma İmparatorluğu'na hizmet etmeyi öğrenmişlerdir".¹⁶ Iordanes bu anlatıya Gotların, anlaşmanın ardından Constantinus'a 40.000 asker gönderdiklerine dair abartılı yorumunu dâhil etmiştir.¹⁷ Bazı tarihçiler, şartları her ne kadar Roma lehine görünse de anlaşmanın imparatorluk için uzun vadede dezavantaja dönüştüğünü, Constantinus'un Gotlar ile yaptığı anlaşmanın, yüzyılın sonunda barbar kavimlerin istilaları ile giderek daha fazla meşgul olmak durumunda kalan imparatorluğun içinde bulunduğu durumun ve tartışmalı *foedus/foederati* uygulamasının kaynağı hâline geldiğini düşünmektedir.¹⁸ Bu olasılık bir yana, kısa vadede anlaşma vesilesiyle Gotlar arasında Constantinus Hanedanı'na sadakat duyan bir kesim oluştuğu anlaşılmaktadır.¹⁹ Bu arada, Constantinus'un ya da oğlu II. Constantius'un Gotlar arasına Ulfila'yı göndererek, Hristiyanlığın yayılmasına destek oldukları görülmektedir.²⁰ Gotlar arasında Hristiyanlığın yayılması da dinî ve kültürel olarak Roma İmparatorluğu'nun etki alanını

¹⁵ Aurelius Victor, 41; Eusebius, *Vita Constantini*, (İng. çev.) Averil Cameron ve Stuart G. Hall, *Life of Constantine*, Clarendon Press, Oxford 1999, 4.5 (Eusebius, *VC*); *Origo* 31-32. Tarih için bkz. Barnes, *The New Empire*, s. 258.

¹⁶ Eusebius, *VC*, 4.5.2.

¹⁷ Iord., *Get.*, 112. Ayrıca bkz. Thomas S. Burns, *Barbarians within the Gates of Rome: A Study of Roman Military Policy and the Barbarians ca. 375-425 AD*, Indiana University Press, Bloomington 1994, s. 35; Peter Heather, *Goths and Romans, 332-489*, Clarendon Press, Oxford 1991, s. 115.

¹⁸ Noel Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in Fourth Century AD*, University of California Press Berkeley 2002, s.122, 341-343; Michael Kulikowski, "Constantinus and Northern Barbarians", *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, (ed.) Noel Lenski, Cambridge University Press, New York 2006, s. 361.

¹⁹ Aşağıda ele alınacağı üzere Gotların, Valens Dönemi'nde Constantinus Hanedanı ile akrabalığı olduğu düşünülen Procopius'u destekledikleri görülmektedir. Bkz. Thomas S. Burns, "The Settlement of 418", *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, (ed.) John F. Drinkwater ve Hugh Elton, Cambridge University Press, New York 1992, s. 53-63.

²⁰ Barnes, *Constantine*, s. 258'de Gotların Hristiyanlığa ihtidasının 332'de yapılan anlaşmanın şartlarından biri olduğu belirtilmektedir. Ancak Ulfila'nın II. Constantius Dönemi'nde Gotlara gönderilmiş olması da mümkündür. Konu hk bkz. Kulikowski, "Constantinus and...", s. 347-376. Bu dönemde Gotlar ve Roma İmparatorluğu ilişkileri hk. daha ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Heather, *Goths and Romans*, s. 107-15; Heather, *Goths*, s. 58-59.

genişleten; hanedana ve imparatorluğa duyulan sadakati pekiştiren bir faktör hâline gelmiştir. Bu durum, II. Constantius'un son dönemlerinde Gotlar arasında 332'de yapılan anlaşmanın şartlarından rahatsızlık duyulmaya başlanmasıyla değişmiştir. Zira, Got lider Aoric kendi otoritesine bir tehdit olarak görmeye başladığı Roma İmparatorluğu ile dinî ve kültürel bağlar geliştiren Hristiyanları kovuşturma politikasına yönelmiştir. II. Constantius'un saygı duyduğu bir şahsiyet olduğu aktarılan Ulfila ve beraberindeki Hristiyanlar, Aoric'in başlattığı kovuşturmadan kaçarak Roma İmparatorluğu'na sığınmışlar; imparator bu grubu Moesia bölgesine yerleştirmiştir. Ancak Libanius'un II. Constantius'un huzurunda verdiği ve 348/9'a tarihlenen bir söylevinde imparatorun "İskitlerin kralının öfkesini savaştan yatıştırdığından ve onları Sasanilere karşı savaştan ikna ettiğinden" söz etmesinden anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Roma ve Gotlar arasında 332 anlaşması devam ettiği gibi sıcak bir çatışma da yaşanmamıştır.²¹

Gotların 332 anlaşmasından duydukları rahatsızlığın, II. Constantius'un ölümünden sonra tek başına *augustus*luğu üstlenen yeğeni Iulianus döneminde yeniden gündeme geldiği görülmektedir. 362 yılında Iulianus'a gönderilen bir Got elçilik heyetinin anlaşmanın şartlarında bir iyileştirme talep ettiği bilinmektedir. Bu talepleri, Doğu seferine çıkmayı planlayan Iulianus tarafından reddedilmiş hatta anlaşmanın ancak bir savaş ile değiştirileceği yanıtı verilmiştir. Iulianus'u Gotlar konusunda uyararak ve Doğu seferi yerine Balkanlar üzerine bir sefer düzenlenmesinin daha doğru olduğu noktasında tavsiyede bulunan danışmanlarının, bölgede ortaya çıkabilecek tehdidin boyutunu, "Gotları köle tacirlerine uygun bir av" olarak nitelendiren ve daha güçlü bir düşman arayışı ile Sasani seferinde karar kılan imparatorun daha iyi değerlendirdikleri açıktır.²² Çünkü Iulianus'un düşman topraklarında ölümüyle bir felakete dönüşen Sasani seferi sonrasında Gotlar, yeni imparator Valentinianus'un eş *augustus* olarak imparatorluğun doğusunu

²¹ Gotlar arasında Hristiyanlığın yayılması hk. bkz. Ceren Pilevneli-Çubuk, "Geç Roma İmparatorluğu ve Erken Ortaçağ Avrupa'sında Ariusçuluk", *Ortaçağ Kıta Avrupası'nda Dinsel Sapkınlıklar: Ariusçuluktan Husçuluğa*, (ed.) Fatih Durgun, Paradigma Akademi Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 25-64.

²² Amm. Marc. 22.7. 7-8; Eunapius, *Fragmenta, The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*, Ed. Roger C. Blockley, Vol. I-II, Francis Cairns, Liverpool 1981-1983, 27.1 (Eunapius, *fr.*); Libanius, *Orationes*, (İng. çev.) Scott Bradbury, *Selected Letters of Libanius: From the Age of Constantius and Julian*, Liverpool University Press, Liverpool 2004, 12. 78 (Lib., *Or.*). Ayrıca bkz. R. Malcolm Errington, *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2006, s. 46.

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

yönetmek üzere atadığı kardeşi Valens'in iktidarına açık bir tehdit hâline geleceklerdir.

Iulianus'un ölümü (MS 363), Gotlar tarafından bir fırsat olarak görülmüştür. Bu sebeple, Valentinianus ve Valens'in imparatorluk yönetimini ele geçirmelerinin hemen ardından, Iulianus'un bir akrabası olan ve tahtta hak iddia eden Procopius'a destek sağlamışlardır. Procopius'un Gotlardan destek isterken beraberinde II. Constantius'un son eşi Faustina ve küçük yaştaki kızı Constantia'nın bulunması ve Gotlar ile daha sonraki bir görüşme sırasında Procopius'un desteklenmesinin sebebinin Constantinus hanedanı ile arasındaki bağ olduğunun ifade edilmesi dikkat çekicidir.²³ Diğer taraftan, Gotların yardım ettikleri Procopius'un tahta geçmesi hâlinde daha avantajlı bir anlaşma yapmayı umdukları açıktır. Gotlar, Procopius'a Ammianus Marcellinus'un aktarımına göre üç bin; Zosimus'un aktarımına göre ise on bin asker göndermiştir.²⁴ Rakamlar birbirinden çok farklı ve dolayısıyla tartışmalı olsa da Procopius'un aldığı bu destek sayesinde Trakya'da nüfuzu artmıştır. Fakat Gotların beklentisinden çok daha farklı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Doğu Roma İmparatoru Valens, Procopius'un gasp girişimine son vermiştir.

Doğu Roma tahtındaki ilk yılları bir gasp girişimiyle başlayan Valens'in pek tabii ki iktidarını güvence altına almak üzere önemli bir zafer kazanması gerekmekteydi. Aslında imparator, Procopius'un isyanının hemen öncesinde Doğu sınırına hareket etmişti ve anlaşılan o ki dikkatini daha ziyade Sasani İmparatorluğu'na vermeyi planlamıştı. Ancak Gotların gaspçıya sağladığı destek, ihtiyaç duyduğu düşmanın, Balkanlarda giderek daha büyük bir tehdide dönüşecekleri aşikâr hâle gelen Gotlar olduğunu göstermişti ve Gotlar üzerine bir cezalandırma seferine çıkmaya karar vermişti. İmparator, 367-369 yılları arasında Balkanlardaki Got grupları üzerine üç ayrı sefer düzenledi.²⁵ Bu üç seferden ilkinde Gotlar dağlara sığınarak Valens ve Roma ordusuyla savaştan kaçınmışlardı. İkinci seferde, yağışlar nedeniyle Tuna Nehri'ni geçmek mümkün olmamıştı. Üçüncü

²³ Amm. Marc., 26.7.10; 26.9.3; 27.5.1; Eunapius, *fr.*, 37.

²⁴ Amm. Marc., 26.10.3; Zos., 4.7.2.

²⁵ Amm. Marc. 27. 5.1-10; Zos., 4. 10-11; Wolfram, *a.g.e.*, 65-6; Heather, *Goths and Romans*, s. 115-121; Burns, *Barbarians*, s.15-16; Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and Barbarians*, Oxford University Press, Londra 2005, s. 72-76; Lenski, *Valens*, 127-133. Ayrıca bkz. Jonathan P. Stanfill ve Adam W. Schneider, "Gothia Submerged: The Impacts of Severe Flooding on Valens's First Gothic War", *Journal of Late Antiquity*, Cilt 10, Sayı 2, 2017, s. 351-371.

seferde ise Valens her ne kadar Gotların bir kolunu yenilgiye uğratmışsa da Gotlar yeniden kaçmayı başarmış ve Roma ordusu herhangi bir üstünlük sağlayamamıştı. Bu sırada Sasanilerin, Armenia ve Iberia üzerindeki yeni girişimleri Valens'in Doğu sınırına odaklanmasını gerektirecek boyuta ulaşmıştı. Gotların lideri Athanaricus da hem mevsim dışı yağışlar ve Tuna'nın yükselmesi nedeniyle zarar gören topraklar hem de Romalılar ile yapılan sınır ötesi ticaretin durma noktasına gelmesi ile baş gösteren kıtlıktan dolayı zor durumdaydı. Sonunda iki liderin Tuna Nehri ortasında, tarafsız bölgede demirlemiş bir teknede yaptığı anlaşma ile barış sağlanmıştı. Buna göre, Romalıların Gotlara yaptığı yıllık ödemeler, Gotların da Roma ordusuna asker gönderme yükümlülükleri kaldırılmıştı. Bu arada Roma ve Gotlar ile yapılan ticaret de iki nokta ile sınırlandırılmış ve ciddi ölçüde kısıtlanmıştı.

Valens'in Gotlarla 369'da yaptığı anlaşma ile ilişkiler yeniden düzenlenmişse de esasen anlaşmadan büyük zarar gören Gotların Hun tehlikesinin önünden kaçarak Roma sınırına akın etmesi ile yeni bir kriz süreci başlamıştı. Dönemin çağdaşı Ammianus Marcellinus'un belirttiğine göre, Buz okyanusu civarındaki Azak Denizi'nin doğusunda yaşayan ve inanılmaz şekilde yabani bir toplum olan Hunlar, önce Don Nehri'nin doğusunda yerleşik Alanları yenmişler; ardından birlikte Dinyeper ve Dinyester ırmakları arasındaki bölgede yerleşik olan Got kabilelerinden sırasıyla Greuthungi ve Tervingi'ye saldırmışlar ve bunların topraklarını terk etmelerine neden olmuşlardı.²⁶ Bu daha önce adı duyulmayan yeni barbar kavimin yarattığı korku ve 376 yılında Tervingi Gotlarının lideri Athanaricus'u pusuya düşürerek yenmesi, zaten Athanaricus'a karşı olan kesimin Alavivus ve Fritigern liderliğinde ayrılarak Greuthungi Gotları ile birlikte Roma sınırına ilerlemesine yol açmıştı.²⁷ Sonuçta, o sırada Doğu sınırındaki önemli kentlerden biri olan Antiochea'da bulunan imparator Valens'e başvurarak gerektiğinde imparatorluğa askerî destek verme karşılığında sığınma talebinde bulunmuşlardı.²⁸ Bu talep, Valens'in

²⁶ Amm. Marc., 31.2; Turhan Kaçar, "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'da Hunlar", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 83-95.

²⁷ Amm. Marc. 31.3.1-8; Eunapius, *fr.*, 42; 59; Zos., 4. 20. 3-5. Tervingi ve Greuthungi Gotları hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Edward Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Clarendon Press, Oxford 1966; Wolfram, *a.g.e.*, s. 23-25; Heather, *Goths*; Malcolm Todd, *The Early Germans*, Blackwell Publishing, Malden MA 2004, s. 139-71.

²⁸ Amm. Marc. 31. 4.1-2. Hunların Gotlar üzerinde yarattığı etki hakkında analizler için ayrıca bkz. Otto Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, University of California Press, Berkeley 1973, s. 18-27; Wolfram, *a.g.e.*, s. 71-72; Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and Barbarians*, Oxford

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

planladığı Doğu seferi için taze kuvvetler sağlayacağı gibi eyaletlerin her yıl gönderdiği asker sayısını azaltarak, hazineye vergi olarak geri döneceğinden olumlu karşılanmış ve Tervingi Gotlarının Tuna'yı geçmelerine izin verilmişti.²⁹ Ancak alınan karar, Roma İmparatorluğu için önemli sonuçların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Tervingi Gotlarının Roma topraklarına kabul edilmesine karar verildikten sonra kalabalık mülteci grubunun Roma topraklarına geçişinin organizasyonu *comes rei militaris* Lupicinus ve Maximus isimli komutanlara verilmişti. Ne var ki kısa süre içerisinde Roma görevlilerinin anlaşmayı ihlal edecek tavır ve ihmalleri Gotlar arasında huzursuzluğa yol açmıştı. Ammianus, Got mültecilerin açlığa mahkûm edildiğinden ve köpek eti karşılığında çocukların köle olarak satıldığından, hatta soyluların bile çocuklarını bu şekilde köle olarak verdiklerinden bahsetmektedir.³⁰ Çıkan huzursuzluk üzerine, Gotların 377 baharında Marcianopolis'e ilerletilmesine karar verilmiş, Lupicinus burada Tervinginin liderleri Fritigern ve Alavivus'a suikast girişiminde bulunmuştu. Bu hamle, Got isyanının fitilini ateşlemişti. Hemen hemen aynı esnada, Tervingi, kendileri gibi imparatorluktan sığınma hakkı isteyen fakat bu talepleri kabul edilmediği hâlde Alatheus ve Saprax liderliğinde sınırı geçen Greuthungi ile birleşmişlerdi.³¹ 377 yılında bölgedeki Roma kuvvetleri ile Gotlar arasında yaşanan küçük çaplı çatışmaların Ad Salices Savaşı'nda Roma için bir yenilgiyle sonuçlanması üzerine durumun ciddiyeti anlaşılmış ve Valens doğu seferini iptal ederek önce başkent Constantinopolis'e ardından 11 Haziran 378'te de Hadrianopolis'e (Edirne) ilerlemişti.³²

Bu arada Batı Roma imparatoru Gratianus da Valens'in Doğu Roma kuvvetlerinin bir kısmının başında Trakya'ya göndermiş olduğu Profuturus

University Press, Londra 2005; Lenski, *Valens*, s. 322-323; Kulikowski, "Constantinus and...", s. 123-131.

²⁹ Amm. Marc. 31. 4. 4.

³⁰ Amm. Marc. 31.4.11; Zos., 4.20.6.

³¹ Amm. Marc. 31.4.12-13. Greuthungi, Tervingi Gotlarının Marcianopolis'e nakledildiği sırada sınır güvenliğinde oluşan boşluktan yararlanmışlardır bkz. Amm. Marc. 31.5.3. Ammianus Marcellinus Tervingi ve Greuthunginin bu birleşmelerinin ardından hepsinden ortak olarak Gotlar olarak bahsetmeye başlamıştır. Ancak Heather, *Goths and Romans*, s. 134'te bu grupların sınırı geçme kararlarında başından itibaren birlikte hareket etmiş olabileceklerinin de mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Öte yandan Wolfram, *a.g.e.*, s. 23-25'te Roma topraklarına geçişlerinin ardından Tervingi, Vizigot adıyla anılmaya başlanmaktadır.

³² Amm. Marc. 31.7.1. Ayrıca bkz. Kulikowski, "Constantinus and...", s. 132-139.

ve Traianus'a destek olmaları ve isyanın batı eyaletlerine sıçramasını önlemek için Frigeridus ve *comes domesticorum* Richomeres'i göndermişti. Roma ordusu bu konuda başarılı olmakla birlikte, Gotların Hun ve Alanlarla ittifak kurarak daha büyük bir güç hâline gelmelerini engelleyecek tepkiyi verememişti. Trakya Bölgesi'nde ortaya çıkan kaostan boyutu Valens'in, Gratianus ile birlikte hareket etmesini gerektirecek boyuta ulaşmıştı. Valens savaş konsilini Hadrianopolis'te topladı. Bu sırada öncü birlikleri, Gotların yalnızca 10.000 kişilik bir kuvvetten oluşan küçük bir kısmını görmüş ve Valens bu yanıltıcı istihbaratın etkisiyle, o sırada Ren Bölgesi'ni yağmalayan Alaman gruplarıyla mücadele eden Gratianus ve Batı Roma kuvvetlerinin yardımı gelmesini beklemeden savaşa girme kararı almıştı.³³ Valens'in bu kararı hem kendisi hem Roma İmparatorluğu için bir felakete yol açmıştı. Anlatısını burada sonlandıran Ammianus Marcellinus'a göre Cannae Savaşı'ndan sonra Roma ordusunun aldığı en büyük hezimet olan Hadrianopolis Savaşı, imparator ile birlikte Roma ordusunun üçte ikisinin ölümüyle sonuçlanmıştı.³⁴ Daha büyük bir aşağılanma olarak Valens'in cesedi asla bulunamamıştı.³⁵ Savaşın ardından Trakya ve Balkanları işgal eden Gotlar, böylece imparatorluğun iki yarısı arasındaki bağlantıyı da kesmişlerdi.³⁶ Savaşın yarattığı krizin üstesinden gelinmesi için, hâlihazırda Ren sınırındaki Alaman ve Frank saldırılarıyla meşgul olan Batı Roma imparatoru Gratianus'un daha önce bölgede görev yapmış tecrübeli bir komutan olan Theodosius'u, imparatorluğun doğusunu yönetmek üzere, eş *augustus* olarak ataması ile kısa vadede doğuda istikrar sağlanmıştır. Ancak Hadrianopolis yenilgisiyle birlikte, Roma İmparatorluğu ile Gotlar arasındaki ilişkiler, pek çok açıdan, yeni bir döneme girmiştir.

³³ Amm. Marc. 31.10.1-20.

³⁴ Amm. Marc. 31.13.19. Roma ordusunun kayıpları hk. bkz. Heather, *Goths and Romans*, s. 47. Hadrianopolis Savaşı'na giden süreç ve savaş için ayrıca bkz. Lenski, *Valens*, s. 329-339; Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, s. 123-43.

³⁵ Amm. Marc. Valens'in ölümü ile ilgili iki ayrı versiyon aktarmaktadır. İlkinde imparator savaş meydanında ok ile yaralanarak ölmüştür, bkz. 31.13.12. İkinci versiyonda yaralanan imparator, yakınında bulunanlar ile kaçarak bir eve sığınmış fakat bir Got yağma grubunun bu evi ateşe vermesiyle yanarak ölmüştür, bkz. 31.13.14-16. Hem pagan hem kilise tarihçileri, Valens'in dinî inancı sebebiyle olsa gerek bu ikinci versiyonu aktarmayı tercih etmişlerdir. Orosius, 7.33.15-19; Sozomenus, *HE*, 6.40.3-5; Theodoret, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.) Blomfield Jackson, *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 3*, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY 1892, 4.36.1-2 (Theodoret, *HE*); Ayrıca bkz. Noel Lenski, "Initium Mali Romano Imperio: Contemporary Reactions to the Battle of Adrianople", *TAPA*, Cilt 127, s. 129-168. 1997: 150-155; Lenski, *Valens*, s. 340.

³⁶ Zos., 4.24.3

2. Bir Hezimetin Ardından: I. Theodosius Dönemi'nde Geç Roma İmparatorluğu ve Gotlar

Hadrianopolis yenilgisinin yarattığı endişe ve korkunun, Roma dünyasını derinden etkilediği anlaşılmaktadır.³⁷ Antiocheia'daki Libanius, yenilgi haberini aldığı anda “göğsünü dövdüğünü ve saçlarını yolduğunu” yazmıştır.³⁸ Doğu ordularının *magister militum* Iulius, Constaninopolis Senatosu'nun da onayıyla daha önce orduya alınan tüm Gotların katledilmesi emrini vermiştir.³⁹ Milano'daki Ambrosius ise, yenilgiyi kıyamet alametlerinden biri olarak nitelemiştir.⁴⁰ İmparatorluğun bu farklı bölgelerinden gelen muhtelif tepkiler, yenilginin yarattığı şoku net bir biçimde ortaya koymaktadır. Gerçekten de özellikle kuzeyli kabilelerle olan ilişkilerin temel karakteristiği olan ezici askerî üstünlüğün, imparatorluğa müttefik ve asker sağlama noktasında kazanç sağlıyorsa diplomasiyle birleştirilmesi prensibi ve en önemlisi de imparatorluğun prestiji büyük zarar görmüştür.

Yenilginin imparatorlukta yarattığı bu büyük krizi çözmek üzere imparator ilan edilen I. Theodosius, 373/374 yılında *dux Moesia* olarak Orta Tuna Bölgesi'nde görevlendirilmiş ve Sarmatlara karşı zafer kazanmış bir isimdi.⁴¹ Kilise tarihçisi Theodoretus'un aktardığına göre, Gratianus, Balkanlar'daki askerî krizi çözmesi için Theodosius'u göreve iade etmiş, hızla bölgeye gelerek barbarlara karşı bir zafer kazanmasının ardından,⁴² 19

³⁷ Émilienne Demougeot, *La Formation de l'Europe et les invasions barbares, Tome 2: De l'avenement de Diocletien (284) a l'occupation germanique de l'Empire romain d'Occident (debut du VIe siecle)*, Aubier, Paris 1979, s. 143-46; Hugh Elton 1996, *Warfare in Roman Europe AD 350-425*, Oxford University Press, Oxford, s. 266-68; Lenski, “Contemporary Reactions”. Krş. Wolfram, *a.g.e.*, s. 127-130; Arther Ferrill, *The Fall of the Roman Empire. The Military Explanation*, Thames and Hudson, New York 1986, s. 64-67; Thomas S. Burns, *Barbarians*, s. 33, 42, 54, 60, 72.

³⁸ Lib., *Or.*, 2.53.

³⁹ Amm. Marc. 31. 16. 8; Zos., 4. 26. 6.

⁴⁰ Ambrosius, *De Excessu Fratris Sui Satyri Libri Duo*, I.30, (İng. çev.) H. de Romestin, E. de Romestin ve H. T. F. Duckworth, *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 10*, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY 1896, s. 296-352.

⁴¹ Amm. Marc. 29.6.14-16; Zos., 4.16.6.

⁴² Theodosius'un bu seferi tartışmalıdır, bkz. Maenchen-Helfen, *a.g.e.*, s. 30-36; Errington, “The Accession”, s. 439-440.

Ocak 379'da Sirmium'da, imparatorluğun doğusunu yönetmek üzere ortak *augustus* ilan etmişti.⁴³

Yeni imparator Theodosius'un öncelikli görevini yerine getirebilmesi amacıyla Gratianus, Batı Roma İmparatorluğu'nun sorumluluk alanında olan Illyricum eyaletinin yönetimini de Theodosius'a bırakmıştı.⁴⁴ Bu bölge, Hadrianopolis Savaşı'nda üçte ikisi kaybedilen Doğu Roma ordusunun yeniden oluşturulması için gerekli olan insan kaynağı ve maddi geliri sağlama noktasında önemlidir.⁴⁵ Theodosius'un Gotlarla savaşın devam ettiği 380-382 arasında çıkardığı bir dizi kararname, asker ihtiyacının karşılanması konusunda yaşanan zorlukları gözler önüne sermektedir.⁴⁶ Neredeyse tamamı kaybedilen ordunun komuta kademesi, batılı komutanların, sayısı ikiden beşe çıkarılan *magister militum* rütbelerine atamalarının yapılmasıyla yeniden oluşturulmuştu.⁴⁷ Ancak asker ihtiyacının karşılanmasında, Mısır'dan ve sınırlardan çağırılan birlikler yeterli olmayınca, büyük ölçüde Tuna'nın kuzeyindeki barbarlardan faydalanılmıştı.⁴⁸ Tarihçi Zosimus, ortaya çıkan bu durumu "ordunun kademelerinde Romalı-barbar ayrımı kalmadığı" şeklinde tasvir etmektedir. Hatta Tuna'nın ötesindeki barbar kavimlerin ordularından kaçanlar bile orduya alınmıştı.⁴⁹ Sonuçta önemli bir askerî üstünlük elde edilememiş ve İmparator 382 yılında Gotlarla bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştı.

Dönemi ele alan temel kaynaklardan Zosimus ve Iordanes'in aktardığı bilgilerin karmaşıklığı dolayısıyla 379 yılından 382'de Gotlarla yapılan barış antlaşmasına kadar geçen sürenin yeniden kurgulanması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Yine de 379'da Theodosius'un Got asıllı

⁴³ Theodoret, *HE*, 5.5-6; Themistius, *Themistii Orationes quae supersunt*, ed. Glanville ve A. F. Norman, Teubner, Leipzig 1965-1974, 15.284.23 (198a) (*Them. Or.*); Errington, "The Accession", s. 438-453. Ayrıca bkz. Matthews, *a.g.e.*, s. 94-96; 107-108.

⁴⁴ Errington, "Theodosius and the Goths", s. 1, 22-27.

⁴⁵ Penny MacGeorge, *Late Roman Warlords*, Oxford University Press, New York 2002, s. 32-39, 64. Heather, *Goths and Romans*, s. 202; Eyaletin savaş sonrası durumu hakkında ayrıca bkz. Errington, "Theodosius and the Goths", s. 22-27.

⁴⁶ *CTH.*, 7. 13. 8 (29 Ocak 380); 7. 13. 9 (26 Nisan 380); 7. 13. 10 (5 Eylül 381), 11 (15 Mayıs 382); 7. 18. 3 (29 Nisan 380); 7. 18. 5 (16 Ocak 381); 7. 22. 9 (14 Mayıs 380), 7. 22. 10 (8 Temmuz 380); 7. 22. 11 (8 Eylül 380).

⁴⁷ Zos., 4.27.2'de sayının "beşten fazla" olduğu belirtilir. Theodosius'tan sonraki dönemde de Doğu Roma İmparatorluğu'nun ikisi imparatorluk başkenti yakınında, üçü eyaletlerde (Trakya, Illyricum ve Doğu) olmak üzere beş *magister militum* rütbesinde komutanı olmaya devam etmiştir.

⁴⁸ Mısır'dan sevk edilen birlikler hk. bkz. Zos., 4. 30.1-2; *Or.*, 24.28.

⁴⁹ Zos., 4.30.1

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

magister militum Modares'in komutasındaki ordunun, Hadrianopolis'teki zaferlerinin ardından tahkim edilmiş Roma kentlerini ele geçirmeyi başaramayıp dağılan Got gruplarına karşı bir zafer kazandığı bilinmektedir.⁵⁰ Bu arada bir başka grup da Constantinopolis önlerine kadar gelmiş ancak doğudan gönderilen Arap kökenli okçular tarafından durdurulmuşlardır.⁵¹ 380 yılında biri Fritigern liderliğinde Makedonya ve Teselya'ya diğeri Alatheus ve Saprax liderliğinde Pannonia'ya ilerleyen iki ayrı Got grubu dikkat çekmektedir. Alatheus ve Saprax liderliğindeki çok sayıda Alan ve Hun savaşçısını da içeren grup Gratianus'un güçleri tarafından durdurulmuş ve bir antlaşma ile Pannonia bölgesine yerleştirilmişlerdir.⁵² Bu esnada Theodosius'un kuvvetlerinin şansının yaver gitmediği görülmektedir. 381 kışında Theodosius'un kuvvetleri Gotlara karşı bir yenilgi almıştır. Yenilginin ardından Gratianus'un barbar asıllı generalleri Bauto ve Arbogast, Gotların Makedonia ve Teselya Bölgesi'nden çıkarılıp Trakya'ya geri dönmelerini sağlayacak sefere çıkmışlardır.⁵³

Theodosius muhtemelen alınan yenilgi ve genel olarak bir ilerleme kaydedilememiş olunması nedeniyle diplomasiye yönelmiş görünmektedir. Bu arada bir iç hesaplaşmanın sonucunda, Got lideri Athanaricus'un 11 Ocak 381'de Constantinopolis sarayına sığınması da bu noktada avantaj sağlamıştır.⁵⁴ Hadrianopolis Savaşı'nın hemen ardından Doğu orduları *magister militum* Iulius'un Constantinopolis Senatosu'nun izniyle daha önce Roma ordusuna alınmış tüm Got askerlerini katletmiş olduğu düşünüldüğünde bu ziyaretin kentte meydana getirmiş olabileceği etki oldukça çarpıcıdır. Muhtemelen bu sebeple, imparatorluk yönetiminin sözcülüğünü üstlenen ünlü hatip ve senatör Themistius, imparatorun tahta çıkış yıl dönümünde Senato'da yapmış olduğu konuşmasında onun askerî özelliklerine değil de erdemlerine odaklanmış ve "Theodosius'un cömertliği

⁵⁰ Zos., 4.25. Ayrıca bkz. Heather, *Goths and Romans*, s. 150; Errington, "Theodosius and the Goths", s. 17-18.

⁵¹ Amm. Marc., 31. 16. 5-6; Zos., 4. 22. 1-3.

⁵² Zos., 4.34.2-5; Iord., *Get.*, 142'de bahsedilen bu antlaşmanın tarihine ilişkin kayıtlar net değildir. Heather, *Goths and Romans*, s. 155, 334-344; Errington, "Theodosius and the Goths", s. 18; Ayrıca bkz. Wolfram, *a.g.e.*, s. 132, dn. 92, 250; Hrvoje Gracanin, "The Huns and South Pannonia", *Byzantinoslavica*, Cilt 64, 2006, s. 34-36.

⁵³ Zos., 4.31.3-5; 4.33.1-2.

⁵⁴ Theodosius, Constantinopolis'e 24 Kasım 380'de gelmiştir. Zos., 4. 34. 3-4; Them., *Or.*, 15. 190d; Heather, *Goths and Romans*, s. 154.

sayesinde düşmanın dize geleceğini” belirtmiştir.⁵⁵ Athanaricus’un da hazır bulunduğu toplantı, imparatorluğun dış politikasında yaşanan sapmayı bütün netliğiyle gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan kuşkusuz Athanaricus gibi bir liderin Constantinopolis’e sığınması diğerlerine de örnek olabilecek bir olaydır. Zira Roma topraklarına sığınma talepleri kabul edilen ve Hadrianopolis’te Gotlara liderlik eden diğerleri, savaş ile istediklerini elde edememişlerdi. Themistius’un konuşmasından iki hafta sonra ölen Athanaricus için Constantinopolis’te düzenlenen ihtişamlı cenaze töreni de Theodosius’un Got krizini diplomatik bir yaklaşımla çözümlemeyi tercih ettiğini göstermektedir.⁵⁶ Zosimus’a göre cenaze töreninin ihtişamını ve imparatorluğun zenginliğini gören Athanaricus’un takipçileri Roma hizmetine girmişlerdi.⁵⁷

Roma İmparatorluğu’nun askerî çözüm yerine diplomatik yaklaşımı tercih etmesinin sebebi, Theodosius’un Gotlara karşı ezici bir zafer kazanamamış olmasıydı. Gotlar ile mücadelenin önemli bir kısmını Batı Roma imparatoru Gratianus ve komutanları gerçekleştirmişti ancak onun da Bauto ve Arbogast komutasındaki kuvvetleri, Eylül 382’ye kadar Gotların Illyricum’dan Trakya’ya sürülmesi işini tamamlamışlardı. Neticede Roma İmparatorluğu, 3 Ekim 382’de Gotlarla şartları ve sonuçları çok tartışılan antlaşmayı yaptı.⁵⁸ Anlaşmanın müzakerelerini Roma İmparatorluğu adına Saturninus ve Richomeres yürütmüştü. Got tarafında ise muhtemelen birden fazla lider söz konusuydu ve müzakereyi onlar adına yürüten isimlere ilişkin bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Tüm şartları kesin olarak bilinmese de anlaşmaya göre, Tervingi ve Greuthungi Gotları toplumsal ve askerî yapılarını da korudukları hâlde; imparatorluğa gerekli olduğu takdirde askerî

⁵⁵ Them., *Or.*, 15. 190c-192d. Ayrıca bkz. Wolfram, *a.g.e.*, s. 73; Peter Heather ve David Moncur, *Politics, Philosophy and Empire in the Fourth Century: Select Orations of Themistius*, Liverpool University Press, Liverpool 2001, s. 235.

⁵⁶ Athanaricus’un ölümü hk. bkz. Zos., 4. 34. 4; Orosius, 7. 34. 6-7; Iord., *Get.*, 28; Marcellinus Comes, *Chronica*, (İng. çev.) Brian Croke, *The Chronicle of Marcellinus*, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney 1995, s.a. 380/381 (Marc. Com.) Ayrıca bkz. Heather, *Goths and Romans*, s. 154; Errington, “Theodosius and the Goths”, s. 8-15. Pek çok araştırmacı, törenin diplomatik amacını vurgulamaktadır, bkz. Jones, *a.g.e.*, s. 156-157; Matthews, *a.g.e.*, s. 92; Wolfram, *a.g.e.*, s. 74; Heather, *Goths and Romans*, s. 157-192.

⁵⁷ Zos., 4. 34. 5.

⁵⁸ Them., *Or.*, 16. Zos., 4. 34. 5; Orosius, 7. 34. 7; Iordanes, *Getica*. 28; Marc. Com., s.a. 381/382, antlaşmanın Athanaricus ile yapıldığı yanlış bilgisini vermektedirler. Matthews, *a.g.e.*, s. 92-93 antlaşmanın Fritigern ile yapılmış olabileceğini belirtmektedir. Fakat 380’den sonra Fritigern’in adına kaynaklarda rastlanmamaktadır. Muhtemelen birden fazla Got lideri bulunuyordu. Konu hk. bkz. Wolfram, *a.g.e.*, s. 133-134; Heather, *Goths and Romans*, s. 157-165.

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

destek sağlama şartıyla, Tuna'nın güney kıyılarına, Roma'nın Trakya ve Dacia *Ripensis* eyaletlerine yerleştirilecekti. Ayrıca askerî destekleri karşılığında imparatorluktan yıllık ödemeler alacaklardı.⁵⁹ Bu noktada anlaşma, Constantinus'un 332'de Gotlarla yaptığı antlaşmaya benzetmekle birlikte, hem Constantinus'un sağladığı askerî üstünlüğün sağlanamaması hem de kendi şeflerinin liderliğinde, geleneksel yapılarını koruyarak imparatorluk içerisine yerleştirilmiş olmaları bakımından dış politikada yeni bir dönemi temsil ediyordu. Ayrıca Themistius, Pacatus ve Synesius'un yapılan anlaşmayı *deditio* olarak anmalarına rağmen Gotların imparatorluk içerisindeki statüleri, önceden olduğu gibi kesin sınırlarla belirlenmemişti.⁶⁰ Dolayısıyla Gotların, yenilen ve teslim olan düşmanların, imparatorluğun farklı bölgelerine dağıtılması şeklinde uygulanan *dediticii* statüsünde mi yoksa eşitler arasında yapılmış bir antlaşma (*foedus*) sonucu bağımsız müttefiklik statüsüne karşılık gelen *foederati* olarak mı imparatorluk topraklarına yerleştirildiği noktasında tarihçiler arasında bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir.⁶¹ Roma Cumhuriyet Dönemi'nde *deditio* yenilen devlet ya da toplumun parçalanması ve Roma'ya dâhil edilmesini, nüfusunun ise köleleştirilmesini ifade etmekteydi. Böylesi durumlar daha sonra düşmanın resmen silah bırakarak Roma değerlerine güvenmesini sembolize eden *deditio in fidem* şeklinde anılmaya başlanmıştı. Ancak her zaman teslim olanların Roma tarafından bağışlandıkları algısı hâkimdi. Toplumsal statüleri tam olarak bilinmemekle birlikte, vatandaşlıkla kölelik arasında bir sınırdaki bulunduğu düşünülen *dediticiinin*, topluluk hâlinde aynı bölgeye değil, imparatorluğun farklı yerlerine yerleştirilerek Roma toplumuna uyumları ve asimilasyonları sağlanmaktaydı. İmparatorluk Dönemi'nde *deditio*, yenilen barbar grupların imparatorluk topraklarına, yine dağınık gruplar şeklinde yerleştirilmesi metodunu ifade etmeye devam etmişti.⁶² *Foederati* ise Roma

⁵⁹ Jones, *a.g.e.*, s. 157. Tartışmalar için bkz. Wolfram, *a.g.e.*, s. 429.

⁶⁰ Them., *Or.*, 16. 209 a-b; Synesius, *De Regno*, (İng. çev.) Augustine Fitzgerald, *The Essays and Hymns of Synesius of Cyrene: Including the Address to the Emperor and the Political Speeches*, Oxford University Press, London 1930, 21.50.12; Pacatus, *Panegyrici Latini*, (İng. çev. C. E. V. Nixon ve Barbara S. Rodgers, *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*, Berkeley 1994, 2. 22. 3 (*Pan. Lat.*).

⁶¹ Jones, *a.g.e.*, s. 157, Gotların *foederati* statüsünde imparatorluk topraklarına yerleştirildiğini savunurken; F. M. Ausbüttel, "Die Dedition der Westgotten von 382 und ihre historische Bedeutung", *Athenaeum*, Cilt 66, 1988, s. 604-613; Heather, *Goths and Romans*, s. 107-15, 158-159; Errington, "Theodosius and the Goths", s. 20-22 *deditio* statüsü verildiğini savunmaktadır.

⁶² Werner Dahlheim, *Deditio und Societas: Untersuchungen zur Entwicklung der römischen Aussenpolitik in der Blütezeit der Republik*, Rudolf Habelt Verlag, Bonn 1965. Wolfgang Flurl, *Deditio in Fidem: Untersuchungen zu Livius und Polybios*, Dissertationsdruck Blasadtisch, Münih 1969.

İmparatorluğu ile özel bir antlaşma ile, müttefik hâline gelen devlet ya da grupları ifade etmekteydi. Bunlar, Roma'nın müttefikleri olarak yıllık ödemeler ve toprak karşılığında Roma ordusuna askerî destek sağlamakla yükümlüydü.⁶³ Bu bağlamda, Gotlarla ilişkiler noktasında kesin olan, Roma İmparatorluğu'nun kuzey komşularına karşı yürüttüğü dış politikada kendisine avantaj sağlayan askerî üstünlüğü yitirmiş ve kendi topraklarında silahlı ve yabancı bir topluluğun bulunmasına izin vermekle büyük bir risk almış olduğudur. Sonuç olarak, Gotlar, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının ilişkilerinde sık sık üçüncü bir güç olarak ortaya çıkmışlar ve Roma İmparatorluğu, askerî olarak zayıfladıkça aynı tavizlerin başka kabile veya toplumlara da verilmesi noktasında emsal oluşturmuşlardır.

3. *Modus Vivendi*?: I. Theodosius'un Got Politikası

Gotların 382 anlaşmasıyla elde ettikleri yeni konum ve durumları, Constantinopolis'te, çok sık kullanılan bir propaganda unsuru olarak, imparatorluğun zaferi olarak duyurulmuştu. Elbette barbarları, Romalılardan aşağı bir statüde gören imparatorluk başkentlerinde yerleşik senatör ve seçkinlerden oluşan sınıfın anlaşmadan tatmin olmayacakları açıktı. Themistius 383'te Constantinopolis Senatosu'nda muhtemelen bu muhalif kesimin soru ve endişelerine de cevap olacak bir konuşma daha yapmıştı. Themistius'a göre, antlaşmanın önemli faydaları vardı. Savaş sebebiyle yerleşik nüfusun, dolayısıyla tarımsal üretim oranının ciddi oranda düştüğü bölgeye Gotların yerleştirilmesi imparatorluğun yararınaydı: "Hangisi daha iyidir? Trakya'yı cesetlerle doldurmak mı, çiftçilerle mi? Mezarlarla mı, insanlarla mı? Issızlıkta seyahat etmek mi, ekilmiş topraklarda mı? Oradan dönenlerden, onların (Gotların) kılıç ve zırhlarını eritip çapa ve orağa dönüştürdüklerini, önceden Ares'e tapanların şimdi Demeter ve Dionysios'a taptıklarını işittim".⁶⁴ Gotlar, ayrıca orduya asker de sağlayacaklardı.⁶⁵ Themistius'un konuşması, imparatorun ve yakın çevresinin yakın bir gelecekte Gotların Roma toplumuna uyum sağlayacağı beklentisine de işaret etmekteydi: "Her ne kadar işledikleri suçların anıları henüz tazeyse de yakın bir gelecekte onları dinî törenlerimizde, ziyafetlerimizde, orduda hizmet ederken ve vergi öderken göreceğiz".⁶⁶

⁶³ Jones, *a.g.e.*, s. 611-613.

⁶⁴ Them., *Or.*, 16. 211 a-b.

⁶⁵ *Notitia Dignitatum Orientis*, ed. Otto Seeck, Weidmann, Berlin 1876, 14; 16, Visi ve Tervingi adındaki yardımcı birlikleri (*auxilia*) listelemektedir.

⁶⁶ Them., *Or.*, 16. 302, 11-26.

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDİ POLİTİKASI

Themistius'un ifade ettiği şekilde Theodosius, Romalılar ve Gotlar için bir *modus vivendi* öngörüyordu. Diğer taraftan, imparatorluk topraklarında Romalılar ve Gotlar arasında problemler yaşanmaktaydı. Constantinopolis'te bir Got askeri linç edilmiş ve cesedi denize atılmıştı. Hatta Theodosius, bu sebeple Constantinopolis halkını, kentte dağıtılan bir *annonayı* iptal ederek cezalandırmıştı.⁶⁷ Trakya'da kentteki askerî birliğin komutanı Gerontius'a karşı davranışları sebebiyle, Tomi kenti yakınlarına yerleştirilen Gotlardan kiliseye sığınanlar hariç, hepsi öldürülmüştü. Gerontius, kendisine verilen idam cezasından ancak Gotlara daha önce imparatorluk tarafından verilen hediyeleri başkente göndermek ve saraydaki hadımlara rüşvet vermek suretiyle kurtulabilmişti.⁶⁸ Ayrıca Gotlar, dindar bir Ortodoks olarak 381'de toplanan Constantinopolis Konsili'nin kararlarında da görüldüğü gibi Ortodoksluğu imparatorlukta yerleşik hâle getirmeye çalışan Theodosius'un aksine Ariusçu ya da Ariusçuluğa temayüldü. Batı sarayında Ariusçu Gotların, imparator II. Valentinianus ve annesi Iustina'nın şahsında destekçi bulmaları, Milano piskoposu Ambrosius ile aralarının açılmasına ve kentte huzursuzluklara yol açmıştı.⁶⁹

Yine de Gotlar, Roma İmparatorluğu'nda yaşanan iki iç savaşta Theodosius'a faydalı olduklarını kanıtlamışlardı. İç savaşların ilki, Batı Roma İmparatoru Gratianus'un, orduda sayıları oldukça artmış olan barbar askerlere özellikle de muhafız birliklerindeki Alan kökenli askerlere duyduğu güvenin Romalı askerleri rahatsız etmesi ve 383 yılında, İspanyol *comes Britanniarum* Magnus Maximus'u *augustus* ilan etmeleriyle başlamıştı.⁷⁰ Aslında Maximus'un komutasında bulunan birlikler de ağırlıklı olarak barbar kökenli askerlerden oluşuyordu, ancak Gratianus ve kardeşi II. Valentinianus'un genç olmalarının yönetimde yarattığı zafiyet, imparatorların ordularındaki barbar kökenli askerler üzerinden yapılan bu tür bir propagandaya fırsat veriyordu.⁷¹ 25 Ağustos 383'te yapılan savaşta Gratianus'un öldürülmesinin ardından Maximus, 387'ye kadar Alplerin kuzeyindeki *Britannia* ve *Gallia*

⁶⁷ Lib., *Or.*, 19. 22; 20.14.

⁶⁸ Zos., 4.40.

⁶⁹ Ambrosius, *Epistulae*, 20.9. (İng. çev.) H. de Romestin, E. de Romestin ve H.T.F. Duckworth, *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 10, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY, 1896*, s. 409-473 (Ambrosius, *Ep.*). Constantinopolis Konsili ve kararları için bkz. Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 2009, s. 120-123; Gotlar ve Ariusçuluk için bkz. Pilevneli-Çubuk, *a.g.m.*, 39-47.

⁷⁰ Zos., 4. 35. 2; Aurelius Victor, 47.6; Matthews, *a.g.e.*, s. 95-96.

⁷¹ Maximus'un ordularındaki barbar kökenli askerler için bkz. Ambrosius, *Ep.*, 24.7-8 Hatta Maximus'a sadık komutanlardan olan ve Gratianus'un Lyon'da yakalanıp öldürülmesini sağlayan Andragathius da barbar kökenliydi. Bkz. Zosimus, 4. 35. 6.

eyaletlerinin yönetimini ele geçirdi.⁷² Bu arada II. Valentinianus ve Theodosius ile anlaşarak meşruiyetini sağlamak üzere görüşmelere başladı. Theodosius'un Batı Roma'da yaşanan iç savaşa başlarda müdahale etmemesi onun Maximus'u ortak *augustus* olarak kabul ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.⁷³ Ancak, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırını korumak üzere yapılmış ve henüz sağlam bir zemine oturmamış antlaşmanın hemen ardından batıya hareket etmesi mümkün olmadığı gibi, doğuda da Sasanilerle açık bir çatışmaya dönmese de iki devlet arasında Armenia üzerine var olan çekişme devam ediyordu.⁷⁴ Dolayısıyla, Theodosius'un ihtiyatlı davranmayı tercih etmiş olması da muhtemeldir. Nitekim 386'da Makedonya Bölgesi'nde bir Got grubunun isyan ettiği ve Tuna'nın kuzeyindeki bir başka Got grubunun da imparatorluk topraklarına giriş için izin istediği bilinmektedir. Muhtemelen 382 antlaşmasına taraf olmayan Greuthungi kabilelerinden biri olan bu grup, *magister peditum per Thracias* Petronius Probus tarafından tuzağa düşürülmüş ve sağ kalanlar Phrygia Bölgesi'ne yerleştirilmişlerdi.⁷⁵

Zosimus, Theodosius'un ancak savaşın 387'de Kuzey İtalya'ya taşınmasıyla birlikte, II. Valentinianus ve ailesinin Constantinopolis'e yakın konumdaki Thessalonike'ye (Selanik) kaçması ve kendisine imparatorun annesi Iustina tarafından, kızı Galla ile evlenmesi teklif edildiğinde yardım etmeyi kabul ettiğini aktarmaktadır.⁷⁶ Elbette bu, Valentinianus Hanedanı'na sağlayacağı akrabalık bağı ile Theodosius'un ve iki oğlunun konumunu güçlendirecek bir teklifti. Ancak daha da önemlisi, Sasani İmparatorluğu ile bilhassa Armenia Bölgesi üzerine yoğunlaşan çatışmalar, yakın zamanda Armenia'nın beşte birini Roma'ya bırakan bir anlaşma ile sona ermişti.⁷⁷ İmparatorluğun sınırlarını güvence altına alan Theodosius, büyük oğlu

⁷² Gratianus'un öldürülmesi hk. bkz. Zos., 4. 35; Socrates, *HE*, 5.11; Aurelius Victor, 48.6; Marc. Com., s.a. 382-383.

⁷³ Mitchell, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁷⁴ Roger C. Blockley, *East Roman Foreign Policy: Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Francis Cairn, Leeds 1992, s. 42-45.

⁷⁵ Zos., 4. 45. 3-4; 4. 38-40; Heather, *Goths and Romans*, s. 183. Wolfram, *a.g.e.*, s. 134-135.

⁷⁶ Zos., 4.44. Aslında Zosimus, Theodosius'un müdahalesindeki gecikmeyi imparatorun korkaklığına bağlıyordu, bkz. 4. 44. 1. Dolayısıyla, I. Valentinianus'un kızı Galla ile evlenmesi teklif edildiğinde Maximus'a karşı savaşmayı kabul ettiğini, bu noktayı vurgulamak için belirtmiş olabilir.

⁷⁷ Procopius, *De Bellis*, (İng. çev.) Henry B. Dewing, *History of the Wars*, vol. I-V, William Heinemann Ltd, Cambridge; MA 1914-1928, 2.24.11; Procopius, *De Aedificiis*, (İng. çev.) Henry B. Dewing ve Glanville Downey, *On Buildings*, Harvard University Press, Cambridge; MA 1940, 3.1.1-15.

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDİ POLİTİKASI

Arcadius'u Constantinopolis'te *augustus* ünvanıyla bırakarak batıya yönelmiş, Aquileia'da Maximus'u yenerek iç savaşı sona erdirmiş ve 388'den itibaren Trier'deki imparatorluk sarayına yerleşen II. Valentinianus'u eski konumuna iade etmiştir.⁷⁸ Ancak Theodosius, II. Valentinianus'un *magister militum* olarak görevlendirdiği Frank asıllı Arbogastes vasıtasıyla bir anlamda kontrolü elinde tutmaktaydı. Bu arada kendisi de 391'e kadar kaldığı Milano'da, Batı Roma İmparatorluğu'nda düzen ve istikrarın sağlanmasına yönelik adımlar atmaktaydı.

Öncelikli işlerden bir tanesi, Roma'daki senato aristokrasisinin desteğinin kazanılmasıydı.⁷⁹ 389'da yaptığı Roma ziyareti de bu amacı taşıyordu. Hatip, Pacatus'un Roma Senatosu'nda, kısa süre önce Maximus'u destekleyen senatörlerin huzurunda Theodosius onuruna yaptığı konuşma, imparatorun hem Maximus'a karşı aldığı zaferi hem de Gotların Roma'ya bağlılıklarının sağlanması konusundaki başarısını kutluyordu.⁸⁰ Elbette ikinci husus, bilhassa Maximus'un propagandasını Gratianus'un ordusunda olduğu gibi Theodosius'un da ordusunda yer alan barbar askerler üzerine kurmuş olduğu düşünüldüğünde, imparatorun batıda da en çok eleştirildiği konulardan biri olmalıydı.⁸¹

Diğer taraftan imparatorun öngördüğü *modus vivendi* politikasını devam ettirmenin güçlüğüne ortaya koyan bazı gelişmeler de meydana gelmekteydi. 390 yılında muhtemelen imparator batıya hareket etmeden önce Makedonya'da başlayan Got isyanıyla bağlantılı bir biçimde Selanik'te bulunan Got kökenli *magister militum* Bothericus linç edilmişti. İmparator bunun üzerine, ceza olarak kent halkının katledilmesi emrini vermişti. Kısa süre sonra kararından vazgeçse de binlerce Romalı öldürülmüştü.⁸² Theodosius'un 382 barışını koruma isteği ile verdiği anlaşılan bu karar üzerine Ambrosius, imparatoru komünyondan menetmiş ve tövbeye

⁷⁸ Zos., 4. 46; Socrates, *HE*, 4. 14. 1.

⁷⁹ Matthews, *a.g.e.*, s. 228-229. Theodosius, Maximus isyanına destek verenleri de bağışlamıştır. Socrates, *HE*, 4. 14'te, bu ziyarette Honorius'un da Theodosius ile birlikte olduğu belirtilmektedir. Bu durum, Batı Roma İmparatorluğu'nda I. Valentinianus'un ılımlı yönetimi döneminde önemli görevleri ellerinde bulunduran pek çoğu pagan senatör ve aristokratlarla kurulacak bağlantılar yoluyla Theodosius'un hanedanının geleceğini güvence altına almak istediğini akla getirmektedir.

⁸⁰ *Pan. Lat.* 2.32.3-4.

⁸¹ Theodosius'un ordusundaki Got yardımcı birlikler: Zos., 4. 34. 5; Heather, *Goths and Romans*, s. 184.

⁸² Ambrosius, *Ep.*, 51; Sozomenus, *HE*, 7.25; Theodoret, *HE*, 5.17.

zorlamıştı.⁸³ İmparatorun karşı karşıya kaldığı bu zor durum, yaklaşık iki ay sonra Şubat 391'de pagan ritüelleri ve törenleri yasaklayan, tapınakları kapatan kararnameye sebep olmuştu.⁸⁴ Oysa bu kararın, batının kontrolünde ve istikrarında önemli bir unsur olan Roma aristokrasisi ile ılımlı başlayan ilişkilerinde önemli bir darbeye yol açması beklenebilecek bir sonuçtu. Nitekim kendisi Constantinopolis'e döndükten kısa süre sonra batıda yaşanan yeni bir gasp hareketi, buradaki aristokrasi desteğinin hayati olduğunu yeniden gözler önüne serecekti.

Theodosius'un atadığı *magister militum* Arbogastes'in kontrolünde bulunan Batı Roma İmparatoru II. Valentinianus'un Arbogastes'i görevden almak istemesi, kendisinin hayatına mal olmuş; Mayıs 392'de imparator Vindobona'da (Viyana) intihar etmiş ya da Arbogastes tarafından öldürülmüştü.⁸⁵ Bunun üzerine, Arbogastes eğitilmiş bir Hristiyan aristokrat olan Eugenius'u imparator ilan etmişti. Başlangıçta, Theodosius'un desteğini almak için girişimlerde bulunulsa da başarılı olunamamıştı. Eugenius nihayet, Gratianus döneminde kaldırılan ve daha önce iki kez Senato'ya iadesini reddettiği Zafer Altarı'nın iadesini kabul ederek, Roma'daki zengin senato aristokrasisinin desteğini güvence altına almıştı.⁸⁶ Bu arada, Theodosius, Ocak 393'te küçük oğlu Honorius'u *augustus* ilan ederek bir anlamda batıya yönelik bir harekâtın da mesajını vermişti. Dolayısıyla, imparatorun yeniden Got birliklere ihtiyacı olacak ve 382 antlaşmasının yanı sıra Gotların sadakati de bir kez daha bir iç savaşta test edilecekti.

Theodosius'un yaklaşık 20.000 Got içerdiği ifade edilen ordusu ile Eugenius'un ağırlıklı olarak Franklardan oluşturulan ordusu 394 yılında Frigidus Nehri kıyısında karşılaştı.⁸⁷ Theodosius'un ordusu Hristiyanlığın sembolü *labarum*ın koruması altındayken Eugenius'un ordusu pagan tanrılar İuppiter ve Hercules'in koruması altındaydı. Bu sebeple, Theodosius'un Eugenius'u ortadan kaldırıp batıyı yeniden kontrol altına almasını sağlayan zaferi, Hristiyan inancının pagan dinlerine olan üstünlüğünü ortaya koyan bir

⁸³ Ambrosius, *Ep.*, 51; Sozomenus, *HE*, 7.25.7.

⁸⁴ *CTh.*, 16.10.10 (24 Şubat 391). Mısır'daki Serapeum Tapınağı'nın yıkılışı muhtemelen bu yasanın ardından gerçekleşmiştir, bkz. Matthews, *a.g.e.*, s. 236-237. Ancak bu durum, yasanın tüm Roma topraklarında geniş kabul gördüğüne işaret etmemektedir.

⁸⁵ Socrates, *HE*, 5.25; Sozomenus, *HE*, 7.22; Zos., 4. 54. 3.

⁸⁶ Ambrosius, *Ep.*, 57. 6; Bkz. Matthews, *a.g.e.*, s. 240-241.

⁸⁷ Sozomenus, *HE*, 7.22; Theodoret, *HE*, 11.33; Orosius, 7.35.19, Theodosius'un *auxilia* birliklerinin Gotlardan, Eugenius'un *auxilia* birliklerinin ise Franklardan oluşturulduğunu belirtmektedir.

**BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDİ POLİTİKASI**

propaganda aracı olarak değerlendirilmektedir.⁸⁸ Öte yandan, neredeyse bütün çağdaş yazarlar, savaşın ilk gününün barbar kuvvetleri arasında olduğu konusunda hemfikirdir. Paulus Orosius, yaklaşık 10.000 Got'un öldüğü savaşı, bu anlamda iki yönlü bir zafer olarak nitelendirmektedir. Nihayetinde imparator, hem gaspçıdan hem de barbar Gotlardan kurtulmuştur.⁸⁹ Zosimus da Theodosius'un Gainas komutasındaki Gotları özellikle ön safa yerleştirdiğini belirtmektedir.⁹⁰ Theodosius'un gerçek amacı ne olursa olsun, kayıplarının ve hizmetlerinin yeterince karşılanmadığını düşünen Gotlar ile Roma İmparatorluğu arasındaki artan gerilim, 395 yılında babalarının ölmesiyle yönetimi üstlenen Arcadius ve Honorius'un dönemine damgasını vuracaktır. Gotlar, Alaric liderliğinde önce Doğu ardından Batı Roma'nın hizmetine girmişler ve imparatorluğun iki yarısı arasındaki anlaşmazlıklarda ön plana çıktıkları gibi, taleplerinin karşılanması için Batı Roma imparatoru Honorius'u baskı altında tutmuşlardır. Nihayet Roma'yı üç kez kuşatıp 410'da üç gün boyunca yağmalamışlar ve Honorius ile anlaşamadıklarında ise Priscus Attalus'un şahsında isteklerini karşılayacak alternatif bir imparator yaratmaktan çekinmemişlerdir. Bu durum hiç şüphesiz, hâlihazırda kırılğan durumda olan merkezî otoritenin iyiden iyiye zedelenmesine yol açmış, hem doğu hem batı yönetimleri açısından Theodosius'un *modus vivendi* politikasının devam ettirilmesini de imkânsız hâle getirmiştir.

Sonuç

Hadrianopolis Savaşı ve imparatorluğun bilhassa doğusunda ortaya çıkardığı etki, kısmi bir hanedan değişikliğine sebep olmuş, Gratianus tarafından eş *augustus* ilan edilen Theodosius Balkanlarda ortaya çıkan Got krizini, diplomasi yoluyla geçici olarak çözebilmiştir. Doğu Roma ordusunun üçte ikisinin Hadrianopolis'te kaybedilmiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Theodosius'un orduyu ihya etmek için kuzeydeki barbar kabilelerden faydalanma yoluna gitmesi ve diplomasiyi ön planda tutması elbette şaşırtıcı değildir. Öte yandan 382 yılında Gotlar ile yaptığı anlaşma imparatorluğun diplomasi tercih edildiğinde dahi salt askerî üstünlüğün sağlanmasından sonra başvurduğu iskân politikasında önemli bir gedik

⁸⁸ Augustinus, *De Civitate Dei*, (İng. çev.) George E. McCracken, *Augustine: City of God*, Volume I-III, Harvard University Press, Cambridge; MA 1957, 5.26; Theodoret, *HE*, 5.24.4. Eugenius'un ordusu bölgede etkili bora rüzgârı sebebiyle dağılmış ve bu durum Theodosius'un zaferini tanrısal müdahale ile elde ettiği yorumunu beraberinde getirmiştir.

⁸⁹ Orosius, 7.35.19-20.

⁹⁰ Zos., 4. 58. Krş. Socrates, *HE*, 5.25.

açmıştır. Üstelik Gotların kendi liderlerinin emrinde ve silahlı bir grup olarak Balkanlardaki imparatorluk eyaletlerine yerleştirilmiş olmaları bu durumu daha riskli hâle getirmiştir.

Theodosius'un saltanat döneminin genellikle dinî alanda aldığı kararların gölgesinde değerlendirilmesi, imparatorun Got kriziyle baş etme yönteminin dış politikada yeni bir dönemi başlatmış olduğunun gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir. Theodosius'un bir *modus vivendi* arayışı olarak nitelenebilecek politikasının söylev metinlerinde ele alınan konu ve üsluba da yansıdığı şekliyle imparatorluğun bilhassa elit tabakasını oluşturan kesimlerinde şüpheyile karşılandığı aşikârdır. Bu şüphenin tamamen yersiz olmadığı Costantinopolis, Roma, Ravenna, Tomi ve Thessalonike gibi çeşitli kentlerde ortaya çıkan muhtelif olaylar ile kendisini göstermiş, hatta imparator, politikasının devamı için, sert önlemler almak zorunda kalmıştır. Sonuçta imparatorluğun batısında ortaya çıkan iki gasp girişiminde Got askerî gücünden faydalanılmışsa da bu gasp girişimleri sırasında rakip kuvvetlerin propagandasında Theodosius'un Got politikasının önemli bir yer tuttuğu da anlaşılmaktadır. Neticede Gotlar, imparatorluğun iktidar mücadelelerinin kendilerine sağlayabileceği avantajı kavramıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun bilhassa 400-410 yılları arasında tecrübe ettiği kaotik ortam, Theodosius'un *modus vivendi* politikası, hem ordu içinde yüksek rütbelere atanan Got asıllı generallerin hamleleri hem de Alaric ve Gotlarının Balkanlar ve Batı Roma topraklarındaki hareket alanlarının genişlemesiyle doğrudan ilgili görünmektedir. Sonuç olarak Gotlar, daha önce imparator adaylarını destekleme yöntemine başvurmuşlarsa da Honorius-Priscus Attalus örneğinde görüldüğü gibi, artık alternatif imparator ilan edecek kadar yönetimde taraf hâline gelmişlerdir. Bu bakımdan, bazen Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne giden yolun başlangıcı olarak görülen Hadrianopolis hezimetinin, Theodosius'un 382'de Gotlarla yapmış olduğu anlaşma ve *modus vivendi* politikasıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

A. Antik Kaynaklar:

AMBROSIUS, *De Excessu Fratris Sui Satyri Libri Duo*, (İng. çev.) H. de Romestin, E. de Romestin ve H. T. F. Duckworth, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 10, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY 1896.

_____, *Epistulae*, (İng. çev.) H. de Romestin, E. de Romestin ve H.T.F. Duckworth, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 10, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY, 1896.

AURELIUS VICTOR, *De Caesaribus*, (İng. çev.) Harold W. Bird, *Liber de Caesaribus of Sextus Aurelius Victor*, University of Liverpool Press, Liverpool 1994.

CODEX THEODOSIANUS, (İng. çev.) Clyde Pharr, Princeton University Press, Princeton 1952.

EUNAPIUS, *Fragmenta, The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*, Ed. Roger C. Blockley, Vol. I-II, Francis Cairns, Liverpool 1981-1983.

EUSEBIUS, *Vita Constantini*, (İng. çev.) Averil Cameron ve Stuart G. Hall, *Life of Constantine*, Clarendon Press, Oxford 1999.

HERODIANUS, *De Imperatorum Romanorum*, (İng. çev.) Edward C. Echols, Herodian of Antioch's History of the Roman Empire, University of California Press, Berkeley 1961.

IORDANES, *Getica*, (İng. çev.), Charles C. Mierow, *The Gothic History of Jordanes*, Princeton University Press, Princeton 1915.

LACTANTIUS, *De Mortibus Persecutorum*, (İng. çev., ed.), J. L. Creed, Clarendon Press, Oxford 1984.

LIBANIUS, *Orationes*, (İng. çev.) Scott Bradbury, *Selected Letters of Libanius: From the Age of Constantius and Julian*, Liverpool University Press, Liverpool 2004.

MARCELLINUS, Ammianus, *Res Gestae*, (İng. çev.) John C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge 2000.

MARCELLINUS COMES, *Chronica*, (İng. çev.) Brian Croke, The Chronicle of Marcellinus, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney 1995.

Notitia Dignitatum Orientis, ed. Otto Seeck, Weidmann, Berlin 1876.

ORIGO, (çev.) Turhan Kaçar, *Anonymus Valesianus*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

OROSIUS, Paulus, *Historia Adversos Paganos* (İng. çev.) Andrew T. Fear, *Seven Books of History Against Pagans*, Liverpool University Press, Liverpool, 2010.

PACATUS, *Panegricii Latini*, (İng. çev.) C. E. V. Nixon ve Barbara S. Rodgers, *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*, Berkeley 1994.

PROCOPIUS, *De Aedificiis*, (İng. çev.) Henry B. Dewing ve Glanville Downey, *On Buildings*, Harvard University Press, Cambridge; MA 1940.

_____, *De Bellis*, (İng. çev.) Henry B. Dewing, *History of the Wars*, vol. I-V, William Heinemann Ltd, Cambridge; MA 1914-1928.

SOCRATES, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.), A. C. Zenos, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 2, Christian Literature Publishing Co, Buffalo, NY 1890.

SOZOMENUS, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.) Chester D. Hartranft, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series 2, Christian Literature Publishing Co, Buffalo, NY 1890.

PROCOPIUS, *De Aedificiis*, (İng. çev.) Henry B. Dewing ve Glanville Downey, *On Buildings*, Harvard University Press, Cambridge; MA 1940.

_____, *De Bellis*, (İng. çev.) Henry B. Dewing, *History of the Wars*, vol. I-V, William Heinemann Ltd, Cambridge; MA 1914-1928.

**BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI**

SOCRATES, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.), A. C. Zenos, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 2, Christian Literature Publishing Co, Buffalo, NY 1890.

SOZOMENUS, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.) Chester D. Hartranft, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series 2, Christian Literature Publishing Co, Buffalo, NY 1890.

SYNESIUS, *De Regno*, (İng. çev.) Augustine Fitzgerald, *The Essays and Hymns of Synesius of Cyrene: Including the Address to the Emperor and the Political Speeches*, Oxford University Press, London 1930.

THEMISTIUS, *Themistii Orationes quae supersunt*, ed. Glanville Downey ve A. F. Norman, Teubner, Leipzig 1965-1974.

THEODORET, *Historia Ecclesiastica*, (İng. çev.) Blomfield Jackson, Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 3, Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY 1892.

ZOSIMUS, *Historia Nova*, (İng. çev.) Ronald Ridley, New History, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney 1982.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler:

AUSBÜTTEL, Frank M., “Die Dedition der Westgotten von 382 und ihre historische Bedeutung”, *Athenaeum*, Cilt 66, 1988, ss. 604-613.

BARNES, Timothy D., “The Imperial Campaigns A.D. 285-311”, *Phoenix*, Cilt 30, Sayı 2, 1976, ss. 174-193.

_____, *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, Cambridge 1981.

_____, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Harvard University Press, Cambridge 1982.

BLOCKLEY, Roger C., *East Roman Foreign Policy: Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Francis Cairns, Leeds 1992.

BURNS, Thomas S., "The Settlement of 418", *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, (ed.) John F. Drinkwater ve Hugh Elton, Cambridge University Press, New York 1992, ss. 53-63.

_____, *Barbarians within the Gates of Rome: A Study of Roman Military Policy and the Barbarians ca. 375-425 AD*, Indiana University Press, Bloomington 1994.

CARRIÈ, Jean Michelle ve Rousselle, Aline, *L'Empire romain en mutation Des Sévères à Constantin (192-337)*, Points, Paris 1999.

DAHLHEIM, Werner, *Deditio und Societas: Untersuchungen zur Entwicklung der römischen Aussenpolitik in der Blütezeit der Republik*, Rudolf Habelt Verlag, Bonn 1965.

DEMOUGEOT, Émilienne, *La Formation de l'Europe et les invasions barbares, Tome 2: De l'avènement de Diocletien (284) à l'occupation germanique de l'Empire romain d'Occident (debut du VIe siècle)*, Aubier, Paris 1979.

DRINKWATER, John, "Maximus to Diocletian and the 'crisis'", *The Cambridge Ancient History*, Cilt XII, ed. Alan K. Bowman ve Peter Garnsey, Cambridge University Press, Cambridge 2005, ss. 28-66.

ELTON, Hugh, *Warfare in Roman Europe AD 350-425*, Oxford University Press, Oxford 1996.

ERRINGTON, R. Malcolm, "Christian Accounts of the Religious Legislation of Theodosius I", *Klio*, Cilt 79, Sayı 2, 1997, ss. 398-443.

_____, "The Accession of Theodosius I", *Klio*, Cilt 78, Sayı 2, 1996, ss. 438-453.

_____, *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2006.

FERRIL, Arther, *The Fall of the Roman Empire. The Military Explanation*, Thames and Hudson, New York 1986.

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, I. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDI POLİTİKASI

FLURL, Wolfgang, *Deditio in Fidem: Untersuchungen zu Livius und Polybios*, Dissertationsdruck Blasaditsch, Münih 1969.

GRACANIN, Hrvoje, “The Huns and South Pannonia”, *Byzantinoslavica*, Cilt 64, 2006.

HEATHER, Peter ve MONCUR, David, *Politics, Philosophy and Empire in the Fourth Century: Select Orations of Themistius*, Liverpool University Press, Liverpool 2001.

HEATHER, Peter, *Goths and Romans, 332-489*, Clarendon Press, Oxford 1991.

_____, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and Barbarians*, Oxford University Press, Londra 2005.

_____, *The Goths*, Blackwell Publishing, Oxford 1996.

HEBBLEWHITE, Mark, *Theodosius and the Limits of the Empire*, Routledge, New York 2020.

HEFELE, Charles J., *A History of the Christian Councils from the Original Documents*, vol. 2, (İng. çev.) Henry N. Oxenham, T. & T. Clark, Edinburgh 1876.

Inscriptiones Latinae Selectae, (ILS), Hermann Dessau (ed.), Weidmann, Berlin 1892-1916.

JONES, Arnold Hugh Martin, *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey*, Basil Blackwell, Oxford 1964.

KAÇAR, Turhan, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus’da Hunlar”, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, ss. 83-95.

_____, *Geç Antikçağ’da Hristiyanlık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

KULIKOWSKI, Michael, “Constantinus and Northern Barbarians”, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, (ed.) Noel Lenski, Cambridge University Press, New York 2006.

_____, *Rome’s Gothic Wars from the Third Century to Alaric*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

LENSKI, Noel, “Initium Mali Romano Imperio: Contemporary Reactions to the Battle of Adrianople”, *TAPA*, Cilt 127, 1997, ss. 129-168.

_____, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in Fourth Century AD*, University of California Press, Berkeley 2002.

MACGEORGE, Penny, *Late Roman Warlords*, Oxford University Press, New York 2002.

MAENCHEN-HELFEN, Otto, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, University of California Press, Berkeley 1973.

MATTHEWS, John, *Western Aristocracies and Imperial Court AD 364-475*, Clarendon Press, New York 1975.

MCLYNN, Neil B., “‘Genere Hispanus’: Theodosius, Spain and Nicene Orthodoxy”, *Hispania in Late Antiquity*, ed. Kim Bowes ve Michael Kulikowski, Brill, Leiden 2005.

_____, *Ambrose of Milan: Church and Court in a Christian Capital*, University of California Press, Berkeley 1994.

MITCHELL, Stephen, *Geç Roma İmparatorluk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

PİLEVNELİ-ÇUBUK, Ceren, “Geç Roma İmparatorluğu ve Erken Ortaçağ Avrupa’sında Ariusçuluk”, *Ortaçağ Kıta Avrupası’nda Dinsel Sapkınlıklar: Ariusçuluktan Husçuluğa*, (ed.) Fatih Durgun, Paradigma Akademi Yayıncılık, İstanbul 2023, ss. 25-64.

POTTER, David, *The Roman Empire at Bay 180-395*, Routledge, Londra 2004.

BİR HEZİMETİN ANATOMİSİ: HADRIANOPOLIS SAVAŞI, İ. THEODOSIUS VE
MODUS VIVENDİ POLİTİKASI

STANFILL, Jonathan P. ve SCHNEIDER, Adam W., “Gothia Submerged: The Impacts of Severe Flooding on Valens’s First Gothic War”, *Journal of Late Antiquity*, Cilt 10, Sayı 2, 2017, ss. 351-371.

TANNER, Norman P. (ed.), *Decrees of the Ecumenical Councils Volume I: Nicaea I to Lateran V*, Shecd & Ward and Georgetown University Press, Washington 1990.

THOMPSON, Edward, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Clarendon Press, Oxford 1966.

TODD, Malcolm, *The Early Germans*, Blackwell Publishing, Malden MA 2004.

WOLFRAM, Herwig, *History of the Goths*, University of California Press, Berkeley 1988.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI*

Musa SEZER**

ÖZ

Eğriboz, Yunanistan'ın doğu kıyısındaki Eğriboz adasında yer almaktadır. Venedik tarafından müstahkem bir hâle getirilen Eğriboz, Ege'nin önemli deniz üslerindendi. Ada ve şehre ilk Türk akını, 1333'te Aydınoğlu Umur Bey zamanında gerçekleşmiştir. Şehir, Osmanlılar tarafından 1470 yılında Venedik'ten alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen şehrin ismi Osmanlı kaynaklarında Eğriboz, Ağrıboz, İğriboz, İğribos gibi çeşitli şekillerde geçmektedir. Osmanlılar tarafından aslı Grekçe Egripos olan söylenişine uygun olarak Eğriboz denildi. Fethinden itibaren bir sancak yapılan Eğriboz, 16. yüzyılın ortasına kadar Rumeli Eyaleti'ne, bundan sonra ise Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1831 yılında Yunanlılara bırakılana kadar yaklaşık 360 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

Eğriboz'un Osmanlılar tarafından fethiyle Türk-İslam şehri görüntüsüne kavuşma süreci de başlamış oldu. İlk başta askerî açıdan önemli olan Eğriboz, daha sonra Müslümanların yaşamasına uygun hâle getirilmeye başlanmıştır. St. Mary Kilisesi'nin camiye çevrilmesi ve bir hamam yaptırılmasıyla başlayan şehirleşme süreci daha sonra da devam etti. Şehrin Müslüman halkın yaşamasına elverişli hâle getirilmesiyle nüfus da yükselişe geçmiştir. Eğriboz vakıflarını konu alan bu çalışmanın temel kaynakları, 16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerindeki evkaf kayıtlarıdır. Bu defterlere Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden ve Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nden ulaşılmıştır. Vakıfların gayrimüslimlerden fethedilen bir şehrin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında gösterdiği etki, Eğriboz'da da kendini göstermektedir. Vakıfların etkisiyle Eğriboz'un çehresi değişmiş ve bir Osmanlı şehri hâline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Eğriboz, Ağrıboz, Vakıf, Tahrir Defterleri.

* Bu çalışma, Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (ETÜ, BAP, Proje Numarası: 2024/001) tarafından desteklenmiştir.

** Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0003-3659-4085, E-posta: musa.sezer@erzurum.edu.tr

OPEN ACCESS

MUSA SEZER

FOUNDATIONS OF THE SANJAK OF CHALKIS IN THE FIRST HALF OF THE 16TH CENTURY

ABSTRACT

Evia is located on the island of Evia, of the eastern coast of Greece. Eğriboz, fortified by Venice, was one of the most important naval bases in the Aegean. The first Turkish raid on the island and the city took place in 1333 during the reign of Aydınoğlu Umur Bey. The city was taken from Venice by the Ottomans in 1470. The name of the city conquered by Fatih Sultan Mehmet is mentioned in Ottoman sources in various ways such as Eğriboz, Ağriboz, İğriboz, İğribos. It was called Eğriboz by the Ottomans in accordance with the original Greek Egripos. Eğriboz, which was made a sanjak after its conquest, was attached to the Rumeli province until the middle of the 16th century and then to the Cezâyir-i Bahr-i Sefid province. It remained under Ottoman rule for about 360 years until it was left to the Greeks in 1831.

With the conquest of Evibos by the Ottomans, the process of its becoming a Turkish-Islamic city began. Initially important from a military point of view, Eğriboz was subsequently adapted to accommodate a Muslim population. The urbanisation process, which started with the conversion of St. Mary's Church into a mosque and the construction of a bathhouse, continued afterwards. As the city was made suitable for the Muslim population, the population also began to increase. The main sources of this study on the foundations of Eğriboz are the records of the foundations in the tahrir books of the first half of the 16th century. These books were obtained from the Presidential Ottoman Archive and the Kuyud-ı Kadime Archive. The effect of foundations on the Turkification and Islamisation of a city conquered from non-Muslims is also evident in Evibos. The establishment of these foundations transformed Evibos, turning it into a functioning Ottoman city.

Keywords: Greece, Chalkis, Foundation, Tahrir Books.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the waqf institutions in Eğriboz/ Chalkis during the first half of the sixteenth century, when the city was under Ottoman administration. It aims to analyze, at a micro level, the Ottoman urbanization process and the functioning of the waqf system in provincial towns. Located within the present-day borders of Greece, Chalkis dates back to the early Byzantine period. Owing to its strategic location in the Aegean Sea, it served as an important naval base during both the Byzantine and Venetian periods, before coming under Ottoman rule in 1470. From that time onward, Chalkis became the center of a sancak within the Ottoman administrative system. Its conquest not only dealt a blow to Venetian and pirate activities but also contributed to consolidating Ottoman dominance in the Aegean.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Egriboz constituted a major settlement encompassing a wide geographical area and incorporating numerous inhabited units. Owing to its favorable climatic conditions, the island was conducive to the cultivation of various tree species and diverse types of fruit. Surrounded by exceptionally well-constructed fortifications, it possessed a secure position of both military and strategic significance. Connectivity between the island and its surrounding regions was facilitated through a system of bridges, some of which were designed as drawbridges. These passages were placed under the constant supervision of appointed guards, ensuring strict regulation of access. Such a mechanism rendered unauthorized entry to the island virtually impossible. Remaining under Ottoman sovereignty for nearly 360 years, the city preserved its significance as a military, commercial, and cultural center until the early nineteenth century.

Following its conquest, the transformation of Chalkis into a Turkish-Islamic city was largely facilitated by the establishment and operation of waqf institutions. Through mosques, mescids, elementary schools (muallimhane), dervish lodges (zawiyas), baths (hammams), and cash waqfs, the city was reconstructed in both religious and social terms. In this respect, the waqf system exhibited in Chalkis the characteristic functions it assumed in the development of Ottoman urban centers more generally.

The primary sources employed in this study consist of tahrir registers preserved in the Presidential Ottoman Archives and the Kuyûd-ı Kadîme Archives. These registers provide detailed information on the revenue and expenditure structures of waqfs, their types, founders, and the conditions attached to them during the first half of the sixteenth century. The data reveal that waqfs in Chalkis not only fulfilled religious purposes but also assumed central roles in social welfare, education, the economy, and urban development. Thus, Chalkis constitutes a significant case study for understanding how waqfs functioned in provincial towns and how they shaped urban identity.

In the post-conquest period, the city gradually moved beyond its military function and began to acquire the characteristics of a Turkish-Islamic urban center, largely through the agency of waqfs. Indeed, the first tahrir of 1474 records only 32 Muslim households, whereas by 1506 this number had risen to 287. Such rapid demographic growth indicates that the city was rendered suitable for Muslim settlement through waqf-supported initiatives. The conversion of St. Mary's Church into a mosque, the construction of new mosques, the establishment of baths, and the founding of educational institutions were central elements of this transformation. Waqfs thus played a pivotal role in both the physical and social reconfiguration of the city.

According to the registers, the urban center contained two mosques, seven mescids, two baths, three elementary schools, and four zawiyas. Among the most significant waqfs were those of the Fatih Sultan Mehmed Mosque and the Davud Bey Mosque and Muallimhane. The mosque named after Mehmed the Conqueror, established through the conversion of St. Mary's Church, symbolized the Ottoman conquest. Its revenues financed the salaries of the imam, hatip, and muezzin, thereby

ensuring the continuity of religious services. These revenues derived primarily from shops, baths, and mills. Davud Bey- most likely the son of Umur Bey from the *Evrenesoğlu* family and the *sancakbeyi* of the city- not only constructed a mosque but also established a *muallimhane*, thereby making a significant contribution to local education. His waqf revenues included citrus and pomegranate orchards, olive groves, mills, and shares in baths. Such diversity guaranteed the sustainability of the waqf's income while integrating various sectors of the urban economy into the waqf system. Furthermore, the wide variety of cultivated fruits reflects the advancement of horticulture in the city, pointing to the importance of agricultural elements in the urban economy, the dietary practices of the local population, and the strategies employed by waqfs to diversify their sources of revenue. In this sense, the diversity of fruit cultivation can be regarded as an indicator of both the city's economic vitality and the quality of its social life.

Another important aspect highlighted in this study is the role of mescid waqfs. The Ahmed Bey, Koçi Bey, Kethüda Musa, Topçu Hızır, Küçük İlyas, Debbağ Ahmed, and Dizdar mescids were generally founded by members of the military elite or artisans. These mescids contributed directly to the formation of neighborhoods, around which new residential clusters emerged. Their revenues were typically derived from cash endowments, shops, vineyards, and gardens, and were allocated to the salaries of imams and muezzins, lighting expenses, and other religious services. Particularly noteworthy are the funds earmarked for the regular recitation of the *Qur'an* (*cüz tilaveti*), which underscored the continuity of religious life.

Zawiyas also constituted a vital component of the waqf system in Chalkis. The Saruca (*Kuloğlu*), Veli Baba, Derviş Mehmed, and Yakup Bey zawiyas served as centers where dervishes resided, travelers were accommodated, and various services were provided to the local population. Through these institutions, both religious life was supported and practices of social assistance were institutionalized. Their revenues consisted of vineyards, gardens, fields, shops, and cash, which were allocated both to the needs of the zawiya itself and to the sustenance of dervishes and travelers. Zawiyas played a crucial role, especially in the spread of Islam across Rumelia and in rendering new settlements attractive centers of habitation.

One of the most striking findings of the study concerns cash waqfs, a distinctive institution of Ottoman practice. These were widely utilized in Chalkis. While there were 16 such waqfs in 1523, their number rose to 38 by 1540, more than doubling within less than two decades. The total capital of cash waqfs increased from 41,200 *akçes* in 1523 to 87,400 *akçes* in 1540. Among them, the Ahmed Bey Mescidi Waqf possessed the largest capital (26,900 *akçes*), 11,000 of which came from its own resources and 15,900 from donations. The Koçi Bey Mescidi Waqf ranked second with 18,600 *akçes*, while the Sultan Mehmed Han Gazi Mosque Waqf, entirely funded through donations, had a capital of 10,600 *akçes*. These funds were generally invested at a rate of 20%, with the profits allocated to the maintenance of mosque fountains, water supply systems, *Qur'anic* recitations, and the salaries of imams and muezzins. Cash waqfs thus provided for both the continuity of religious services and met economic needs through interest-free financial mechanisms. In doing so, they

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

preserved religious sensitivities while simultaneously stimulating urban economic activity. The substantial allocation of resources to water-related expenditures in certain waqfs—such as the Sultan Mehmed Han Waqf—demonstrates both the centrality of water as a basic necessity and its role in ritual purity and religious practice.

The income and expenditure records of these waqfs further reflect the practical application of Ottoman waqf law. As waqf properties were considered to belong to God, their preservation was of utmost importance. Responsibility for their protection lay with the entire community, beginning with the ruler himself. Any damage to or unauthorized use of waqf assets was strictly prohibited, and individuals were obliged to compensate for any harm caused. Waqf founders, anticipating possible misuse of their endowments, frequently included imprecations (bedduas) against those who might violate their conditions. In Chalkis, for example, certain Jewish residents were found to have incorporated waqf shops into their houses; this practice was prohibited, and legal measures were adopted to prevent damage to waqf property. Such cases underscore that the safeguarding of waqf assets was not merely a religious obligation but also a legal responsibility.

In conclusion, the case of Chalkis provides significant insights into the operation of the Ottoman waqf system in provincial urban settings. Waqfs in the city ensured the continuity of religious services, supported educational institutions, institutionalized social assistance, and regulated the urban economy. The foundations established by prominent figures such as Sultan Mehmed the Conqueror and Davud Bey were decisive in the Islamization of the city, while mescid and zawiya waqfs contributed to neighborhood formation and social organization. Cash waqfs, for their part, emerged as a distinctive mechanism meeting both financial and religious needs.

This study seeks to make both a documentary and an analytical contribution to the scholarship on Ottoman urban history and waqf institutions. By focusing on Chalkis as a micro-level case study, it aims to shed light on the broader processes of Ottoman urbanization. The findings demonstrate that through their multifaceted functions, waqfs transformed Ottoman cities into vibrant centers of religious, social, economic, and cultural life, rather than merely administrative and military hubs. In this respect, the waqfs of Chalkis can be seen as a tangible manifestation of Ottoman civilization's ideals of social solidarity, religious sensitivity, and urban development.

Giriş

Günümüzde Yunanistan sınırlarında Khalkis adıyla bilinen Eğriboz, Yunanistan'ın doğusunda uzanan Eğriboz (Évvoia) adasında Éuboea şehrinin merkezidir. Yunanistan anakarası ile deniz arasında Euripos boğazının en dar

yerinde kurulmuştur.¹ Euboia adasındaki bir yarımada'daki şehrin kuruluşu, Bizans devrinin ilk yıllarına rastlamaktadır. İlk zamanlar Euripos boğazı kıyısında, eski Khalkis şehrinin batısında küçük ve korunaklı bir yerleşimdi. Grekçe Egripos olan şehrin adına Osmanlı hâkimiyetinde aslına uygun bir şekilde Eğriboz denildi.² Venedikliler ise Negroponte (Halkis) diyordu.³ Şehrin ismi kaynaklarda *Eğriboz*, *Ağrıboz*, *İğriboz*, *İğribos* şekillerinde geçmektedir. Şehrin ismi, Osmanlı kronik yazarlarından Âşıkpaşazâde tarafından “İğriboz”, Oruç Bey tarafından “İğribos”, İbn Kemal ve İdris-i Bitlisî tarafından ise “Eğriboz” şeklinde kaydedilmiştir.⁴ Evliya Çelebi, Eğriboz olarak söylendiğini, ancak Osmanlı resmî belgelerinde “Ağrıboz” olarak yazıldığını bildirmiştir.⁵ Günümüzde ise çoğunlukla Eğriboz olarak bilinmekte ve yazılmaktadır.

Bizans İmparatorluğu'nun idaresinde olan şehir, 1204 yılından sonra Venedik'in eline geçmiş ve 1304'te müstahkem bir hâle getirilmiştir. Osmanlılar tarafından fethine kadar Venedik tarafından Ege'deki en gelişmiş deniz üssü olarak kullanılmıştır.⁶ Öyle ki, pek çok önemli harekât buradan başlatılmakta ve yürütülmekteydi. Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından kuşatılması esnasında Venedik'in göndereceği yardım gemilerinin Eğriboz'da konuşlanmasına karar verilmiş ve yardım donanması 29 Mayıs'ta buradan hareket etmiştir.⁷

Türklerin Eğriboz'a ilk gelişi Aydınoğlu Umur Bey'in 1333'te yaptığı akınları esnasında gerçekleşmiş, ancak şehrin fethi Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸ Eğriboz, fethine kadar birçok

¹ Bkz. Ekler: Harita 1.

² Machiel Kiel, “Eğriboz”, *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, s. 491; V. L. Ménage, “Eğriboz”, *Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, E.J. Brill, Leiden 1991, s. 691.

³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Negroponte_Triar%C5%9Fisi#/media/Dosya:Negroponte_by_Giacomo_Franco.jpg, (05.02.2025).

⁴ Âşık Paşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 243; Oruç bin Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 107; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (Tenkidli Transkripsiyon), (haz.) Şerafettin Turan, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 283; İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt-VII. Ketibe-Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (haz.) Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK. Yayınları, Ankara 2019, s. 189.

⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 232.

⁶ Kiel, *a.g.m.*, s. 491; Ménage, *a.g.m.*, s. 691.

⁷ Halil İnalcık, *Fatih Sultan Mehmed Han*, (ed.) Tayfun Ulaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 177, 166.

⁸ Kiel, *a.g.m.*, s. 491; Ménage, *a.g.m.*, s. 691.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Osmanlı akınına uğramıştır. Sultan II. Murad döneminde 1426-1428 yıllarında Osmanlı donanması Venedik'i endişelendirecek şekilde güçlenmiştir. Bu dönemde iki Venedik gemisi ele geçirilmiş ve Gelibolu'ya çekilmiştir. Eğriboz'a çok şiddetli Osmanlı akınları devam etmekteydi. Sultan II. Mehmed, Venedik ile 1446'da yapılan barış antlaşmasına rağmen Ege Denizi'ne gönderdiği korsanları aracılığıyla Venedik'e ait birçok yeri ve Eğriboz'u vurmuştur. Daha sonra tahta geçen babası Sultan II. Murad, 1446 sonbaharında bir adamını göndererek alınan mal ve esirleri iade ettirmiştir. Fakat akınlar bundan sonra da devam etmiştir. 1446-1449 yılları arasında aralıksız üç yıl hücum edilen Venedik adaları büyük zarar görmüştür. Yapılan yağmalarla önemli miktarda ganimet ve esir elde edilmiştir. Venedik İstanbul'un fethinden sonra özellikle Eğriboz'un elinden alınacağı endişesini taşıyordu. Bu nedenle 1453-1454 yıllarında Ege denizinde güvenliğini sıkılaştırmıştır.⁹

Fatih Sultan Mehmed, Ege denizinde hâkimiyeti sağlamak, hatta Anadolu ve Rumeli kıyılarını Hristiyan donanmalarının tasallutundan korumak amacıyla 1454'ten itibaren Kuzey Ege adalarını (Limni, Taşoz, Midilli, İmroz, Semadirek) ve Eğriboz adasını ele geçirmiştir.¹⁰ Mora'nın fethinden sonra Mora, Yunan sahilleri ve Anadolu sahilleri arasında seyreden Osmanlı gemileri Eğriboz civarında Venedik ve Hristiyan korsanlarının saldırılarına maruz kalıyordu. Saldırılarından sonra bu gemiler kaçarak Eğriboz'a sığınıyorlardı. Bu ada dar bir boğazla karadan ayrılıyor ve bir köprü ile karaya bağlanıyor, köprü gerektiğinde kaldırılabilirdi.¹¹ Eğriboz, Venedik ve korsan gemileri için tam bir sığınak hâline geliyordu.¹² Venedik buradan sökülüp atılmadıkça Osmanlı gemileri için tehlikenin devam edeceği aşîkârdır.¹³ Diğer taraftan Eğriboz'un alınması İstanbul'un iaşesinin sağlanmasında lojistik açıdan, Adalar Denizi'nde hâkimiyetin sağlanmasında ise askerî açıdan önem arz etmekteydi. Yani Eğriboz, bir taraftan kara, diğer

⁹ İnalçık, *a.g.e.*, s. 110, 148, 277.

¹⁰ Aynı yerde, *a.g.e.*, s. 231.

¹¹ Bkz. Ekler: Kroki 1.

¹² Evliya Çelebi Eğriboz'daki iki limandan bahseder. Yukarıda olanın yıldız rüzgârı ve poyraz tarafına açık olduğunu, kış günlerinde gemilerin burada yatamayacağını ve fırtınadan helâk olacağını söylemiştir. Aşağı taraftaki limanın ise büyük ve benzersiz bir doğal liman olduğundan bahsetmiştir. Hatta 400 parça gemi burada birlikte demir atabilirdi. Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 240.

¹³ Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 200-201.

tarafından deniz kontrolünün, lojistiğin ve güvenliğin sağlanması açısından bir üs hâline getirilebilirdi.¹⁴

1467’de Arnavutluk seferine çıkan Mahmud Paşa, İskender Bey ile mücadelelerinde bu bölgede düşmana oldukça zarar vermiştir. Venedik Beyi bu saldırıların intikamını İslam topraklarına saldırarak almak istemiştir.¹⁵ Sultan Mehmed’in Karaman seferinden dönüp ordunun dinlenmeye çekildiği bir dönemde Venedik donanmasının başında bulunan general, donanmasını bir yere yığmış ve 80 gemilik bir kuvvetle harekete geçmiştir. Bu kuvvetler İnöz (Aynoz) sahillerine gelerek etrafı yakıp yıkmaya başladılar ve her yeri yağmaladılar. Buranın kadısı ve hatibi dâhil birçok Müslümanı esir aldılar. Bunu haber alan Osmanlı padişahı karadan ve denizden ordusunu hazırlattı. Eğriboz’un fethedilmesi Frenk Denizi’nde fitne ve fesadın sona ereceği anlamını taşıyordu.¹⁶

Sultan Mehmed’in emriyle Gelibolu Sancağı kendisine tımar verilen Mahmud Paşa, kaptân-ı derya olarak 200 gemiden oluşan kalabalık bir donanma oluşturdu. Gemi sayısı Oruç Bey Tarihi’nde 400 olarak verilmiştir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli’den 10.000 azebin sefere katıldığı belirtilmiştir. Sefere Sultan Mehmed ve Mahmud Paşa dışında Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed Paşa da katılmışlardır. Eğriboz önüne gelindiğinde düşman köprüyü çekmiş olduğu için buraya yeniden bir köprü yapıldı. Padişahın karadan, Mahmud Paşa’nın ise denizden hücumları etkili oldu. Sefere getirilen çok sayıda top ile düşman adeta perişan edildi. Eğriboz’a yardıma gelen düşman deniz güçleri buna engel olamadılar. Önce Mahmud Paşa kuvvetleri harekete geçti ve kaleyi fethettiler (874/1469-1470). Padişahın ise, köprüden giriş yaptığı Eğriboz’un, üç gün üç gece yağmalanmasına izni verilmiş ve şehir bir Osmanlı toprağı olmuştur.¹⁷ Fethinden hemen sonra Tırhala Sancağı’nın güneyi Eğriboz’a bağlanmış ve

¹⁴ Muhittin Kul, “Muhasara ve Deprem: Kal’a-i Ağrıboz Tamiratları (1688-1715)”, *History Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Şubat 2021, s. 70.

¹⁵ İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁶ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s. 189-190; İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁷ Âşık Paşazâde, *a.g.e.*, (haz.) Necdet Öztürk, s. 243-245; Âşık Paşazâde, *a.g.e.*, (haz.) Cemil Çiftçi, s. 252-253; Oruç bin Âdil, *a.g.e.*, (haz.) Necdet Öztürk, s. 106-107; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ-Neşri Tarihi*, Cilt II, (haz.) Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 785-789; Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî*, II, (haz.) Fatma Kaytaç, TTK. Yayınları, Ankara 2016, s. 296; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr 4. Rükûn*, Cilt 4, (haz.) Suat Donuk, (ed.) Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 2024, s. 779-783.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

bir sancak hâline getirilmiştir.¹⁸ 12 Temmuz 1470 tarihinde Venedik'ten alınışından¹⁹ 1831'de yapılan antlaşma gereği Yunanlılara bırakılana kadar Osmanlı idari sisteminde yer almıştır.²⁰

Eğriboz, Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli Beylerbeyliği'nin 33 sancağından birisiydi. Bu dönemde sancakbeyi Ahmed Bey veled-i Kasım Bey idi. 1533'te yine Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlıydı.²¹ 1551-53 tarihli cizye defterine göre de yine söz konusu eyalete bağlı bir sancaktı.²² 1568-1574 tarihli listeye göre Kaptanpaşa veya Cezâyir-i Bahr-i Sefid olarak bilinen eyalete tabiydi.²³ Yine Evliya Çelebi de, Eğriboz'un Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlı bir sancak olduğunu kaydetmiştir.²⁴

Fethinden sonra sancak hâline getirilen Eğriboz'a Atina, Budonitsa, İstefe (Tehebes), İzdin (Lamia), Livadiye, Salona (Amphissa) ve Talanda (Atalanti) kazaları dâhil edildi.²⁵ 1530 yılında Eğriboz, Atina, İstifa, Livadiye ve İzdin olmak üzere beş kaza bağlıydı.²⁶

Ege adlarından olan Eğriboz, çok geniş ve çok sayıda yerleşim yerine sahiptir. Güzel bir havası olan adada muhtelif ağaç ve meyveler yetişirdi. Oldukça sağlam surlara sahip adanın diğer yerlerle bağlantısı köprülerle sağlanırdı. Köprülerden bazıları tahtirevan şeklinde olup, kontrol muhafızlar tarafından gerçekleştirilirdi. Bir yabancınnın izinsiz bir şekilde içeriye girmesi imkânsızdı.²⁷ Eğriboz adasında 1000'den fazla köy vardı. Taştan yapılmış

¹⁸ Kiel, *a.g.m.*, s. 492, 493.

¹⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 231.

²⁰ Kiel, *a.g.m.*, s. 493.

²¹ Mehmet İnbaşı, "Eğriboz Sancağı İdarecileri (1756-1792)", *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI, Sayı 1, Temmuz 2020, s. 62.

²² Mehmet İnbaşı ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp-Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK. Yayınları, Ankara 2018, s. 31.

²³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", *TDVİA.*, C. 7, İstanbul 1993, s. 500.

²⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 155; Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 232-233.

²⁵ Kiel, *a.g.m.*, s. 493.

²⁶ 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) I-Karlı-ili, Agriboz, Mora, Rodos ve Tirhala Livâları <Dizin>, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007, s. 1, 3.

²⁷ İdris-i Bitlisî, *a.g.e.*, s. 190.

kaleler ve sağlam camilerin olduğu bir şehirdi. Konum olarak Mora ile Rumeli arasına düşmekteydi. Eğriboz hisarı öyle meşhurdu ki, bölgenin geçit kapısı ve kilidi konumundaydı. Hisarın batısından diğeri İslâm beldelerine gidilebilmekte, yani hisar yol üzerinde bulunmaktaydı. Kale kapısı önüne inen bir çekme köprü vardı, gündüz iner gece çekilirdi.²⁸ Evliya Çelebi, ağaç köprünün demir zincirinin her gece bekçiler ve kapıcılar tarafından dolaplar ile çekilip kaldırıldığını bildirmektedir. Beşgen şeklinde ve üç katlı olan Eğriboz Kalesi, Rumeli toprağına yakın bir uçta bulunurdu. Kale duvarları oldukça enli ve muhkem bir hâldeydi. Kuzey ve kuzeybatısı karaya, diğeri tarafları ise denize bakıyordu.²⁹

16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerinin temel alındığı bu çalışmada Eğriboz Sancağı'ndaki vakıflar konu edilmiştir. Söz konusu vakıflara ait gelir ve gider durumları, vakıf çeşitleri, vakıf yapıları, vakıf sahipleri, vakıflara ait şartlar gibi ayrıntılar üzerinde durulmuştur. Tahrir defterlerinden elde edilen bilgiler gerektiğinde tablolar hâlinde sunulmuştur. Vakıfların türlerine göre sınıflandırılmasında gelir türleri değil, tahrir defterlerinde ilgili vakfa ait başlık esas alınmıştır. Örneğin; *Vakf-ı Muallimhane-i Ali Çelebi* şeklinde kaydedilen vakfın nakit paradan başka bir geliri yoktu. Ancak söz konusu vakfın bu durumundan dolayı değil, muallimhane olması sebebiyle kendi yapı türünde olan vakıflar arasında değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Başka bir kayıta geçen *Vakf-ı Mescid-i Ahmed Bey* de aynı sebeple mescit vakıfları arasında değerlendirilmiştir.

Adalar Denizi'nde ve Balkan coğrafyasında önemli bir konumda olan Eğriboz'a ait vakıfların ortaya çıkarılması, vakıfların Eğriboz şehir yaşamına olan katkısının ortaya konulması, mikro düzeyde Eğriboz tarihine, makro düzeyde ise kent tarihi ve vakıf literatürüne katkı sağlaması çalışmanın başlıca amaçlarını oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma ile Eğriboz'daki Türk-İslam medeniyeti ve kültürü varlıklarının kanıtlanmasına bir katkı sağlanacak, hem de vakıflar sayesinde Osmanlı şehirlerinin mamur hâle getirilmesine bir örnek daha eklenmiş olacaktır.

1. Eğriboz Merkezindeki Vakıflar

“Durmak, durdurmak, alıkoymak” anlamlarına gelen vakıf sözcüğü “bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayri bir amaç için sonsuza dek

²⁸ İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 287.

²⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 233-234.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

tahsis edilmesi” şeklinde açıklanmaktadır.³⁰ Önemli bir hayır müessesesi olarak VIII. yüzyılın ortasından XIX. yüzyılın sonuna kadar İslam medeniyetinde sosyal, iktisadi ve kültürel hayatta oldukça etkili olan vakfın temelinde vicdani sorumluluk, iyilik, iyilik yapma isteği, yardımlaşma/dayanışma duygusu gibi insani özellikler bulunmaktadır. Kaynağını Kur’ân-ı Kerim’de geçen iyilik yapmak, yardımlaşmak, hayrat yapmakta yarışmak ile ilgili ayetler ve Hz. Peygamber’in sadaka ve sadaka-i câriye ile ilgili Hadis-i Şeriflerinden alan vakıf kurumu,³¹ muhtemelen İslâm’ın icadı değildir. Ancak İslam medeniyeti tarafından geliştirilmiş, Osmanlılar tarafından benimsenerek önemli bir yere getirilmiştir.³² Osmanlı Devleti’nde şehirlerin kuruluş ve gelişmesinde, genellikle de sosyal ve iktisadi hayatta etkili olan tesisler, vakıflar yoluyla kurulup idare edilmiştir.³³ İncelememize konu olan Eğriboz şehrinin de bu kabilden bir Osmanlı şehri olduğuna şüphe bulunmamaktadır.

Eğriboz’da Osmanlı idaresinin ilk zamanlarında şehir sadece askeri açıdan önemliydi. Daha sonra Müslümanların yerleşimine uygun hâle getirilmeye başlandı. St. Mary Kilisesi camiye çevrildi ve bir hamam yaptırıldı. Cami harcamalarının karşılanması amacıyla dükkânlara ait kira gelirleri vakfedildi. İlk tahrir 1474’te yapıldığında 32 Müslüman hane vardı. 1506’da bu sayı 287’ye yükseldi. Nüfus sekiz Müslüman mahallede ikâmet etmekteydi. Bu tarihte tespit edilen camiler, mescitler, hamamlar ve zaviyeler ile şehrin bir Türk-Müslüman şehri görüntüsü kazandığı anlaşılmaktadır.³⁴

Tahrir defterlerinde Eğriboz merkezinde kaydedilen ilk vakıf, Sultan Mehmed Han Gazi Cami-i Şerîf Evkâfı’dır. Sultan Mehmed’in, 1470’de Eğriboz’u kuşatan ve fetheden *Fatih Sultan Mehmed* olduğuna şüphe yoktur. Onun adını taşıyan cami 1530’da *Cami-i Şerîf*,³⁵ 1540’ta *Cami-i Âtik*³⁶ şeklinde kayıtlarda geçmektedir. 1640 yılına ait defterden Davud Bey’in

³⁰ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *TDVİA.*, C. 42, İstanbul 2012, s. 475, ss. 475-479.

³¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf-Tarih”, *TDVİA.*, C. 42, İstanbul 2012, s. 479, ss. 479-486; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK. Yayınları, Ankara 2003, s. 25-26.

³² Mehmet Genç, “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 42, 2014, s. 10.

³³ Ömer Lütfi Barkan, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, 1963, s. 239.

³⁴ Kiel, *a.g.m.*, s. 491-492.

³⁵ BOA. TT.d. 367, s. 62.

³⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1054-1055.

Eğriboz'da yaptırdığı camiinin de *Cami-i Cedîd* olarak tanındığı anlaşılmaktadır.³⁷ Eğriboz'da bulunan Sultan Mehmed Camii, fethin ilk yıllarında camiye çevrilen St. Mary Kilisesi idi.³⁸ Eğriboz kalesi içinde yer alan caminin bulunduğu mahalle “Mahalle-i Câmî-i Şerîf” şeklinde anılmaktaydı.³⁹

Tahrir defterlerinde geçen bir diğer vakıf eseri, Davud Bey adına yapılan cami ve muallimhanedir. Davut Bey, Eğriboz sancakbeyiydi⁴⁰ ve 1506 yılında hayattaydı. İki cami yaptıran Davud Bey'in kendisi büyük ihtimalle Evrenosoğulları'ndan Umur Bey'in oğludur. Eğriboz'daki Sultan Mehmed ve Davud Bey camilerinin yanı sıra söz konusu vakıflara ait birer de hamam yaptırılmıştır. Bunlardan başka iki bey ile dizdar, kethüda, topçu gibi askerî zümre mensupları adına beş mescit, Debbağ Ahmed adında bir esnafa ait mescit olmak üzere toplam altı mescit vardır.⁴¹ Bu sayı 1540 yılına kadar yediye yükselmiştir. İncelenen tahrir defterlerinde vakıflara ait nakit paraların işletilmesi usulü ile oluşturulan para vakıfları da bulunmaktadır. Yapılan incelemelerde para vakıflarının işletim oranlarının %20 olduğu görülmüştür.

1.1. Cami ve Muallimhane (Mektep) Vakıfları

Tahrir defterlerinde Davud Bey Evkafındaki cami ve muallimhanelerin gelir-giderleri birlikte kaydedildiği için bunları ayırt etmenin imkânı yoktur. Bu nedenle cami ve muallimhaneler burada aynı başlık altında yazılmıştır. Diğer taraftan camiler genellikle tek başına yapılar değildi. Özellikle Türklerde imaret veya manzume denilen yapıların merkezini cami oluştururdu. Böylece camilere ek olarak çarşı, han, hamam, fırın, hazire, darüşşifa, türbe, medrese, kervansaray, kütüphane, mukavvithane, sebil, tabhane, aşhane, boyahane, salhane, başhane gibi birçok yapıdan başka sıbyan mektebi (muallimhane) de bulunmaktaydı. Bu yapılar bir şehrin yeni bir semtinin çekirdeğini teşkil etmekteydi.⁴² Camiler ile muallimhanelerin yan yana bulunması vakıfların sadece dinî bakımdan

³⁷ TKG. KK. TT.d. 9, vr. 311b.

³⁸ Kiel, *a.g.m.*, s. 491.

³⁹ 1530 yılı için bkz. BOA. TT.d. 367, s. 62; 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) II-Karlı-ili, Ağrıboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livâları <Tıpkıbasım>, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007, s. 62.

⁴⁰ BOA. TT.d. 35, s. 730.

⁴¹ Kiel, *a.g.m.*, s. 492.

⁴² Semavi Eyice, “Cami-II. Mimari Tarihi”, *TDVİA.*, C. 7, İstanbul 1993, s. 57; Barkan, *a.g.m.*, s. 239.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

insanlara fayda sağlamadığı, eğitime ve eğitimin kurumsallaşmasına da önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Tahrir vakıf kayıtlarından elde edilen sonuçlar da, cami ile muallimhanenin (mektebin) yan yana ya da birbirine yakın olduğu yönündedir.

Tahrir kayıtlarından Eğriboz merkezde Fatih Sultan Mehmed adına bir selatin camii ve sancakbeyi Davud Bey adına bir cami tespit edilmektedir. Muallimhane sayısı ise Davud Bey, Ali Çelebi ve Kâtip Murad adına olmak üzere üç tanedir.

1.1.1. Sultan Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) Han Gazi Cami-i Şerîf Evkâfı

Bu cami Eğriboz Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildiğinde, St. Mary Kilisesi iken fethin bir nişanesi olarak Fetih/Fethiye Camii'ne dönüştürülmüştür. Bu durum aslında Osmanlı hâkimiyetinin tipik bir özelliğidir ve fethedilen şehrin Türkleştirilmesi/İslamlaştırılması sürecinin bir parçasıdır. Evliya Çelebi, 17. yüzyılın ortalarında bulunduğu Eğriboz'da 11 selâtin camiinin varlığından bahsetmiştir. Bunlardan en eskisinin Fatih Sultan Mehmed Han Camii olduğunu ve caminin boyunun 130, eninin 90 adım olduğunu bildirmiştir. İki kapılı ve sanatlı bir yapı olan caminin içinde bir su kuyusu vardı. İçinde 48 mermer sütun olan caminin minaresi dört köşe kule biçimindeydi.⁴³

16. yüzyıldaki kaydına ilk defa 1506 yılına ait tahrir defterinde rastlanan ve Sultan Mehmed Han Gazi adını taşıyan cami Eğriboz Kalesi içindeydi. Geliri Eğriboz merkezdeki hamam hissesinden 4.100 akçe, Eğriboz kalesindeki 63 dükkândan 1.848 akçe olmak üzere toplam 5.948 akçedir. Gelirlerden cami hatibine günde 4 akçe, imama 4, müezzine 2, kayyuma 1, hasırlara ve çerağ yağına 1 akçe harcanmıştır. Bu masraflardan başka tamir giderlerine yaklaşık 1.640 akçe⁴⁴ kalmıştır. O dönem hamamın tamir edilmesi gerektiği ve tamir giderlerinin 2.450 akçe olduğu kaydedilmiştir. Bu miktar vakfa bağışlanan 6.436 akçeden karşılandıktan sonra bakiye 3.982⁴⁵ akçedir.

⁴³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 236; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri-Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk- V. Kitap Yunanistan'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt IV (4., 5., 6. Kitap), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000, s. 195.

⁴⁴ Verilenlere göre 1.628 akçe kalmaktadır (12x360=4320 → 5948-4320=1628).

⁴⁵ Verilenlere göre 3.986 akçe kalmaktadır.

Camiye bitişik ve güney tarafında bulunan bir yer hatipler tarafından önceden beri tasarruf edildiği gibi yine hatiplerin tasarrufu devam etmiştir.⁴⁶

1523'te hamam hissesi 3.500 akçeye gerilemiş ve dükkân gelirleri yazılmamıştır.⁴⁷ 1530 yılı kayıtlarında Eğriboz merkezde *Cami-i Şerif* adında bir mahalle olduğu görülmektedir.⁴⁸ Sultan Mehmed adına yaptırılmış olan caminin adı bu mahalleye de verilmiştir. 1540 yılı tahrir kayıtlarında camiden *Cami-i Atik* şeklinde bahsedildiği de kayıtlarda görülmektedir.⁴⁹ 1530'da hamamdan 3.500 akçe ve dükkânlardan elde edilen 1.072 akçe vakfın gelirleri arasındadır. Ayrıca 19 dükkânın senede 432 akçe; 43 dükkânın 702 akçe ve 31 dükkânın yine 702 akçe hasılatı vardır. Açıklamalardan anlaşıldığına göre bu dükkânlardan bazıları kullanılır durumda, bazıları ise kullanılamayacak kadar haraptır. Harap dükkânların tamir edilip kullanır hâle getirilmesi ve istihdama açılması istenmekteydi. Vakıftan günlük 4 akçe imama, 4 akçe hatibe, 5 akçe müezzine, 1 akçe kayyuma ve 1 akçe Haraççı Hızır'a ödeme yapılmıştır.⁵⁰ Bu ödemelerin toplamı senelik 5.400 akçedir.

1540'da Sultan Mehmed Han'ın Eğriboz merkezdeki vakıf akarlarından elde edilen gelirlerin, Eğriboz Kalesi içindeki caminin hatibine, imamına, müezzine, kayyumuna, hasırlarına, aydınlatma yağlarına ve tamir giderlerine harcanması öngörülmüştür. Bu giderler Eğriboz'daki bir hamamdan elde edilen 3.476 akçe hisse ile dükkânlardan elde edilen 1.524 akçe kira gelirinden karşılanacaktır. Gelirlerin toplamı 5.000 akçedir. Gelirler arasında zeytinyağı imalatında kullanılan bir değirmen Yoğurdcu Ali tarafından işletilmekte ve senelik geliri 80 akçe yapmaktadır. Diğer bir zeytinyağı değirmeni ise harap hâldedir. Bahsi geçen dükkânların sayısı 93 idi ve aylık düzenli olarak gelir elde edilmektedir. Yukarıda yazılan 1.524 akçe dükkân kira geliri sonraki sayfada artı 1.942 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu dükkânlardan bir tanesi, bir Yahudi tarafından işletilmektedir. Dükkân kayıtlarının devamında 47 adet dükkân kaydı daha bulunmaktadır ve bunların önce harap olduğu daha sonra mamur hâle getirildiği anlaşılmaktadır.⁵¹

⁴⁶ BOA. TT.d. 35, s. 729.

⁴⁷ BOA. TT.d. 420, s. 237.

⁴⁸ BOA. TT.d. 367, s. 62.

⁴⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1054-1055.

⁵⁰ BOA. TT.d. 367, s. 72-73; 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ... II, s. 72-73.

⁵¹ BOA. TT.d. 431, s. 1038-1040; BOA. TT.d. 196, s. 274.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Söz konusu cami vakfı kayıtlarında 1540 yılında birçok kişinin nakit parasının işletilmesinden⁵² elde edilen kazancını cami vakfına bağışladığı tespit edilmektedir.⁵³ Bağışlanan paralara dair ayrıntılı veriler şu şekildedir:

Tablo 1: 1540 Yılında Sultan Mehmed Han Gazi Cami-i Şerif Evkafına Bağışlanan Paralar

Vakfeden	Nakit (akçe)	Ribh ⁵⁴ (Kâr) (senelik)	Şart ve açıklama
Eğriboz Kalesi Yiğitlerinden Ali	1.000	200	150 akçesini caminin musluğu için, 50 akçesini musluk yanındaki kuyunun urgan ve kova alımı için
Eğriboz Kalesi Yiğitlerinden Hacı Mustafa	1.000	200	Camide günde yarım cüz okunması için
Hacı Veli	3.000	600	Camide günde bir cüz tilaveti için
Mehmed Dizdar	2.000	400	Cami imamının günde bir cüz okuması için
Mustafa ve Yusuf (Hekim Ahmed'in çocukları)	1.100	220	İki günde bir cüz tilavetin için
Oruç b. Ahmed	2.000	400	Caminin musluğu için
Şah Huban Hatun	500	100	Caminin musluğu için
Toplam	10.600	2.120	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1054-1055.

Vakfa gelir sağlayan yedi para vakfı bulunmaktadır. Nakit para toplamı 10.600 akçe olan para vakıflarında kazanç tutarı 2.120 akçe ve hepsinin işletim oranları %20'dir. Bağışlar daha çok cüz tilavetine, sonra sırasıyla cami musluğuna, musluk yanındaki kuyunun urgan ve kovasına harcanmıştır.

Kayıtlarda cami vakfının giderleri arasında bulunan çalışan yevmiyeleri ve yine günlük diğer giderler önemli yekûn tutmaktadır. Buna

⁵² Para vakıflarında işletim yöntemleri ve Muamele-i Şer'iyye meselesi için bkz. Özen Tok, *Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri Para Vakıfları*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2008, s. 8-10.

⁵³ BOA. TT.d. 431, s. 1054-1055.

⁵⁴ Ribh: Ticaretten hasıl olan kazanç, faidedir. Paranın faizine de denir. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic20>, (10.04.2025).

göre hatibe 4, imama 4, müezzine 2, kayyuma 1, hasır ile birlikte aydınlatmada kullanılmak üzere alınacak yağa 1 akçe harcanırken, kalan para ise tamir masraflarına sarf edilmiştir.⁵⁵ Kayıtlarda yer almasa da bahsi geçen bu giderlerin yıllık tutarı 4.320 akçedir. Bunlardan başka yine 1540 yılında Sultan Mehmed'in Eğriboz merkezde bulunan camisinin bazı giderleri İzdin'de yaşayan gayrimüslim halkın cizyesini toplayan haraççıdan alınmaktadır ve bu sebeple söz konusu giderler İzdin vakıfları arasında kaydedilmiştir. Buradan caminin hatibine günlük 5 akçe, imamına 4, müezzinine 3 ve kayyum ile şem (mum) ve hasır masrafları için 180 akçe harcanmaktadır. Bu masrafların toplamı yıllık 4.500 akçe olarak hesaplanmaktadır.⁵⁶

Camiye bitişik ve kible tarafında bulunan yarım dönüm yer, hatip tarafından tasarruf edilmektedir.⁵⁷ Vakfın sonunda gelir sağlanan dükkânlarla ilgili ilginç bir açıklama yer almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bazı dükkânlar, Yahudiler tarafından işletilmektedir. Rençber Yahudi taifesi mahallede sakin olup, evlerinde dükkân açmışlardır. Yani evlerinin bir kesimini tadilat yaparak dükkâna dönüştürmüşlerdir. Oysaki dükkâna dönüştürülen evler başka kimselerin mülkiyetindedir ve anlaşıldığı üzere tasarruf edilmesi için vakfa tahsis edilmişlerdir. Bu Yahudiler dükkânların dışarıdan ön cephelerini yaptırıp evlerinin içinden kapı açıp ahır, ev ve dükkânları ayırmışlardır. Bu nedenlerle haklarında vakıf malına zarar ve ziyan verdikleri konusunda şikâyetle bulunulmuştur. Bunun üzerine evlerinden dükkân açıp satış yapanların soruşturulup söz konusu dükkânlarda oturmaları, dükkâna çevirmek amacıyla evlerin ön cephelerinde tadilat yapmaları ve ev içinden kapı açmaları yasaklanmıştır. Aksi durumda vakfın zarara uğrayacağı nedeniyle bu tür eylemler men edilmiştir.⁵⁸ Nitekim

⁵⁵ BOA. TT.d. 431, s. 1040.

⁵⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1061 "Mezkûrların vazifeleri İzdin keferesinin cizyesini cem iden haraççıdan alınur."

⁵⁷ BOA. TT.d. 431, s. 1040.

⁵⁸ BOA. TT.d. 431, s. 1040 "Zikr olan dükkânlarda temekkün olan rencber Yahudi taifesi çıkub mahallede sakin olub evlerinde dükkân açub bey' ve ... itmekle dekâkin-i mezkûrunun fevti ahar kimesnelerün mülk evleri olmağın taşdan dükkân yüzün yapub bina idüb evlerinin içinden kapu açub zikr olan dükkânların nicesü ahur ve evler ayırtub istihdâm itdükleri ecilden icâre-i vakfa hayli noksan zarar ve ziyan müretteb olduğı pây-e-i serîr-i âlâya arz olundukda evlerinden dükkân açub satu pazar idenlerün sorulub mezkûr dükkânlarda oturmak ve dükkân yüzün yapub evleri içinde kapu açanlar men' olunub girü taşradan kapu açılub dükkân olub rencbere vireler, oturur rencber bulunmazsa alınugelen maktû kapu açub istihdâm idenden alınub vakfın mahsûlâtına zarar irişmemek emr olunub, ber müceb-i fermân-ı şerîf defter-i cedide kayd olundu".

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

konuyla ilgili İslam âlimlerinin Osmanlı vakıf hukukuna dair görüşleri açıktır. Bu görüşlerden biri “İcareteynli vakıf gayr-i menkulde bölünebilirlik özelliği olmayan ve bölünebilirlik özelliği olsa da bölünmesi vakfa bir zararı söz konusu olamazsa bölünmesi sahih değildir.” şeklindedir.⁵⁹ Osmanlı vakıf hukukunda vakfedilen mallar Allah’ın mülkü olarak kabul edilmekte ve vakıf mallarının zarar görmemesi sorumluluğu devlet başkanından başlayarak toplumun her ferдинin bir sorumluluğudur. Vakıf mallarına zarar verecek bir davranış hiç kimsenin salahiyetinde değildir. Öte yandan vakfeden kimseler bağışladıkları mallarının değiştirilmesi veya zarar görmesi ihtimalinden endişe duyarak, bunu gerçekleştirecek kimselere beddua ve lanet okumuşlar, bu tür eylemleri men etmişlerdir. Ayrıca vakıf malına zarar veren kişi bu zararı karşılamakla yükümlü tutulmuştur.⁶⁰ Buna göre bazı Yahudi kimselerin Eğriboz’da vakıf mallarını tadilat yapmak suretiyle, asıl amacı dışında kullanmak gayesiyle değişikliğe uğratarak zarar vermeleri durumunun İslam-Osmanlı hukukunda kabul edilebilir bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

1.1.2. Davud Bey Camii (Cami-i Cedid) ve Muallimhanesi Vakfı

Evliya Çelebi’nin bildirdiğine göre kale içinde yer alan Davud Bey Camii, 913 (1507-1508) yılında inşa edilmiş, kurşun örtülü ve kârgir kubbeli bir camidir.⁶¹ Semavi Eyice, Eğriboz’da minaresi tamamen yıkılan bir caminin Davud Bey Camii olması ihtimali üzerinde durmuş ve bu caminin tip bakımından Yunanistan’ın diğer camilerinden farklı olmadığını söylemiştir.⁶²

1506 yılında hayatta olduğu anlaşılan Davud Bey,⁶³ Eğriboz sancakbeyi idi. 1506 yılı tahrir defterinden elde edilen verilere göre Eğriboz merkezde kendi adına bir cami ve bir muallimhane inşa ettirmiştir. Gelirlerinin çok çeşitli olduğu görülen vakfa, Eğriboz’a bağlı Yultih? karyesinde turunç, nar ve değişik meyvelerden 2.850 akçe ve aynı köydeki diğer bahçelerdeki aynı tür ağaçlardan 100 akçe aktarılmıştır. Ayrıca Eğriboz’daki zeytin ağaçlarından 1.250 akçe, kale dışındaki hamam hissesinden 5.300 akçe, hamama ait meyve ağaçlarından 100 akçe, hamam

⁵⁹ Münir Yaşar Kaya, *Osmanlı Vakıf Hukuku (Ömer Hilmi Efendi’nin Ahkâmü’l- Evkâf’ı Özelinde)*, Sonçağ Akademî, Ankara 2021, s.165.

⁶⁰ Esmâ Nur Topçu, “İslam-Osmanlı Hukukunda Vakfa Müdahale Kavramı”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2024, s. 833-883. s. 837, 843, 860.

⁶¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 8. Cilt, 1. Kitap, s. 236; Ayverdi, *a.g.e.*, s. 195.

⁶² Semavi Eyice, “Yunanistan’daki Türk Mimarî Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt XII, 1955, s. 219.

⁶³ Kiel, *a.g.m.*, s. 492.

yanındaki ev ile tarım yapılan bir yerden 300 akçe, İstifa merkezdeki iki taşlı değirmenden 4.510 akçe, Harmine karyesindeki dört taşlı değirmenden 7.000 akçe gelir elde edilmiştir. Toplam 21.410 akçe olan gelirler, vakıf çalışanlarına maaş ile hasır, aydınlatma ve tamir masrafları gibi cihetlere harcanmıştır.⁶⁴

Tablo 2: 1506 Yılında Davud Bey Evkafı Giderleri (Akçe)

Gider	Günlük	Gider	Günlük
Çerağcı ⁶⁵ ve kayyum ⁶⁶	2	Kâtip	4
Eczâhan ⁶⁷ (30 nefer)	30	Muallim	3
Ferrâş ⁶⁸	1	Muarif ⁶⁹	2
Halife	1	Müezzin	6
Hasır ve çerağ yağı	2	Mütevelli	6
Hatip	4	Nazır	2
İmam	4	Rakabe	2
Toplam		69	

Kaynak: BOA. TT.d. 35, s.730-731.

Tabloda geçen “rakabe” sözcüğü sözlükte “Mülkiyete konu olan eşyanın sadece maddi varlığı anlamında bir fıkıh terimidir. Bir arazinin çıplak mülkiyetidir”⁷⁰ şeklinde ifade edilmiştir. Rakabenin “kul, köle, cârîye”⁷¹ anlamında da kullanıldığı ve tabloda rakabe için günlük 2 akçe yevmiye harcandığı düşünülürse, bu terimin tabloda ikinci anlamıyla yer aldığı

⁶⁴ BOA. TT.d. 35, s. 730-731.

⁶⁵ Çerağcı/Çerağı: Özellikle tekkelerde lamba yakan görevli, kandilci. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı XVII, 1983, s. 56.

⁶⁶ Kayyum: Vakıf kuruluşlarını koruyan, temizleyen, ısklandırmalarıyla ilgilenen kimsedir. Yediyıldız, *a.g.m.*, s. 57.

⁶⁷ Eczâhan: Kur’ân- Kerim’in otuz bölümünden birini yani cüz’ okuyan görevlidir. Yediyıldız, *a.g.m.*, s. 57.

⁶⁸ Ferrâş: Müslüman mâbedlerinin ve vakıf kuruluşlarının halı ve hasır gibi mefruşatını temizleyen, seren ve nezâret eden kimsedir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 250.

⁶⁹ Muarîf: Hayır sahiplerinin adlarını cami ve tekkelerde hayır ile anan müezzin ve dervişlere denir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB. Basımevi, Ankara 1983, s. 552.

⁷⁰ Ünal, *a.g.e.*, s. 554.

⁷¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s. 875.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

anlaşılır. Nitekim vakfiyeler üzerinde yapılan araştırmalar vakıflarda köle istihdam edildiğini göstermektedir.⁷²

Davud Bey Vakfı ile ilgili verilerden vakıftaki görevlilerin yaptıkları işlere dair önemli ayrıntılar elde edilmektedir. Cüz okumakla görevli kimseler günde bir kere Allah kelamını zikredip, sevabını Peygamber Efendimiz'in (SAV) ruhlarına ve vakıf sahibinin ruhuna hediye etmişlerdir. Yultih? karyesinde kervansaray görevlisine 50 akçe, bahçelerin harcamalarına, hamam ve değirmen vergileri ile cami ve muallimhanenin tamir giderlerine yılda 4.500 akçe verilmiştir. Evkafın nazırlığı vakıf sahibine meşrut edilmiş, o öldükten sonra ise evkafın bütün gelirleri çocuklarına bırakılmıştır. Sultan II. Bayezid Han, 15-25 Ocak 1507/ Evail (1-10) Ramazan 912 tarihinde Yultih? karyesinde olan bahçelerin ve Eğriboz merkezdeki zeytin bahçesinin öşür vergilerini kaldırıp, bahçelerin gelirlerini caminin masrafları için sarf olunmak üzere Davud Bey'e temlik etmiştir.⁷³

1523 yılında Davud Bey evkafı gelirlerinin Davud Bey'in Eğriboz'da olan camii ve muallimhanesine vakfedildiği görülmektedir. Bahçedeki turunç, nar ve diğer meyvelerden senede 4.500 akçe, zeytin bahçesi ve bağ mahsulatından 3.000 akçe, bir zeytin değirmeninden 100 akçe, hamam hissesinden 4.000 akçe, hamam yakınında tarım yapılan ve gelir getiren anlamında hasıllık denilen bir yerden 360 akçe elde edilmiştir. Ayrıca İstifa merkezdeki iki değirmenden 4.500 akçe, Harmine karyesindeki dört değirmenden 3.500 akçe olmak üzere toplam 20.860⁷⁴ akçe gelir sağlanmıştır.⁷⁵

1530 yılı kayıtlarında vakfa ait Eğriboz merkezde yine bir camisi ve bir muallimhane görülmektedir. Gelirler arasında turunç, nar ve diğer meyveler gibi mahsuller, zeytin bağı ve zeytin değirmeninden 100 akçe, gelir elde edilen hasıllık bir yerden 360 akçe, hamam hissesinden 4.000 akçe ve değirmenden 4.500 akçe vardır.⁷⁶ Daha önceki tahrirde göre yüksek olan gelirler bu tahrirde azalmış durumdadır. Toplam 8.960 akçe olan gelirlerde önceki tahrirde göre yaklaşık %42 düşüşün yaşandığı anlaşılmaktadır.

⁷² Geniş bilgi için bkz. Ahmet Köç, "Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik-Ticaret, Esaret, Yaşam*, (ed.) Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayınları, İstanbul 2017, ss. 227-248.

⁷³ BOA. TT.d. 35, s. 730-731.

⁷⁴ Verilenler toplandığında 19.960 akçe çıkıyor.

⁷⁵ BOA. TT.d. 420, s. 237.

⁷⁶ BOA. TT.d. 367, s. 73.

Davud Bey Camii'nin, 1640 (1050) yılına ait defterde *Cami-i Cedîd* olarak kaydedildiği görülmektedir.⁷⁷ 1540 yılına ait defterden anlaşıldığı üzere bu cami, Eğriboz merkezde inşa edilmiştir. Vakfın elde edilen gelirleri cami ve muallimhane için harcanmıştır. Davud Bey Vakfı'nın değişik kaynaklardan elde edilen gelirleri vardır ve bunlardan biri de bahçe ürünleridir. Nar ve ağaç kavunu/şadok anlamına gelen turunc meyvesinden senede 3.000 akçe gelir elde edilmiştir. Zeytin bahçesi ve zeytin değirmeninden senelik 600 akçe alınmıştır. Bahçedeki zeytin ağaçlarının sayısı normalde 1.642 idi, ancak birçoğu artık zeytin vermez olmuştur. Caminin yanında kiraya verilen bir evden 60 akçe kazanç sağlanmıştır. “*Eğriboz'un varoşu*” yani şehrin merkezi dışında olduğu anlaşılan hamamın hissesinden senelik 3.700 akçe elde edilmiştir. Hamam yanındaki dört yerdeki mahsulden senelik 60 akçe kazanç sağlanmıştır. İncelenen kayıtlardan değirmenlerden de vakfa gelir aktarıldığı anlaşılmakta olup, bunlardan İstifa kazasında faaliyet gösteren iki taşlı değirmenin senelik 4.200 akçe ve başka bir değirmenin 1.600 akçe gelir getirdiği görülmektedir. Böylece vakfın senelik 13.220 akçe olan gelirinden 10.440 akçe harcama yapılmıştır.⁷⁸

1540'ta Eğriboz kadısına vakfa nazırlık yapması karşılığında günlük 2 akçeden yıllık 720 akçe verilmiştir. Hatip ve imama günlük 4'er akçeden her birine yıllık 1.440 akçe, camide görevli müezzin ve muallimhanede görevli muallime günlük 3'er akçeden 1.080 akçe, muarraf ve kayyuma 2'şer akçeden her birine 720 akçe, mektep halifesine ise günlük 1 akçeden 360 akçe ödeme yapılmıştır. Vakfın mütevellisi 6 akçe yevmiyeden yıllık 2.160 akçe kazançla vakıf görevlileri arasında en çok kazanan görevlidir. Çalışan maaşları dışında vakfın aydınlatmasında kullanılan yağa ve bunun dışında hasırlara günlük 2 akçeden yıllık 720 akçe ödenmiştir. Bahsedilen bu cihetlere toplam 10.440 akçe harcanırken, vakfın bakiyesi 2.780 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.⁷⁹ 1540 yılı tahririnden elde edilen bu verilerden başka bazı hayırseverler tarafından ufak tefek bağışların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan Cafer bin Ahmed Hoca 1.000 akçe nakit parasından elde edilen 200 akçe kazancın 100 akçesini Davud Bey Camii'ne iki bal mumu alınması için bağışlamıştır.⁸⁰

⁷⁷ BOA. TKGM. KK. TT.d. 9, vr. 311b.

⁷⁸ BOA. TT.d. 431, s. 1041.

⁷⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1041.

⁸⁰ BOA. TT.d. 431, s. 1055.

1.1.3. Ali Çelebi Muallimhanesi Vakfı

Ali Çelebi Muallimhanesi Vakfı'nın nakit paradan başka bir gelirinin olmadığı ve bu gelirlerin yine Ali Çelebi'nin kendi adına bulunan muallimhaneye aktarıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1523'te vakfa ait 6.000 akçe nakit paranın işletilmesi ile elde edilen 1.200 akçe bu tarihte vakfın yegâne gelirini oluşturmuştur.⁸¹ 1530 yılına gelindiğinde nakit para olduğu belirtilmese de, yine 6.000 akçe kaydedilmiştir.⁸² 1540 yılı tahrir defterinde ise bu miktarın nakit para olduğu ve bundan hasıl olan kazancın 1.200 akçe olduğu görülmektedir. Söz konusu nakit paranın %20 kâr oranıyla işletildiği, elde edilen kârın 830 akçesinin muallime ve 330 akçesinin halifeye görev karşılığı verildiği anlaşılmaktadır. Yapılan hesaplamalar sonucu vakfın 40 akçe parası kalmıştır.⁸³

1.1.4. Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfı

Vakfın 1540 yılı tahrir defterindeki kayıtlarında vakfedilen nakit paralar dışında senede 540 akçe gelir getiren bir bahçesi bulunmaktadır. Bu miktarın muallim tarafından tasarruf edilmesi şart koşulmuş, artması hâlinde ise muallimhanedeki talebelerin su masraflarına harcanması öngörülmüştür.⁸⁴ 1540'ta Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfı başlığı altında bazı para vakfı kayıtları bulunmaktadır.

Tablo 3: 1540 Yılında Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfına Vakfedilen Paralar

Vakfeden	Nakit	Kazanç	Şart ve açıklama
Eyne Bey nâm-ı diğer Kâsım	200	40	Elde edilen gelirin 36 akçesi Eski Cami'deki kuyunun urganına ve kovasına, 4 akçe ise mütevellîye verilecek.
Hacı Murad	1.500	300	Elde edilen gelir kuyuda bulunan musluğa su getiren kimseye verilecek.
Hızır bin Kürekçi	500	100	Elde edilen gelir su musluğuna su çeken kimseye verilecek.
Hüsna Hatun	4.000	800	Hüsna Hatun'un ruhu için Yeni Cami'de öğle vakti birer aşır tilavet edilecek ve nakit paranın kazancından 360 akçe ödenecek. Eski Cami'de sabah namazından sonra İkra Suresi okunacak ve 360 akçe ödeme

⁸¹ BOA. TT.d. 420, s. 239.

⁸² BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁸³ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

⁸⁴ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

MUSA SEZER

			yapılacak. Kalan 80 akçe müteveli tarafından tasarruf edilecek.
Murad bin Hacı Murad	500	100	Elde edilen gelir kuyuda bulunan musluğa su getiren kimseye verilecek.
Toplam	6.700	1.340	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1054.

Kaydedilen beş adet para vakfının toplam 6.700 akçe nakit parası ve 1.340 akçe kârı vardır.⁸⁵ Ribh (kâr, kazanç) oranının ise bu verilerden yola çıkarak %20 olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Mescit Vakıfları

Eğriboz'da Ahmed Bey, Koçi Bey, Kethüda Musa, Topçu Hızır, Küçük İlyas, Debbağ Ahmed ve Dizdar mescitleri vardı. Bunlardan beşi askerî zümre, biri esnaf Debbağ Ahmed ve biri Küçük İlyas adında diğer bir kişidir.

1.2.1. Ahmed Bey Mescidi Vakfı

1540 yılına ait mufassal tahrir defterine göre Ahmed Bey adındaki mescit, Eğriboz Kalesi'ndedir. Vakfa ait 11.000 akçe nakit paranın %20 üzerinden işletilmesinden senelik 2.200 akçe kazanç sağlanmıştır. Vakıf şartına göre elde edilen bu kazançtan günlük 3 akçeden yıllık 1.080 akçe imama verilirken, müezzin ve müteveliye senelik ayrı ayrı 360 akçe sarf olunmuştur. Vakfın diğer harcamaları arasında sayabileceğimiz mum, zeytinyağı, hasır ve tamir giderleri için ise 200 akçe ödeme yapılmıştır. Bu şekilde yıllık toplam gider 2.000 akçe, bakiye ise 200 akçedir.⁸⁶ Ahmed Bey Mescidi Vakfı'na ait bu gelirlerin dışında tabloda adı geçen bazı kimselerin şartlar sunarak nakit akçeler vakfettikleri görülmektedir.

⁸⁵ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

⁸⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1041.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Tablo 4: 1540 Yılında Ahmed Bey Mescidi Vakfı'ndaki Paralar

Vakfeden	Nakit	Ribh (Kâr)	Şart
Ahmed Arnavud	2.800	560	Berat gecesinde cüz tilaveti ve şem masrafı için
Hramlu? bin Kasım	2.100	420	Cüz tilaveti için
Mahmud Voyvoda	3.000	600	Cüz tilaveti için
Muslihiddin	6.000	1.200	Cüz tilaveti için
Nefise Hatun	2.000	400	Cüz tilaveti için
Toplam	15.900	3.180	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1041-1042.

Ahmed Bey Mescidi'ne hariçten gelir sağlayan beş adet para vakfının nakit toplamı 15.900 akçe, paraların %20 ile işletilmesinden elde edilen kazanç ise 3.180 akçedir. Bunlar arasında en yüksek nakit para Muslihiddin adında bir kimse tarafından vakfedilmiştir. Nakit paraların vakfedilmesinde çoğunlukla cüz tilaveti şart edilmiştir.⁸⁷

1.2.2. Koçi Bey Mescidi Vakfı

Eğriboz merkezde bulunan bu mescidin 1523 yılında dükkân, bağ, bahçe ve nakit para kazancından oluşan gelirleri mevcuttur. Vakfın dört dükkân, iki ev, 6.200 akçe nakit para, bahçe ve turunçtan elde edilen hasılatı, ayrıca 2.000 akçe başka bir nakit para, bir bağ ve başka bir bahçe olmak üzere gelirleri vardır. Bunlara ait gelirlerin toplamı 2.340 akçedir.⁸⁸ Muhtemelen bu tutar içinde toplam 8.200 akçe olan nakit paranın kârı da bulunmaktadır.

1530 yılına ait tahrir defterinde Koçi Bey Mescidi Vakfı'nın 2.340 akçe geliri vardır.⁸⁹ Eğriboz merkezindeki mescidin dükkân, bahçe ve nakit akçe gelirleri kayıtlıdır. 1540 yılı kaydına göre dört dükkânın her birinin ayda 5 akçeden yıllık 240 akçe gelir getirdiği görülmektedir. Diğer bir dükkândan senelik 24 akçe kira geliri olup, bahse konu dört dükkân gelirinin 180 akçesinin üç imama ve 60 akçesinin müezzine⁹⁰ senelik olarak ödendiği anlaşılmaktadır. Derzi Umur adında bir kişi tarafından turunç bahçesinden

⁸⁷ BOA. TT.d. 431, s. 1042.

⁸⁸ BOA. TT.d. 420, s. 238.

⁸⁹ BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁹⁰ 1540 yılına ait kayıta müezzinin sayısı verilmemiş boş bırakılmıştır.

elde edilen senelik 200 akçe gelir vakfa bağışlanmıştır. Bu gelir Koçi Bey Mescidi müezzine Kur'ân-ı Kerim'den bir cüz okuması şartıyla verilmiştir. Yine başka bir turunç bahçesinin senelik 100 akçe hasılatı Kasap İbrahim tarafından Kur'ân-ı Kerim'den yılda üç kıraat edilmesi şartıyla vakfedilmiştir. Kıraatın biri Koçi Bey Mescidi'nde diğerleri başka mescitlerde edilecektir. Bahsedilen bu gelirlerden başka Koçi Bey Mescidi'ne aşağıda görüleceği üzere birçok kez nakit akçe bağışlanmıştır.

Tablo 5: 1540 Yılında Koçi Bey Mescidi Vakfı'na Vakfedilen Paralar

Vakfeden	Nakit	Ribh (Kâr)	Şart ve açıklama
Vakfa ait	6.200	1.240	Mescid imamı mutasarrıf olacak.
---	900	180	Bağ hasılatından elde edilen 900 akçenin işletilmesi ile elde edilen 180 akçe şem ve hasır masraflarına harcanacak, kalanını ise imam ve müezzin tasarruf edecek.
Denrenig? Kasım bin Bayramlı	2.000	400	Koçi Bey Mescidi'nde müezzin olan kimseye günlük 1 akçe ile bir cüz okuması ve kalan 40 akçesinin mütevellîye verilmesi şart edilmiş.
Eğriboz Kalesi muhafızı Piri bin Kemal	2.000	400	Debbağ Ahmed Mescidi imamı Cafer Hoca hayatta olduğu sürece günlük bir cüz tilavet edecek, vefatından sonra ise Koçi Bey Mescidi'nde imam olan kimse buna mutasarrıf olacak.
Eyne Bey veled-i Gerge? Hızır	1.000	200	Mescidin kapısı önünde görevli Aydın halifeye verilecek.
Mehmed Çelebi Validesi	1.500	300	Koçi Bey Mescidi'nde imam olan kişiye günde bir cüz tilavet etmesi şartıyla vakfedilmiş.
Mehmed validesi Hundi Hatun	1.000	200	Koçi Bey Mescidi'nde müezzin olan kimseye günde aşr-ı Kur'ân ⁹¹ etmesi için vakfedilmiş.
Sipahi İshak	2.000	400	Elde edilen gelirle üç cüz okunduktan sonra kalanı Koçi Bey Mescidi'nde müezzin olan kişiye günlük bir cüz okuması şartıyla verilmiş.
Sipahi İshak zevcesi	1.000	200	İmam olanın günlük bir cüz tilavet etmesi şartıyla vakfedilmiş.
Veli Ağa ibn-i Musa	1.000	200	Babasının ruhu için günlük bir cüz tilavet edilecek.
Toplam	18.600	3.720	

Kaynak: BOA. TT.d. 431, s.1042.

⁹¹ “Kur'ân-ı Kerim'in bir cemaat içinde sesli olarak okunan ve genellikle orta uzunluktaki on âyet kadar olan bölümlerine Türkler arasında verilen ad.” Muhammet Eroğlu, “Aşr-ı Şerif”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 24.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Mescit gelirleri arasında 10 adet para vakfı vardır. Nakit akçe toplamı 18.600 akçe ve bunun %20 ile işletilmesinden elde edilen kâr toplamı 3.720 akçedir. Para vakıflarındaki kâr (ribh) oranının hepsinde %20 oranında gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Vakfın giderleri arasında görevli maaşları, şem ve hasır giderleri bulunurken, vakıf şartları arasında cüz tilaveti, görevli maaşları ve diğer masraflara yapıldığı görülmektedir.⁹²

1.2.3. Kethüda Musa Mescidi Vakfı

Eğriboz merkezde bulunan bu mescit vakfına 1523 yılında iki dükkân, bir zeytin değirmeni ve 6.500 akçe nakit paranın kârı olmak üzere 1.550 akçe gelir sağlanmıştır.⁹³ 1530'da ise vakfın nakit akçesi 6.000 akçedir.⁹⁴

1.2.4. Topçu Hızır Mescidi Vakfı

1523'te Eğriboz merkezdeki vakfın bir değirmen, bir bağ, 200, 1.000, 100 ve 2.000 akçe gibi değişik miktarlardaki nakit paraların kazançlarından oluşan toplam 2.445 akçe geliri vardır.⁹⁵ Aynı vakıf 1530'da 1.045 akçe gelire sahiptir.⁹⁶

1.2.5. Küçük İlyas Mescidi Vakfı

Yine Eğriboz merkezde bulunan bu mescit vakfının 1523 yılında yedi evin aylık geliri, bir değirmen, 6.300 akçe nakit paranın kazancı, bir turunc bahçesi ve bir nar bahçesi gelirleri ile bir bağ ve 1.550 akçe olan başka bir nakit paranın kârı olmak üzere toplam 2.154 akçe geliri vardır.⁹⁷ Vakfın 1530 yılındaki geliri yine aynı miktardadır.⁹⁸

1.2.6. Debbağ Ahmed Mescidi Vakfı

Vakfın 1523 yılında 1.000 akçe nakit paradan elde edilen kâr, bir adet bağ ve mescit imamı tarafından tasarruf edilen iki dükkânın 1.126 akçe geliri

⁹² BOA. TT.d. 431, s. 1042.

⁹³ BOA. TT.d. 420, s. 238.

⁹⁴ BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁹⁵ BOA. TT.d. 420, s. 238.

⁹⁶ BOA. TT.d. 367, s. 73.

⁹⁷ BOA. TT.d. 420, s. 239.

⁹⁸ BOA. TT.d. 367, s. 73.

vardır. Ayrıca bir değirmenin 200 akçe olan yarı hissesi vakfın diğer bir geliridir.⁹⁹ 1530 yılında 5.000 akçe kira geliri, bağ hasılından 40 akçe, iki dükkândan 86 akçe ve yağ değirmeninden 200 akçe elde edilmektedir.¹⁰⁰ 1540 yılına ait tahrir defterine göre vakfın 5.000 akçe parası senede 1.000 akçe gelir getirmektedir. Diğer taraftan vakfın gelirleri arasında bir adet bağdan senelik 70 akçe, iki adet dükkândan ise senelik 86 akçe gelir bulunmaktadır. İki dükkândan biri ayda 3, diğeri 4 akçe gelire sahiptir. Bunların dışında beş zeytinyağı değirmeninden senede 50 akçe gelirinin olduğu kayıtlıdır. Tahrir defterinde yapılan bir açıklamaya göre ilginçtir ki, daha önce değirmenlerin sayısı az iken 200 akçe, tahririn yapıldığı zaman değirmenlerin sayısının artmasına rağmen 50 akçe kaydedilmiştir.¹⁰¹ Bu durumun açıklamasına dair ilgili tahrir defterinde başka bir bilgi bulunmamaktadır. Vakfın sonunda hasıl ve zeytinyağı değirmeninden elde edilen gelirler toplamının 1.156 akçe¹⁰² olduğu yazılmıştır. Vakfın gelirleri mescidin imamı tarafından tasarruf edilmiştir.¹⁰³ Yine 1540 yılında Cafer bin Ahmed Hoca isminde bir kimse tarafından 1.000 akçe nakdin işletilmesinden elde edilen 200 akçenin 100 akçesi Debbağ Ahmed Mescidi'ne iki bal mumu alınması için vakfedilmiştir.¹⁰⁴

1.2.7. Dizdar Mescidi Vakfı

Eğriboz merkezdeki söz konusu vakfın 1523'te işletilen 2.900 akçe nakit parası, bir bostan yeri, bir bağ, ayrı ayrı kaydedilen ve muhtemelen bağışlanan 1.600 akçe, 600 akçe ve 1.000 akçe parası vardır. Vakfın geliri nakit akçelerden elde edilen kârlardan başka bağ ve bostan gelirlerinden de oluşmaktadır. Bunlardan elde edilen toplam miktar 1.280 akçedir.¹⁰⁵ 1530'da vakfın kiradan elde ettiği 2.900 akçe yine işletilmekte ve kazanç sağlanmaktadır. Bundan başka vakfın 80 akçe zemin geliri ile bağdan elde ettiği gelir 200 akçedir.¹⁰⁶

⁹⁹ BOA. TT.d. 420, s. 238.

¹⁰⁰ BOA. TT.d. 367, s. 73.

¹⁰¹ BOA. TT.d. 431, s. 1053. "Mezkûr asiyâb olduğu yerde bundan evvel değirmen az olmanın 200 akçe hasıl kayd olunmuş, hâliya değirmenler ziyâde olduğu sebebdan 50 akçe kayd olundu."

¹⁰² Toplandığında 1.206 akçe çıkmaktadır.

¹⁰³ BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹⁰⁴ BOA. TT.d. 431, s. 1055.

¹⁰⁵ BOA. TT.d. 420, s. 238.

¹⁰⁶ BOA. TT.d. 367, s. 73.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

1.3. Zaviye Vakıfları

Tekkenin küçüğüne de denilen zaviye, bir tarikata bağlı dervişlerin şeyh yönetiminde yaşadıkları, gelip geçen yolculara yeme, içme ve barınma imkânlarının sağlandığı binaya denir. Zaviyeler yerleşim merkezlerinde ya da yol üzerinde inşa edilirdi.¹⁰⁷ Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli görevler üstlenen zaviyeler ve zaviye dervişleri, Anadolu ve özellikle Rumeli bölgesinde تنها yerlerde kendini göstererek Türklük ve İslâm'ın yayılmasında öncü rol üstlenmişlerdir.¹⁰⁸ Tahrir defterlerinde Eğriboz merkezde dört zaviye kayıtlıdır.

1.3.1. Saruca (Kuloğlu) Zaviyesi Vakfı

Tahrir defterlerinde Saruca/ Kuloğlu adıyla geçen zaviye, Eğriboz Kalesi dışında inşa edilmiştir. 1540 yılı kayıtlarına göre zaviyeye ait beş oda, bir mescit ve bir turunç bahçesi bulunmaktadır. Zaviyeye bir bahçede yetiştirilen turunç, nar ve başka meyvelerden elde edilen senelik 10 akçe hasılat aktarılmıştır. Bundan başka iki bağdan 300 akçe, bir tarladan 600 akçe gelir elde edilmiştir. Diğer taraftan 1.000 akçesi Mustafa ve 1.000 akçesi Sipahi oğlu Yusuf isminde kimseler tarafından bağışlanan 2.000 akçe nakit paranın işletilmesiyle 400 akçe kâr sağlanmıştır. Vakfa ait gelirlerin toplamı 1.310 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁹

1.3.2. Veli Baba Zaviyesi Vakfı

Eğriboz merkezde bulunan zaviyenin 1523'te bağ, bahçeler, zeytin bahçesi ve ziraat edilen bazı yerlerden elde edilen 230 akçe geliri vardır.¹¹⁰ 1530 yılı kayıtlarında ise zaviye vakfı 200 akçe gelire sahiptir.¹¹¹ 1540'a gelindiğinde zaviye yanında ve zaviyeye ait bir dönüm bahçede nar, incir gibi meyveler yetiştirilmektedir. Bu bahçe yanında iki, zaviye yanında bir, zaviyeye ait bir hücrenin içinde iki ve turunç bahçesinde iki olmak üzere toplam yedi pınar bulunmaktadır. Zaviyeler çok sık abdest alınıp, ibadet ve zikir yapılan yerler olduğu için suya oldukça fazla ihtiyaç duyuluyordu. Bu

¹⁰⁷ Ünal, *a.g.e.*, s. 743.

¹⁰⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, 1942, s.279-386. s. 284-285.

¹⁰⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹¹⁰ BOA. TT.d. 420, s. 239.

¹¹¹ BOA. TT.d. 367, s. 73. "Vakf-ı Zâviye-i Veli Baba, 200".

ihtiyaç göz önünde bulundurularak gerekli yerlerde çeşme yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Zaviye vakfına ait dört zeytin ağacından senede 12 akçe gelir alınmıştır. Ziraat yapılan üç dönüm bir yerden ise 70 akçe gelir elde edilmiştir. Başka bir yerde zaviyeye ait olup tarım yapılan ve gelir elde edilen bir buçuk dönüm hasıllık¹¹² yer vardır. Ayo-Kerat? karyesi sınırında 46 dönüm tarlanın yarısı yani 23 dönümü zaviyenin tapulu arazisidir. Diğer yarısı ise gayrimüslim şahıslara aittir. Bir dönüm olan başka bir tarla ise Mustafa Çelebi tarafından zaviyeye vakfedilmiştir. Yine Ayo-Kerat? karyesi sınırında 22 dönüm başka bir tarla vardır.¹¹³ Bu verilerden Veli Baba Zaviyesi Vakfı gelirlerinin topraktan elde edilen ürünlerden sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu arazilerin büyük çoğunluğu zaviyenin kendi tapulu arazisi olmakla birlikte az bir kısmı ise bağışlar yoluyla elde edilmiştir.

1.3.3. Derviş Mehmed Zaviyesi Vakfı

Bu zaviye Eğriboz'da varoş denilen kesimde, yani kale dışında inşa edilmiştir. 1506 yılı kayıtlarından Derviş Mehmed'in Veli Baba Zaviyesi dervişlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı kayıtlardan zaviyenin mukarrernamesinin ve hükm-i hümayununun olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bağ, bahçe ve diğer ziraat yerlerinden elde edilen 210 akçe yine zaviyenin harcamalarına sarf edilmiştir.¹¹⁴

1.3.4. Yakup Bey Zaviyesi Vakfı

1540 yılı tahrir defterinde Yakup Bey adına kayıtlı olan zaviye vakfının Eğriboz merkezdeki iki dükkândan 60 akçe, dört dönüm bağdan 300 akçe, zaviye yanındaki kervansaraydan 72 akçe ve tarım yapılan bir yerden 50 akçe olmak üzere toplam 482 akçe geliri vardır. Yakup Bey Zaviyesi Vakfı'nda çeşitli kaynaklardan elde edilen gelirler olduğu gibi vakfa ait olan nakit paranın para vakfı yoluyla işletilmesinden de gelir elde edilmiştir. Zaviyenin 2.300 akçe olan nakit parası, %20 oranı ile işletilmiş ve 460 akçe kâr sağlanmıştır. Bunun 400 akçesi zaviyenin musluğuna su getiren kişiye, 60 akçesi ise mütevellîye şart edilmiştir.¹¹⁵ Zaviyede su ihtiyacının olduğu ve bu ihtiyacın giderildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

¹¹² "Zemîn-i hasıllık" BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹¹³ BOA. TT.d. 431, s. 1053.

¹¹⁴ BOA. TT.d. 35, s. 731. "Zâviye-i Derviş Mehmed, an dervişân-ı Veli Baba. Eğriboz'da Kal'adan taşrada, varoşdadır. Elinde dergâh-ı muallâdan mukarrernâme ve hükm-i hümayûnı vardır."

¹¹⁵ BOA. TT.d. 431, s. 1055.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

1.4. Cüz Vakfı

1.4.1. Ser-topçu Hamza Cüz Vakfı

Bu vakıf 1540 yılına ait tahrir defterinde Kâtip Murad Muallimhanesi Vakfı altındaki para vakıfları arasına kaydedilmiştir. Söz konusu vakfın belirtilen tarihte bir dükkândan senelik 24 akçe ve dokuz odadan 216 akçe olmak üzere toplam 240 akçe geliri vardır. Bu gelirler günde bir cüz tilavet edilmesi karşılığında vakfedilmiştir.¹¹⁶

1.5. Para Vakıfları

Para vakıfları sadece Osmanlı uygulaması olan bir vakıf çeşidi olarak Rumeli'nin fethinden beri uygulanmıştır.¹¹⁷ Para vakıfları toplumun nakit ihtiyacını karşılama gereksiniminden ortaya çıkmıştır. İslamiyet'e göre faizin haram olması nedeniyle, para vakıfları ile bu ihtiyacın faizsiz karşılanması amaçlanmıştır. Bunun için Osmanlı uleması verilen borç paranın tahsilinde bir takım yöntemler geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması için ülkenin hemen her yerinde para vakıfları kurulmuştur. Para vakıfları toplum hayatına yaptığı ibadet, eğitim, sağlık, bayındırlık, huzurevi, aşevi gibi temel katkılarla devlet üzerindeki büyük bir mali yükü de kaldırmış oluyordu.¹¹⁸ Ayrıca para vakıfları sermaye sağlama ve kredi verme gibi amaçlar da taşıyordu. Eğriboz özelinde de birçok para vakfının kurulduğu, halkın ve vakıfların çeşitli ihtiyaçlarının karşılandığı tahrir defterlerinden öğrenilmektedir.

1.5.1. Ahmed Kadı Para Vakfı

1540 yılında vakfa ait 3.000 akçe nakit paranın işletilmesi sonucu 600 akçe kazanç sağlanmış ve bu miktar ile vakfın bazı masrafları karşılanmıştır. Öğle ve ikindi vakitlerinde aşr okunması için günde 1 akçeden yılda 360 akçe müteveli tarafından imama verilmiştir. Eğriboz merkezdeki Cami-i Atik'e ait musluğun giderlerine senelik 30 akçe, aynı camide görevli farasha 36 akçe, caminin haremine 54 akçe ve vakıf mütevellisine aşr için 60 akçe harcanmıştır.¹¹⁹ Vakfa ait toplam giderler 540 akçe, bakiye 60 akçedir.

¹¹⁶ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

¹¹⁷ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları-Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK. Yayınları, Ankara 2003, s. 11.

¹¹⁸ Metin Aktaş, *Para Vakıfları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2023, s. 12-13.

¹¹⁹ BOA. TT.d. 431, s. 1054.

1.5.2. Diğer Para Vakıfları

Bu başlık altında evkaf tahrir defterlerinde hakkında az bilgi bulunan para vakıfları ele alınmıştır. Bunlardan 1523 yılında “Vakf, be-Cihet-i Musluk der bazar Ağriboz” şeklinde kaydedilen vakfın 3.800 akçe nakit parasından senede 745 akçe kâr elde edilmiştir.¹²⁰ Burada nakit paranın işletim oranının %19,60 olduğu anlaşılmaktadır. 1530 yılında aynı şekilde kaydedilen vakfın 3.500 akçe parası vardır.¹²¹

1540 yılında Kübra Hatun adında bir kimse kendisine ait 300 akçe nakit paranın işletilmesinden elde edilen 60 akçeyi Eğriboz merkezde yer alan Meydan Tekkesi’nin musluğunun masraflarına vakfetmiştir. Yine aynı tarihte Elif Hatun bint-i Hacı Hızır 1.000 akçe nakdin 200 akçe kârını Bali kuyusundaki musluğun gerekli harcamaları için vermiştir. Hacı Murad adında bir kişi 2.000 akçenin 400 akçe olan kârının 300 akçesini bir cüz okunması karşılığında ve 40 akçesini kendi vakfında görevli mütevelliyeye bağışlamıştır. Hacı Halife ise 2.000 akçe paranın 400 akçe olan kazancının 360 akçesini Eğriboz’da Hızır oğlu Veli’nin dükkânındaki musluğun harcamalarına, 40 akçesini ise kendi vakfının mütevellisine şart etmiştir.¹²² Burada geçen nakit paraların hepsinin kâr oranlarının %20 olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca burada para vakıflarından elde edilen kazançların su ve musluk harcamalarına sarf edilmesi dikkat çekicidir. Bilindiği üzere su özellikle abdest almada önemli bir ihtiyaçtır. Adı geçen hayır sahiplerinin bu bağışlarının sebebi abdest alınmasından hasıl olan sevaptan yararlanma istekleri olmalıdır.

Sonuç

Eğriboz şehrinin Osmanlı dönemindeki vakıflarını dönemin tahrir defterleri üzerinden inceleyen bu çalışma, vakıf sisteminin taşra şehirlerindeki işleyişine dair mikro düzeyde bir örnek olarak sunulmuştur. 16. yüzyıla ait tahrir defterlerine dayanan veriler, vakıfların yalnızca dinî hizmetlerin sürdürülmesini sağlamakla kalmadığını, aynı zamanda eğitimin kurumsallaşması, sosyal yardımlaşmanın sürekliliği, şehirleşmenin oluşturulması ve ekonomik hayatın düzenlenmesi gibi çok boyutlu işlevler üstlendiğini göstermektedir.

¹²⁰ BOA. TT.d. 420, s. 239.

¹²¹ BOA. TT.d. 367, s. 73.

¹²² BOA. TT.d. 431, s. 1054, 1055.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Eğriboz'daki cami, mescit, muallimhane ve zaviye gibi vakıf yapıları, bölgedeki İslamlaşma sürecini hızlandırmış ve şehir kimliğinin yeniden inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu yapılar çevresinde oluşan mahalleler, sosyal dayanışma ve sosyal devlet anlayışının vakıflar aracılığıyla hayata geçirilmesine bir örnek olmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Davud Bey vakıflarının gelir-gider kayıtları, Osmanlı vakıf yönetiminin mali gerçekliğe ve hukuki hassasiyetlere dayandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, para vakıflarının Eğriboz'da yaygın olarak kullanılmasıdır. Bu vakıflar, hem cami ve eğitim kurumlarının giderlerini karşılamakta hem de topluma faizsiz kredi imkânı sağlayarak ekonomik dolaşıma katkı sağlamaktaydı. Para vakıflarının %20 oranında işletildiği ve kârlarının genellikle cüz tilaveti, cami aydınlatması, musluk yapımı gibi özel hizmetlere tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı toplumunun hem dinî hem de iktisadi ihtiyaçlarının şer'i hukuka uygun bir şekilde nasıl karşılandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Vakıf mallarının korunmasına dair kayıtlar ise, Osmanlı vakıf hukukunun sahadaki uygulaması hakkında önemli ipuçları vermektedir. Eğriboz'da bazı Yahudi sakinlerinin vakıf taşınmazlarını izinsiz şekilde dükkâna çevirmesi üzerine alınan önlemler, vakıf malına verilen değeri ve kamu otoritesinin bu konudaki duyarlılığını göstermektedir. Bu örnek, vakıf hukukunun sadece teorik değil, pratik açıdan da güçlü bir denetim mekanizmasına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Eğriboz örneği üzerinden yapılan bu araştırma, Osmanlı vakıf sisteminin taşra şehirlerinde nasıl yapıldığını, toplumsal hayatla ne ölçüde iç içe geçtiğini ve vakıf kurumunun çok yönlü fonksiyonlarını kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmanın, Osmanlı kent tarihi, vakıf hukuku, taşra yönetimi ve sosyal tarih araştırmalarına hem özgün hem de belge temelli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Eğriboz özelinde ortaya konan bu örneğin, benzer coğrafyalardaki vakıf sistemleriyle karşılaştırılmasının, Osmanlı şehirleşme süreçlerinin anlaşılmasına daha geniş bir anlayış kazandıracağı tahmin edilmektedir.

MUSA SEZER

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları:

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 35, 196, 367, 420, 431.

2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKG.), Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KK.)

Tapu Tahrir Defteri (TT.d.): 9.

II. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri:

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) I-Karlı-ili, Agraboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livâları <Dizin>, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007.

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmâl Defterleri (920-937/ 1514-1530) II-Karlı-ili, Agraboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livâları <Tıpkıbasım>, (haz.) Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2007.

III. Kaynak ve Tetkik Eserler:

AKTAŞ, Metin, *Para Vakıfları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2023.

ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Âşık Paşazâde Tarihi*, (haz.) Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri-Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk- V. Kitap Yunanistan'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt IV (4., 5., 6. Kitap), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2000.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı II, 1942, ss. 279-386.

_____, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 23, 1963, ss. 239-296.

BEHİŞTÎ AHMED ÇELEBÎ, *Târih-i Behiştî*, II, (haz.) Fatma Kaytaç, TTK. Yayınları, Ankara 2016.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

EROĞLU, Muhammet, “Aşr-ı Şerif”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 24.

EVLIYA ÇELEBÎ, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Cilt, 1. Kitap, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

EYİCE, Semavi, “Cami-II. Mimari Tarihi”, *TDVİA*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 56-90.

EYİCE, Semavi, “Yunanistan’daki Türk Mimarî Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt XII, 1955, ss. 205-230.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, *Künhü’l-Ahbâr 4. Rükün*, Cilt 4, (haz.) Suat Donuk, (ed.) Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 2024.

GENÇ, Mehmet, “Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 42, 2014, ss. 9-18.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, ss. 475-479.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (Tenkidli Transkripsiyon), (haz.) Şerafettin Turan, TTK. Yayınları, Ankara 1991.

İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Behişt-VII. Ketîbe-Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, (haz.) Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK. Yayınları, Ankara 2019.

İNALCIK, Halil, *Fatih Sultan Mehmed Han*, (ed.) Tayfun Ulaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

İNBAŞI, Mehmet, “Eğriboz Sancağı İdarecileri (1756-1792)”, *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI, Sayı 1, Temmuz 2020, ss. 59-78.

İNBAŞI, Mehmet ve KUL, Eyüp, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp-Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK. Yayınları, Ankara 2018.

KAYA, Münir Yaşar, *Osmanlı Vakıf Hukuku (Ömer Hilmi Efendi'nin Ahkâmü'l-Evkâf'ı Özelinde)*, Sonçağ Akademi, Ankara 2021.

KİEL, Machiel, “Eğriboz”, *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, ss. 491-493.

KÖÇ, Ahmet, “Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı”, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik-Ticaret, Esaret, Yaşam*, (ed.) Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayınları, İstanbul 2017, ss. 227-248.

KUL, Muhittin, “Muhasara ve Deprem: Kal'a-i Ağrıboz Tamiratları (1688-1715)”, *History Studies*, Cilt 13, Sayı 1, Şubat 2021, ss. 69-97.

MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ-Neşrî Tarihi*, Cilt II, (haz.) Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK. Yayınları, Ankara 2014.

MÉNAGE, V. L., “Eğriboz”, *Encyclopaedia of Islam*, Vol. II, E.J. Brill, Leiden 1991, ss. 691.

ORUÇ BİN ÂDİL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz.) Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları-Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK. Yayınları, Ankara 2003.

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB. Basımevi, Ankara 1983.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Cezâyir-i Bahr-i Sefid”, *TDVİA*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 500-501.

TANSEL, Selâhattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, TTK. Yayınları, Ankara 2014.

TOK, Özen, *Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri Para Vakıfları*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2008.

TOPÇU, Esmâ Nur, “İslam-Osmanlı Hukukunda Vakfa Müdahale Kavramı”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 2024, ss. 833-883.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, TTK. Yayınları, Ankara 2003.

_____, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı XVII, 1983, ss. 55-60.

_____, “Vakıf-Tarih”, *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, ss. 479-486.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

IV. İnternet Kaynakları:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Negroponte_Triar%C5%9Fisi#/media/Dosya:Negroponte_by_Giacomo_Franco.jpg, (05.02.2025).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/SDUK_-_Turkey_II._Containing_the_Northern_Part_of_Greece.jpg, (09.08.2024).

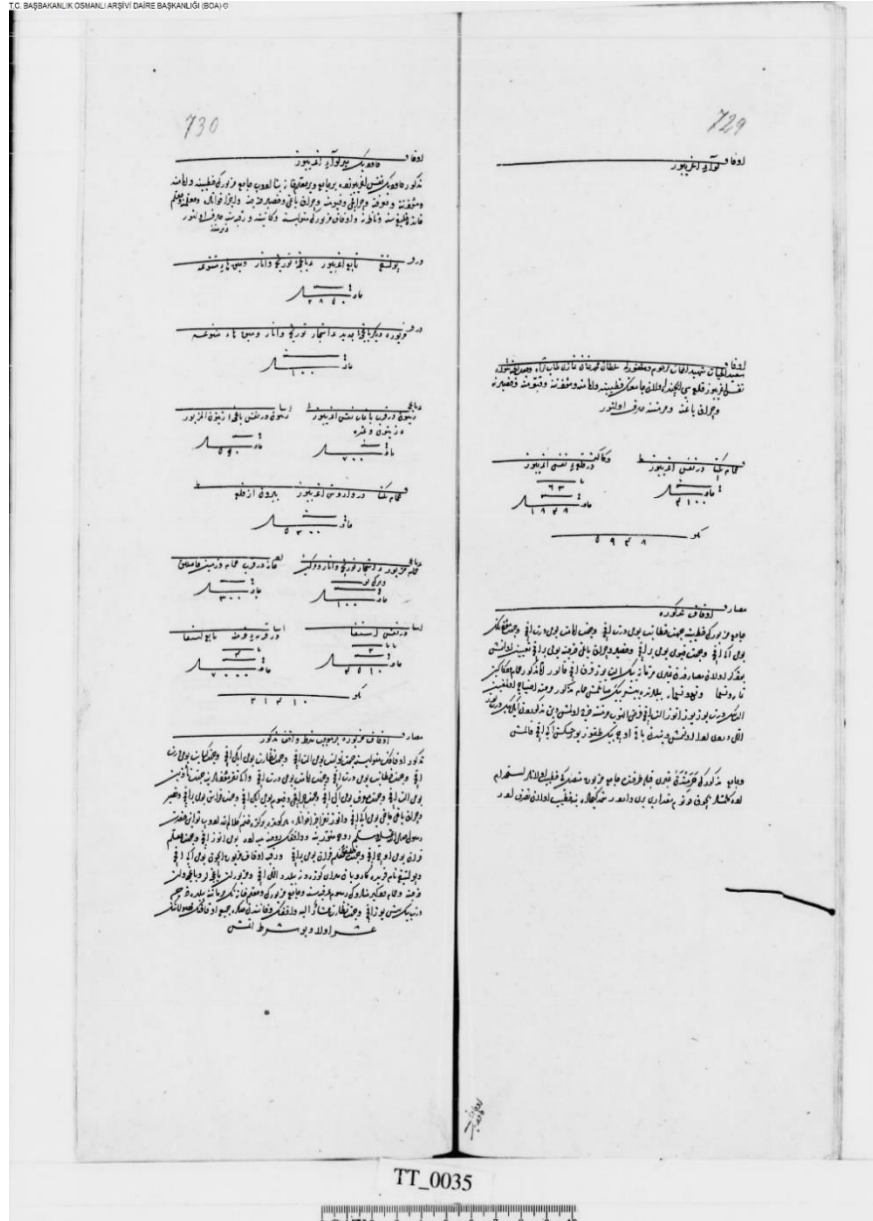
MUSA SEZER

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic20>, (10.04.2025).

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

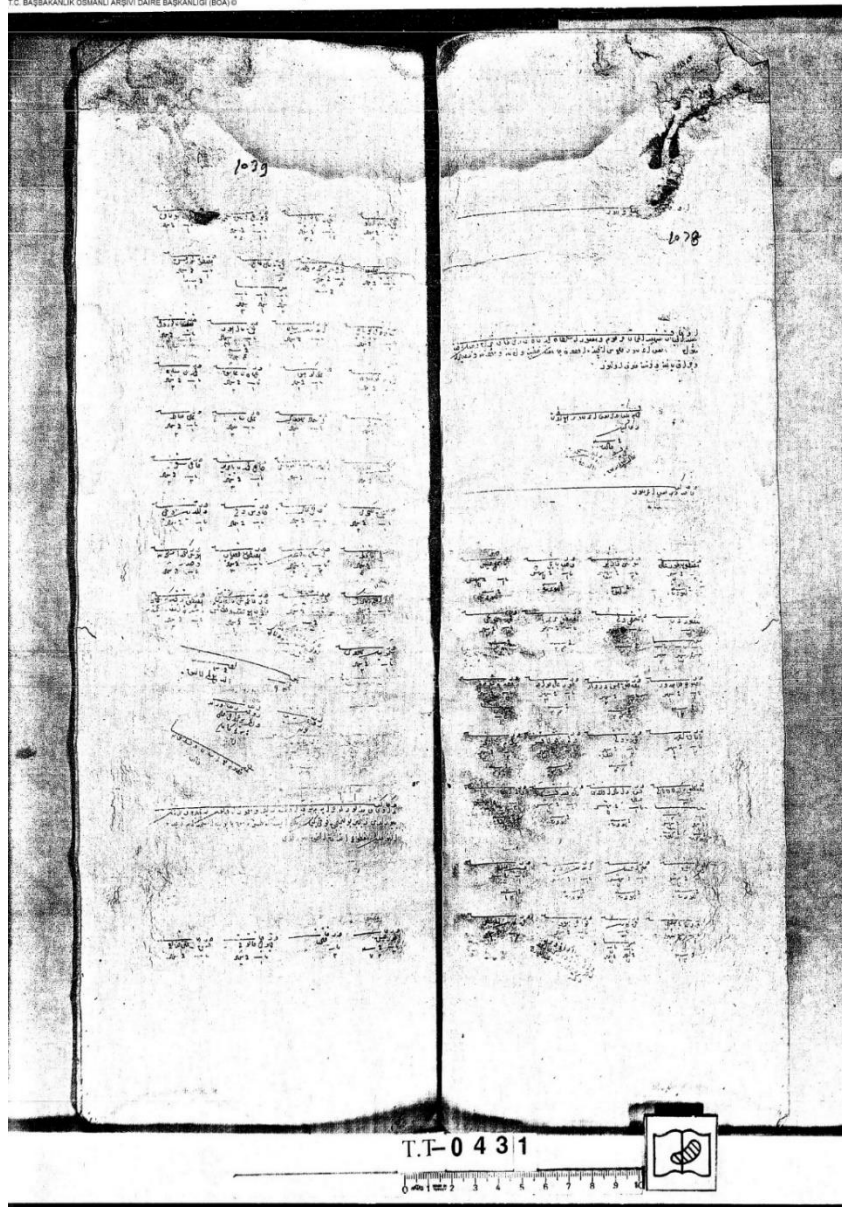
EKLER

Belge 1. 1506 Yılına Ait Tahrir Defteri

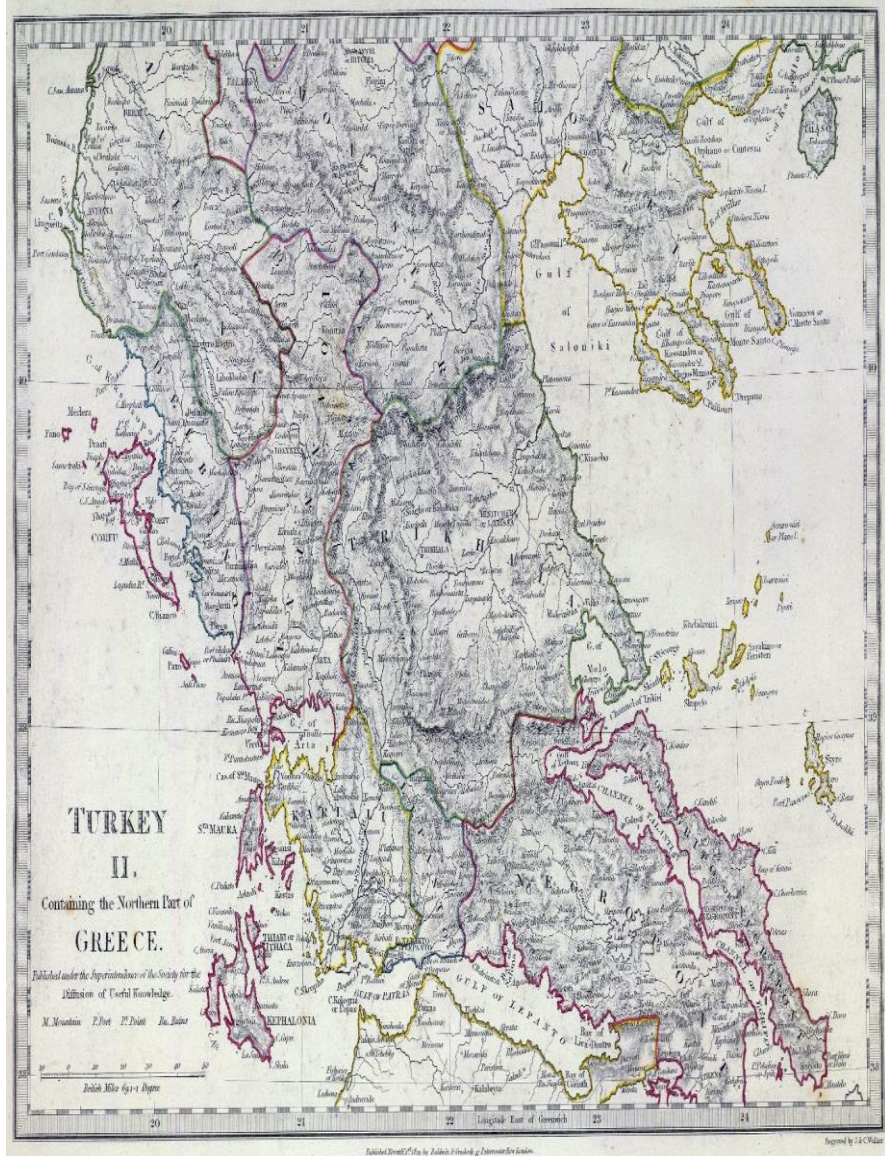
MUSA SEZER

Belge 2. 1540 Yılına Ait Tahrir Defteri

16. YÜZYILIN İLK YARISINDA EĞRİBOZ SANCAĞI VAKIFLARI

Harita 1: Yunanistan ve Eğriboz Adası¹²³

¹²³ [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/SDUK - Turkey II. Containing the Northern Part of Greece.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/SDUK_-_Turkey_II._Containing_the_Northern_Part_of_Greece.jpg), (09.08.2024).

Kroki 1: Negroponte (Halkida) Şehrinin Çizimi (1597)¹²⁴

¹²⁴ Venedikli Haritacı Giacomo Franco tarafından çizilmiştir, https://tr.wikipedia.org/wiki/NegroponteTriar%C5%9Fisi#/media/Dosya:Negroponte_by_Giacomo_Franco.jpg, (05.02.2025).

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARÎ YAPI*

Rahman ŞAHİN**

ÖZ

Kuzeybatı Anadolu'da kurulan Osmanlılar Çimpi ve hemen ardından Gelibolu kalelerinin alınmasıyla XIV. yüzyılın ortalarında topraklarını Rumeli'ye doğru genişletmeye başlamıştı. Balkanlar'da hızla büyüyen Osmanlı sınırları daha XIV. yüzyılın sonlarına doğru Adriyatik kıyısına ulaşmıştı. Hem fetih hareketlerinin devam ettiği erken modern dönemlerde İtalya ve Roma üzerine yapılacak seferler için, hem de devletin dinamizmini kaybettiği zamanlarda Batı'dan gelecek saldırılara karşı savunma için, Arnavutluk'ta devlet otoritesinin güçlü tutulması son derece önemliydi.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin bölgedeki kontrolü nasıl sağladığı sorusuna Orta Arnavutluk özelinde cevap aranmıştır. Belirtilen çerçevede isyanların bastırılması ile emniyet ve asayişin tesis edilmesi hususunda önemli bir yere sahip İlbasan üzerinde durulmuş dönemin kaynakları ve arşiv vesikaları kullanılarak başlangıçta sadece bir kale iken buranın zamanla nasıl sancak merkezi olduğu irdelenmiştir. Ayrıca kurulan devlet otoritesinin süreklilik arz etmesi için Osmanlı Devleti'nin nasıl bir yol izlediği XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden elde edilen bilgilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada tahrir defterleri ve diğer arşiv malzemeleri ana kaynak olarak kullanıldığından kaynak/malzeme odaklı yaklaşım sergilenerek nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Arşiv vesikalarından elde edilen bilgilerle sancak dâhilindeki idari örgütlenme ve idarecilerin yanı sıra gelirlerin paylaşımı ile askerî yapı arasındaki bağlantı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk coğrafyasındaki idari örgütlenmesini Fatih Sultan Mehmed döneminin sonlarında şekillendirdiği; İlbasan Sancağı'na tayin edilen yöneticilerin yerel hanedanlardan, akıncı beylerinden ve devlet politikasında söz sahibi olan kimselerin akrabalarından seçildiği; bölgeden

* Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 122N358 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca makalede araştırma ve yayın etiği kurallarına uyulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kayseri, ORCID: orcid.org/0000-0002-2720-8958, E-posta: rahmansahin@erciyes.edu.tr

toplanan vergilerin büyük çoğunluğunun yine bölgenin emniyetinin sağlanmasında görev alan askerlere tahsis edildiği gibi bulgulara rastlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Orta Arnavutluk'u Müslüman-gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin halkıyla birlikte yönettiği ve burada egemenliğinin devamı için çeşitli politikalar geliştirdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Arnavutluk, Draç, Peklin, Baştova, Timâr Sistemi.

ADMINISTRATIVE STRUCTURE IN ELBASAN SANJAK IN THE 16th CENTURY

ABSTRACT

Founded in northwestern Anatolia, the Ottomans began to expand their territory into Rumelia in the mid- 14th century with the capture of the fortresses of Çimpi and then Gallipoli. The rapidly growing Ottoman Empire in the Balkans had already reached the Adriatic coast by the end of the XIVth century. It was of utmost importance to keep the state authority strong in Albania, both for the campaigns against Italy and Rome in the early modern period when Ottoman expansion continued, and for defending against western attacks during periods of declining imperial strength.

This study seeks to answer the question of how the Ottoman Empire maintained control in the region, specifically in Central Albania. Within the specified framework, emphasis was placed on Elbasan, which plays an important role in suppressing rebellions and establishing security and public order. Using contemporary sources and archival documents, the study examines how Elbasan evolved from being merely a castle into a district center over time. Furthermore, based on information obtained from 16th century cadastral registers, attempt has been made to reveal how the Ottoman Empire sought to ensure a path to ensure the continuity of the established state authority. Since the study primarily utilized the cadastral record books and other archival materials as its main sources, a source/material-focused approach was adopted, and qualitative research methods were preferred. Using information obtained from archival documents, attempts have been made to uncover the connection between the administrative organization and administrators within the sanjak, as well as the distribution of revenues and the military structure.

The study concluded that the Ottoman Empire shaped its administrative organization in the territory of Albania towards the end of the reign of Mehmed the Conqueror; The administrators appointed to the Elbasan Sanjak were selected from local dynasties, raiding chieftains, and relatives of influential figures in state policy; the vast majority of taxes collected from the region were allocated to soldiers responsible for maintaining security in the region. It is understood that the Ottoman

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Empire governed Central Albania in cooperation with the local population, regardless of religious affiliation, and developed various policies to maintain its authority there.

Keywords: Central Albania, Durres, Peqin, Bashtove, Timâr System.

EXTENDED ABSTRACT

The Ottomans, who crossed into Rumelia in the middle of the 16th century, followed an organized conquest policy and reached their western borders at Lake Ohrid and its vicinity in the last quarter of the century. Meanwhile, Albanian families such as Balsha, Thopia and Muzaki, who sought to free themselves from Serbian domination, which had weakened after the death of Stefan Dušan, sought to expand their sovereignty. Taking advantage of the confusion beyond their borders, the Ottomans, under the command of Timurtaş Pasha, the Beylerbeyi of Rumelia, advanced into Albania. In 1385, the Ottomans emerged victorious from the battle that took place near the Voissa River and established dominion over the Albanian territories. Albanian noblemen who accepted Ottoman rule sent their sons as hostages to the Ottoman palace as a sign of their loyalty. Gergi Kastriot, the youngest of the four sons of Ivan (Yuvan) Kastriot of the Kastriot family, one of the most important families of Albania, was an Albanian nobleman who was taken to the palace within this framework. Gergi, who was educated at the Edirne palace, converted to Islam and took the name İskender.

Taking advantage of the Ottoman weakness the Battle of Isladi Derbendi in 1443, Iskender Bey returned to his homeland and captured Kocacik (Svetigrad) Hisar and Akcahisar. Iskender, who gathered Albanian tribal chieftains around him using kinship ties, refused to submit to the Ottomans and initiated a rebellion. The Ottomans attempted to suppress the rebellion from the outset, but the Ottoman-Hungarian wars during the reign of Sultan Murad II and the Ottoman-Venetian wars during the reign of Mehmed the Conqueror prevented this.

Because of its advantageous location and tax exemptions, Elbasan developed rapidly as a sanjak of the Rumelia province, which developed in a short time by attracting population from the surrounding area. This raises the question of when Elbasan acquired the status of a sanjak. İnalçık, who has important studies on Albania, stated in his work titled Arvanid Sanjakağı, the first edition of which was published in 1954, that central Albania was administratively detached from Ohrid following the establishment of the Elbasan fortress. However, the same author later stated that the region under

Ottoman rule was organized under the Sanjak of Arvanid and that a new sanjak was established here with the construction of the Elbasan fortress in 1466. Looking at the Ottoman chronicles on the subject, Tursun Bey states that a castle commander was appointed to the castle and its administration was connected to Ohrid Sanjak. Kritovoulos, on the other hand, states that one of the best men of his inner circle was brought to his administration, and that this person was tasked with besieging Akçahisar by constantly raiding the Albanians. Considering the aforementioned information, in 1466 Elbasan merely a fortress under Balaban Pasha, with a garrison and resettled inhabitants who were resettled within the framework of the exile policy. The earliest available data on when Elbasan became a sanjak is found in the jizya books. The Muslim judge (Kadı) and governor of a sanjak (Sancakbeyi) of Elbasan is mentioned in the records of 1488-89 published by Ömer Lütfi Barkan. Available data indicate that Elbasan completed its organization and gained the status of a sanjak before 1488. This change in the administrative status of Elbasan must have taken place around 1479, at the end of the Ottoman-Venetian wars.

Based on the names of the governors of a sanjak, it has been determined that some governors appointed to Elbasan during the reign of Sultan Süleyman were selected either from the palace entourage or from among the raiders (akıncı). Hüseyin Bey, who served as sanjak governor of Elbasan at the beginning of Süleyman the Magnificent's reign, is believed to be a relative of Sinan Yüsuf Pasha, who was the governor of Rumelia at the beginning of the 16th century and who also brought several foundations to Elbasan, according to the expression "Sinan Pasha's relative" next to his name. It is observed that some members of the Evrenosoğulları raiding family, one of the left branch raiding families who provided important services in the conquest of Albania and the suppression of the Iskender Bey rebellion, also served as administrators of Elbasan.

As indicated in the table in the article, some sanjak administrators in the Elbasan Sanjak, such as Ali Bey and Kasım Bey, were appointed to this position multiple times. This situation is thought to stem from the rotation policy followed in Elbasan and the surrounding sanjaks, whereby administrators were appointed to replace one another. The best examples of this are Uzguroğlu Ahmed Bey, who was the lord of Elbasan in 1556, and Mahmud Bey, who served as sanjakbey in 1568. The appointment record of Ahmed Bey states that his previous position was that of lord of Delvine.

The Ottoman Empire also appointed Balkan-born statesmen to govern the sanjak. The first person identified in this context is Mehmed Bey b. Karlı, who was in office in the summer of 1505. Mehmed Bey's family name

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

indicates that he came from a family that ruled the Karlı-ili region in western Greece before its incorporation into the Ottoman Empire. In the 15th century, the Karlı family also had the right to manage some timâr lands in Albania. Another person identified in this context is Uzguroğlu Ahmed Bey. Ahmed Bey, contributed both to the growth of the city and to its acquisition of an Islamic identity by commissioning the construction of various structures such as a mosque and tekke in the city of Berat, served as the sanjakbey of Elbasan in July 1556.

According to the 1490-91 tax register, the sanjak consisted of the regions of Elbasan, İşpat, Pavlo Kurtik, and Muzaki. It is unclear whether these places were designated as districts (kaza) or sub-districts (nahiye) at that time. During this period, with Elbasan as the administrative center, İşpat was located in the south of the province, Pavlo Kurtik in the north and northwest, and Muzaki in the west. Documents belonging to İlbasan from the 16th century are relatively more complete and varied. In this context, a document dated 1521 shows that the sanjak consisted of the districts of Elbasan, Draç, İşpat, and Aranid-ili. By 1530, the number of districts decreased to three, with the sanjak comprising Elbasan, Drac, and İşpat. In the second half of the 16th century, some of the villages belonging to the Çermenika sub-district, which was subordinate to the Ohri Sanjak, were registered within the Elbasan Sanjak. Çermenika and its surroundings were under the rule of George Arianiti, an Albanian nobleman, when the Ottomans established their sovereignty here. The Aranid-ili mentioned among the districts of İlbasan in the 1521 document must be the region under this person's administration. Thus, the administrative status of Aranid-ili, formerly a district, changed between 1521 and 1530. The villages and hamlets it controlled were divided between the Elbasan and Ohri sanjaks in the second half of the century. The borders of the Elbasan Sanjak, located in central Albania, extended from the Shebenik and Jabllanica mountains in the east to the Adriatic coast in the west during this period. Looking at the number of villages under the administration of the districts within the specified boundaries, in 1570, Elbasan had 66 villages and hamlets, Drac had 87, and İşpat had 115. At the same time, the number of villages and hamlets in the Çermenika sub-district under the Elbasan Sanjak was 28.

Within the framework of the Ottoman provincial administration, the Elbasan Sanjak, which was part of the Rumeli province in the 16th century, retained its position in subsequent centuries. Peklin and Sulova were added to the existing districts in the province towards the end of the 16th century. The newly mentioned district of Peklin is located on the northern bank of the Shkumbin River, approximately 45 km southeast of Drac. Recorded in the 15th

century as a small village in the Pavlo Kurtik region, part of the Markeş district, Peklin was registered in 1530 with a population of 34 households within the Elbasan Sanjak. In 1569-70, it appeared as a large town with a castle at its center, almost entirely populated by Muslims. Sulova, as mentioned above, was located south of Elbasan, under the jurisdiction of the district of İspat, and served as the center for several surrounding villages. It is observed that these settlements grew over time and separated from the administrative units to which they were attached, becoming independent districts. It is understood that the Elbasan Sanjak retained its structure in the 17th century, including the districts of Elbasan, İspat, Drac, Sulova, and Peklin.

As the figures indicate, Elbasan was a small sanjak compared to the administrative units in its region. About half of Elbasan Sanjak's tax revenues were allocated to the Ottoman sultan and the Sanjak governor. Statistical data from the cadastral record books show that the revenues of Elbasan Sanjak increased continuously from the beginning to the end of the 16th century. When the graphs showing how the available income was shared are analyzed, the amount allocated to the Ottoman sultan increased continuously, but the proportion remained unchanged at 28%. Since the amount allocated to the sanjak governor remained almost unchanged, his share of the total revenue decreased from the first to the second half of the 16th century. The amount of timâr saved by the soldiers in charge of the protection of the fortresses in the region constantly decreased in proportion to the total income. The only group within the sanjak that showed an increase in both quantity and proportion were the owners of timâr and zeamet. The allocation of the increased revenues to the group with war obligations is thought to be a regional reflection of the general situation of the state.

The state allocated the largest share of the revenues from these places to the soldiers it used in wars and in keeping the region under control. In addition to soldiers, fortresses played a crucial role in the defense and administration of Elbasan. In the second half of the 16th century, there were five castles in the sanjak. The state ensured both transportation and public order and security through these castles. Ottomans received help from Muslims for defense, from non-Muslims for the repair and renovation of ruined areas and for the establishment of sustainability, and governed Elbasan together with the elements in the region.

Giriş

XIV. yüzyıl ortalarında Rumeli'ye geçen Osmanlılar, örgütlü bir fetih politikası izleyerek yüzyılın son çeyreğinde batı sınırlarını Ohri Gölü ve civarına ulaştırmıştı. Bu esnada Stefan Dušan'ın ölümüyle zayıflayan Sırp hâkimiyetinden kurtulmaya çalışan Balşa, Thopia ve Muzaki gibi Arnavut aileleri egemenlik sahalarını büyütme gayreti içindeydi. Charles Thopia 1364-1372 yılları arasında giriştiği bir dizi mücadele sonunda Arnavutluk'un kuzey ve orta kısımlarına doğru topraklarını genişletti ve Thopialar yerel aileler arasında seçkin bir konuma yükseldi. Aynı dönemde Arnavut asilzadelerinden Balşalar ise akrabalık münasebetleri kurduğu Muzaka ailesiyle birlikte hareket ederek Ohri, Prizren ve İpek civarını Sırlardan alarak prensliklerini güneyde Avlonya'dan kuzeyde İpek'e uzanan hat boyunca genişletmişti.¹ Arnavutluk topraklarında yükselen bu iki aile arasında çok geçmeden mücadele başlamıştır. Sınırlarının ötesindeki bu karmaşadan faydalanmak isteyen Osmanlılar, Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa komutasında Arnavutluk içlerine doğru ilerlemişti.² 1385 yılında Voissa Nehri yakınlarında cereyan eden savaştan galip çıkan Osmanlılar, Arnavutlar üzerinde hâkimiyet tesis etmiştir.³ Osmanlı egemenliğini kabul eden Arnavut asilzadeleri bağlılıklarının göstergesi olarak oğullarını Osmanlı sarayına rehin olarak göndermişlerdi. Arnavutluk'un önemli ailelerinden Kastriyota ailesinden İvan (Yuvan) Kastriyot'un dört oğlunun en küçüğü Gergi Kastriyot da bu çerçevede saraya alınmış bir Arnavut asilzadesiydi. Edirne sarayında eğitim gören Gergi, Müslüman olmuş ve İskender ismini almıştı. Osmanlı, askerî olarak Arnavutluk'ta timâr tasarruf eden İskender, Sultan II. Murad zamanında Akçahisar (Kruya)'da subaşılık da yapmıştı.⁴

İskender Bey, 1443 İzladi Derbendi savaşında Osmanlı'nın zafiyetinden yararlanarak memleketine dönmüş, Kocacık (Svetigrad) Hisarı ve Akçahisar'ı ele geçirmişti. Akrabalık bağlarını kullanarak Arnavut kabile reislerini etrafında toplayan İskender, Osmanlıya itaat etmemiş ve isyan

¹ Stefanaq Pollo, Arben Puto, *The History of Albania*, Routledge & Kegan Paul, London 1981, s. 53.

² Feridun M. Emecen, "Timurtaş Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 185.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 204-5.

⁴ Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, Cilt 1, Sayı 2, 1953, s. 167.

başlatmıştı.⁵ Zikredilen isyan tarihte Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasına kesin bir şekilde yerleşmesine ve sınırlarını Adriyatik ötesine taşımaya engel teşkil eden en önemli hadiselerden birisi olmuştur. İsyanın bastırılması için daha ilk zamanlarından itibaren çaba sarfedilmiş, ancak Sultan II. Murad zamanında Osmanlı-Macar savaşları, Fatih Sultan Mehmed devrinde ise Osmanlı-Venedik savaşları buna engel olmuştur.

1466 baharında Arnavutluk seferine çıkan Fatih Sultan Mehmed bölgeye şiddetli akınlar yaparak Akçahisar üzerine geldi. Bir tarafı yüksek dağlarla, diğer tarafı uçurumla çevrili sarp bir arazide olan Akçahisar kuşatıldı ancak alınamadı.⁶ Osmanlılar bölgeyi baskı altında tutmak için Akçahisar'ın güneyinde bir kale inşa ettiler ve adını “*Arvanid ilini basan (gözetleyen) kale*” manasında hâline münasip olarak İlbasan/Elbasan koydular.⁷ Arnavutluk'ta çıkan isyan 1468'de İskender Bey'in ölümüyle hızını kaybetse de isyanın merkezi niteliğindeki Akçahisar Osmanlı-Venedik savaşlarının neticelenmesine büyük etki eden 1478 İşkodra seferi esnasında teslim olmuştur.⁸ Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Arnavutluk üzerinde hakimiyet kurma girişimleri Osmanlı-Venedik savaşlarını sonlandıran İşkodra seferi ile büyük oranda tamamlanmıştır.

⁵ Halil İnalcık, “İskender Bey”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 561.

⁶ Muhiittin Kul, “15-16. Yüzyıllarda Akçahisar (Kruje) Kazası”, *Osmanlı Hakimiyetinde Balkanlar*, (ed.) Yücel Öztürk, Mehmet İnbaşı, Mehmet Kerim, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 47.

⁷ Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, (çev.) Mertol Tulum, Baha Matbası, İstanbul 1977, s. 142; Machiel Kiel, “İlbasan”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 79.

⁸ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 141.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Resim 1: İlbasan Kalesi (Temmuz 2024'te yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir).

Osmanlı Devleti'nin hem Arnavut isyanının bastırılması hem de Via Egnatia'nın kontrolünün sağlanması için inşa ettirdiği İlbasan Kalesi'nin bulunduğu yeri Tursun Bey “*Yund ovası ki memleket-i Arnavud göbeğidir*” şeklinde tarif etmektedir.⁹ Shkumbin (İşkombi) Nehri vadisinde kurulan kale hem askerî ve ticari olarak son derece önemli bir yol olan Via Egnatia'nın üzerinde hem de tarım ve hayvancılığa oldukça elverişli bir konumda olup doğal bir cazibe merkeziydi. Bunlara ek olarak devlet kale ve civarının kısa sürede şenlenmesi için civar bölgelerden İlbasan'a sürgün gerçekleştirmiştir.¹⁰ İlk sakinleri 400 kadar mustahfiz olan kale, uygulanan politikalar sayesinde kısa sürede şehir hüviyeti kazanmış ve zamanla bölgenin en büyük yerleşim birimi haline gelmiştir.¹¹

⁹ Tursun Bey, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁰ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, (çev.) Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 236.

¹¹ Şehrin XVI. yüzyıldaki durumu için bkz. Rahman Şahin, “XVI. Yüzyılda İlbasan Şehri Sâkinleri ve Meslekleri”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, Aralık 2024, ss. 246-63.

1. Osmanlı Taşra Teşkilatında İlbasan Sancağı'nın Yeri ve İdari Yapısı

Osmanlı Devleti XV. yüzyılda Balkanlar'da yaptığı bütün fetihlerin idaresini Rumeli beylerbeyliğine bağlamıştı. Başlangıçta sadece Paşa Sancağı'ndan ibaret olan eyalet zamanla büyümüş, XVI. yüzyılın başında otuz iki sancağı ihtiva eder olmuştu.¹² Avantajlı konumu ve sahip olduğu vergi muafiyetiyle etraftan nüfus çekerek kısa sürede gelişen İlbasan Rumeli beylerbeyliğine bağlı bir sancaktı. Peki, burası ne zaman sancak olmuştu? Arnavutluk üzerine önemli çalışmaları olan İncalcık ilk baskısı 1954 yılında yapılan "Arvanid Sancağı" adlı eserinde İlbasan Kalesi'nin kurulmasının ardından Orta Arnavutluk'un Ohri'ye bağlı olarak ayrıldığını belirtmiştir.¹³ Ancak aynı müellif daha sonraki yazısında, Osmanlı egemenliğindeki bölgenin Arvanid Sancağı altında teşkilatlandığını, 1466'da İlbasan Kalesi'nin inşasıyla burada yeni bir sancak kurulduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Arnavutluk üzerine ansiklopedi maddesi yazan Bilge¹⁵ ve ona atfen Kılıç¹⁶ da İlbasan Sancağı'nın kuruluşu için aynı tarihi verir.

Konu hakkında Osmanlı kroniklerine bakıldığında Fatih'in tarihçisi Tursun Bey, "...Çün kal'a emri tamâm olup dizdâr-ı nâmdâr ve hafazâ-i can-sipâra sipâriş ettiler, Ohri sancağına mülhak itti..." şeklinde bilgi vermektedir.¹⁷ Aynı dönemin tarihçilerinden Kritovulos ise "...savaşa yatkın askerlerinden dört yüzünü muhafız olarak bırakıp, ülkenin satrap ve komutanı olarak aynı zamanda iyi subay olan, yakın çevresinin en iyi adamlarından birini atadı. Onun görevi, İlyrialıların ülkesine sürekli ve hiç ara vermeden saldırarak tahrip etmek ve Krues Kalesi'ni kuşatmaktır..." kaydını düşmüştür.¹⁸ Zikredilen iki kaynak dikkate alındığında Tursun Bey, inşa edilen kaleye bir dizdar tayin olunup idaresinin Ohri Sancağı'na bağlandığını

¹² Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 125-27.

¹³ Halil İncalcık, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 11; Kiel de benzer bir görüşe sahiptir. Machiel Kiel, "İlbasan", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 80.

¹⁴ Halil İncalcık, "Arnavutluk", *Encyclopaedia of Islam*, Brill, Cilt 1, Leiden 1986, s. 655.

¹⁵ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 3, İstanbul 1991, s. 386.

¹⁶ Orhan Kılıç, "II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, (ed.) Ayşenur Bilge Zafer, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2016, s. 163.

¹⁷ Tursun Bey, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁸ Kritovulos, *a.g.e.*, s. 236.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

söylemektedir. Kritovulos ise, idaresine yakın çevresinin en iyi adamlarından birinin getirildiğini, bu kişinin Arnavutlara sürekli akın yaparak Akçahisar'ı kuşatmakla vazifelendirildiğini belirtmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in 1466 seferinde Akçahisar kuşatmasından ayrılırken kuşatmanın komutasını bölgenin tecrübeli komutanı Balaban Paşa'ya bıraktığı bilinmektedir.¹⁹ Ohri sancakbeyi Balaban Paşa daha 1463'te İskender Bey'in Osmanlı'yla yaptığı anlaşmayı ihlal edip Venedik lehine hareket etmesi üzerine Arnavutluk'u baskı altında tutmakla görevlendirilmişti.²⁰ Balaban Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in 1466 kuşatmasından sonra da bu vazifesine devam etmiş ve 1467 yılında İskender Bey ile giriştiği savaşta hayatını kaybetmiştir.²¹ Zikredilen bilgiler dikkate alındığında 1466 tarihinde İlbasan içerisindeki muhafız birliği ve sürgün politikası çerçevesinde iskân ettirilen reayasıyla Balaban Paşa'ya bağlı bir kaleden fazlası değildir.

İlbasan üzerine çalışma yapan Ardel, bir ansiklopedi maddesine atfen İlbasan'ın 1479 yılında müstakil bir sancak hâline geldiği ve Mehmed Bey'in ilk sancakbeyi olduğu bilgisini vermiştir.²² İlgili ansiklopedi maddesinde zikredilen bilgilere kaynak olarak International Association Academies'in yönetiminde çıkartılan The Encyclopaedia of Islam'ın ikinci edisyonu (*EI*²) gösterilmiştir²³, ancak *EI*²'de V. L. Menage tarafından yazılan İlbasan maddesinde böyle bir bilgi yoktur. Menage, ilk başlarda Ohri Sancağı'nın bir parçası olarak yönetilen İlbasan'ın kısa süre içinde dört kazaya sahip bir sancak merkezi olduğunu bildirir.²⁴

Bölgeye dair XV. yüzyıldan kalan arşiv vesikalarının sağladığı bilgiler ise oldukça sınırlıdır. Bu çerçevede İlbasan'ın ne zaman sancak statüsüne kavuştuğuna dair ulaşılan en erken tarihli veriler cizye defterlerinde bulunmaktadır. H. 893 - 895 yılları cizye kayıtlarını ihtiva eden defterdeki

¹⁹ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 150.

²⁰ Halil İnalçık, "İskender Bey", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 562.

²¹ Bilgehan Pamuk, "XV. Yüzyılda Osmanlı Devleti - Arnavutluk İlişkileri", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı I*, Sayı 66, 2015, s. 664.

²² Ayten Ardel, "XVI. Yüzyıl Tahrirlerine Göre İlbasan Sancağı", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, IRCICA, Tiran 2003, s. 316.

²³ İnayetullah Rıza, "İlbasan", *Dairetü'l-Me'arif-i Buzurg-i İslami*, Dairetü'l-Me'arif-i Buzurg-i İslami Merkezi, Cilt 9, Tahran 1379, s. 750.

²⁴ V. L. Menage, "Elbasan", *Encyclopaedia of Islam*, Brill, Cilt 2, Leiden 1991, s. 693.

1488-89 tarihli kayıta İlbasan kadısı ve sancakbeyinden bahsedilir.²⁵ Ayrıca yine bir başka cizye defterine göre 896 / 1490-91 tarihinde Rumeli eyaletine bağlı 26 sancaktan birisi İlbasan'dır.²⁶ Mevcut veriler İlbasan'ın 1488'den önce teşkilatlanmasını tamamlayarak sancak statüsü kazandığını gösterir. İlbasan'ın idari statüsündeki bu değişim Osmanlı-Venedik savaşlarının son bulunduğu 1479 civarında gerçekleşmiş olmalıdır. Osmanlılar uzun süren bu savaştan galip ayrıldıktan sonra Adriyatik kıyısında çeşitli idari düzenlemeler yapmıştı. Fatih Sultan Mehmed zamanından günümüze ulaşmış tahrir kayıtları incelendiğinde yine bu dönemde, 1476-1479 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde umumi tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir.²⁷ Planlanan idari düzenlemelerin zikredilen tahrir işlemiyle hayata geçirildiği ve 1479 yılında İskenderiye/İşkodra Sancağı'nın kurulmasının da bu doğrultuda atılan adımlardan birisi olduğu düşünülmektedir. İskender Bey'in öncülük ettiği isyanın bastırılması için kurulan İlbasan da Arnavutluk'ta işlerin yoluna girdiği bu süreçte sancak statüsü kazanmış olmalıdır.

Bir bölgeye tayin edilen yöneticiler ve onların sahip oldukları tecrübe, ünvan ve vasıflar o bölgenin devlet tarafından idaresinin nasıl şekillendirildiğine dair ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede arşiv kaynaklarının el verdiği ölçüde idarecilerin tespiti konunun daha doğru analiz edilmesine katkı sağlamaktadır. Tablo 1'de çeşitli kütüphane ve arşivlerdeki kayıtlardan faydalanılarak İlbasan Sancağı beyleri verilmiştir. Arşiv ve kütüphanelerden erişilen bilgiler idarecilerin görev başlangıç ve bitiş tarihlerini gösterme noktasında yetersiz kaldığı için Tablo 1'de verilen tarihler adı geçen sancakbeylerinin hangi yılda vazifede olduğuna işaret etmektedir.

²⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, *Mc_Yz_00091*, s.846; Ömer Lütfi Barkan, "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, Cilt 1, Sayı 1, 1964, s. 78, Not: 2.

²⁶ Narodna Biblioteka Kiril i Metodij Kütüphanesi, *OAK, No: 214/5*, v. 40/a-b; Nikolaï Todorov, "La Situation Demographique De La Péninsule Balkanique Au Cours Des XV et XVI Siecles", *Annuaire de L'université de Sofia, Faculté de Philosophie et D'histoire*, Cilt 53, Sayı. 2, 1959, s. 208; Hamid Hadžibegić, *Glavarina U Osmanskoj Drzavi*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 1966, s. 58.

²⁷ Halil İnalcık, *İki Karamın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 308-12.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Tablo 1: İlbasan Sancakbeyleri ve Görevde Oldukları Tarihler

Sıra No	Sancakbeyi	Görev Yılı (Hicri/Miladi)	Kaynak
1	Mehmed Bey	894 / 1488-1489	İBB, Atatürk Kitaplığı, MC_YZ_00091, v. 424/a.
2	Mehmed Bey b. Karlı	20 Safer 911 / 23 Temmuz 1505	İBB, Atatürk Kitaplığı, MC_YZ_00071, v. 68/b.
3	Mustafa Bey	Selh-i Zilka'de 912 / 3 Nisan 1507	İBB, Atatürk Kitaplığı, MC_YZ_00071, v. 101/b.
4	Ahmed Bey	4 Şevval 913 / 6 Şubat 1508	İBB, Atatürk Kitaplığı, MC_YZ_00071, v. 122/b.
5	Ali Bey b. Müstefid(?)	23 Zilka'de 916 / 21 Şubat 1511	İBB, Atatürk Kitaplığı, MC_YZ_00071, v. 217/b.
6	Ali Bey	16 Şevvâl 918 / 25 Aralık 1512	BOA, MAD.d 7, s. 136.
7	Mehmed Bey	17 Şevvâl 926 / 30 Eylül 1520	BOA, TS.MA. d, 2204, v. 201/b
8	Hüseyin Bey (Sinan Paşa Hısmı)	Kanuni Sultan Süleyman dönemi ilk yılları	BOA, TS.MA.d 9772, s. 2.
9	Emir-i Alem Bali Bey	1522	Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, V1969, v. 114/a.
10	Hüseyin Bey v. Evrenos	1526	BOA, TS.MA. d 10057, s. 3.
11	Hasan Bey (Sekbanbaşı)	1527	BOA, TS.MA. d 5246, v. 2/b.
12	Turhan Bey	15 Receb 948 / 4 Kasım 1541	BOA, MAD.d 34, v. 437/a.
	Turhan Bey	Evâhir-i Receb 953 / 16-26 Eylül 1546 öncesi	AE, SSÜL I, 3/150.
	Turhan Bey	28 Zilka'de 961 / 25 Ekim 1554	BOA, MAD.d 68, v.56/b; BOA, A.DVNSMHHM.d 1, Hüküm 587, 598.
13	Uzguroğlu Ahmed Bey	21 Ramazân 963 / 19 Temmuz 1556	BOA, A.DVNSMHHM.d 2, Hüküm 340, 1212.
	Abdülbaki Bey	29 Cemâziyel-âhir 968 / 17 Mart 1561	BOA, A.DVNSMHHM.d 4, Hüküm 2006.
14	Mustafa Bey	10 Receb 968 / 27 Mart 1561	BOA, A.DVNSMHHM.d 4, Hüküm 2070.
15	Mahmud Bey	1 Zilhicce 975 / 28 Mayıs 1568	BOA, A.DVNSMHHM.d 7, Hüküm 1487.
16	Halil Bey	10 Cemâziyel-evvel 978 / 10 Ekim 1570	BOA, A.DVNSMHHM.d 11, Hüküm 43.

RAHMAN ŞAHİN

17	Mahmud Bey	18 Cemâziyel-âhir 978 / 17 Kasım 1570	BOA, A.DVNSMHHM.d 11, Hüküm 580.
18	Halil Bey	27 Receb 979 / 15 Aralık 1571	BOA, A.DVNSMHHM.d 13, Hüküm 244.
19	Mustafa Bey	16 Şevvâl 981 / 8 Şubat 1574	BOA, A.DVNSMHHM.d 25, Hüküm 546.
20	Alaüddevle Bey	29 Zilka'de 984 / 17 Şubat 1577	BOA, A.DVNSMHHM.d 29, Hüküm 487.
21	Bayezid Bey	14 Rebîü'l-evvel 985 / 1 Haziran 1577	BOA, A.DVNSMHHM.d 30, Hüküm 280.
22	Ali Bey	23 Muharrem 986 / 1 Nisan 1578	BOA, A.DVNSMHHM.d 34, Hüküm 154.
23	Ahmed Bey	19 Rebîü'l-ahir 986 / 25 Haziran 1578	BOA, A.DVNSMHHM.d 35, Hüküm 90.
24	Ali Bey	16 Receb 986 / 18 Eylül 1578	BOA, A.DVNSMHHM.d 35, Hüküm 602.
25	Ferhad Bey	27 Zilka'de 986 / 25 Ocak 1579	BOA, A.DVNSMHHM.d 32, Hüküm 522.
26	Kasım Bey	17 Cemâziyel-âhir 989 / 19 Temmuz 1581	BOA, A.DVNSMHHM.d 45, Hüküm 346.
27	Halil Bey	17 Cemâziyel-âhir 989 / 19 Temmuz 1581	BOA, A.DVNSMHHM.d 45, Hüküm 454.
28	Kasım Bey	6 Şevvâl 990 / 3 Kasım 1582	BOA, A.DVNSMHHM.d 48, Hüküm 465.
29	Mehmed Bey	29 Zilhicce 994 / 11 Aralık 1586	BOA, A.DVNSMHHM.d 60, Hüküm 489.
30	Bali Bey	17 Rebîü'l-evvel 1000 / 1 Şubat 1592	BOA, A.DVNSMHHM.d 69, Hüküm 501; BOA, YB.010.d 762, s.42, Hüküm 178.
31	İbrahim Bey	27 Zilhicce 1003 / 2 Eylül 1595	BOA, A.DVNSMHHM.d 73, Hüküm 651.
32	Ahmed Bey	13 Cumâde'l-âhir 1008 / 31 Aralık 1599	BOA, TS.MA. d 5376, v. 3/b.
33	Hüseyin Bey	Evâil-i Zilka'de 1013 / 21-30 Mart 1605; Gurre-i Muharrem 1014 / 19 Mayıs 1605	AQRS, F129 D1, s. 110, Hüküm 1859; AQRS, F129 D6, s. 97, Hüküm 560.

Tablo 1’de gösterildiği üzere tespit edilebilen en erken tarihli arşiv vesikasına göre; 1488 tarihinde İlbasan sancakbeyi Mehmed Bey’dir. Sonrasında Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle birlikte XVI. yüzyılda görev yapan çok sayıda sancakbeyinin ismine ulaşılmıştır. Sancakbeyi isimlerinden hareketle Sultan Süleyman döneminde İlbasan’a tayin edilen beylerin bir kısmının saray çevresinden bir kısmının da akıncılar arasından seçildiği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Sultan Süleyman döneminin başlarında sancakbeyi olan Hüseyin Bey’in ismi yanında bulunan “Sinan Paşa hısımları” ifadesinden XVI. yüzyıl başlarında Rumeli beylerbeyliği yapmış, aynı zamanda İlbasan’a çeşitli vakıf eserleri kazandırmış Sinâneddin Yûsuf

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Paşa'nın akrabası olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca 1522'de İlbasan sancakbeyliği vazifesini ifa eden Bali Bey ile tabloda beşinci sırada gösterilen Hasan Bey'in ünvanları onların da daha önce sarayda görev aldıklarını göstermektedir.

Osmanlı fütuhatına katkıda bulunan akıncı ailelerinin etkili oldukları sahada aynı zamanda idarecilik yaptıkları bilinmektedir.²⁸ Arnavutluk'un fethinde ve İskender Bey isyanının bastırılmasında önemli hizmetleri olan sol kol akıncılarından Evrenosoğulları akıncı ailesinden bazı kimselerin aynı zamanda İlbasan sancakbeyliği yaptığı görülmüştür. Bu hususta tespit edilen ilk örnek 1526'da bu görevi ifa eden Evrenosoğlu Hüseyin Bey'dir. Bu kişinin görevde olduğu yıl ile Evrenosoğulları'nın şeceresi²⁹ bir arada düşünüldüğünde İlbasan sancakbeyinin Gazi Evrenos Bey'in oğlu Hacı İsa Bey kolundan gelen Hüseyin Bey olduğu tahmin edilmektedir. İlbasan'da idarecilik yapan bir diğer akıncı beyi ise Turhan Bey'dir. Mühimme kayıtlarında Turhan Bey için açık bir şekilde “akıncı beyi” ifadesi olmasına rağmen onun aile mensubiyeti zikredilmemiştir.³⁰ Bu dönemde Osmanlı'nın sol kolunda faaliyet gösteren iki büyük akıncı ailesi vardı: Evrenosoğulları ve Turahanoğulları. Bu iki akıncı ailesinden Evrenosoğullarının şecereleri incelendiğinde Turhan/Turahan ismine rastlanmamıştır. Buna karşın Turahanoğulları'nın bilinen soy şecereleri ise oldukça sınırlıdır.³¹ Ancak hem 1546 öncesi hem de 1554 yılında İlbasan sancakbeyliği yapan bu akıncı beyinin Turahanoğulları'na mensup olduğu tahmin edilmektedir. Konu üzerinde sağlıklı yorum yapabilmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Osmanlı'nın Nahcivan seferine İlbasan sancakbeyi olarak katılan Turhan Bey'e seferde gösterdiği yararlılıktan dolayı 25.000 akçe terakki verilmiştir.³² Turhan Bey'in daha sonra İnebahtı beyliği yaptığı, Nisan 1561 tarihinde

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Akıncı”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Cilt 1, İstanbul 1978, s. 239; Abdulkadir Özcan, “Akıncı”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 249.

²⁹ Heath W. Lowry, İsmail E. Erünsal, *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, (çev.) Aynur Onbaşoğlu (Evrenosoğlu), Kıvanç Tanrıyar, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 18.

³⁰ “İnebahtı begi olup akıncı begi olan Turhan beğ hüküm ki”, BOA, A.DVNSMHM.d 3, Hüküm 1393.

³¹ Levent Kayapınar, “Teselya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 10, Mayıs 2005, s. 194.

³² BOA, A.DVNSMHM.d 1, Hüküm 587.

Niğbolu sancakbeyliğine tayin edildiği³³ ve Kasım 1565'ten önce öldüğü tespit edilmiştir.³⁴

Tablo 1'de görüleceği üzere İlbasan Sancağı'nda Ali Bey, Kasım Bey gibi bazı sancakbeyleri birden çok kez beylik yapmıştır. Bu durumun İlbasan ve civarında bulunan sancakların yöneticilerini birbiri yerine tayin etmek suretiyle takip edilen rotasyon politikasından kaynaklandığı düşünülmektedir. İfade edilen hususa en güzel örnekler; 1556 tarihinde İlbasan beyi olan Uzguroğlu Ahmed Bey ile 1568'de sancakbeyliği yapan Mahmud Bey'dir. Zikredilen kimselerden Ahmed Bey'in atama kaydında önceki görevinin Delvine beyliği olduğu belirtilmiştir.³⁵ Mahmud Bey için ise ilgili vesikada “...*mukaddemâ Delvine begi olub hâliyâ İlbasan begi olan Mahmud begin...*” ifadesi bulunmaktadır.³⁶ İlbasan, Delvine, Avlonya, Ohri ve İşkodra sancakları hemen hemen aynı coğrafyada bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilgili coğrafyanın halkını tanıyan ve bölgenin dinamiklerine hâkim sancakbeylerini birbiri yerine görevlendirmek suretiyle daha sorunsuz bir idare kurmaya çalıştığı görülmüştür. Bölge üzerine yapılan araştırmalar benzer politikanın klasik dönem sonrasında da takip edildiğini ortaya kaymaktadır.³⁷

Osmanlı Devleti sancağın yönetiminde Balkan kökenli devlet adamlarına da yer vermiştir. Bu çerçevede tespit edilen ilk kişi 1505 yazında görevde olan Mehmed Bey b. Karlı'dır. Mehmed Bey'in bugün Yunanistan'ın batısındaki Karlı-ili bölgesinin Osmanlı öncesi yönetici ailesinden geldiği düşünülmektedir. Karlı ailesi XV. yüzyılda da Arnavutluk üzerinde bir kısım timâr topraklarının tasarruf hakkına sahip olmuştur.³⁸ 1507 yılına kadar İlbasan'da beylik yapan Mehmed Bey daha sonra Alaiye Sancağı'na tayin edilmişti.³⁹ Bu çerçevede belirlenen bir diğer kişi Uzguroğlu Ahmed Bey'dir.

³³ “*Liva-i Niğbolu İnebahtı begi Turhan bege buyruldu bedeli ile*”, BOA, A.DVNSMHHM.d 4, Hüküm 2131.

³⁴ “*İnebahtı kadısına hüküm ki müteveffâ Turhan beg mukaddemâ İlbasan sancağı begi iken Nahçıvan seferinde mîriden...*”, BOA, A.DVNSMHHM.d 5, Hüküm 454.

³⁵ BOA, A.DVNSMHHM.d 2, Hüküm 340.

³⁶ BOA, A.DVNSMHHM.d 7, Hüküm 1487.

³⁷ Mehmet İnbaşı, “Arnavutluk'ta bir Türk Şehri; XVIII. Yüzyılda İlbasan Sancağı”, *Concepts, Sources, Methodology And Arts in Eastern European Studies*, (ed.) Serkan Yazıcı, Alper Başer, Tufan Turan, Skopje 2019, s. 325-48; Mehmet İnbaşı, “Avlonya Sancağı ve Yönetimi (1750 - 1800)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019, s. 143-54.

³⁸ Bkz. İnalcık, a.g.e., s. 89-96.

³⁹ İlhan Gök, “İnâmat Defteri'ndeki Verilere Göre 16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı Eyalet ve Sancak Yöneticileri”, *Mavi Atlas*, Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2021, s. 181.

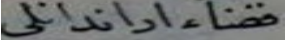
XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Berat şehrinde cami, medrese, imaret ve tekke gibi çeşitli yapılar inşa ettirerek hem şehrin büyümesine hem de İslami bir kimlik kazanmasına vesile olan Ahmed Bey, Temmuz 1556'da İlbasan sancakbeyliği görevini ifa etmiştir.

1.1. Kaza ve Nahiyeler

1490-91 tarihli cizye defterine göre sancak İlbasan, İşpat, Pavlo Kurtik ve Muzaki bölgelerinden mürekkepti.⁴⁰ Zikredilen bu yerlerin kaza veya nahiye olup olmadığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu dönemde İlbasan merkeze alındığında sancağın güneyinde İşpat, kuzey ve kuzeybatı kesimlerinde Pavlo Kurtik ile batı kesimlerinde Muzaki bölgeleri vardı. İlbasan'a ait XVI. yüzyıldan kalma belgeler nispeten daha tam ve çeşitlidir. Bu çerçevede 1521 tarihli vesikada sancağın İlbasan, Draç, İşpat ve Aranid-ili⁴¹ kazalarından oluştuğu görülmektedir.⁴² Adriyatik kıyısında bulunan Draç fethedildikten sonra kaza merkezi yapılmış ve idaresi İlbasan Sancağı'na bağlanmıştı. XV. asır kayıtlarında ismi geçen Pavlo Kurtik ve Muzagi bölgelerindeki köy ve mezraların büyük kısmı XVI. yüzyıl tahrirlerinde Draç kazası dâhilinde kaydedilmiştir.⁴³ Bu tarihte İlbasan kadısı Mevlâna Muhiddin'in 30 akçe, Draç kadısı Mevlâna Gulamî'nin 35 akçe, İşpat kadısı Mevlâna Balatî'nin(?) 25 akçe ve ismi yazılmayan Aranid-ili kadısının 20 akçe günlük geliri vardı. Zikredilen rakamlar 1530 tarihli tahrir defterinde de Aranid-ili kazası hariç aynen tekrarlanmıştır.⁴⁴ Sancak dâhilinde merkez kaza olmasına rağmen İlbasan kadısının geliri Draç kadısından düşüktür. Kadıların idari, adli ve noterlik gibi birbiriyle bağlantılı görevleri karşılığında belirli miktarda harç aldıkları bilinmektedir.⁴⁵ Bu çerçevede Draç kazasında mahkemeye intikal eden meselelerin ve Draç kadısının iş yükünün daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁰ Narodna Biblioteka Kiril i Metodij Kütüphanesi, *OAK, No: 214/5*, v. 40/a-b; Todorov, *a.g.m.*, s. 208.

⁴¹ Yakın tarihli bir başka yazmada Aranid-ili kazası "Erandanlı/Arandanlı" şeklinde okumaya müsait bir imla ile yazılmıştır. Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, V1969, v. 114/a; Enver Çakar, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Aralık 2001, s. 270.

⁴² BOA, *TS. MA.d 699*, v. 5b.

⁴³ BOA, *TT.d 477*, s. 87-117; karşılığı İnalçık, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. 85-97.

⁴⁴ BOA, *TT.d 367*, s. 432, 440, 446.

⁴⁵ Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 43-44.

1530 tarihinde kaza sayısının üçe düştüğü, sancağın İlbasan, Draç ve İşpat kazalarından oluştuğu müşahade edilmektedir.⁴⁶ XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise Ohri Sancağı'na tabi Çermenika nahiyesine ait köylerin bir kısmı İlbasan Sancağı dâhilinde tahrir edilmişti.⁴⁷ Çermenika ve civarı Osmanlı'nın burada egemenlik tesis ettiği sırada Arnavut asilzadelerinden George Arianiti yönetimindeydi.⁴⁸ 1521 tarihli belgede İlbasan kazaları arasında zikredilen Aranid-ili⁴⁹ bu kimsenin idaresindeki bölge olmalıdır. Dolayısıyla daha önceleri kaza olan Aranid-ili'nin 1521-1530 arasında idari statüsünün değiştirildiği, sahip olduğu köy ve mezraların yüzyılın ikinci yarısında İlbasan ile Ohri sancakları arasında paylaştırıldığı görülmektedir. Orta Arnavutluk'ta bulunan İlbasan Sancağı'nın sınırları bu dönemde doğuda Shebenik ve Jabllanica dağlarından batıda Adriyatik kıyısına kadar uzanmıştı. Belirtilen sınırlar dâhilinde kazaların idaresi altındaki köy sayılarına bakıldığında 1570 tarihinde İlbasan 66, Draç 87 ve İşpat 115 köy ve mezraya sahipti. Aynı tarihte Çermenika nahiyesinin İlbasan Sancağı'na tabi olan köy ve mezra sayısı ise 28'di. Mevcut veriler kıyaslandığında sancak dâhilindeki köy ve mezra dağılımlarının XVI. yüzyılın ilk yarısında da benzerlik gösterdiği, en fazla köye İşpat kazasının sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İlbasan Sancağı'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki idari durumunun anlaşılabilmesi için aynı tahrir sonucu hazırlanmış icmal ve mufassal defterlerin bir arada değerlendirilmesi gerekir. Bu çerçevede 1569 tarihli icmal defterde İlbasan, Draç ve İşpat gibi idari üniteler nahiye başlığı altında, 1570 tarihli mufassalda ise kaza başlığı altında kaydedilmiştir.⁵⁰ Benzer durum 1581 ve 1583 tarihli defterler için de geçerlidir.⁵¹ Zikredilen defterler sancak dâhilindeki kazaların aynı isimde birer nahiyelerinin de olduğunu göstermektedir. Ancak, İşpat kazasının merkez nahiyesi dışında bir nahiyesinin daha olduğu tespit edilmiştir. Tahrir defterlerinde müstakil bir başlık altında belirtilmese de köylerin tabiiyetinin kaydedildiği kısımlarda bazı köylerin İşpat kazasına bağlı Sulova nahiyesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.⁵²

⁴⁶ BOA, *TT.d* 367, s. 432, 440, 446.

⁴⁷ BOA, *TT.d* 477, s. 65-83; TKGM, *TADB, TTD* 66, v. 33/b-42/b.

⁴⁸ Pollo, Puto, *a.g.e.*, s. 65; Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, Second Ed., The Scarecrow Press, Lanham 2010, s. 22.

⁴⁹ BOA, *TS. MA.d* 699, v. 5b.

⁵⁰ BOA, *TT.d* 472, s. 14; BOA, *TT.d* 477, s. 10, 84.

⁵¹ TKGM, *TADB, TTD*. 210, v. 1/b; TKGM, *TADB, TTD*. 66, v. 7/b, 86/b.

⁵² “*Karye-i Lubine an-nâhiye-i Sulova der kazâ-i İşpat*”, BOA, *TT.d* 477, s. 148.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Osmanlı taşra teşkilatı çerçevesinde XVI. yüzyılda Rumeli beylerbeyliğine bağlı olan İlbasan Sancağı mevcut konumunu sonraki yüzyıllarda da muhafaza etmiştir.⁵³ Sancakta bulunan mevcut kadılıklara XVI. yüzyıl sonlarına doğru Peklin ve Sulova da eklenmiştir.⁵⁴ Zikredilen yeni kazalardan Peklin, Draç'ın yaklaşık 45 km güneydoğusunda Shkumbin Nehri'nin kuzey kıyısında kurulmuştur. XV. yüzyılda Pavlo Kurtik vilayetinde Markeş nahiyesine bağlı küçük bir köy olarak kaydedilen Peklin, 1530 tarihinde 34 hane nüfusu ile İlbasan Sancağı dâhilinde tahrir edilmiştir. 1569-70'te ise merkezinde kalesi olan, neredeyse tamamı Müslümanlardan oluşan büyük bir kasaba görünümündedir. Sulova ise yukarıda belirtildiği üzere İlbasan'ın güneyinde, İşpat kazasına tabi, çevresindeki birkaç köyün merkezi niteliğindedir. Zikredilen yerleşim birimlerinin zamanla büyüyerek bağlı oldukları idari birimlerden ayrılıp müstakil kadılık olduğu görülmektedir. İlbasan Sancağı'nın XVII. yüzyılda da mevcut yapısını koruduğu İlbasan, İşpat, Draç, Sulova ve Peklin kazalarını ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁵

1.2. Haslar

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde İlbasan Sancağı'nın toplam vergi geliri 1.260.264 akçeydi. Aynı dönemde yakındaki Ohri Sancağı'nın 2.903.106 akçe, Yanya Sancağı'nın ise 5.721.661 akçe geliri vardı.⁵⁶ Rakamların da işaret ettiği üzere İlbasan bulunduğu bölgedeki idari ünitelere kıyasla küçük bir sancaktı. Devlet, sancak sınırları dâhilinde rakabesini elinde bulundurduğu mîrî araziye gelirinin büyüklüğüne göre has, zeâmet ve timâr olarak üçe ayırmıştı.

İlbasan Sancağı vergi gelirlerinin yaklaşık yarısı has olarak değerlendirilmiş ve padişah ile sancakbeyine tahsis edilmişti. Padişah hasları ağırlıklı olarak Draç kazası gelirlerinden oluşmuştu. Kazanın kışlak-ı ganem, pazar ve niyabet gelirleri; buradaki dalyan, memleha ve Draç iskelesi gümrük gelirleri; Baştova iskelesi ve geçidinden elde edilen hâsıllar ile sancağın adet-i ağnam vergisi padişah hassına ayrılmıştı. Zikredilen vergi kalemlerinden elde edilen miktar 1530 yılında toplam 346.882 akçeydi.⁵⁷ 1569-70 tarihli

⁵³ Orhan Kılıç, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumili Eyaleti'nin İdari Taksimatı", *Yeni Türkiye Balkanlar Özel Sayısı I*, Sayı 66, 2015, s. 1188-90.

⁵⁴ BOA, *A.DVNSMHHM.d 52*, Hüküm 613; BOA, *A.DVNSMHHM.d 71*, Hüküm 319.

⁵⁵ BOA, *MAD.d 2751*, s. 22; BOA, *MAD.d 4481*, s. 32-33.

⁵⁶ BOA. *TT.d 367*, s. 302; 422, 452.

⁵⁷ BOA. *TT.d 367*, s. 452.

defterlerde adı geçen vergi kalemlerine ek olarak İlbasan, Dıraç ve İşpat'a bağlı birkaç köy ile Dronik ve Baştova kalelerinde ikamet eden reayanın vergileri de eklenmişti. Bu tarihte padişah hasası toplam 460.119 akçe olarak hesaplanmıştır.⁵⁸ Padişah gelirleri içerisinde en büyük pay 150.000 akçe ile Draç'taki tuzlalara aitti.⁵⁹ 1581 tahririnde zikredilen düzenin aynen devam ettiği, padişah gelirlerinin artarak 518.779 akçeye çıktığı görülmektedir.⁶⁰

Sancakbeyi haslarına bakıldığında Kanuni Sultan Süleyman devri başlarına tarihlenen arşiv vesikasına göre İlbasan sancakbeyi Evrenosoğlu Hüseyin Bey'in⁶¹ geliri 200.000 akçedir.⁶² 1527 yılında ise sancakbeyi Sekbanbaşı Hasan Bey olmuş ve aynı miktar gelir tasarruf etmişti.⁶³ 1530 tahririnde de İlbasan şehri hasılatı ile İlbasan, Draç ve İşpat'a bağlı yaklaşık 20 köyden oluşan sancakbeyi gelirleri 200.000⁶⁴ akçe olarak verilmektedir.⁶⁵ XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise sancakbeyi hasları 188.257 akçe olarak hesaplanmıştır.⁶⁶ Bu tarihte İlbasan şehrinde bulunan başhâne, bozahâne ve şemhâne gelirleri ile pazar ve ihtisâb vergileri; sancak dâhilinde serbest olmayan timârların niyabet vergisi ile İlbasan, İşpat ve Draç kazasına tabi birkaç köyün hâsılları sancakbeyine tahsis edilmişti. 1581 tarihli tahrir defterinde ise sancakbeyi geliri 200.963 akçe olarak kaydedilmiştir.⁶⁷ Bu son

⁵⁸ BOA, *TT.d* 472, s.14; BOA, *TT.d* 477, s. 10-11; 83; 173-182.

⁵⁹ Bu gelir 1570 ve 1581 tahrirlerinde 150.000 akçe olarak kaydedilmişken 1583 tarihli mufasssalda 15.000 olarak kaydedilmiştir. Zikredilen bu farklılığın kâtip hatasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. TKGM, *TADB*, *TTD* 66, v. 86/b.

⁶⁰ TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 1/b.

⁶¹ Gökbilgin, sancakbeyi ismini Hasan olarak vermiştir. İlgili vesikada sancakbeyi Hüseyin veled-i Evrenos şeklinde kaydedilmiştir. BOA, *TS.MA. d* 10057, v. 2/b.

⁶² M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti Livaları Şehir ve Kasabaları", *Belleten*, Cilt XX, Sayı 78, Nisan 1956, s. 252.

⁶³ Kunt, *a.g.e.*, s. 126.

⁶⁴ Aynı defter üzerinde yaptığımız hesaplamada sancakbeyi gelirleri toplamı 183.562 akçedir. Aradaki bu farkın kâtibin hesap hatasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

⁶⁵ BOA, *TT.d* 367, s. 452.

⁶⁶ BOA, *TT.d* 477, s. 13-20; 85-99; 184-187.

⁶⁷ TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 3/a. Aynı tahrir sonucu hazırlanmış 1583 tarihli mufasssal defterdeki belirtilen mirliha hasları benzer miktardadır. TKGM, *TADB*, *TTD* 66, v. 8/a-13/a ; 45/a-48/a; 50/a-51/a; 57/a. Belirtilen mufasssal defterde birden çok tarih bulunmaktadır. Bunlardan ilki v. 1/b'de bulunan 1 Cemâziyel-âhir 989/ 3 Temmuz 1581'dir. Bu tarih arşiv çalışanlarının da belirttiği üzere TKGM, *TADB*, *TTD*. 210 numaralı İlbasan icmal defterinin tarihidir. Söz konusu TTD. 66 numaralı defterde v. 3/b'de bulunan ikinci tarih ise Evâhir-i Muharrem 991'dir. Ancak tasnifleme esnasında deftere düşülen notta H. 991 yılının yanlışlıkla 981 yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum araştırmacıların yanlışmasına, ilgili defterin 1573-74 yılına tarihlenmesine sebebiyet vermiştir. Bkz. Galip Çağ, "Adriyatik Kıyısında Bir Osmanlı Şehri: Draç / Durres (1574 Tarihli Tahrir Kaydı ve Şehrin Fethine Dair Düşürülen Tarihe

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

rakam XVII. yüzyıl başında eserini kaleme alan Ayn Ali Efendi tarafından da aynen tekrarlanır⁶⁸ ki bu durum Ayn Ali Efendi'nin İlbasan hakkında kaynak olarak 1581 tarihli tahrir defterini kullandığını düşündürür. Zikredilen veriler dikkate alındığında sancakbeyinin tasarruf ettiği miktarın XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden XVII. yüzyıl başlarına kadar neredeyse değişmeden kaldığı anlaşılmaktadır.

1.3. Timâr ve Zeâmetler

Sancak dâhilindeki timâr sistemini gösterir XVI. yüzyılın ilk yarısına ait mufassal tahrir defteri olmadığı için İlbasan'daki zeamet ve timâr topraklarının büyüklüğü ve gelirine dair istatistiki veri oldukça azdır. Ancak 1530 tarihli muhasebe icmal defterine göre, kale erlerine tahsis edilen araziler hariç tutulduğunda, sancak gelirlerinin yaklaşık %34'ünün zaim ve sipahiler tarafından tasarruf edildiği görülmektedir.⁶⁹ İlbasan Sancağı'nda 1569 tahririnde gelirleri 20.000 ile 50.000 arasında değişen sekiz adet zeamet vardı.⁷⁰ En yüksek gelire sahip zeametler Osmanlı sarayında görevli müteferrika ve çavuşlara aitti. Aynı tarihte timâr sayısı ise 131 idi.⁷¹ Timâr tasarruf edenler arasında doğrudan saray çalışanlarının yanı sıra burada görevli nişancı, kilercibaşı, çaşnığırbaşı gibi kimselerin adamları veya akrabaları da bulunmaktadır. Arnavut asıllı bir devşirme olup Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim zamanında çeşitli askerî vazifeler üstlenen vezir Pertev Paşa'nın hizmetlisi de bu tarihte sipahiler arasında kaydedilmişti.⁷² Sarayla veya yüksek rütbeli yöneticilerle irtibatı bulunan kişilerden bazılarının tasarruf ettikleri miktarlar diğer sipahilere nazaran yüksekti. Örneğin, Rumeli beylerbeyinin çavuşlarından Hasan Çavuş'un timâr geliri 17.004 akçe, saray çavuşlarından Sinan Çavuş'unki ise 15.000 akçeydi.⁷³

Göre)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı. 27 Kasım 2023, s. 455-75. Adı geçen TTD. 66 numaralı defter Evâhir-i Muharrem 991/13-23 Şubat 1583 tarihlidir.

⁶⁸ Ayn Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin Defter-i Divân*, (çev.) Veysel Gürhan, Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları, Diyarbakır 2023, s. 96.

⁶⁹ BOA, *TT.d* 367, s. 452.

⁷⁰ BOA, *TT.d* 472, s. 15-18.

⁷¹ Bu rakam defter üzerinde yapılan hesaplama ile bulunmuştur. Kâtip ise 134 rakamını vermiştir. BOA, *TT.d* 472, s. 71.

⁷² BOA, *TT.d* 472, s. 46; Pertev Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz İdris Bostan, "Pertev Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 235-36.

⁷³ BOA, *TT.d* 472, s. 34; 60.

1581 tarihinde sancak dâhilinde 15 adet müstakil ve dört adet başka bir zeametın parçası olmak üzere toplam 19 zeamet vardı.⁷⁴ Zaimler içinde yine saray çavuşları ile müteferrikalarının olduğu ve sarayla irtibatlı bu kimselerin sayısının arttığı görülmektedir. Zikredilen tarihte timâr sayısı önceki tahrirle hemen hemen aynı olup timâr tasarruf edenler arasında az da olsa saray görevlilerinin adamları veya akrabaları vardı.⁷⁵

Tablo 2: İlbasan Sancağı Timârlarının Gelirlerine Göre Tasnifi

Gelir Miktarı (Akçe)	1569	1581
10.000 ve üstü	10	7
7.000 – 8.999	7	12
5.000 – 6.999	45	56
3.000 – 4.999	55	47
1.500 – 2.999	14	15
Toplam	131	137

Kaynak: BOA, *TT.d* 472, s. 14-87; TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 1/b-37/a.

İlbasan Sancağı'ndaki timârlar gelirlerine göre incelendiğinde her iki tahrirde benzer bir dağılım olduğu görülür. En düşük timârların 1500 akçe civarından başladığı, en yüksek gelirli timârların ise 17.000 akçeyi aşmadığı tespit edilmiştir. Belirtilen uç noktalarda bulunan timârlar toplam miktara kıyas edildiğinde yaklaşık %12'lik küçük bir oranı temsil etmektedir. 1533'te timârların büyük çoğunluğu 2 ila 4 bin akçelik gelire sahipti.⁷⁶ XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise bölgedeki timârların büyük çoğunluğu 3 ila 7 bin akçe aralığındadır ve toplam timârların yaklaşık %75'ine tekabül etmektedir. İlbasan sipahilerinden geliri 4.000 akçe ve üstündekilerin seferlere

⁷⁴ TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 3/b – 6/a.

⁷⁵ TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 28/b; 7/b; 6/b.

⁷⁶ BOA, *TS.MA.d* 734, v. 7/b; Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 15, Sayı 1-4, 1953, s. 301.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

çağrıldığı⁷⁷ dikkate alındığında bu rakamlar sipahilerin tasarruf ettiği miktarların arttığını dolayısıyla uzak mesafeli seferlere daha rahat katılım sağladığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yayılış gösterdiği dönemlerde karşılaştığı yerli askerî sınıfların önemli bir bölümünü Hristiyan timâr-erleri olarak kendi askerî düzenine dâhil ettiği bilinmektedir.⁷⁸ Hristiyan askerlere timâr verme uygulaması XV. yüzyıl tahrir defterlerinde sıkça karşılaşılan bir durumdu. Zikredilen husus nadiren de olsa XVI. yüzyıl tahrir defterlerine de yansımıştır.⁷⁹ İlbasan Sancağı'nda Hristiyan timârlı sipahiler bulunmasa da gerek 1569 gerekse 1571 tahrirlerinde “nev-müslim” ifadesiyle kaydedilmiş sipahilerin varlığı dikkat çekmektedir.⁸⁰

İlbasan Sancağı dâhilindeki kalelerin korunması ile vazifeli muhafızların bir kısmı ulufeli, bir kısmı timârlıydı. Arşiv kayıtları incelendiğinde 1530 tarihinde İlbasan kale erlerine toplamda 106.809 akçelik timâr tahsis edildiği görülür. Aynı tarihte sancağın bir başka önemli kalesi Draç'ın muhafızlarına ayrılan timârların toplamı ise 157.757 akçedir.⁸¹ XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrirler incelendiğinde sancak dâhilindeki kale erlerinin timâr tasarruf etmeye devam ettikleri görülür. 1569'da sancak genelindeki mustahfız timârları toplamı 192.740 akçeydi.⁸² İfade edilen tarihte mustahfız timârları içerisinde Draç Kalesi'nde vazifeli askerlerin payı oldukça azalmıştır. Bu durum zikredilen kale görevlilerine sancak dışından tahsisat yapılmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1613-1614 tarihli Ohri tahrir defterinde Draç muhafızlarına ait timârlar bulunmaktadır.⁸³ Draç Kalesi

⁷⁷ “İlbasân begi Ferhâd Beg'e hüküm ki hâlâ evvel-bahâr-ı huceste-âsârda cenâb-ı celâdet-me'âbım bizzât diyâr-ı şarka sefer-i zafer-rehberde tasmîm ü niyyet âlî mihnetim mukarrer olmagın, sancağının sipâhilerinden dört bin akçe timârlu ile dört bin akçe timârludan aşağı olanlar ile sancağının muhâfazasıçün kalup bâki sancagına müte'allik olan zü'amâ ve erbâb-ı timârı alaybegine koşup Nevruz'dan mukaddem sefere teveccüh itmek emr idüp buyurdum ki”. Şuayib İzgi, 986 (1578)Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri [s. 201-400] Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, İstanbul 2006, s. 89-90.

⁷⁸ Halil İnalcık, “Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 141 vd.

⁷⁹ BOA, *TT.d* 133, s. 296; 411; 461; 546; TKGM, *TADB*, *TTD* 124, v. 212/b; 213/b.

⁸⁰ BOA, *TT.d* 472, s. 49; TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 16/a.

⁸¹ BOA, *TT.d* 367, s. 435-437; 443-444; 451.

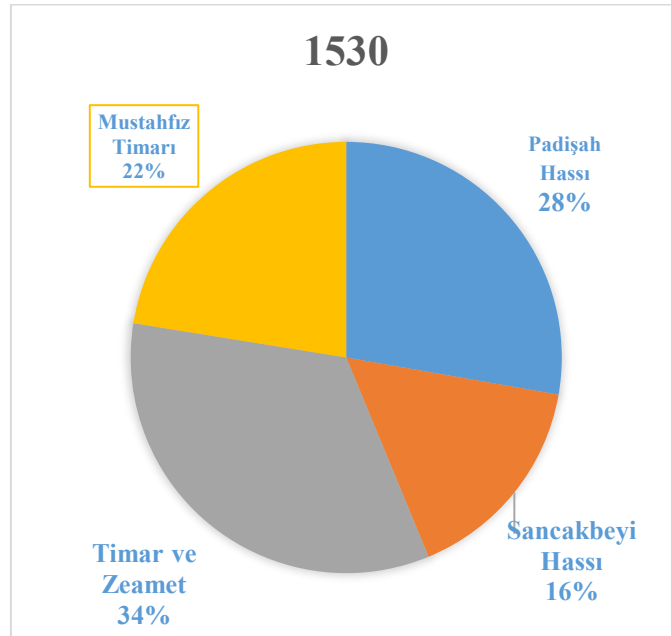
⁸² BOA, *TT.d* 472, 74-86.

⁸³ BOA, *TT.d* 717, s. 492-498.

erlerine sancak haricinde timâr tahsisi sonraki dönemlerde sorunlara yol açmıştır.⁸⁴

1569 tarihinde İlbasan'ın yanı sıra Baştova ve Peklin kaleleri ile Ohri Sancağı'nda olduğu anlaşılan İzgorad Kalesi'nde görevli askerlerin de İlbasan Sancağı'nda timâr tasarruf ettikleri görülür. Zikredilen uygulama 1581 tahririnde de geçerliydi ve bu tarihte sancak genelindeki mustahfiz timârlarının toplamı 177.681 akçeydi.⁸⁵

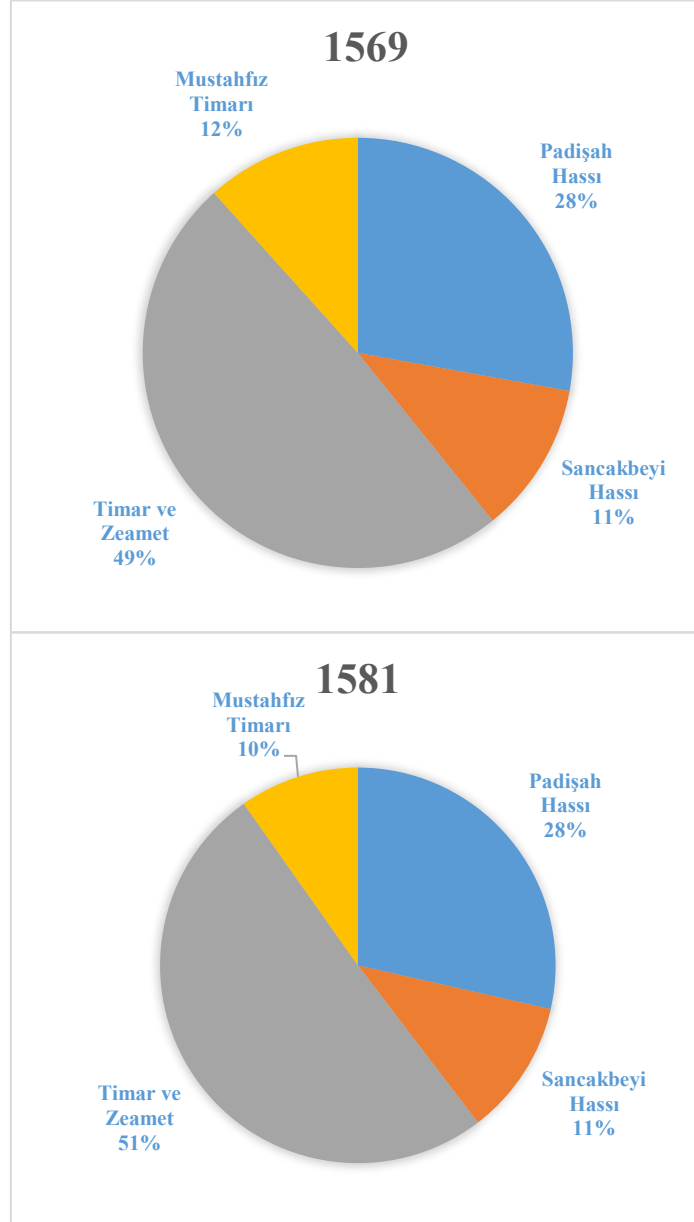
Grafik 1: İlbasan Sancak Gelirlerinin Paylaşımı (1530 - 1581)

⁸⁴ Şubat 1700 tarihli kayıttan timarları başka sancaklarda olduğu için Draç'ı korumakla görevli muhafızların timarlarının olduğu yerlerde sakin oldukları bu yüzden kale hizmetinin aksadığı anlaşılmaktadır. TKGM, *TADB*, *TTD* 324, v. 25/b.

⁸⁵ TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 33/b-37/a.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Tahrir defterlerinden elde edilen istatistiki veriler İlbasan Sancağı gelirlerinin XVI. yüzyıl başından sonuna kadar sürekli arttığını göstermektedir. Sancağın toplam geliri 1530'da 1 milyon 260 bin civarında

iken 1581’de bu rakam 1 milyon 800 bin civarına yükselmiştir. Mevcut gelirin nasıl paylaşıldığını gösterir grafik incelendiğinde padişah haslarının miktarı sürekli artış gösterse de oranı hiç değişmeyerek her üç tahrirde de %28 olarak kalmıştır. Sancakbeyi hasları ise miktar olarak neredeyse değişmeden kaldığı için toplam gelirden aldığı pay XVI. yüzyılın ilk yarısından ikinci yarısına azalmıştır. Bölgede bulunan kalelerin korunmasında vazifeli askerlerin tasarruf ettikleri timâr miktarı toplam gelire oranla sürekli azalmıştır. En çarpıcı düşüş 1530-1569 aralığında gerçekleşmiştir. Bu azalışa en büyük etken Draç muhafızlarına tahsis edilmiş timâr gelirlerinin bir kısmının sonraki dönemde zeamet ve timâr grubuna kaydırılmasıdır. Bu durum grafiklere de yansımıştır. Sancak dâhilinde hem miktarsal hem de oransal olarak yükseliş gösteren tek grup timâr ve zeamet sahipleridir. Bu grup 1530’da toplam gelirin %34’üne sahipken belirtilen oran 1581’de %51 olmuştur. En çarpıcı artış 1530-1569 arasında meydana gelmiş, mustahfız timârlarının aleyhine bir büyüme gerçekleşmiştir.

Artan gelirlerin savaş yükümlülüğü olan gruba tahsis edilmesi devletin içinde bulunduğu genel durumun bölgesel yansıması olduğunu düşündürür. Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyılda giriştiği savaşlar özellikle Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı ordularının ülkenin doğu ve batı kesimlerine sürekli sefere çıkması askere olan ihtiyacın artmasına sebep olmuştur. Belirtilen durum İlbasan Sancağı gelirlerinin tahsisatına yön vermiştir. 1523’te sancakta 124 nefer sipahi, 1530’da ise 2 zaim ve 109 sipahi istihdam edilirken gelirlerdeki artış sayılara da yansıyor. XVI. yüzyılın ikinci yarısında zaimler 14’e, sipahiler 133’e çıkmıştır.⁸⁶ XVI. asrın son çeyreğine ait olduğu tahmin edilen bir başka defterde İlbasan Sancağı’nda 16 zaim ve 136 sipahi tespit edilmiştir.⁸⁷ Zikredilen son defterde diğer kaynaklardan farklı olarak sipahi ve zaimlerin sefere giderken beraberinde götürmesi gereken cebelilerin de sayısı kaydedilmişti. Bu çerçevede İlbasan Sancağı’nda toplam 152 zaim ve sipahiye seferlerde 1031 cebelinin eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Aynı defterde İlbasan’ın yakınında bulunan diğer sancakların zaim, sipahi ve cebeli toplamaları ise şöyleydi: Avlonya 1202,

⁸⁶ BOA, *TS. MA.d.*, 10215, s. 2; BOA, *TT.d* 367, s. 452; TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 37/b.

⁸⁷ BOA, *TT.d* 747, s. 111. Zikredilen defter arşiv kataloğunda H. 1036, M. 1626-1627 olarak tarihlendirilmiştir. Ancak belirtilen tarih defter içerisinde sonradan yapıldığı tahmin edilen muamele kayıtlarına dayanmaktadır. Defterde zikredilen Avlonya, Delvine ve İlbasan sancakbeylerinden hareketle defterin XVI. yüzyıl son çeyreğinde hazırlandığı söylenebilir. Bir başka görüş için bkz. İnalçık, “Arnavutluk’ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, s. 157, Not 20.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Mora 1666, Yanya 958, Ohri 965 ve Delvine 368.⁸⁸ İlbasan civarında bulunan sancaklardan daha az gelire sahip olmasına rağmen asker varlığı bakımından bulunduğu bölgede ortalama bir konumdadır. Bu da bölgenin savunması ve kontrol altında tutulması için gelirlerin büyük kısmının askerlere ayrıldığını gösteren bir başka husustur. Osmanlı taşra teşkilatı ve maliyesi üzerine önemli bilgiler veren Ayn Ali Efendi ile 1670 yılında İlbasan'a gelen Evliya Çelebi eserinde İlbasan'da 18 zaim ve 138 sipahi olduğunu belirtir.⁸⁹ Bu sayılar mevcut durumun XVII. yüzyıl başlarından ortalarına kadar geçerli olduğu izlenimini verir.

1.4. Kaleler ve Muhafızlar

Arnavutluk, sahip olduğu sarp dağlar sayesinde ele geçirilmesi zor bir coğrafyaydı. Tarih boyunca burada egemenlik kuran güçler hâkimiyetlerinin tesisi için kaleler inşa etmiş, var olan surları güçlendirmişti. Bu çalışmanın konusu olan İlbasan da aynı kaygılarla inşa edilmiş bir kaleydi. Bölgenin Adriyatik'e kıyısı olması deniz tarafından yapılacak saldırılardan da korunmasını gerekli kılmıştı. Zikredilen hususlar çerçevesinde ülkenin gerek iç kesimlerinde gerekse sahil şeridinde çok sayıda kale vardı. İlbasan zamanla sancakbeyi makamı olunca civarındaki kalelerin idaresi de buraya bağlanmıştır. İncelenen dönem içerisinde sancak dâhilinde İlbasan, Draç, Baştova, Dronik ve Peklin kaleleri vardı. İfade edilen kaleler içerisinde en büyük ve en önemlileri İlbasan ve Draç kaleleridir.

1466 yılında Sultan Mehmed'in Arnavutluk seferi esnasında inşa edilen İlbasan Kalesi'ne padişahın seçkin askerlerinden oluşan dört yüz kişilik bir muhafız birliği yerleştirildiği bilinmektedir.⁹⁰ Bölgeye ait günümüze ulaşmış en erken tarihli defter kuruluşundan yaklaşık altmış yıl sonrasına aittir. 1530 tarihli bu deftere göre İlbasan kale muhafızları 1 dizdar, 1 kethüda, 1 cebeci, 2 topçu ve 89 kale erinin yanı sıra 1 imam ve 3 müezzinden ibaret olup toplam doksan sekiz kişidir.⁹¹ 1466'dan 1530'a kadar kaledeki muhafız sayısında bir azalma görülse de XVI. yüzyılda sancak dâhilindeki Draç, Peklin gibi diğer kalelerin muhafız birlikleri göz önüne alındığında toplam muhafız sayısının arttığı görülür. XVI. yüzyılın ikinci

⁸⁸ BOA, TT.d 747, s. 1.

⁸⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2003, s. 318; Ayn Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 121.

⁹⁰ Kritovulos, *a.g.e.*, s. 236.

⁹¹ BOA, TT.d 367, s. 435.

yarısında timâr tasarruf eden İlbasan muhafızları din görevlileri de dâhil 69 kişidir ki bu rakam 1581 tahriri için de geçerlidir.⁹² Aralarında cebeci ve topçuların da bulunduğu muhafızlar dizdar ve kethüdanın yanı sıra dört adet ser-bölük tarafından yönetilmişti. Kale dizdarı 4439 akçe, muhafızlar 700-1400 akçe aralığında, topçular ve din görevlileri ise 2000 akçe civarında gelire sahipti.⁹³ Osmanlı Devleti kalenin idaresi ve korunmasını muhafızlara, zaman içinde harap olan yerlerin tamirini ve tadilatını ise şehirdeki gayrimüslim halka bırakmıştır.⁹⁴ Bu çerçevede kaledeki nöbet yerleri, ambarlar ve kuleler gibi müstemilatın tamir edilmesi karşılığında gayrimüslim halk avarız vergisinden muaf tutulmuştur.

İlbasan Sancağı'nda bulunan bir başka büyük ve önemli kale Adriyatik kıyısındaki Draç'tır. Burası ticari ve askeri bakımdan son derece önemli olan Via Egnatia'nın Adriyatik kıyısındaki başlangıç noktalarından birisidir.⁹⁵ Orta çağ sonlarında Arnavut asilzadelerinden Thopiaların hâkimiyetinde bulunan kale 1389 I. Kosova Savaşı'ndan sonra Venedik'e terkedilmişti.⁹⁶ Osmanlıların Arnavutluk coğrafyasında hâkimiyet tesisine ve Adriyatik'e açılmasına büyük engel teşkil eden Draç Kalesi İlbasan sancakbeyi Mehmed Bey tarafından 14 Ağustos 1501 tarihinde fethedilmiştir.⁹⁷ Fethin akabinde idaresi İlbasan Sancağı'na bağlanan kalede 1530 tarihinde 55'i ulûfeli olmak üzere 118 muhafız ve 200 adet azeb vardı.⁹⁸ Muhafız birliklerine bakıldığında dizdar, kethüda, din görevlileri, topçu ve cebeci gibi yüksek rütbeli kimselerin ulufeli, diğerlerinin nispeten daha düşük gelirli ve timârlı olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki tahrirlerde Draç kale muhafızlarının sayısına dair bilgiler bulunmasa da zikredilen rakamların sonraki dönemlerde de geçerli olduğu tahmin edilmektedir. Muhafız sayısının İlbasan'a kıyasla daha çok olması burasının kıyı şeridinde bulunmasından ileri gelmektedir. Dönemin önemli deniz gücü Venedik'in saldırılarına açık bir konumda bulunan kalenin savunması için Osmanlılar muhafız sayısını fazla tutmanın yanı sıra alternatif tedbirler de almıştır. Bu çerçevede İlbasan

⁹² BOA, *TT.d* 472, s. 87; TKGM, *TADB*, *TTD* 210, v. 33/b-34/b.

⁹³ BOA, *TT.d* 472, s. 74-77

⁹⁴ Şahin, *a.g.m.*, s. 254.

⁹⁵ Anna Avramea, "MÖ. 2. Yüzyıl ile MS. 6. Yüzyıl Arasında Via Egnatia'nın Güzergâhı ve İşlevi", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380 - 1699)*, (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 4-5.

⁹⁶ Machiel Kiel, "Drač", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 522.

⁹⁷ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1996, s. 218.

⁹⁸ BOA, *TT.d* 367, s. 443-444.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

şehrinden Çavuşlar, Hazinedâran ve Debbağhane mahallesi halkı ile Peklin Kalesi varoşunda bulunan kimselerin Draç ve Baştova kalelerine düşman saldırısı olduğunda savunmaya yardımcı olmaları için görevlendirildiği bilinmektedir.⁹⁹ Zikredilen ilave tedbirlerin Kıbrıs'ın fethine girişilmeden hemen önce alınması oldukça dikkat çekici olup devrin yöneticilerinin öngörülü hareket ettiğini göstermektedir.

Sancak dâhilindeki Baştova, Dronik ve Peklin kaleleri ise zikredilen İlbasan ve Draç kaleleriyle birlikte bölgenin savunmasına katkı sunmuş, özellikle ulaşım ve ticari faaliyetlerin denetlenmesinde önemli rol oynamıştı. Shkumbin Nehri'nin Adriyatik'e döküldüğü yerde konuşlandırılmış Baştova Kalesi burada bulunan gümrük ve geçidin kontrolünü sağlamıştır. Baştova hem fiziki hem de muhafız sayısı bakımından İlbasan ve Draç kalelerine nispeten daha küçüktü, dolayısıyla kalede görevli timârlı muhafız sayısı 28 gibi düşük bir rakamdı.¹⁰⁰

Resim 2: Baştova Kalesi (Temmuz 2024'te yapılan ziyaret esnasında çekilmiştir).

Bölgenin savunmasına katkı sağlayan bir diğer kale Dronik'ti. Bu kale günümüzde Tiran ile Draç şehirlerini birbirine bağlayan yol üzerinde

⁹⁹ Şahin, *a.g.m.*, s. 250.

¹⁰⁰ BOA, *TT.d* 472, s. 85.

olup Erzen Nehri kıyısındadır.¹⁰¹ 1530 tarihinde kalede dizdar, kethüda ve din görevlisi dâhil elli beş ulûfeli muhafız ve elli azeb vardı.¹⁰² Ayrıca herhangi bir tehlike anında kalede yaşayan Müslüman reaya da muhafızlara yardımcı olmakla görevlendirilmişti. Kırk bir neferden oluşan bu kimselerin bölgedeki asilerin ıslahı ve çeşitli vergilerin toplanması konularında da yükümlülükleri olup hizmetleri karşılığında avarız vergisinden muaf tutulmuştu.¹⁰³ Kalede görevli muhafız ve azeblerin ulûfeli olmasından dolayı İlbasan Sancağı'na ait XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait tahrir defterlerinde sayıları ve gelirleri hakkında bilgi yoktur. Sancağın savunmasında önem arz eden bir diğer kale İlbasan ile Draç arasında bulunan Peklin'di. Arnavutluk coğrafyasında doğu-batı yönlü önemli yolların kavşak noktasında stratejik bir konumda bulunan Peklin Osmanlılar tarafından kurulmuştur. Tıpkı İlbasan şehri gibi Shkumbin Nehri'nin kuzey kısmındaki bu yerleşim birimi 1530 yılında 34 hane ve 1 mücerredin yaşadığı orta ölçekli bir köy görünümünde olup kale ve muhafızlarına dair herhangi bir kayıt yoktur. Kaleye dair en erken tahrir kaydı 1569-70 tarihlidir. Bu iki defterden hareketle kalenin Sultan Süleyman devrinde inşa edildiği ileri sürülmüştür.¹⁰⁴ Bu tahrirde varoşunda ağırlığı Müslümanlardan oluşan 155 hane ve 66 mücerredin yaşadığı Peklin Kalesi'nde timâr tasarruf eden 2'si ser-bölük 47 muhafız kaydedilmişti.¹⁰⁵ Bir sonraki tahrirde ise kalede görevli timârlı muhafız sayısı 45'e düşmüştür.¹⁰⁶

Sonuç

Arnavut isyanının bastırılması ve devlet otoritesinin güçlendirilmesi amacıyla Osmanlılar tarafından kurulan İlbasan kısa sürede sancak merkezi olmuştur. Adriyatik kıyısında devletin Batı sınırını oluşturan ve Arnavutluk'un orta kesiminde konuşlanan İlbasan Sancağı idari ve askerî teşkilatıyla bölgenin önemli bir merkeziydi. Sorumluluk sahasındaki bölgelerin isimleri XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla değişim gösterse de sancağın sınırları doğuda Ohri Gölü yakınlarından batıda Adriyatik kıyısına kadar uzanmıştı. İdari taksimatın iyice yerleştiği XVI. yüzyılın ikinci yarısında sancak İlbasan, Draç ve İşpat kazası ile Ohri'ye bağlı Çermenika nahiyesinin bir kısmından ibaretti. Zikredilen kazalara yüzyılın sonuna doğru Peklin ve

¹⁰¹ Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, IRCICA, İstanbul 1990, s. 211.

¹⁰² BOA, *TT.d* 367, s. 438.

¹⁰³ BOA, *TT.d* 477, s. 181.

¹⁰⁴ Kiel, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁰⁵ BOA, *TT.d* 472, s. 82-83; BOA, *TT.d* 477, s. 232-234.

¹⁰⁶ TKGM, *TADB, TTD* 210, v. 36/a – 36/b.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Sulova da dâhil olup bu dönemde kaza sayısı beşe çıkmıştır. Arnavutluk coğrafyasının önemli bir kısmı dağlık olsa da İlbasan bulunduğu yer itibarıyla tarıma elverişli topraklara ve önemli tuz yataklarına sahipti. Osmanlı Devleti'nin İlbasan'dan sağlamış olduğu vergi geliri incelenen dönem boyunca artmıştır. Artan gelirler padişah hasına ve bölgenin kontrol altında tutulmasında kullandığı sipahiler ile mustahfızlara tahsis edilmiştir. İlbasan sipahilerinin tasarrufundaki miktarların artması onların uzak bölgelere daha rahat sefere çıkmasını sağlamıştır.

İlbasan kurulduğu bölge olarak askerî ve ticari bakımdan oldukça önemli olan Via Egnatia'nın Balkanlar'ın iç kesimlerine doğru uzanan başlangıç kısmındadır. Zikredilen güzergâha deniz yoluyla gelen ticarî emtia İlbasan Sancağı sınırlarında Draç ve Baştova iskelelerinden giriş yapmış ve devlet gümrük vergisi olarak belli miktarda gelir sağlamıştır. Osmanlılar hem ticaretin hem de reyanın güvenliğinin sağlanması hususunda bölgedeki kaleleri aktif olarak kullanmıştır. Sancak dâhilindeki Draç, Baştova, Peklin ve Dronik kaleleri ile merkez konumdaki İlbasan Kalesi ticaretin kontrolü noktasında oldukça önemlidir. Ayrıca zikredilen ilk iki kale Adriyatik kıyısında olması sebebiyle düşman saldırılarının karşılanması amacıyla kullanılırken diğer kaleler gerekli olduğunda bu iki kaleye destek kuvveti sağlamıştır. Bu konuda Müslüman halktan da destek alınmıştır. Osmanlılar savunma için Müslümanlardan, harap olan yerlerin tamirat-tadilatının yapılarak sürdürülebilirliğin tesisi için gayrimüslimlerden yardım almış, İlbasan'ı bölgedeki unsurlarla birlikte yönetmiştir.

RAHMAN ŞAHİN

KAYNAKÇA

1. Arşiv ve Kütüphane Belgeleri:

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d), No: 133, 367, 472, 477, 717, 747.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), No: 7, 34, 68, 699, 2751, 4481, 10215.

Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d), No: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 11, 13, 25, 29, 30, 32, 34, 35, 45, 48, 52, 60, 69, 71, 73.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), No: 734, 2204, 5246, 5376, 9772, 10057.

Ali Emiri (A.E), Süleyman I (SSÜL I), 3/150.

Yabancı Arşivler (YB.010.d), No: 762

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), Tapu Arşiv Daire Başkanlığı (TADB)

Tahrir Defterleri (TTD), No: 66, 124, 210, 324.

C. Arkivi Qendror i Republikës së Shqipërisë (AQRS)

F129 D1.

F129 D6.

D. Narodna Bibloteka Kiril i Metodij Kütüphanesi (NBKM)

OAK, No: 214/5.

E. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları (Mc_Yz) No: O009, O0071.

F. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bayezid Kütüphanesi

Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, V1969.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler:

ARDEL, Ayten, “XVI. Yüzyıl Tahrirlerine Göre İlbasan Sancağı”, *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, IRCICA, Tiran 2003, ss. 315-20.

AVRAMEA, Anna, “MÖ. 2. Yüzyıl ile MS. 6. Yüzyıl Arasında Via Egnatia'nın Güzergâhı ve İşlevi”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380 - 1699)*, (ed.) Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss. 3-7.

AYN ALI EFENDİ, *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin Defter-i Divân*, (çev.) Veysel Gürhan, Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları, Diyarbakır 2023.

BARKAN, Ömer Lütfi, “894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, Cilt 1, Sayı 1, 1964, ss. 1-117.

_____, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt. 15, Sayı 1-4, 1953, ss. 251-329.

BİLGE, Mustafa L., “Arnavutluk”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 3, İstanbul 1991, ss. 383-90.

BOSTAN, İdris, “Pertev Paşa”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 34, İstanbul 2007, ss. 235-36.

CİHAN, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004.

ÇAĞ, Galip, “Adriyatik Kıyısında Bir Osmanlı Şehri: Draç / Durres (1574 Tarihli Tahrir Kaydı ve Şehrin Fethine Dair Düşürülen Tarihe Göre)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 27, Kasım 2023, ss. 455-75.

ÇAKAR, Enver, “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Aralık 2001, ss. 261-82.

ELSIE, Robert, *Historical Dictionaty of Albania*, Second Ed., The Scareceow Press, Lanham 2010.

EMECEN, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____, “Timurtaş Paşa”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 41, İstanbul 2012, ss. 185-86.

EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

GÖK, İlhan, “İnamat Defteri’ndeki Verilere Göre 16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı Eyalet ve Sancak Yöneticileri”, *Mavi Atlas*, Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2021, s. 178-197.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti Livaları Şehir ve Kasabaları”, *Belleten*, Cilt XX, Sayı 78, Nisan 1956, ss. 247-94.

HADŽIBEGIĆ, Hamid, *Glavarina U Osmanskoj Drzavi*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 1966.

İNALCIK, Halil, “Arnavutluk’ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, *Fatih ve İstanbul*, Cilt 1, Sayı 2, 1953, ss. 153-75.

_____, “Arnavutluk”, *Encyclopaedia of Islam*, Cilt 1, Brill, Leiden 1986, ss. 651-58.

_____, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

_____, “İskender Bey”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 22, İstanbul 2000, ss. 561-63.

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

_____, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna XV. Asırda Rumeli’de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara 2007, ss. 137-84.

_____, *Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu, II. Baskı, Ankara 1987.

İNAYETULLAH, RIZA, “İlbasan”, *Dairetü'l-Me'arif-i Buzurg-i İslami*, Dairetü'l-Me'arif-i Buzurg-i İslami Merkezi, Cilt 9, Tahran 1379, s. 750.

İNBAŞI, Mehmet, “Arnavutluk’ta bir Türk Şehri; XVIII. Yüzyılda İlbasan Sancağı”, *Concepts, Sources, Methodology And Arts in Eastern European Studies*, (ed.) Serkan Yazıcı, Alper Başer, Tufan Turan, Skopje 2019, ss. 325-48.

_____, “Avlonya Sancağı ve Yönetimi (1750 - 1800)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 14, Mart 2019, ss. 143-54.

İZGİ, Şuayib, 986 (1578) *Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri [s. 201-400] Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık, İstanbul 2006.

KAYAPINAR, Levent, “Teselya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 10, Mayıs 2005, ss. 183-96.

KIEL, Machiel, “Draç”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 9, İstanbul 1994, ss. 522-24.

_____, “İlbasan”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 22, İstanbul 2000, ss. 79-81.

_____, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, IRCICA, İstanbul 1990.

KILIÇ, Orhan, “II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti’nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı”, *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, (ed.) Ayşenur Bilge Zafer, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2016, ss. 146-84.

_____, “Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumili Eyaleti’nin İdari Taksimatı”, *Yeni Türkiye Balkanlar Özel Sayısı I*, Sayı 66, 2015, ss. 1185-95.

KRİTOVULOS, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, (çev.) Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

KUL, Muhittin, “15-16. Yüzyıllarda Akçahisar (Kruje) Kazası”, *Osmanlı Hakimiyetinde Balkanlar*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2023, ss. 37-80.

KUNT, Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

LOWRY, Heat W.ve ERÜNSAL,İsmail E. *Yenice-i Vardar’lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, (çev.) Aynur Onbaşıoğlu (Evrenosoğlu), Kıvanç Tanrıyar, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

MENAGE, V. L., “Elbasan”, *Encyclopaedia of Islam*, Brill, Cilt 2, Brill 199, s. 693.

ÖZCAN, Abdulkadir, “Akıncı”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 2, İstanbul 1989, ss. 249-250.

PAMUK, Bilgehan, “XV. Yüzyılda Osmanlı Devleti - Arnavutluk İlişkileri”, *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı I*, Sayı 66, 2015, ss. 659-67.

POLLO, Stefanaq ve PUTO,Arben *The History of Albania*, Routledge & Kegan Paul, London 1981.

ŞAHİN, Rahman, “XVI. Yüzyılda İlbasan Şehri Sâkinleri ve Meslekleri”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, Aralık 2024, ss. 246-63.

TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

_____, *Sultan II. Bâyezit’in Siyasî Hayatı*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1996.

TODOROV, Nikolaï, “La Situation Demographique De La Péninsule

XVI. YÜZYILDA İLBASAN SANCAĞI'NDA İDARİ YAPI

Balkanique Au Cours Des XV et XVI Siecles”, *Annuaire de L’université de Sofia, Faculté de Philosophie et D’histoire*, Cilt 53, Sayı 2, 1959, ss. 193-226.

TURSUN BEY, *Târih-i Ebü'l-Feth*, (çev.) Mertol Tulum, Baha Matbası, İstanbul 1977.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

_____, “Akıncı”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı, Cilt 1, İstanbul 1978, ss. 239-240.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA VERSUS ILIRIDA

Abdullah Muhsin YILDIZ*

ABSTRACT

During the disintegration of multinational federations at the beginning of the 1990s, existing political units within the Yugoslav political space declared independence and ethnic groups residing in them sought to establish separate autonomous entities. This study specifically focuses on state-building policies in North Macedonia during the Yugoslav turmoil of dissolution with a “state within society” approach. It examines how post-communist Macedonian political leadership attempted to build a dominant state image on the territories of the former Yugoslav socialist republic. The article argues that if an autonomous, united, and centralized state perception fails to resonate with society, alternative state images may emerge within the same national territory- possibly even transcending legitimate borders. This study applied the “states as images” approach to the Macedonian-Albanian relations in North Macedonia during a limited period, from the dissolution of Yugoslavia to the 2001 conflict. It is posited that post-communist Macedonian political elites projected a Macedonian state image through practices. However, Albanians of Macedonia implemented policies on behalf of revived Ilirida perception, where they could unite with Kosovar Albanians in the future. The 2001 conflict demonstrated that the Ilirida state image had reached a war-making capacity, challenging the Macedonian state’s monopoly on violence. As a result, Macedonian authorities were compelled to negotiate and eventually transform the state into a Macedonian-Albanian image.

Keywords: Yugoslavia, Macedonia, State image, Albanians, Macedonians.

* Assist. Prof. Dr., University of Yalova, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Yalova, ORCID: orcid.org/0000-0003-0659-5263, E-mail: a.m.yildiz@yalova.edu.tr

OPEN ACCESS

ESKİ YUGOSLAV TOPRAKLARINDA YARIŞAN DEVLET İMAJLARI: MAKEDONYA'YA KARŞI İLİRİDA

ÖZ

1990'lı yılların başında çok uluslu federasyonların dağılma sürecinde Yugoslavya siyasal alanı içerisinde mevcut siyasal birimler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve bu birimler içerisinde yaşayan etnik gruplar ayrı özerk yapılar kurma arayışına girmiştir. Bu çalışma, Yugoslavya'nın dağılması sırasında Kuzey Makedonya'daki devlet inşası politikalarına "toplum içinde devlet yaklaşımıyla" odaklanmaktadır. Post-komünist Makedon siyasi aktörlerin eski Yugoslav sosyalist cumhuriyeti topraklarında dominant bir devlet imajı inşa etme politikalarını incelemektedir. Bu makale toplumdaki özerk, birleşik ve merkezi bir devlet algısının halk arasında yerleşmemesi durumunda, alternatif devlet imajlarının bir ulusun topraklarında ortaya çıkabileceğini ve hatta siyasi sınırları aşabileceğini ileri sürmektedir. Çalışma, Yugoslavya'nın dağılmasından 2001 çatışmasına kadar seçilen sınırlı bir süre boyunca Kuzey Makedonya'daki Makedonya-Arnavutluk ilişkilerine devlet imajları yaklaşımıyla bakmaktadır. Post-komünist Makedon siyasi elitlerinin yürüttüğü uygulamalarla bir Makedonya devleti imajı ürettiği öne sürülmektedir. Ancak, bölgedeki değişen güç dengeleri sırasında Makedonya Arnavutları, İlirida algısını canlandırmış ve gelecekte sınırların ötesindeki Kosovalı Arnavutlarla birleşebilecekleri bu hayali birime yönelik politika yürütmüştür. 2001 çatışması İlirida devlet imajının savaş yapma kapasitesine eriştiğini göstermiş, şiddet tekelinin ortadan kalkmasıyla diz çöken Makedon otoriteler, devletin Makedon-Arnavut imajına dönüşmesini müzakere etmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Makedonya, Devlet imajı, Arnavutlar, Makedonlar.

Introduction

Established after World War II, the Second Yugoslavia or Tito's Yugoslavia consisted of six republics and two autonomous regions. It consisted of Slovenian, Croatian, Serbian, Montenegrin, Macedonian and Muslim nations. Croats and Serbs in Croatia; Muslims, Croats and Serbs in Bosnia-Herzegovina; Macedonians and Muslims in Macedonia had lived in coexistence in contrast to past tensions. Also, Albanians in Macedonia were kept away from the governing authority until 1965.¹ Parallel to the increasing

¹ Bashkim Iseni, "One State, Divided Society: The Albanians in Macedonia", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Lishaug and Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, p. 177.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA VERSUS ILIRIDA

national demands in Kosovo, in 1968, the idea of establishing a seventh republic within Yugoslavia was proposed, including the Albanian territories in Macedonia and the Preshevo Valley in Serbia.² With the expansion of Kosovo's autonomy in 1974, Albanians in Macedonia attained official recognition as a distinct national group alongside the Macedonian nation within the socialist republic. The elimination of the founding leader cult with the death of Tito in the early 1980s was the first signal for probable political instability at the state level. Moreover, systemic change in the world order caused the rise of nationalism and the demise of multinational communist federations. In 1981, Albanian students at the University of Prishtina initially protested against social hardships, but their demands soon turned political, calling for Kosovo to become a republic. Although it sparked a clash between Albanian and Serbian nationalism, Kosovar and Macedonian Albanians in the early 1980s reflected on their shared fate within Yugoslavia. However, Slobodan Milošević, who began to rise in Yugoslav Serb politics from 1986 onwards, started his policy of imposing Serbian supremacy on the peoples of Yugoslavia from the disputed region of Kosovo, where Albanians constituted the majority, despite Serbs furnished historical narratives. In March 1989, Milošević removed the autonomous political body in Kosovo. Therefore, no clearly defined Albanian province remained in the Yugoslav confederation. In April 1989, the Macedonian Parliament adopted a resolution declaring that the Macedonian state belongs exclusively to the Macedonian nation. Due to the rise of national mobilizations in Yugoslavia, Serbian unification nationalism in the Kosovo region, and separatist nationalisms in Slovenia and Croatia, Albanian politicians of Macedonia initiated to seek alternatives, to establish their own government in their imagining homeland.

In the context of the emergence of new national states during the Yugoslav secessionist wars of the 1990s, the revived concept of the Republic of Ilirida (RoI) was evaluated with a "*competing state images*" approach in this study. The Ilirida had been imagined by Albanians as an alternative state identity to Macedonia in the north-western parts of the country even long before the demise of Yugoslavia. During the shattering of multinational federations, it became the practical agenda of Albanian policymakers in Macedonia, where state-building process was halted, and loyalty towards the state became limited. The argument presents that the state administration

² Aldo Bumci, "Regional Perspectives for an Independent Kosovo-Albania and Macedonia", *Understanding of the War in Kosovo*, (ed.) Florian Bieber and Zhidas Daskalovski, Frank Cass, London and Oregon 2003, p. 282.

becomes unstable and illegitimate when the perception of the state as “autonomous, united and centralized” is weakened. The study posits that this declining Macedonian state perception destined Albanians to consider their status quo in Macedonia, review their future, and imagining the new country whether it would have an autonomous status or an independent nation-state.

To support the argument, it was first established that ethnicities in Macedonia, which had already been polarized within the Macedonian socialist state, were isolated from each other during the disintegration of Yugoslavia. At the same time, the emergence of the Ilirida state image in opposition to Macedonia was examined through various state practices, including separate independence referendums conducted by Macedonians and Albanians in the early 1990s, constitutional amendments shaping perception of the state and population census that elicited reactions from Albanians, and international conferences reflecting ethnic viewpoints and projections about state’s future. Subsequently, the reinforcement of the Ilirida perception in the northwest of the country and the failure to establish an integrated Macedonian state image are examined through prominent issues among communities. Within this context, the 1997 crisis involving state flags in the public sphere, the boycott policy of Albanians against practices pursued by the central government, and the grand coalition of big ideals that reflected extremist and separatist notions in the late 1990s were discussed in the other section as autonomy seeking and solidarity reinforcement cases among members of the weaker group. As a state image, Ilirida seems to have reached its capacity for war-making with the Kosovo Crisis spilling over into Macedonia and the Macedonian-Albanian conflict in 2001. Thereupon, Macedonian politicians were forced to compromise on the Macedonian state and the state image was transformed into the Macedonian-Albanian state.

The first section of the article examines the development of modern state theories, emphasizing Joel Migdal’s “state within society” approach. Drawing on Max Weber’s definition of the state as a monopoly on legitimate violence, Migdal expands this notion by incorporating the concepts of “image” and “practices.” Migdal’s framework is particularly relevant in analysing post-1991 Macedonia, where competing nationalist narratives have shaped the state’s contested image. In the second section of the article, the focus is on the rise of nationalism in Eastern Europe and its impact on Yugoslavia, particularly Macedonia, where Albanians were marginalized through policies like the 1989 constitutional amendments, which redefined the state as belonging to the Macedonian nation. This section delves into the

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA VERSUS ILIRIDA

response of Albanians, highlighting their boycott of the 1991 census and referendum, their exclusion from constitutional negotiations, and their subsequent disillusionment with the Macedonian state, further fuelling the notion of an alternative state identity, the Republic of Ilirida. In the third section, the article explores the cultural and political demands of Albanians, including struggles for educational autonomy and the right to display national symbols like the Albanian flag, which led to protests and clashes with Macedonian authorities. In the fourth section of the article, the focus is on the rising ethnic tensions and the involvement of paramilitary movements, particularly the Kosovo Liberation Army (UCK), in Macedonia during the late 1990s. The section also discusses the formation of the National Liberation Army (ONA) and their demands for constitutional amendments and a bi-national federation, reflecting the increasing fragmentation of Macedonia's territorial and political integrity. The fifth section transitions into the 2001 constitutional amendments, which sought to address ethnic inclusion and national identity concerns, highlighting the transformations in Macedonia's governance, legal framework, and representation of minority communities following the Ohrid Framework Agreement. These changes marked a shift from a homogeneous Macedonian state towards a more inclusive, multi-ethnic structure, reshaping the national discourse on identity and governance. While these changes aimed to foster interethnic coexistence, they sparked concerns among ethnic Macedonians about their national identity and sovereignty, marking a significant shift in the country's political and cultural landscape.

1. The Development of Modern State Theories and the “*State within Society*” Approach

Joel Migdal's “*state within society*” approach begins by drawing on Max Weber's classical definition of state. Migdal defines the state in its most fundamental form as the “*field of power*”.³ In his conception, similar to Weber's definition, the state holds a monopoly on the legitimate use of violence and the ability to pose threats. However, his argument diverges from Weber's approach by supporting the idea that the state is moulded by images and practices.⁴ The image stems from the state's ability to maintain consistent and coherent control over a specific of territory. The stable and controlled

³ Joel S. Migdal, *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, p. 15-16.

⁴ Migdal, *ibid.*, p. 16.

administration disseminates a particular image and covers the representation of inhabitants on the same territory. The analysis reveals that existing states consist of two primary components: image and practices. He draws insights from an ethnographic investigation of the state. By benefiting from Akhil Gupta's ethnography, which focuses on everyday practices and discursive constructions, Migdal's work further illustrates that images and practices exhibit qualities such as mutual reinforcement, overlap, contradiction, and even mutual destructiveness.⁵ The image of the modern state, socially constructed in Western Europe between the fifteenth and seventeenth centuries, has evolved into a political form that encompasses the entire globe. The review of state literature in this section aims to comprehend Joel Migdal's approach. The approach is instrumental in analysing post-1991 Macedonian state image and competing state images of rival nationalisms.

The interest that German scholars like Max Weber and Otto Hintze were concerned about the state during the 1910s was rekindled in the 1960s. Domination of modernization theories in the social sciences, the emergence of national macroeconomic management stemming from the Keynesian revolution, and the birth of new nations from former colonies guided research concerning the state.⁶ Belonged to the pluralist school in American social sciences, David Easton's conceptualization of a "*political system*" centred on competing interests and status groups caused a society-focused analysis that neglected the state and its institutions. Both the pluralism school and structural functionalists distanced from the concept of the state, instead suggesting the term "*political system*".⁷ The neo-Marxist school, which adopted the "*capitalist state*" as the unit of analysis, gained prominence in Continental European social science studies in the mid-1960s. The school delved into analysing roles of states during the transition from feudalism to capitalism, the incorporation of states into the socio-economic sphere within advanced industrial capitalist democracies, and the nature and functions of state in dependent countries within the capitalist world economy.⁸ In the

⁵ Akhil Gupta, "Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, The Culture of Politics, and the Imagined State", *American Ethnologist*, Volume 22, Number 2, May 1995.

⁶ Theda Skocpol, "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", *Bringing the State Back In*, (ed.) Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge 1985, p. 6.

⁷ Timothy Mitchell, "The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics", *American Political Science Review*, Volume 85, Number 1, 1991, p. 80.

⁸ Skocpol, *op.cit.*, p. 5. Ralph Miliband (1969), Nicos Poulantzas (1973), Perry Anderson (1974), Claus Offe (1974), and Immanuel Wallerstein (1974, 1980) are exemplar studies.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

1970s, the debate between Nicos Poulantzas and Ralph Miliband reshaped the Marxist perspective concerning the nature of state. Perspectives that viewed the state as a distinct entity with autonomy and separate from society elevated the state above all else, assigning it superior and ascribed ideological responsibilities. Discussions on the state solidified the concept as institutional structures that shape society.⁹

In the 1980s, the book '*Bringing the State Back In*' emphasized reintroducing the concept of the state within the domain of social sciences.¹⁰ Contrary to the academic works of the 1970s, the state was not regarded solely as a territory seized and governed by social groups; it was perceived as an entity possessing capacities and rationality, acting purposefully according to the neo-statist approaches. In alignment with earlier studies, the argument for the state's autonomy from society is maintained. Theda Skocpol initiated the dialogue concerning the autonomy and capabilities of states and viewed the state as an autonomous and rational actor, driven by specific objectives, endowed with a particular capacity, and vested in socioeconomic order.¹¹ Concerning the rationality of the state, Skocpol posited that civil bureaucrats were capable of formulating comprehensive, long-term strategies that transcend the short-term and profit-driven demands of capitalists. Alfred Stepan contended that assemblages of civil servant cadres employ state intervention to sustain political order, and this cadre plays a role in fostering national economic development.¹² Another state-centred study conducted by Michael Mann, '*The Autonomous Power of the State*', he criticized Marxist, liberal, and functionalist state theories for disregarding the autonomous power of the state.¹³ According to Mann, the state holds two forms of power: "*despotic*", which centralizes it, and "*infrastructural*", which anchors it territorially. Aligning closely with Skocpol, Mann defined the state as both an arena and a space. Consequently, he posited that the state derives its primary power from its autonomy.¹⁴

Drawing on Michel Foucault's ideas in the early 1990s, Timothy Mitchell objected to studies that personified the state as a decision-making

⁹ Skocpol, *ibid.*, p. 6.

¹⁰ Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.

¹¹ Skocpol, *op.cit.*, p. 6.

¹² Skocpol, *ibid.*, p. 9-10.

¹³ Michael Mann, *States, War, and Capitalism*, Blackwell Publishers, Oxford 1988, p. 110.

¹⁴ Mann, *ibid.*, p. 112.

actor and deconstructed the imagery that portrayed the state as a distinct entity from society.¹⁵ Criticizing Skocpol's approaches, Mitchell disputed that she made voluntaristic and ideological assertions and incorporated subjectivity within the state-society divide.¹⁶ As an alternative to the political system approach and neo-statist studies, Mitchell proposed a third approach that tackles the issue of state's ambiguity: Internal methods of managing and controlling social processes have generated an external state structure effect separate from these processes.¹⁷ The approach adopted recent explorations into microphysical forms of power such as "*discipline*". Through Foucault's concept of discipline, he investigated the "*structural effect*" that engenders the perception that the state is separate from society, exploring the "new power techniques" that sustain the continuity of the modern social order. This recently conceived structural effect facilitates the reproduction of the disciplined modern individual by attributing transcendence to the nation-state. Philip Abrams' work, written in 1977 (published in 1988), concentrated on the practices of reification and mystification surrounding the state.¹⁸ The approach posits that the state-society distinction is an internally established aspect of more complicated power dynamics. It contends that modern mechanisms such as the army and bureaucracy effectively create the illusion that the state is a separate entity distinct from society.

Joel Migdal, the architect of the state images and practices approach, utilized the deconstruction method. He distanced himself from the neo-statist approach of the 1980s, producing his own term, "*state within society*". Migdal's approach provides a means of comprehending how society perceived the state without the error of reifying the state. Migdal employs the concept of "*image*" to describe the state, a concept used by Edward Shils to characterize the "*centre*" in the system theory framework.¹⁹ Shils' notion of image symbolizes the dominant and singular centre of society. Therefore, the state image is dominant, integrated, and autonomous. It operates direct control over a designated territory through its representatives and uses full legislative

¹⁵ Mann, *ibid.*, p. 112.

¹⁶ Mann, *ibid.*, p. 86.

¹⁷ Mann, *ibid.*, p. 88.

¹⁸ Philip Abrams, "Notes on the Difficulty of Studying the State", *Journal of Historical Sociology*, Volume 1, Number 1, March 1988.

¹⁹ Edward Shils, "Centre and periphery", *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*, (ed.) Polanyi Festschrift Committee, Routledge and Kegan Paul Limited Broadway House, 1961, p. 117-130.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

authority.²⁰ In contrast to Shils' usage, Migdal's concept of an image encompasses perception generated both internally and externally. The perception is related to a single entity, which is predominantly "*autonomous, united, and centralized*". Employing Migdal's approach to the New Macedonian Question, defined as the legitimacy crises experienced at the national and international levels after the declaration of independence, the article investigates the context when an autonomous, united, and centralized Macedonian state perception was failed.

Migdal's concept of perception simultaneously establishes two distinct types of boundaries: territorial boundaries and social boundaries. The image of territorial boundaries demarcates areas of control for different states illustrates the world's organization by geographical division, a concept evident in schoolbook maps and experienced by travellers and exporters. Territory, a fundamental aspect of the state, has already recognized by the Montevideo Convention. However, Migdal's reference to territorial borders highlights the notion of representation.²¹ The state functions as an "avatar" of the population, embodying the human body in an image, in symbolic form. This representation manifests in the United Nations voting, interstate diplomacy, and various everyday practices. Alongside the representation, borders of the state's jurisdiction and borders of individuals in communication align within specified territorial boundaries with the geographical coordinates. On the other hand, the concept of a social boundary refers to the legal distinction between the public and private spheres. The social boundary delineates the bureaucratic state from private actors and social forces. Consequently, as a complement to territorial borders that visually depict the state's jurisdiction, social boundaries emerge. In such instances, as the state distances from the realm of non-state actors, it perceptually ascends above these social boundaries, representing an area where 'common interests' converge.

If the state is understood as a set of practices, then all the practices in which individuals engage to fulfil public functions collectively lay the foundation of Macedonia. The transition from Yugoslav passports to Macedonian passports, the process of visa applications and issuance of entry stamps for foreign visitors, all contribute to shaping Macedonia's image. The delineation of the new Macedonian state's borders on official maps, the

²⁰ Migdal, *op.cit.*, p. 16.

²¹ Migdal, *ibid.*, p. 17.

erection of fences along the territorial boundaries, the transition of personnel from the Yugoslav army to the Macedonian national army, and the teaching of Macedonian national history in school curricula, these novel practices serve to reinforce the emerging state image. The inconspicuous presence of national flags adorns public institutions in everyday life,²² the national anthem played at state ceremonies,²³ and the depiction of the new Macedonian denar featuring the White Tower in Thessaloniki on its design,²⁴ all contribute to building an image of the state that seeks to establish continuity from past to present, effectively covering the essence of the nation and facilitating its reification. However, when efforts to represent Macedonia as an avatar—an embodiment of the state—failed at the international level, particularly within the UN for considerable period, the Macedonian society rallied and took to the streets, demanding the resignation of President Kiro Gligorov and the incumbent government. Since its independence, the Republic of Macedonia has struggled establishing a state image relying on the superior means violence, as well as collecting sufficient information about the people, systematic taxation, recruitment of the military personnel and penetrate regions inhabited by Albanians. The failure to cultivate a perception of an autonomous, united, and centralized republic caused an alternative and competing state image within its borders called Ilirida, the imagined republic of ethnic Albanians in Macedonia.

2. Macedonian and Albanian Efforts in Forming State Images

The wave of nationalism that surged in Eastern Europe during the 1980s extended its influence on Yugoslavia. The leading Union of Communists of Macedonia (CKM) initiated an embargo on Albanians on education matters and cultural activities. Macedonia's "*constitutional nationalism*" policy also caused social segregation in Macedonia.²⁵ Through a constitutional amendment in April 1989, a pivotal year of change for the Eastern bloc states, Albanians officially lost their status as a founding nation of Macedonia along with the Turks; the state was defined as the state of the

²² Michael Billig, *Banal Nationalism*, Sage Publications, London 1995, p. 8.

²³ Eric Hobsbawm, "Introduction: Inventing Traditions", *Invention of Tradition*, (ed.) Eric Hobsbawm and Terence Ranger, Cambridge University Press, Cambridge 1992, p. 7.

²⁴ VMRO-DPMNE proposed it but rejected by the government. It was circulated as a souvenir at Skopje streets.

²⁵ Robert M. Hayden, "Constitutionalism Nationalism in the Formerly Yugoslav Republics", *Slavic Review*, Volume 51, Number 4, Winter 1992, p. 659-660.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

Macedonian nation.²⁶ In reaction to demonstrations organized in Gostivar and Kumanovo, Albanians boycotted both the March 31, 1991 census and the September 8, 1991 independence referendum, as they did not embrace the Macedonian state that relegated them to the second-class citizenship status.²⁷ Ahead of the referendum, the Albanian professors voiced grievances over not being granted the right to represent themselves in constitutional draft negotiations, exclusively conducted between international representatives and Macedonian experts.²⁸

Due to the representation issue faced during preparations for the declaration of independence of the Macedonian nation-state, Albanians of Macedonia had questioned the legitimacy, foundational underpinnings, and rationale of the Macedonian state.²⁹ According to the Albanian perspective, such practices were indicative of an intent to establish a state for the Macedonian cultural nation, prohibiting flag-bearing as well as Albanian national symbols and the use of the Albanian language in the parliament through legislative amendments by CKM in April 1989.³⁰ As a result, Albanians within the country approached the 1991 Constitution and the 1991 and 1994 censuses with caution, and withheld support for the international recognition of the state. State practices, such as constitutional changes of 1989, the census, the independence referendum, and the constitution-making process in 1991, were designed to cultivate the perception that the state's reformation was based on ethnic Macedonian dominance. As a reaction, Albanians who exhibited reservations towards the new formula of the state once again shared their outlook with the Kosovar Albanians, marked by a post-Yugoslav imagination.³¹

The ascendancy of Macedonian and Albanian nationalist parties within the democratic political landscape, coupled with the exclusionary citizen categorization embedded in the constitution, resulted in reinforcement

²⁶ Iseni, *op.cit.*, p. 180-181.

²⁷ 23 Albanian deputies represented in the 120-member Parliament did not participate in the voting.

²⁸ Biljana Vankovska, "Constitutional Engineering and Institution-building in the Republic of Macedonia (1991-2011)", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug ve Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, p. 91.

²⁹ Židas Daskalovski, *Walking in the Edge: Consolidating Multiethnic Macedonia: 1989-2004*, Globic Press, Chapel Hill 2006, p. 81.

³⁰ Iseni, *op.cit.*, p. 180.

³¹ Vankovska, *op.cit.*, p. 92.

of Macedonian and Albanian identities as separate ethnic communities. Albanians' resistance against suppressive and dismissive policy concerning their demands and practices, such as self-governance, cultural representation, language usage, and access to education from primary to higher levels, has hindered their integration into the Macedonian state. The Albanians' push for independence within their own national community occurred at a juncture when the EU Council had recognized the independence of Slovenia and Croatia but had not yet acknowledged Macedonia as an independent state. Debates revolved around political issues, such as the flag and the use of the Albanian language. Perry indicates ethnic Macedonian perspective on the usage of language and flag in the public sphere: there was a willingness to designate Albanian as an official language in the areas where Albanians predominantly inhabited; however, employing the Albanian flag could not be permissible.³² Albanians argued that it was the flag of Albanian nation, a symbol with a 500-year lineage, therefore, the selected political rhetoric served to delineate the ethnic division in Macedonia.

Ethnic Macedonians suffered from non-recognition of the national identity by its neighbours after the independence declaration and became isolated diplomatically until January 1992 when recognized by Bulgaria. Therefore, the Republic of Ilirida (RoI) emerged as a competing political entity consisting of several regions of Macedonia. Although the Ilirida concept was declared unconstitutional by the Macedonian government, it was once proposed as an idea and imagined country. In January 1992, Albanians, who had abstained from participating in the RoM's independence voting in preceding months, actively participated in the referendum for political and territorial autonomy for Albanian areas in western Macedonia as a distinctive practice for statehood.³³ The Albanian nationalist PDP's notion of "political and territorial autonomy" was embraced during the referendum held on January 11-12.³⁴ Albanian participation in the referendum for the Ilirida organized at more than 500 polling stations. There were 276,921

³² Duncan M. Perry, "Destiny on Hold: Macedonia and the Dangers of Ethnic Discord", *Current History*, 1 March 1998, p. 123.

³³ Janusz Bugajski, *Ethnic Politics in Eastern Europe: Guide to Nationality Policies, Organizations, and Parties*, Routledge, London and New York 2015, p. 153.

³⁴ Geert-Hinrich Ahrens, *Diplomacy on the Edge: Containment of Ethnic Conflict and the Minorities Working Group of the Conferences on Yugoslavia*, Woodrow Wilson Center Press with John Hopkins University Press, Washington and Baltimore 2007, p. 397.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

participants³⁵ and of whom 74% voted in favour of Albanian political and cultural autonomy.³⁶ Inspiring from the referendum practice, some Albanian leaders in the early 1990s identified themselves with the RoI.³⁷ Activists from Albanian municipalities proclaimed the western part of Macedonia as the RoI and expressed their goal of uniting the Albanians of Yugoslavia. The PDP leadership distanced from the idea, however, passed a resolution in its first congress for asking Macedonian leadership to recognize independence of Kosovo and the autonomy of Albanian regions in western Macedonia.³⁸

State practices and perceptions among people generate the overarching identity of the state. In the early 1990s, an alternative state image emerged as the Republic of Ilirida (RoI) to challenge the image of the RoM. The Albanian politician, Nevzat Halili, had attempted proclaiming independence of this state twice, in 1992 as a leader of PDP and 2014. Albanians did not identify themselves with the RoM expressing their absence in state practices and institutions.³⁹ They abstained from parliamentary meetings, evaded tax payments, and neglected their public obligations.⁴⁰ They were unable to secure their constitutional rights, displayed no allegiance to the RoM, instead engaged in activities aimed at reinforcing the RoI image. PDP's inaugural congress held in February 1992 and Kosovo's separation from Serbia and principles of Albanian autonomy in Western Macedonia were declared. At the Carrington Conference on March 4th, Nevzat Halili presented a proposal for federalization of Macedonia. The proposal paralleled with models of Belgium and Switzerland and introduced the concept of 'special status-autonomy of Albanians in Macedonia'.⁴¹ On March 31st, a protest organized in Skopje, Halili reiterated Albanians' aspirations for territorial, cultural, and political autonomy.⁴² Estimated 40,000 demonstrators urged

³⁵ Sabrina P. Ramet, *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*, Westview Press, Colorado 2002, p. 189.

³⁶ Silvo Devetak, "Minorities and Autonomy in Central and Eastern Europe", *Federalism, Regionalism, Local Autonomy and Minorities*, Proceedings, Studies and Texts, No. 52, Council of Europe, Strasbourg 1996, p. 82.

³⁷ Partija za Demokratski Prosperitet (Party for Democratic Prosperity, PDP), behind the movement, won 17 seats in the November-December 1990 elections. It won 3 municipalities in local elections.

³⁸ Bugajski, *op.cit.*, p. 153.

³⁹ Ramet, *op.cit.*, p. 189.

⁴⁰ Jens Reuter, "Policy and Economy in Macedonia", *The New Macedonian Question*, (ed.) Hames Pettifer, Palgrave Macmillan, London 1999, p. 36-37.

⁴¹ Ahrens, *op.cit.*, p. 398.

⁴² Ramet, *op.cit.*, p. 190.

international recognition if the right to autonomy was not granted in Albanian majority regions. On April 6, 1992, Halili proclaimed the Republic of Ilirida in the city of Struga, in front of approximately 2,500 people comprising of local leaders of ethnic Albanian parties and members of minorities such as Turks and Muslims, activists from Albanian inhabited regions supported this declaration.⁴³ The old aspiration among Albanians of Macedonia to establish a new homeland in the imagined lands of Ilirida was put into action. Halili initially aimed to unite all Albanians in the former Yugoslavia under a single Albanian state. However, he later shifted his stance to supporting the federalization process within Macedonia.

The declaration move was criticized by PDP leaders and condemned by Macedonian authorities as illegitimate.⁴⁴ A series of operations were carried out by the Macedonian security forces retaliating against Albanian activism. In June 1992, police searches conducted in Radolišta discovered an Albanian emblem featuring an eagle with two blackheads. In November 1992, Macedonian authorities collected 2,000 leaflets bearing the signature of the Ilirida Albanian Youth Movement. These leaflets contained a declaration about Albanians' intention to wage war for the right to self-determination.⁴⁵ Official state sources indicated the collaboration of Albanian activists from three different regions: Macedonia, Kosovo, and Albania. In July 1992, the ongoing government had no vote of confidence due to Macedonia's lack of international recognition. The Crvenkovski broad coalition government was established on September in which Albanian PDP secured five ministries and in reaction VMRO-DPMNE called for new elections.⁴⁶ The policies and discourses of the Albanian political elites resisting towards Macedonian state image enabled them taking part in the social democratic government. Following the international recognition of the Republic of Macedonia, the government initiated an active program against the mobilization of Albanians. In November 1993, prominent Albanian leaders were arrested and prosecuted for their alleged involvement in attempting to overthrow the existing state and establish a separatist Albanian state called Ilirida.⁴⁷

⁴³ Bugajski, *op.cit.*, p. 173; Ahrens, *op. cit.*, p. 399.

⁴⁴ Bugajski, *ibid.*, p. 173.

⁴⁵ Daskalovski, *op.cit.*, p. 68.

⁴⁶ Branko Crvenkovski, the leader of the Social Democratic Alliance, served as the second prime minister of the RoM for two terms from 1992-1998.

⁴⁷ James Pettifer, "The Albanians in Western Macedonia after FYROM Independence", *The New Macedonian Question*, (ed.) James Pettifer, Palgrave Macmillan, 2001, p. 140.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA VERSUS ILIRIDA

The RoM, in the early years of its independence, faced not only a representation predicament but also risk of losing its name. The EU Council's decision on June 27, 1992, asserting that the name of the Macedonian state should not incorporate "Macedonia", was reiterated at the EC summit held in Lisbon in September. This decision cast doubt upon the sovereignty of the state, national identity, and international representation. As the Republic of Skopje, a name that had been contemplated for some time did not encompass all ethnic Macedonians, the resolution of the summit further eradicated the only recognized identity -Macedonian- within the country. As noted by Marc Weller, this situation could have potentially triggered the proliferation of other nationalistic sentiments.⁴⁸ By the end of the year 1992, as conflicts intensified in Croatia and Bosnia-Herzegovina, Greece imposed an embargo against the RoM. The New Macedonian Question gained global attention and prompted its referral to the UN. This marked the first instance in the history of the UN where a state's membership application was rejected due to opposition from another state. Consequently, the RoM could not assume the role of an "avatar" to represent its nation within the UN framework, thus failing to secure a seat. The representation dilemma hampered the state's ability establishing its existence, leading to the emergence of Ilirida as a potential alternative representation. The political instability stemming from the non-recognition issue and the reactionary emergence of the alternative RoI imagining were interconnected. Ultimately, on April 7, 1993, the RoM's application for the UN membership was accepted through the Security Council Resolution 817, bolstering the Macedonian state image. The RoM was granted a place at the UN table due to this decision under the designation of the Former Yugoslav Republic of Macedonia (the FYROM), within the 'T' row. In December 1993, major EU members established diplomatic relations and opened embassies in Skopje. Having recognized by the UN, many states initiated diplomatic relations with the state under the name of the Republic of Macedonia. The recognition marked a significant achievement in filling an important gap in the political map of the Balkans during the period of turmoil.

⁴⁸ Marc Weller, "Piggy in the Middle", *New Statesman and Society*, 5, 221, 25 September 1992, p. 32.

3. The Alienation of Albanians from the State: Cultural Demands and Macedonian Counter Practices

According to Natasha Gaber's research conducted in 1993, 86% of Albanians perceived themselves as second-class citizens in Macedonia.⁴⁹ The prevalence of Albanian state passports among them provides insight into their limited allegiance to the Macedonian state. This section demonstrates that Albanians of Macedonia had not developed a significant emotional attachment to the RoM until 2001 due to Macedonian state practices. Between 1991-2001, Albanians struggled to establish their own institutions in places where they consisted of the majority of the population. The dispute on the foundation of an Albanian university even brought the Macedonian state into the question.⁵⁰ Albanians founded the University of Tetovo in 1994; it was declared illegal by the RoM and was closed by the Macedonian police in 1995. The founder of the university was caught and sentenced to prison by the Macedonian courts. Therefore, Albanians started a boycott policy within the parliament. The demand of Albanians to receive higher education in their native language was perceived as a rebellion by the political and bureaucratic elites of the RoM. At that time, President Gligorov insisted that anyone from Albanian population desired to receive higher education could go to Tirana. In addition to practices pursued by the Macedonian state, the exclusionary rhetoric of Macedonian politicians further alienated Albanians from the state.

In the 1996 local elections, Albanian candidates affiliated with the Democratic Party of Albanians (PDP-A) secured victory in several municipalities. By taking 70% support of Albanians in elections, it was a significant victory for candidates. Gostivar's mayor, Rumi Osmani, along with Tetovo's mayor, Alajdin Demiri, displayed Albanian and Turkish flags in the town centre on May 1997. Foreign flag hanging practice was evaluated as an act of defiance against the law by state authorities. Osmani urged Albanians in Gostivar to "protect their flag with their blood".⁵¹ On May 27, around 20 thousand Albanians gathered in the city centre and organized a large-scale demonstration. Subsequent to these revolts in Gostivar and Tetovo, the Constitutional Court of the Republic of Macedonia considered the practice of

⁴⁹ Natasha Gaber, "The Muslim Population in FYROM (Macedonia): Public Perceptions", *Muslim Identity and the Balkan State*, (ed.) Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki, Hurst and Company, London 1997, p. 111.

⁵⁰ Misha Glenny, "The Macedonian Question: Still No Answers", *Social Research*, Volume 62, Number 1, Spring 1995, p. 150.

⁵¹ Daskalovski, *op.cit.*, p. 73.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

hanging of foreign flags within the borders of the Macedonian state as a breach of sovereignty. Organized revolts demonstrated that the Macedonian administration had been unable to foster a sense of an autonomous, united, and centralized Macedonian state in Muslim settlements. The flag-related crisis further highlighted the competition of the Ilirida image to Macedonian state authorities. The Macedonian administration perceived the political and cultural aspirations of the Albanian community as matters of national security and struggled to extend its influence into the northwest regions of the country.

On 8 July 1997, an amendment was enacted with the aim of reducing tensions in the region by imposing restrictions on the usage of non-Macedonian flags. According to the amendment, flags of ethnic minorities were permitted to be displayed on municipal buildings solely on public holidays, and it was deemed appropriate to hang them only on private property. The amendment essentially aimed to reinstate the rights that existed in former Yugoslavia. However, both the Gostivar and Tetovo Municipality administrations declined to accept the new amendment. Albanians contended that the flag was not a representation of the Albanian state, but rather symbolized the Albanian nation with a 500-year lineage.⁵² The primary emblem on the flag, the double-headed eagle, alluded to the 15th-century cultural figure, Albanian Skender Bey. The Macedonian commentators viewed the flag crisis as a critical threat to the existence of the Macedonian nation in the context of the RoM's difficult path towards recognition and ongoing economic and political fragility.⁵³ The sense of threat perception was confirmed at the following day of the amendment by dispatching special forces to lower flags down. Encircled by Albanian protesters, special forces encountered violent clashes in Tetovo and Gostivar, resulting in three fatalities, over two hundred injuries, and the arrest of 312 individuals. A state of martial law was declared in Gostivar, and the OSCE's request to enter the city was denied. Macedonians interpreted these actions occurred at the north-western parts of the country as an attempt to establish Greater Albania.⁵⁴ The president of the state, Kiro Gligorov expressed his concerns about autonomy demands of Albanians in an interview with the Belgrade weekly *Economica Policia* on August 25, 1997:

⁵² Perry, *op. cit.*, p. 123.

⁵³ Keith S. Brown, "In the Realm of the Double-edged Eagle: Parapolitics in Macedonia, 1994-9", *Macedonia: The Politics of Identity and Difference*, (ed.) Jane K. Cowan, Pluto Press, London 2000, p. 132.

⁵⁴ Brown, *ibid.*, p. 133.

“What is at issue here is to turn part of Macedonia’s territory into an autonomous region to approach the ultimate goal of independence and secession from our state... Also, they want a new Constitution to be drafted, with the Albanians and Macedonians sitting at the same table to agree what kind of state they want and with the idea that the state should be bi-partite. What this state would be called, whether it would be a federation or something else, is a separate issue. They also demand that the Albanian minority exercises autonomy in the municipalities in which it is the majority population. They also want Albanian to become the second official language in Macedonia, which is unprecedented in our history.”⁵⁵

Following incidents where police forces attempted to prevent exposition of the Albanian national flag, Democratic Party of Albanians (DPA) withdrew from the parliament on April 13, 1998, protesting against ongoing imprisonment of Albanian mayors of Gostivar and Tetovo.⁵⁶ Subsequent to the general elections held in October and November, two mayors were granted amnesty when the VMRO-DPMNE formed a coalition with DPA. Despite the formed coalition, Ljubčo Georgievski, the VMRO-DPMNE’s candidate in the 1994 presidential election, used the slogan: “We will let the eagle fly, but first we will cut its talons first”.⁵⁷ The mentioned eagle refers to the double-headed eagle featured on the Ilirida flag. However, the new coalition challenged SDSM, which had employed state force against the Albanian demands. The leaders of SDSM were remnants of the former communist administration, and their corruption had coalesced Macedonian and Albanian nationalists in the late 1990s. The notion that SDSM politicians were anti-Albanian and pro-Serbian also led the Albanian parties to move closer to VMRO-DPMNE.⁵⁸ The alignment of nationalist, pragmatic, and anti-communist VMRO-DPMNE with DPA marginalized the Albanian ultra-left PDP, while positioning DPA – a more centrist party centred around Arben Xhaferi’s personal charisma – as a coalition partner.

Although VMRO-DPMNE was a Macedonian nationalist party, it had close ties to Bulgaria in the late 1990s. Ljubčo Georgievski, who served as the prime minister between 1998 and 2002, re-examined the main historical

⁵⁵ Kiro Gligorov, “The Unrealistic Dreams of Large States”, *The New Macedonian Question*, (ed.) James Pettifer, Palgrave Macmillan, London 2001, p. 99-100.

⁵⁶ Robert Bideleux and Ian Jeffries, *The Balkans: A Post-Communist History*, Routledge, London and New York 2007, 419.

⁵⁷ Brown, *op.cit.*, p. 133.

⁵⁸ Brown, *ibid.*, p. 134.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA VERSUS ILIRIDA

narrative and referred to the Bulgarian national identity of Macedonian revolutionaries and intellectuals from the 19th and 20th century.⁵⁹ Through revisionist historical and linguistic attempts, VMRO-DPMNE exhibited not only an anti-Yugoslav and anti-communist stance, but also in an anti-Macedonian, thus pro-Bulgarian alignment in the lenses of the mainstream Macedonian establishment.⁶⁰ VMRO-DPMNE's electoral victory and its pro-Bulgarian actions raised concerns in Greece that it could mobilize 'Slavophones' in the northern region of the country. Simultaneously, there were officials representing revolutionary IMRO tradition among ministerial cadres in Sofia. The 1998 general election results were evaluated as paving the way for Bulgaria to exert an active role in the region. Indeed, the VMRO-DPMNE and DPA alliance encompassed 'grand ideals' serving pro-Bulgarian VMRO-DPMNE capable of aligning with Bulgaria and facilitating Albanians in their pursuit of Ilirida imagining. While the RoM had been unable to establish a perception of an autonomous, united, and centralized state and prospect for Macedonians incorporation into 'greater' Bulgaria and Albanians shaping their future under a 'greater' Albania united with Ilirida and Kosovo emerged.

4. Ethnic Tensions, Paramilitary Movements and International Mediation

The Kosovo Liberation Army (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UCK), a guerilla organization, claimed responsibility for the bombing of police stations in Prilep and Kumanovo in January 1998.⁶¹ It marked the beginning of UCK's activities in Macedonia following its operations against the Serbian forces in Kosovo. NATO's military intervention in Serbia in 1999 aggravated ethnic tensions between Macedonians and Albanians in the country. Ethnic Macedonians adopted an anti-Western stance and expressed sympathy for Serbian cause during the Kosovo crisis, on the contrary, ethnic Albanians, supported the independence aspirations of Kosovar Albanians.⁶² The Kosovo War of March to June 1999 caused an influx of 360,000 (circa) mostly Albanian refugees from Kosovo into Macedonia and deepened social and

⁵⁹ Tchavdar Marinov, "Anticommunist, but Macedonian: Politics of Memory in Post-Yugoslav Macedonia", *Currents of History*, Volume 1-2, 2009, p. 70.

⁶⁰ Marinov, *ibid.*, p. 72.

⁶¹ Pettifer, *op.cit.*, p. 146.

⁶² Heather Rae, *State Identities and the Homogenisation of Peoples*, Cambridge University Press, Cambridge 2003, p. 273.

political fractures among ethnic communities.⁶³ Macedonians perceived outnumbering of the Albanian population as an existential threat, on April 22, Georgievski warned that the arrival of Albanian refugees from Kosovo posing a threat to the demographic equilibrium of the country. On May 29, DPA spokesperson Adelina Marku informed the Agency France Press that Macedonian Albanians were dissatisfied with their national minority status and instead aimed for a multi-ethnic country based on equal footing for Macedonian and Albanian nations.⁶⁴ However, several Macedonian politicians claimed that the Albanian population was viewed as a stepping stone for the creation of greater Albania, with their loyalty directed toward the ‘virtual unit’ (Ilirida) rather than their country of citizenship.⁶⁵ Arming of forces that supported UCK in villages along the Kosovo border caused the emergence of Albanian paramilitary groups. Thus, the ‘imaginary’ Ilirida gained the capacity to engage into local armed conflicts. The Skopje government declared that these Albanian formations and actions as illegal, however, VMRO-DPMNE overlooked them due to the ongoing regional war and refugee crisis. Therefore, a radical Albanian group appeared at the end of the Kosovo War in 2000, and Albanians of Macedonia began to stage consistent protests over issues of status, higher education in mother tongue, and the release of Albanian leaders from imprisonment. The armed rebellion launched by the UCK members of Albanian paramilitaries in 2001 and the armed units of the RoM lost the monopoly of violence on the sovereign territory.

On 23 January 2001, paramilitary groups of the National Liberation Army of Albanians in Macedonia (Osloboditelna Narodna Armija, ONA or NLA) started a military conflict by attacking the Macedonian police and army. Ethnic Albanians became a party of the conflict consisting of two different groups. Those living in the south of Serbia (Kosovo) and the west of Macedonia argued that they were not given their rights and impoverished by the Belgrade and Skopje governments. Demands of the first group were based on constitutional amendments, recognition of Albanians as the founding people and acceptance of Albanian as the second official language. The second group provided financial, weaponry and organizational support to warring factions. Composing small numbers among them, the former war combatants fought creating “Greater Kosovo”, which would later unite with

⁶³ Eran Fraenkel, “Nations in Transit – Macedonia”, *Freedom House*, 29 May 2003, <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2003/en/49863>, (18.11.2024).

⁶⁴ Daskalovski, *op.cit.*, p. 75.

⁶⁵ Brown, *op.cit.*, p. 135.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

Albania and establish “Greater Albania”.⁶⁶ The imagination of the first group on borders of Macedonia points to the image of the Macedonian-Albanian state in which both Macedonians and Albanians share the power. However, the imagination of the second group reflects the program of unification Albanian nationalism beyond borders of Macedonia. Supporters of Albanian rebels in western Macedonia founded the National Democratic Party (NDP) in Skopje in February, calling for a federal Republic of Macedonia. ONA militants and NDP targeted transition of the RoM into a “bi-national federation” and passage of the control of western Macedonia to the Albanians. Fadil Bajrami, one of the founders of the NDP, stated that Albanians had waited provision of their rights for ten years and announced adopting Belgian-style federation for the future of Macedonia.⁶⁷ In the middle of March, ONA armed groups called for international mediation preserving their objectives and dividing the RoM into two federated units.⁶⁸ In May, surrounded by the nationalist hysteria, the Macedonian Academy of Sciences and Arts made a new call reshaping the RoM into two homogeneous structures through territorial regulations and population exchange.⁶⁹

Prior to these events and imaginations, one can argue that autonomous, united, and centralized RoM state perception was being collapsed. In practice, the RoM was rapidly moving towards disintegration through the ongoing conflict and demands of the factions. The armed forces of the RoM lost absolute superiority of having a monopoly on the means of violence in her sovereign territories and ethnic Macedonians lost the image of being a “dominant” nation. The territorial integrity that symbolized the “totality” of the state had also ended. “Greater Kosovo” and “Greater Albania” ideals in the level of discourse had become widespread in the public sphere. Moreover, demands for a bi-national federation and expectations of Albanians to become a founding nation damaged the image of the distinct Macedonian state. The new situation shook imaginations of Macedonians towards the Macedonian homeland, and the rebellion launched by Albanians through ONA created divisions among them.⁷⁰ Therefore, Macedonian nationalists adopted a harsh stance in favour of a military solution. Moderate Macedonians also existed who favoured a political solution.

⁶⁶ Bideleux and Jeffries, *op.cit.*, p. 423.

⁶⁷ Bideleux and Jeffries, *ibid.*, p. 424.

⁶⁸ Bideleux and Jeffries, *ibid.*, p. 425.

⁶⁹ Iseni, *op.cit.*, p. 185.

⁷⁰ Rae, *op.cit.*, p. 273-274.

While conflicts with the Albanians continued, the RoM continued its process of adopting to European norms and became the first Balkan state signing the Stabilization and Association Agreement (SAA) with the EU in April. On April 9, Prime Minister Georgievski made a speech on the agreement: “The fact that we have become an associate member of the European Union today, believe me, is a great challenge for our country, and I assure you that we will do our best in the future to show serious results”.⁷¹ Accelerated Europeanization efforts during the conflict were aimed at becoming a part of friendly culture, protecting prestige and reputation of the nation, and ensuring future prosperity and security of the country. Albanian politician Arben Xhaferi made an explanation on the process that “[I would like to see] only one simple thing – to correct the concept of the state which is incompatible with the multi-ethnic reality. We need a new concept, a new European concept of the state, which will be in harmony with reality”.⁷² The RoM was trying to deepen its harmonization with the EU, but the citizenship legislation had consisted ethnic and exclusionary content. Although the minority regulation appeared being the most developed in the Balkans with regulations such as the recognition of minority categories and the establishment of the inter-ethnic relations committee, in practice it did not grant sufficient rights to ethnicities and seemed far from meeting demands of Albanians.

As conflicts intensified, Macedonian administrators had to focus on efforts harmonizing the legislation on citizenship and minorities with European and globally accepted norms. Prime Minister Georgievski, who changed his policy under pressure of NATO and Javier Solana, announced on 31 May 2001 that the constitution would be rewritten including ethnic Albanians as the constituent nation and Albanian as the second official language. President Boris Trajkovski offered amnesty to the ONA rebels on the condition that they put down their weapons. It became clear that the privileged position of the Macedonian Orthodox Church in the constitution would change. Due to indicated discourses of Macedonian politicians and their negotiations with the Albanians, Arben Xhaferi declared that his plan was to disarm the rebels and reintegrate them into society.⁷³ However, the conflict that spread to civilians devastated the perception of an autonomous, united, and centralized state among all ethnic communities and caused

⁷¹ Rae, *ibid.*, p. 286.

⁷² Rae, *ibid.*, p. 286.

⁷³ Bideleux and Jeffries, *op.cit.*, p. 434.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

sharpening of group boundaries. The distortion of Macedonian national imagination caused mobilization and reactionary action of ethnic Macedonians. On 25 June at least three thousand Macedonian protesters gathered in front of President Trajkovski's house in Skopje and demanded his resignation. About five thousand Macedonians marched through Skopje protesting the Western intervention into the conflict. When clashes reached Aračinovo village close to Skopje NATO intervened into the conflict. However, this manoeuvre strengthened solidarity among ethnic Macedonians and demonstrators occupied the parliament building for hours and burned EU and OSCE flags and Javier Solana's pictures.⁷⁴

Western mediators declared a breakthrough in the negotiations on 1 August. The way paved for Albanian language would be acceptable in the parliament and accepted as an official language in areas where the Albanian population constitutes at least 20 percent.⁷⁵ On 5 August, another important break occurred in the negotiations and an agreement was reached on law enforcement forces. The number of ethnic Albanians in law enforcement was planned to reflect the country's ethnic structure. Macedonian leaders also adopted the formula of minimum minority vote required to pass amendments in the parliament and the allocation of public funds for higher education in the Albanian language.⁷⁶ In exchange for the complete disarmament of the ONA, Albanians had wider rights through the agreement and the parliament had to vote on this agreement within 45 days. The official signing of the agreement was planned for 13 August. However, five days before the official signatures, a small group of protesters gathered in front of the American embassy in Skopje and expressed their unhappiness about reaching an agreement under American pressure. Hundreds of protesters gathered around the parliament and blocked the main street to traffic. Although the government aimed to prevent possible chaos by declaring a curfew in Prilep, the tension in Tetova was sparked.⁷⁷ In the incidents occurred 10-12 August, Macedonian civilians in Tetova fled the city, 10 Albanian civilians were shot

⁷⁴ Ognen Vangelov, "Stalled European Integration, the Primordialization of Nationalism, and Autocratization in Macedonia between 2008 and 2015", *East European Journal of Society and Politics*, Volume 3, Number 4, 2017, p. 25.

⁷⁵ Bideleux and Jeffries, *op.cit.*, p. 439.

⁷⁶ Bideleux and Jeffries, *ibid.*, p. 440.

⁷⁷ Ian Fisher, "Macedonians Give Tentative Approval to a Peace Accord", *New York Times*, 9 August 2001, <https://www.nytimes.com/2001/08/09/world/macedonians-give-tentative-approval-to-a-peace-accord.html>, (09.08.2024).

by the Macedonian police in Ljuboten.⁷⁸ Following incidents, on 13 August 2001, the negotiating parties - 2 Macedonian parties (VMRO-DPMNE and SDSM), 2 Albanian parties (DPA and PDP), Macedonian President Ljubčo Georgievski, EU representative François Leotard and NATO representative Javier Solana - signed the Ohrid Framework Agreement.

5. The 2001 Constitutional Amendments: Ethnic Inclusion, Political Reforms, and Debates Reshaping the State Image

On 16 November 2001, the Macedonian Assembly voted to amend fifteen articles of the constitution. In accordance with the Ohrid Framework Agreement (OFA), the most controversial change involved removing the phrase “national state of the Macedonian people” from the preamble and replacing it with “state of Macedonian citizens”.⁷⁹ However, the original proposal, which was based on a citizenship principle, underwent modifications during parliamentary discussions. The new definition of citizenship in the RoM identified not only “the Macedonian people” but also Albanians, Turks, Vlachs, Serbs, Roma, Bosniaks and others living within the country’s borders.⁸⁰ The categories previously referred to as “nationality” – such as Albanians, Turks, Vlachs and Roma – were elevated to the status of “people with the status of citizens”. The amended preamble emphasized that these communities had “devoted themselves” and “made sacrifices” in the struggle for the creation of an independent and sovereign Macedonia – an inclusion absent from the 1991 Constitution. The reference to Macedonia as a republic within Federal Yugoslavia was removed, affirming that the state belonged not only to ethnic Macedonians, but to all the peoples living together within its borders.

The Albanian political parties DPA and PDP supported the agreement, legitimizing the Macedonian legal framework in the eyes of the Albanian community. Consequently, Albanians, who did not participate in the voting of the 1991 Constitution that established the RoM, became part of the redefined state image by engaging in the negotiation and voting process for the constitutional amendments in 2001. These amendments transformed the

⁷⁸ HRW (Human Rights Watch), Crimes against Civilians: Abuses by Macedonian Forces in Ljuboten, 10-12 August 2001, <https://www.hrw.org/legacy/reports/2001/macedonia/>, (09.08.2024).

⁷⁹ Bideleux and Jeffries, *op.cit.*, p. 445.

⁸⁰ Armend Reka, “The Ohrid Agreement: The Travails of Inter-Ethnic Relations in Macedonia”, *Human Rights Review*, Number 9, 2008, p. 59.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA VERSUS ILIRIDA

RoM, initially established as the state of the Macedonian nation in 1991, into a state of all people living within its sovereign borders. For laws that directly affect culture, use of language, education, personal documentation, and use of symbols, a critical new provision that “the majority vote of the Representatives attending who belong to communities not in the majority in the population of Macedonia is also required”.⁸¹ This introduced a double majority system into the legislative processes, ensuring that the approval of minority communities was necessary for key decisions. However, the association of ethnic symbols with state symbols creates a loyalty gap among Albanians toward the state.⁸²

In case of disputes, the Council on Interethnic Relations (CIR) was assigned the role of resolving issues. Originally composed of 13 members - two each from the Macedonian, Albanian, Turk, Vlach, Roma and other nationalities, along with the parliament speaker- the CIR’s membership was expanded to 19. The new composition included seven members from Macedonian and Albanian parliamentarians, along with one representative each from Turks, Vlachs, Roma, Serbs, and Bosniaks. This new arrangement granted veto power to Macedonian and Albanian representatives, enabling them to block decisions through unified voting. As a result, Macedonians and Albanians were required to reach a consensus on every decision, while other ethnicities were represented through their single votes.

The amendment on language issues regulated the recognition of any language spoken by at least 20 percent of the population as an official language, alongside Macedonian.⁸³ It allowed the use of a citizen’s native language in official personal documents, such as driver’s licenses and vehicle registrations, but became contentious regarding passports.⁸⁴ Obtaining a passport and using it abroad is an important practice in which the state’s perception is perceived. While Albanians advocated for passports featuring Macedonian, English, and Albanian on the front cover, Macedonian leaders insisted that there could be only one type of passport, with English limited to the personal information section. The amendment also stipulated that in any local unit where more than 20 percent of the population speaks a language

⁸¹ OGRM (Official Gazette of the Republic of Macedonia), Amendments to the Constitution of the Republic of Macedonia, No: 91/01. 16 November 2001.

⁸² Iseni, *op.cit.*, p. 188.

⁸³ OGRM, No: 91/01.

⁸⁴ Brenda Pearson, “Putting Peace into Practice: Can Macedonia’s New Government Meet the Challenge?” *US Institute of Peace*, Washington 2002, p. 9.

other than Macedonian, that language could be used for communication with regional offices of the central government. Furthermore, local municipalities were required to respond in both Macedonian and relevant minority language. Additionally, any citizen could use an official language when contacting the main offices of the central government, and those offices were required to respond in both Macedonian and the language used by the individual. In certain municipalities, where Albanians were close to, but did not exceed, the 20 percent threshold, Serbian, Romany and Turkish were recognized as secondary languages in certain municipalities.⁸⁵ Overall, Albanian was designated as a second language in 27 municipalities, Turkish in four, and Serbian and Romany were in one municipality. On 19 June 2002, the Parliament passed nine new laws with broad support, officially granting extended linguistic rights to the Albanian community. The legislation allowed the use of Albanian in all government affairs and ensured its inclusion, alongside Macedonian, in the census scheduled for November 2002.⁸⁶

The addition to Article 8 of the Constitution represents an important step toward fostering coexistence and changing state perception by establishing the principle of equal representation of communities at all levels in public institutions and public life.⁸⁷ This regulation aimed to facilitate the employment of individuals from other ethnic groups and gradually increased their representation in the central bureaucracy, local municipalities, and police forces; however, alongside the Macedonian community, employment of members of the Albanian community is favoured in practice, other communities are neglected.⁸⁸ A provision was also added to Article 86, requiring the President to ensure that the composition of the Macedonian population is proportionately reflected when appointing members to the Security Council.⁸⁹ This regulation, in practice facilitated the employment of individuals from other ethnic groups and gradually increased their representation in the central bureaucracy, local municipalities, and police forces. Notably, The Macedonian Ombudsman was selected from the Albanian community. The inclusion of diverse ethnicities in the public administration transformed the unique Macedonian perception of the state.

⁸⁵ Dejan Marolov, "Understanding the Ohrid Framework Agreement", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug and Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, p. 150.

⁸⁶ Bideleux and Jeffries, *op. cit.*, p. 449.

⁸⁷ OGRM, No: 91/01.

⁸⁸ Marolov, *op.cit.*, p. 146.

⁸⁹ OGRM, No: 91/01.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

Further reflecting this shift, key positions such as the national coordinator to NATO and the EU representative were assigned to ethnic Albanians.⁹⁰ These appointments played a significant role in shaping the international image of the state. Additionally, affirmative action measures were introduced to increase the enrolment of Albanian students in higher education. Positive discrimination quotas were reserved for minority students, both in two Albanian-language universities established near Tetovo in 2004 and other universities across the country.⁹¹

Another amendment regulated Article 19 of the constitution, which defines the relationship between religion and state.⁹² This amendment was one of the most controversial among Macedonians. It introduced references to the “Islamic Religious Community in Macedonia, the Catholic Church, the Evangelical Methodist Church, the Jewish Community, and other religious communities and groups,” officially recognizing them as part of the legal framework. A new paragraph added to Article 19 of the Constitution granted these religious communities the right to establish schools and other social or charitable organizations. This regulation ended the religious monopoly previously held by the Macedonian Orthodox Church, which had played a significant role in shaping Macedonian national identity.

Following the agreement, efforts focused on ensuring that the monopoly on the use of force remained under the control of legitimate state authorities. As part of these efforts, 1470 weapons were collected within just three days, and NATO successfully completed the disarmament of the ONA on 22 August.⁹³ However, Macedonian politicians expressed concerns about the impact of the agreement on Macedonian national identity.⁹⁴ The agreement marked a break from the policies pursued since 1944, which had promoted the Macedonian identity. This shift revealed fears among Macedonians that their national identity and sovereignty were at risk. Many Macedonians believed their state, which they viewed as the sole protector of their nation’s existence, could be lost to the Albanians.⁹⁵ Petar Atanasov noted that the agreement generated a sense of resentment among ethnic

⁹⁰ Reka, *op.cit.*, p. 66.

⁹¹ Marolov, *op.cit.*, p. 148.

⁹² OGRM, No: 91/01.

⁹³ Bideleux and Jeffries, *op. cit.*, p. 443.

⁹⁴ Ulf Brunnbauer, The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 1, 2002, p. 7.

⁹⁵ Brunnbauer, *ibid.*, p. 9-10.

Macedonians, as they felt compelled to reluctantly make room for Albanians within what they considered their ‘natural’ state.⁹⁶ Similarly, Aleksandar Sazdovski argues that the armed conflict and the Ohrid Framework Agreement intensified social insecurity regarding Macedonian national identity, reinforcing the perception that the nation’s existence was under threat.⁹⁷

After the OFA, a commission consisting of five ethnic Macedonians, four ethnic Albanians and one member from the Turkish community was formed to rewrite the history books taught in secondary education, and the new curriculum began to be implemented in the 2005-2006 academic year. According to Stefoska, the revised textbooks reflected a bipolar national narrative, with Macedonian and Albanian perspectives remaining largely isolated from each other.⁹⁸ The Macedonian narrative focused on establishing a link between ancient Macedonians and modern-day Macedonia, while the Albanian narrative traced its roots to the Ancient Illyrians and identified the borders of present-day Albania as their homeland.⁹⁹ Although the Albanian homeland was portrayed as distinct, Albanians were recognized as an autochthonous population in the region.¹⁰⁰ It was stated that the Macedonians were also autochthonous in the region; however, they started common life (symbiosis) with the Slavs who migrated to the region.¹⁰¹ The Macedonian-Albanian historiography dated 2005, which examined the histories of the two ethnicities in isolation and emphasized the continuity of these two people from past to present, consolidated the perception of a re-established state with Macedonians and Albanians as its dominant groups. Post-conflict conditions and practices paved the way for the rise of a new type of Macedonian nationalism; this historical narrative was changed through policies to recreate the Macedonian homeland and state image during the successor VMRO-DPMNE government after 2006.

⁹⁶ Petar Atanasov, “Macedonia between Nationalism(s) and Multiculturalism: The Framework Agreement and Its Multicultural Conjectures”, *Sociologija*, Volume 45, Number 4, 2003, p. 304.

⁹⁷ Aleksandar Sazdovski, “Nation-building under the Societal Dilemma: The Case of Macedonia”, *Journal of Regional Security* Volume 10, Number 1, 2011, p. 66-67.

⁹⁸ Irena Stefoska, “Some Aspects of History Textbooks for Secondary School: The Case of Macedonia”, *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug ve Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, p. 260.

⁹⁹ Stefoska, *ibid.*, p. 262.

¹⁰⁰ Stefoska, *ibid.*, p. 263.

¹⁰¹ Stefoska, *ibid.*, p. 265.

Conclusion

The formation of state identity in Macedonia was deeply influenced by nationalist tensions between ethnic Macedonians and Albanians. Throughout the early 1990s, constitutional changes, censuses, and referendums reinforced ethnic divisions, leading to Albanian resistance against the RoM. The emergence of the Republic of Ilirida as an alternative political vision reflected this struggle, highlighting the deep-rooted contestation over representation and autonomy. While Macedonian authorities sought to solidify their state image through international recognition, Albanian activists continued to challenge their exclusion. Ultimately, the international acceptance of Macedonia under the provisional name FYROM helped stabilize its statehood, yet ethnic tensions persisted, shaping the country's political landscape for years to come.

The alienation of Albanians from the RoM between 1991 and 2001 was driven by restrictive state policies, cultural suppression, and exclusionary rhetoric. The state's refusal to recognize Albanian demands for higher education, cultural symbols, and political autonomy reinforced a perception of second-class citizenship. Incidents such as the flag crisis and violent state responses deepened ethnic divisions, while political alliances, particularly between VMRO-DPMNE and DPA, reflected shifting nationalist agendas. Ultimately, the RoM's struggle to create a unified national identity, coupled with Albanian aspirations for greater autonomy, fuelled competing visions of statehood, leaving long-lasting implications for interethnic relations in the region.

The ethnic conflict in Macedonia from 1998 to 2001, fuelled by rising Albanian nationalism, paramilitary movements, and demographic anxieties, threatened the state's territorial integrity and unity. The escalation of violence, culminating in the National Liberation Army's rebellion, forced the Macedonian government to seek international mediation. Western intervention, particularly by NATO and the EU, pressured Macedonia into constitutional and legal reforms, ultimately leading to the Ohrid Framework Agreement. While the agreement granted Albanians broader rights and aimed to stabilize the country, the conflict deepened ethnic divisions, reshaping state's identity and highlighting the fragility of its multi-ethnic statehood.

The 2001 constitutional amendments marked a pivotal shift in state image and governance, transforming it from a state primarily defined by

ethnic Macedonian heritage into a shared Macedonian-Albanian state image. By incorporating Albanians and other minority communities into the constitutional framework, the amendments sought to foster political inclusion, equitable representation and cultural recognition. However, the reforms also deepened ethnic divides, as debates over national identity and sovereignty persisted. While the Ohrid Framework Agreement aimed to establish long-term stability, the post-amendment period witnessed new challenges, including concerns over identity politics and historical narratives. However, the Macedonian party VMRO-DPMNE, which won the 2006 elections outright, disrupted the post-Ohrid transformation process. During its decade-long rule, the party pursued a new policy of Macedonian state nationalism. Policies such as the Skopje 2014 project, which were implemented during this period, have been widely studied in academic literature. However, due to word count and scope limitations, they have not been included in this study. Additionally, the RoM's efforts to cultivate a state perception that hinted at overlapping Greek sovereign territories -an idea reflected in the 1991 Constitution through state symbols, political practices, and elite discourses- could be explored further in another study.

In the post-VMRO-DPMNE period after 2016, the signing of the Prespa Agreement with Greece in 2018 and the subsequent renaming of the state to North Macedonia marked the beginning of a new national identity crisis, which warrants further study. During this period, the election of an Albanian parliamentary speaker in 2017, the recognition of Albanian as an official language in 2018, and the appointment of an Albanian prime minister in the transitional cabinet before the 2024 parliamentary elections contributed to the country's shift towards a moderate multicultural path. However, the return of VMRO-DPMNE to power in the 2024 parliamentary elections and presidential runoff, achieved through double victory, once again disrupted this balance. The anti-multicultural stance in President Siljanovska-Davkova's program is evident in the reassertion of the superiority of the Macedonian language and the removal of other languages from the public sphere. Additionally, the emphasis on the state being a Macedonian nation-state for the past 80 years, from ASNOM to the present day, further reinforces this nationalist approach.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

BIBLIOGRAPHY

ABRAMS, Philip, "Notes on the Difficulty of Studying the State", *Journal of Historical Sociology*, Volume 1, Number 1, March 1988, pp. 58-89.

AHRENS, Geert-Hinrich, *Diplomacy on the Edge: Containment of Ethnic Conflict and the Minorities Working Group of the Conferences on Yugoslavia*, Woodrow Wilson Center Press with John Hopkins University Press, Washington and Baltimore 2007.

ATANASOV, Petar, "Macedonia between Nationalism(s) and Multiculturalism: The Framework Agreement and Its Multicultural Conjectures", *Sociologija*, Volume 45, Number 4, 2003, pp. 303-316.

BIDELEUX, Robert and JEFFRIES, Ian, *The Balkans: A Post-Communist History*, Routledge, London and New York 2007.

BILLIG, Michael, *Banal Nationalism*, Sage Publications, London 1995.

BROWN, Keith S., "In the Realm of the Double-edged Eagle: Parapolitics in Macedonia, 1994-9", *Macedonia: The Politics of Identity and Difference*, (ed.) Jane K., Pluto Press, London 2000, pp. 122-139.

BRUNNBAUER, Ulf, "The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments", *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 1, 2002, pp. 1-24.

BUGAJSKI, Janusz, "Ethnic Politics in Eastern Europe: A Guide to Nationality Policies, Organizations, and Parties", *The Center for Strategic and International Studies*, Routledge, London and New York 2015.

BUMCI, Aldo, "Regional Perspectives for an Independent Kosovo-Albania and Macedonia", *Understanding of the War in Kosovo*, (ed.) Florian Bieber and Zhidas Daskalovski, Frank Cass, London and Portland 2003, pp. 279-297.

DASKALOVSKI, Židas, *Walking in the Edge: Consolidating Multiethnic Macedonia: 1989-2004*, Globic Press, Chapel Hill 2006.

DEVETAK, Silvo, "Minorities and Autonomy in Central and Eastern Europe", *Federalism, Regionalism, Local Autonomy and Minorities*, Proceedings, Studies and Texts, No. 52, Strasbourg: Council of Europe, 1996, pp. 69-92.

EVANS, Peter B., RUESCHEMEYER, Dietrich and SKOCPOL, Theda, *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.

FISHER, Ian, "Macedonians Give Tentative Approval to a Peace Accord", *New York Times*, 9 August 2001, <https://www.nytimes.com/2001/08/09/world/macedonians-give-tentative-approval-to-a-peace-accord.html>, (09.08.2024).

FRAENKEL, Eran, "Nations in Transit – Macedonia", *Freedom House*, 29 May 2003, <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2003/en/49863>, (18.11.2024).

GABER, Natasha, "The Muslim Population in FYROM (Macedonia): Public Perceptions", *Muslim Identity and the Balkan State*, (ed.) Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki, Hurst and Company, London 1997, pp. 103-114.

GLENNY, Misha, "The Macedonian Question: Still No Answers", *Social Research*, Volume 62, Number 1, Spring 1995, pp. 143-160.

GLIGOROV, Kiro, "The Unrealistic Dreams of Large States", *The New Macedonian Question*, (ed.) James Pettifer, Palgrave Macmillan, London 2001, pp. 96-106.

GUPTA, Akhil, "Blurred Boundaries: The Discourse of Corruption, The Culture of Politics, and the Imagined State", *American Ethnologist*, Volume 22, Number 2, May 1995, pp. 375-402.

HAYDEN, Robert M., "Constitutionalism Nationalism in the Formerly Yugoslav Republics", *Slavic Review*, Volume 51, Number 4, Winter 1992, pp. 654-673.

HOBBSAWM, Eric, "Introduction: Inventing Traditions", *Invention of Tradition*, (ed.) Eric Hobsbawm and Terence Ranger, Cambridge University Press, Cambridge 1992, pp. 1-14.

COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

HRW (Human Rights Watch), Crimes against Civilians: Abuses by Macedonian Forces in Ljuboten, 10-12 August 2001, <https://www.hrw.org/legacy/reports/2001/macedonia/>, (09.08.2024).

ISENI, Bashkim, "One State, Divided Society: The Albanians in Macedonia", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug and Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, pp. 175-193.

MANN, Michael, *States, War, and Capitalism*, Blackwell Publishers, Oxford 1988.

MARINOV, Tchavdar, "Anticommunist, but Macedonian: Politics of Memory in Post-Yugoslav Macedonia", *Currents of History*, Volume 1-2, 2009, pp. 65-83.

MAROLOV, Dejan, "Understanding the Ohrid Framework Agreement", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug and Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, pp. 134-154.

MIGDAL, Joel S., *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

MITCHELL, Timothy, "The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics", *American Political Science Review*, Volume 85, Number 1, 1991, pp. 77-96.

Official Gazette of the Republic of Macedonia (OGRM), Amendments to the Constitution of the Republic of Macedonia. No: 91/01, 16 November 2001.

PEARSON, Brenda, "Putting Peace into Practice: Can Macedonia's New Government Meet the Challenge?" *US Institute of Peace*, Washington 2002.

PERRY, Duncan M., "Destiny on Hold: Macedonia and the Dangers of Ethnic Discord", *Current History*, 1 March 1998, pp. 119-126.

PETTIFER, James, "The Albanians in Western Macedonia after FYROM Independence", *The New Macedonian Question*, (ed.) James Pettifer, Palgrave Macmillan, 2001, pp. 137-147.

RAE, Heather, *State Identities and the Homogenisation of Peoples*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

RAMET, Sabrina P. *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*, Westview Press, Colorado 2002.

REKA, Armend, "The Ohrid Agreement: The Travails of Inter-Ethnic Relations in Macedonia", *Human Rights Review*, Number 9, 2008, pp. 55-69.

REUTER, Jens, "Policy and Economy in Macedonia", *The New Macedonian Question*, (ed.) James Pettifer, Palgrave Macmillan, London 1999, pp. 28-46.

SAZDOVSKI, Aleksandar, Nation-building under the Societal Dilemma: The Case of Macedonia, *Journal of Regional Security* Volume 10, Number 1, 2011, pp. 53-78.

SHILS, Edward, "Centre and periphery", *The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi*, (ed.) Polanyi Festschrift Committee, Routledge and Kegan Paul Limited Broadway House, London 1961, pp. 117-130.

SKOCPOL, Theda, "Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research", *Bringing the State Back In*, (ed.) Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge 1985, pp. 3-43.

STEFOSKA, Irena, "Some Aspects of History Textbooks for Secondary School: The Case of Macedonia", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug ve Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, pp. 258-278.

VANGELOV, Ognen, "Stalled European Integration, the Primordialization of Nationalism, and Autocratization in Macedonia between 2008 and 2015", *East European Journal of Society and Politics* Volume 3, Number 4, 2017, pp. 17-40.

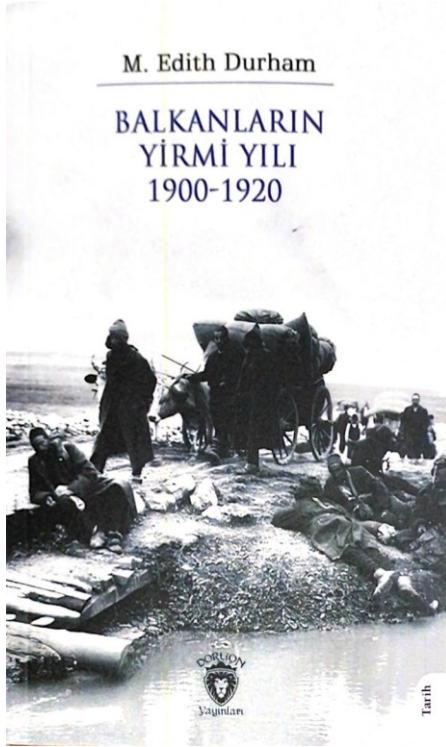
COMPETING STATE IMAGES ON THE FORMER YUGOSLAV SPACE: MACEDONIA
VERSUS ILIRIDA

VANKOVSKA, Biljana, "Constitutional Engineering and Institution-building in the Republic of Macedonia (1991-2011)", *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*, (ed.) Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug ve Albert Simkus, The Palgrave Macmillan, London 2013, pp. 87-108.

WELLER, Marc "Piggy in the Middle", *New Statesman and Society*, 5, 221, 25 September 1992, pp. 32-33.

M. Edith Durham, *Balkanların Yirmi Yılı 1900-1920*, Dorlion Yayınları, Ankara, 2025, 328 Sayfa, ISBN: 978-625-383-121-9.

Mert BAYIN*

Balkanlar, tarih boyunca ulusların bitmeyen güç tutkularına sahne olmuştur. Dağları, nehirleri ve köyleriyle değil, savaşlarıyla tarih sahnesine çıkan Avrupa'nın küçük bölgesi, 20.yüzyılın ilk yirmi yılıyla dünyanın gidişatını değiştiren tarihi olayların yaşandığı bölge haline gelmiştir. Bu dönem de İngiliz gezgin, yazar M. Edith Durham, Balkan topraklarına gelerek bölgeyi dolaşma imkanı bulmuş, Balkanlar'ın labirent şeklinde adaların ve denizin mavimsi görüntüsü gibi coğrafi güzelliklerinin yanında toplumlarının yaşadığı hayatı, konuştuğu dilleri, giyindikleri kıyafetleri gibi Balkanlar'a özgü kültürel zenginlik, gelişmeleri ve bölge ülkelerinin tarihsel süreçleri hakkında bizlere bilgiler aktarmıştır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Samsun, ORCID: orcid.org/0009-0009-9385-9896, E-posta: mertbayin55@gmail.com

Yazar, Balkanlar'a gelişini anlattığı kitabına "İpleri Bir Araya Getirmek" ile başlayarak "Karadağ ve Yöneticileri", "Toprak ve İnsanlarla İlgili İlk İzlenimler", "Sırbistan ve Oraya Giden Yol", "Tüm Bunların Arkasında Ne Vardı", "Büyük Sırp Fikri", "1903 ve Neler Oldu", "Makedonya 1903-1904", "Arnavutluk", "Cinayet Ortaya Çıkacak", "1905", "Bosna ve Hersek", "1906'da Bosna'da Komplo Yoğunlaşıyor", "1907", "1908: Kader Yılı", "1909", "1910", "1911 ve Katoliklerin Ayaklanması", "1912: Fırtınanın İlk Damlları", "1914" ve "Savaş Yılları" oluşturduğu bölümlerde okuyuculara Balkanlar'daki gözlem ve tecrübelerini kaleme almıştır.

Balkan seyahatini kaleme alan İngiliz sanatçı, antropolog ve yazar olarak tanınan Durham, tarihçilerin gözünde bu seyahati ona bir "Balkanların Tanığı ve Savunucusu" ve "Arnavut Yanlısı" gibi kişilik kazanmıştır.

Durham, kadın bir gezgin olarak karmaşık ve sarsıcı bir dönemde Balkanlar gelmesi, bölgede yaşanan kanlı cinayetler, ayaklanmalar ve savaşları, bölge halklarıyla özellikle gitmiş olduğu ülkelerdeki kadınlar ile sohbetleri, toplumsal gözlemleri ile anlatmış olması onu hem tanık hem toplumsal bakış açısıyla savunucu konuma getirmiştir.

Durham, kitabına Balkan Coğrafyasına bir tesadüf uğruna geldiğine yer vererek anlatımına başlamıştır. Hasta bir yakınına baktığı dönemde yorgunluk yaşayan Durham, doktor tavsiyesiyle yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuğu 1900 yılında Adriyatik kıyılarına gelerek Balkanlar'ın karmaşık hayatı içine olmuştur. İlk durağı eski Karadağ'ın başkenti olan Çetine'ye olmuştur. Kırmızı çatılı evlerden oluşan ve çokca ovaları olan Çetine, üç bin kişilik nüfustan oluşan bir köydü. Buraya geldiğinde bölge halkının ve Karadağ Prensi'nin ulusal kimliklerine önem verdiklerini ve bunun nedenin bölgede büyük güçlerin nüfuz savaşları olduğunu söylemektedir. Özellikle Rusya, Avusturya gibi güçlerin müdahil olduğu vurgulayan Durham, Rusya'nın Pan-Slavizm yaymayı amaçlarken, Avusturya'nın bu Slav yayılmasını engelleme çalışması Karadağ üzerinde iki devletin nüfuz çatışması olduğunu aktarmıştır. Bu çatışmanın Karadağ yönetimindeki Petrovic hanedanları arasında iç kavgalara sebep olduğunu, tahta geçen her Prens'in farklı çıkarlarla Rusya ya da Avusturya himayesi girdiklerini ancak alınan kararların belirsizlikle sonuçlandığına yer vererek Karadağ iç karışıklıklarını ve dış müdahaleleri anlatmıştır.

Balkanlar’da küçük coğrafi konuma sahip Karadağ ülkesinde Petroviç hanedanının hikâyelerini anlatırken Balkan coğrafyasının asıl problemini bizlere göstermektedir. Bölgeye Rusya, Avusturya, İtalya, İngiltere gibi güçlerin hemen hemen hepsinin kendi aralarında nüfuz mücadelesi olduğunu ve küçük dağlık ülkede büyükelçilikler kurmaya başlayarak kabile reisleriyle iyi ilişkiler kurup, kendi çıkarlarınca bölgede nüfuz alanı yaratmak olduğudur. Bu durumu Karadağ’ın Çetine şehrinde tanıştığı diplomatın “Karadağ, bir sonraki Avrupa Savaşı’nı ateşleyeceği bir kibrit kutusu” sözüne yer vererek 1914’te gerçekleşen Saraybosna’da gerçekleşen suikast sonrası dünya savaşı başladığını öngörmüştür. Bunun yanında Karadağ yöneticilerinin Osmanlı Devleti ve komşu devletlerle olan mücadeleleri hakkında da bilgi vermiştir.

Sırbistan’a doğru yola koyulan Durham, bölgede yine taht kavgalarının olduğu v Kral Alexander ve Kraliçe Draga’nın 1903 yılındaki suikastına yer vererek en kanlı olay olduğunu gözlemlemiştir. Bu gözlem ile Sırp siyasetinin tehlikeli ve acımasız olduğunu vurgulayan Durham, bu olayın Rusya ve Avusturya’nın kendi çıkarlarına dönüştürme yönünde iki ülkenin farklı ilişkiler kurup yaklaşarak bu bölgede nüfuz mücadelesi devam ettiklerini göstermektedir. Bunun yanında Sırbistan’da gözlemlediği geçmişten beri kurulmak istenen “Büyük Sırp” fikrinin hem toplum hem yönetim açısından yaygın olduğunu hakkında bilgi edinerek asıl amacın Türk egemenliğinden kurtularak Arnavutlar, Bulgarlar, Boşnaklar ve Yunanlar gibi farklı etniklerin kendi özgürlüğünü kazanarak bir ulus ile kendi egemenliklerine sahip olma çabasıdır.

Bosna ve Hersek seyahatini anlatan Durham, bölgenin Roma, Bizans, Sırp Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok zengin medeniyete sahip olduğunu, Ortodoks, Katolik ve Müslüman gibi farklı dinli insanların birlikte yaşadığı, bu insanlar arasında yaşanan çatışmalar ve etkileşimlerin yoğun olduğu anlatmıştır. Toplumsal izlenimlerini aktaran Durham, dini konuda halen Bogumil inancının yer aldığını, Katolik ve Ortodoks kiliselerince baskılarla yok edilse de toplumda yerini koruduğunu belirterek mezar taşlarının kullanımına örnek vermiştir. Bunun yanında Balkan coğrafyasında nüfuz savaşları devam eden Rusya ve Avusturya’nın Bosna ve Hersek üzerinde de devam ettiğini belirtmiştir. 1878 yılında Berlin Antlaşması sonucunda Bosna-Hersek işgal eden Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında Pan-Slav yayma ve engelleme çatışmaları sürdüğünü, bu durumunda ülkede huzursuzluk oluşturduğunu bizlere yansıtmıştır.

Arnavutluk bölgesindeki gözlemlerini aktaran Durham, Arnavut kabilelerinde yaşam, gelenek, kan davaları, bağımsızlık arayışları ve Avrupalı diplomasisinin bu halk üzerindeki hesapları üzerinde durmuştur. Özellikle Makedonya sorununu ele alan Durham, Arnavutların rolünün önemine vurgu yapmıştır. Türk yönetimi altındaki Arnavutların Türkler'e düşman olmadıklarını sadece ulusal kimliklerini korumaya çalıştıklarını vurgulamıştır. Bölge yine Rusya ve Avusturya nüfuz mücadelelerini anlatmıştır. Rusya, Slav ve Ortodoksları desteklerken, Avusturya, Katolikleri ve Arnavut okullarını desteklediğini belirterek Slav yayılmacılığına karşı bir tavır sergilemiştir. Arnavutlarında Slav ideolojisen karşı olmaları Avusturya'nın işine gelerek Kuzey Arnavutluk'taki Katolikler Avusturya himayesine girmişti. Arnavutların ulusal kimlik arayışları konusunda Arnavut davasının savunuculuğunu yaparak Arnavut sevgisi ön planda olmuştur. Böylece Arnavut halkı tarafından bağlılık kazanmış ve ulusal bir kahraman olarak anılmıştır.

Balkan ülkelerinin durumunu kaleme alırken Osmanlı Devleti'nin dönem içindeki durumundan edindiği bilgilere de yer vermiştir. Bu konuda merkezi otoritedeki zayıflığa dikkat çeken Durham, yerel isyan ve ayaklanmaların çıktığı, Avrupalıların müdahale ettiği, Osmanlı Devleti'nin çözülüş süreci içinde olduğu 1908 yıllarında meşrutiyet süreçleri aktarır. 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'nda Balkanların rolünü siyasi gelişmeler ve halkın günlük yaşamı, gelenekleri, inançları ve duyguları üzerinde durup aktarmıştır. Balkanlar'daki bu gelişmeleri ele alırken yazar Durham, siyasi, diplomasi tarzın yanı sıra bölgede gerçekleşen düğünlerde söylenen türküler, pazarda satılan mallar, kan davaları ve kilise bayramları göz önüne alarak tarihi bakış açısını yaşamsal ve toplumsal gözden anlatarak canlılık katmıştır. Ancak Karadağ'da gerçekleşen düğünü ele alan Durham, düğünde giyilen renkli kıyafetler üzerinde durmayıp bu şenliğin ulusal kimlik gösterisine dönüştüğünü anlatan bir aktarımda da bulunmuştur.

Balkanlar'daki Batılı güçlerin kendi çıkarlarından bahsettiği bölümlerde bir konuya değinmiştir. İngiliz siyasetinin ve diplomasisinin uzak olduğunu, sadece Dışişleri Bakanlığı'na bağlı rahiplerin ve misyonerlerin "görev" ve "para" için faaliyetlerde olduğu yönünde sitemini dile getirmiştir.

Durham, Balkan ülkeleri içinde Karadağ ve Arnavut toplumunu güzel biçimde ele alırken şahit olduğu kötü sahneleride aktarmıştır. Bunlar içinde Karadağlıların kan davaları ve Arnavutlukların misafirperverliklerinin yanında hepsinin silahlı oluşudur. Bundan dolayı Batı Avrupa'nın, Balkanlar için kullandığı "ilkel" ve "vahşi" etiketine karşı "barbarlık" kavramını çok dile getirmeden bölgenin tarihsel, sanatsal ve gelenek ve kültürel zenginliklerine vurgu yapmıştır. İngilizler ve Batılıların Balkan "resmedilemeyen değer ve eğlenceli insanlar" olarak görmelerini eleştirmiştir.

Balkan tarihini anlamak isteyen ve merak edenler için Durham'ın gözlemleri birinci elden kaynak niteliğindedir. Balkanlar'da yaşanan olayların içinde yer alması, insanlarla özellikle kadınlarla olan iletişimi, köyleri gezip görmesiyle gündelik hayattan bilgilere yer verip, Balkan halkının adetlerini, geleneklerini, misafirperverliklerini, kültürlerini öğrenmemize katkı sunmuştur. Siyasi bağlamda yer veren Durham, Balkanlar üzerinde Avrupalı güçlerin oyunlarını, halkın bu oyunlar karşısında nasıl davrandığını gösteren bakış açısıyla beraber kitabına yansıtmıştır.

Durham, Arnavut halkına karşı bir sempatik bakışı olması ve bağımsızlık mücadeleleri desteklemesi kitabın bir taraflı yönü olduğu göstermektedir. Fakat Durham'ın kitapta aktardığı bilgiler Balkan tarihine tanıklık etmiş bir metin olup değerli olduğu bilinerek Balkanları araştıran okuyucunun bu durumu ele alarak okumasını tavsiye ederim.

Günümüzde de Avrupa'nın halen karmaşık bölgesi olan Balkanlar'da ulusal kimlik sorunları, sınır anlaşmazlıkları ve tarihi travmalarındaki canlılığı anlamamız için Durham'ın ele aldığı bu eserin önemine vurgulamak gerekmektedir. Çünkü Balkanlar'daki Türk varlığının önemine vurgu yaparak Balkan halkına Türklerin duyduğu hoşgörü ve Balkanlar'daki birlikteliği Türklerin sayesinde olduğu vurgulayan Durham, Balkan Devletleri'nin Türkleri Balkanlar'dan atmak için 1912 yılına kadar birlik olduğunu, Türk hakimiyetinin Balkanlar'da sona ermesiyle kendi aralarında savaşıma başladıklarını anlatarak Balkanlarda Türk hakimiyetinin kimsenin bir diğerine yok etmesine izin vermediği konusundaki önemini dile getirmiştir.

Sonuç olarak yazar, 1900-1920 yılları arası Balkanlar'ı etkisi altına alan siyasi karmaşa, hanedanlar arası entrikaları ve Büyük Güçlerin bölgede bitmeyen rekabetini ayrıntılı biçimde gözler önüne sermektedir. Kitapta

odaklanılan dönemde, Balkanlar, temelde Rusya'nın Pan-Slavizm planları ile Avusturya-Macaristan'ın slavlaşmaya karşı yayılmacı gayelerinin çatıştığı alandır. Yazar, bölgede yaptığı ziyaretlerinde bu iki ülkenin birbirlerine karşı nüfuz mücadelelerine şahit olmuştur. Bu rekabetin temelinde, Hristiyanları Türk hakimiyetinden kurtarmak olup, halkları bu amaç uğruna kendi taraflarına çekip iç savaş çıkaran güçlere Avusturya ve Rusya desteklediği belirtilmektedir. Bu karmaşıklık içinde İngiltere ve diğer Batılı güçlerin uzak durduğunu da belirtmiştir.

Sırp siyasetinde nefret uyandıran, Çar-Duşan'ın Orta Çağ İmparatorluğu'nu yeniden inşa amacı olan Büyük Sırp Fikri'dir. Ancak bu amaca ulaşmak için kendi içinde ciddi hanedan savaşları vermiştir. 11 Haziran 1903 yılında Kral Aleksandr ve Kraliçe Draga'nın suikastle ölümü Sırp'ların siyasi yönünün değişmesine neden olmuş ve Sırbistan yönetimini Pan-Slavizm'in ve Rusya'nın idaresine sokmuştur. Böylece Obrenović hanedanının sonu, Balkan tarihinde önemli dönüm noktası olmuştur. Burada yazar Durham, 1903 yılında gerçekleşen Sırp darbesiyle oluşan yeni siyasi düzenin, Prensi tahtta tutmak ve halkı cahilleştirmek amacıyla gerçekleştiğini düşünmektedir.

Sırbistan'da uzakta, sürgünde bulunan Karageoçeviç'in tahta çıkmasıyla birlikte Sırbistan resmi biçimde Rusya'nın denetimine geçmişti. Artık Büyük Sırp idealini gerçekleştirmek için Karadağ aleyhine entrikalar düzenleyip, özellikle Karadağ yönetimindeki Prens Nikola ve oğlu Mirko'ya karşı komplolar düzenleyerek başlamışlardır.

Karadağ yönetimindeki Prens Nikola etrafında dönen entrikalar, Karadağ ülkesini çıkmaza sokmuştur. Rusya'nın desteğini almak için kızlarını evlendirerek ailevi ilişkiler kuran Nikola, yapılan komplolar üzerine Rusya Karageoçeviç yanlısı olmuş, hem halkının hem Rusya'nın güvenini kaybetmişti. Yaşanan bu gelişmeleri aktaran Durham, 1908 yılına gelindiğinde Karadağ başkenti Çetine'de halkın huzursuz olduğunu ve Prens Mirko sonrası oğullarının ölümüyle de hanedan açısından umutlar tükendiğini belirtmiştir.

1900-1920 yılları arası Balkan siyasetindeki karmaşıklık, çevre bölgelere de ağır etkiler meydana getirmiştir. Sürekli olarak Sırp ve Karadağlı genişlemesi altında olan Arnavutluk da Slav tehlikesi baş göstermişti. Ancak Arnavutluk Slavlaşmayı reddeden bir bölgeydi. Bu hususta Yazar Durham,

KİTAP DEĞERLENDİRME - BOOK REVIEW

Arnavutların Türk yönetiminden kurtulmak isteseler de, Rusya ve Slavların müdahalesine tahammüllerinin olmadığını ve yer vermeyeceklerini belirtmiştir. Böylece Arnavut milliyetçiliğinin yabancı etkilere karşı direnişini savunmuştur.

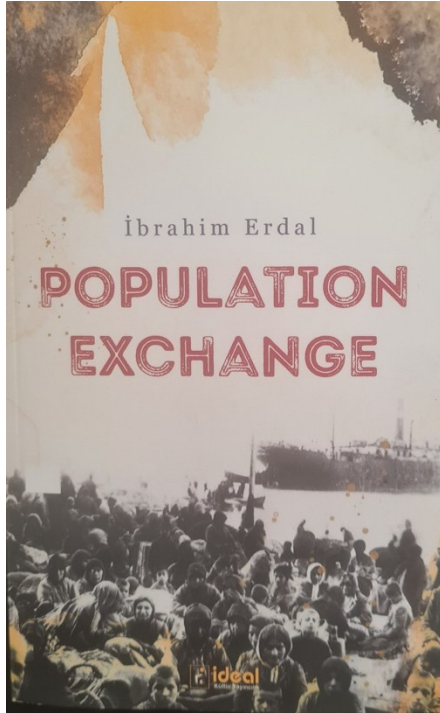
Yazar, Bosna ve Hersek ziyaretinde, bölgenin Avusturya-Macaristan hakimiyetinde olduğunu belirtmiştir. Hristiyan, Müslüman ve Katolik nüfusun bir arada yaşadığı bölgede Sırp propagandası yoğun olduğunu, halkın Büyük Sırp ideallarına çekildiğini tespit etmiştir.

1900-1920 yılları arasındaki Balkan siyaseti, ulusal özgürlükten uzak, Rusya ve Avusturya'nın bölgedeki çıkarları ve nüfuz mücadeleleri içinde kanlı hanedan savaşları, yoğun propaganda ve entrikalar ve milliyetçilik ayaklanmalar ile şekillendiğini aktarmıştır. Yazar Durham, bölgedeki deneyimleriyle bizlere Büyük Güçlerin diplomatik hareketlerinin bölgedeki komplo ve çözülemez sırlardaki karmaşayı daha da şiddetlendiğini göstermektedir.

Balkanları anlamak isteyen, tarih meraklısı olan ve insan hikâyelerine ilgi duyan herkesin okuması gereken bir eserdir.

İbrahim Erdal, Population Exchange, *Between Turkey and Greece After the Invasion of Western Anatolia*, 1. Baskı, İdeal Kùltür Yayınevi, 2022 İstanbul, 228 pages, ISBN:978-625-7059-85-5.

Seyit Ali BUDULGAN*

The work titled *Population Exchange, Between Turkey and Greece After the Invasion of Western Anatolia*, by İbrahim Erdal was published by İdeal Kùltür Publishing House in Istanbul in 2022 (1st ed., 228 pages, ISBN:978-625-7059-85-5).

The author's areas of expertise are Balkan History, specifically in the areas of migration, settlement, and foreign policy. The author has published articles closely related to the subject of this work, such as "The Attitude of Orthodox Turks Towards the National Struggle According to the Turkish Press," (published in *Atatürk Yolu Journal*, 2005, Vol. 9, No. 35) and "The Perception of Identity and Homeland Among Rumeli and Anatolian Migrants" (*Milli Folklor*, No. 81, 2009). Additionally, in the field of foreign policy, he has conducted studies such as "The Balkan Pact in the Greek Public Eye" published in the *Journal of Historical Studies*, Vol. XXX, No. 50.

* Arař. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakùltesi, Tarih Anabilim Dalı, Merkez / Yozgat, ORCID: orcid.org/0009-0000-3217-7335, E-posta: s.ali.budulgan@bozok.edu.tr

The author explains the purpose of the book's publication as "to impartially investigate the implementation process of the nation-building policies in the Balkan countries and the tragedies experienced during this process". The author emphasizes in his book that the chaotic environment within the Ottoman Empire led to uprisings fueled by the desire for independence among many ethnic groups and encouraged by external powers. The states that these uprisings sought to establish were based on a homogeneous social structure. According to the author, this process involved practices and social conflicts that forced Muslims and other ethnic minorities in Bulgaria and Greece to emigrate. This wave of migration that began in the Balkans became the most significant problem for the Republic of Turkey established after the National Struggle. Greece's Megali Idea policy, which sought both a homogeneous society within its own borders and an attempt to invade Anatolia, led to a decline in Greece's population. According to the author, Greece accepted the Nansen Report, which proposed the forced relocation of Orthodox Greeks living in Anatolia to Greece in order to compensate for its declining population. The author emphasizes that Turkey also supported the exchange migration for similar reasons. Therefore, the process that followed this decision on forced migration, which affected both countries, forms the main subject of the work. Based on archival documents and period press reports, the author examines who was forced to migrate in the compulsory migration policies implemented in Anatolia, the legal status of the Greek Orthodox Patriarchate of Fener, and the propaganda surrounding the migration process. Consequently, the book's readership includes not only academic researchers but also a social class that left their homeland through forced migration and moved to Anatolia or Greece.

The most striking section of the book highlights the Orthodox Greeks subjected to forced migration who did not want to go to Greece, and their attempts to return to Anatolia through marriage to Turks, conversion to Islam, or acquisition of foreign citizenship. According to the author, the primary reason for this is that Orthodox Greeks formed a wealthy segment of Anatolia's middle class and did not want to leave their wealth behind, viewed Anatolia as their homeland. In light of these findings, the author makes an impartial assessment of the population of the provinces and cities in Anatolia with a high concentration of Orthodox Greek population, using both Greek and Turkish archival documents and scholarly works.

Another issue the author highlights in the book is the ethnic differentiation within the Orthodox population living in Anatolia. Since

Türkiye treated all Christians as a single category and subjected them to compulsory migration, approximately 180,000 Orthodox Turks were included in this process, whereas Greece refused to accept Orthodox Arabs. By contrast, Turkey accepted the Muslim Albanian, Bosnian, and Pomak populations who were transported by ship and assembled in port cities. According to the author, the most significant political debate concerning the forced migration imposed on citizens of both countries has been the status of the Greek Orthodox Patriarchate of Fener. In particular, the forced migration of Patriarch Araboğlu has been a major point of contention.

The author frequently emphasizes that the tragedy caused by forced migration affected both Rums and Turks. He has addressed the issue by presenting the views of both sides and drawing on Greek and Turkish archival documents to support demographic data.

Overall, the work contributes significantly to the field. The author bases his argument on archival documents, periodicals, and literature. He offers an impartial assessment of the data concerning the claims made by the parties involved in the forced migration process. According to the author, the tragedy of forced migration stemmed from the negative developments, policies, and practices that accompanied the formation of nation-states in both Greece and Turkey. He also notes that these practices were handled differently by the two states. Furthermore, the author highlights that, for generations, Greeks and Turks who were forcibly uprooted from their homelands have lived as “others” in the lands to which they migrated.

BALKAN ARAşTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ (BAED) YAYIN VE YAZIM İLKELERİ

1. MAKALENİN İÇERİĞİ

Metin, A4 boyutundaki (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman karakteriyle, 11 punto, iki yana yaslı ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında (üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sol 2,5 cm ve sağda 3 cm) boşluk bırakılmalıdır. Metin içerisinde koyu veya italik harflerle vurgulamalar yapılabilir.

Tüm makale, metin ve kaynakça dâhil (öz ve genişletilmiş İngilizce özet hariç) 6.000 ile 12.000 kelime aralığında olmalıdır. Referans sistemi olarak dipnot kullanılmalıdır. Farklı bir kaynak gösterim şeklindeki veya yazım kurallarına uymayan makaleler ön değerlendirme aşamasında reddedilmektedir.

1.1. Başlık, içeriği iyi bir şekilde ifade etmeli, büyük ve koyu harflerle, Times New Roman karakteriyle, sayfanın ortasında, 12 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

1.2. Yazarın adı ve soyadı, sayfanın sağ tarafına, Times New Roman karakteriyle 12 punto yazılmalıdır. Adı küçük, soyadı büyük harflerle ve koyu yazılmalıdır. Soyadından sonra yıldız konularak dipnotta yazarın unvanı, görev yaptığı kurum, bulunduğu şehir, ORCID Numarası ve elektronik posta adresi açık bir şekilde belirtilmelidir. Eğer makale birden fazla yazar tarafından yazılmışsa, bilgiler her bir yazar için ayrı yıldızla belirtilmelidir. Yazarın dipnot bilgisi, 9 punto olarak yazılmalı, koyu veya italik olmamalıdır.

1.3. Türkçe yazılmış makaleler için makalenin başında konuyu kısa ve öz biçimde anlatan, makalenin amaç ve sorunsalını ifade eden ve en fazla 250 kelimedenden oluşan Türkçe “ÖZ” ve İngilizce “ABSTRACT” yazılmalıdır. “ÖZ”, Times New Roman karakteriyle, 10 punto, iki yana yaslı ve bir satır aralığında yazılmalıdır. “ABSTRACT” kısmında makalenin başlığı İngilizce olarak, sayfanın ortasında, büyük ve koyu harflerle, 11 punto yazılmalıdır. “Abstract” metni, Times New Roman karakteriyle, 10 punto, iki yana yaslı yazılmalıdır. “ÖZ” ve “ABSTRACT” kısımlarında dipnot kullanılmamalıdır.

İngilizce yazılmış makalelerde önce İngilizce “ABSTRACT” Times New Roman karakteriyle, 10 punto, iki yana yaslı ve bir satır aralığında yazılmalıdır. Ardından makalenin başlığı Türkçe olarak, sayfanın ortasında, büyük ve koyu harflerle, 11 punto yazılmalıdır. Her iki metnin sonunda bir satır boşluk bırakılarak, 3 veya 5 kelimeden oluşan Türkçe “Anahtar Kelimeler”, İngilizce “Keywords:” eklenmelidir. Kelimelerin baş harfleri büyük yazılmalıdır.

1.4. Makale, kendi içinde anlamlı alt başlıklara ayrılmalıdır. “Giriş” kelimesi kullanılmalı, bu kelime ve alt başlıklar koyu harflerle, Times New Roman karakteriyle, 11 punto yazılmalıdır. Alt başlıklar numaralandırılmalıdır.

1.5. Her tablo veya grafik numaralandırılmalı ve uygun bir başlık seçilmelidir. Tablo veya grafik başlığı üstte, Times New Roman karakteriyle, 10 punto ve ortalı yazılmalıdır. Tablonun veya grafiğin kaynak bilgisi ise altta, Times New Roman karakteriyle, 10 punto ve sola yaslı yazılmalıdır. Tablolar ve grafikler metin içinde ait oldukları yerlerde kullanılmalıdır.

1.6. Metin içerisindeki alıntılar tırnak içinde verilmeli. Beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise ana metnin sağından ve solundan 1 cm. içeride, Times New Roman karakteriyle, italik, bir satır aralığı ile ve 10 punto yazılmalıdır.

2. DİPNOTLAR

Dipnotlar sayfa altında yer almalı, Times New Roman karakteriyle, 9 punto, iki yana yaslı ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Her dipnotun sonuna nokta konulmalıdır. Referanslar gösterilirken aşağıdaki hususlara önem verilmesi gerekmektedir.

2.1. Tek yazarlı kitap şu şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Balkanlar Tarihi*, (çev.) Emre Can Petek, İnkılâp, İstanbul 2022, s. 58.

Aynı yazarın aynı kitabına ikinci kez referans verilince şu şekilde gösterilmelidir:

Wachtel, *a.g.e.*, s. 76.

Aynı yazarın farklı bir kitabına referans verilince kitabın ilk geçtiği yerde şu şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Politics in Yugoslavia*, Stanford University Press, Stanford 1998, s. 42.

Aynı yazarın iki farklı kitabına ikinci kez referans verilince şu şekilde gösterilmelidir:

Wachtel, *Balkanlar Tarihi*, s. 78.

Wachtel, *Making a Nation...*, s. 96.

2.2. Tek yazarlı makaleler şu şekilde gösterilmelidir:

İbrahim Kamil, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçeklesen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Aralık 2016, s. 45.

Aynı yazarın aynı makalesine ikinci kez referans verilince şu şekilde gösterilmelidir:

Kamil, *a.g.m.*, s. 46.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin aynı sayfasından alıntı yapıyorsa, şu şekilde gösterilmelidir:

Aynı yerde, s. 55.

2.3. İki yazarlı ve ikiden fazla yazarlı kitap ya da makalelerde yazar adları arasına “ve” bağlacı konulmalıdır.

Bilgin Aydın ve Rıfat Günelan, *Yunanistan Medreseleri*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023, s. 48.

İki yazarlı kitap ya da makalelere ikinci kez referans verildiğinde şu şekilde gösterilmelidir:

Aydın ve Günelan, *a.g.e.*, s. 76.

Üç veya daha fazla yazarlı kitap ya da makalelerde her yazarın isminden sonra virgül eklenmeli ve son yazarın isminde önce “ve” bağlacı konulmalıdır:

Danijela Jaćimović, Joel I. Deichmann, ve Kong Tianping. “The Western Balkans and Geopolitics: Leveraging the European Union and China”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 25, Sayı 4, Haziran 2023, s. 630.

Barry Buzan, Ole Waiver ve Jaap De Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner, London 1998, s. 22.

Üç veya daha fazla yazarlı kitap ya da makaleler ikinci kez referans verildiğinde şu şekilde gösterilmelidir:

Jaćimović vd., *a.g.m.*, s. 636.

Buzan vd., *a.g.e.*, s. 145.

2.4. Derleme kitaplarda yer alan makaleler şu şekilde gösterilmelidir:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, s. 255.

Derleme kitaplarda yer alan makalelere ikinci kez referans verildiğinde şu şekilde gösterilmelidir:

Ivan, *a.g.m.*, s. 372.

2.5. Gazete Yazıları şu şekilde gösterilmelidir:

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012, s. 9.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları şu şekilde gösterilmelidir:

“Daha İyi Bir Eğitim İçin Yürüdüler”, *Gündem Gazetesi* (Gümölcine), 27 Eylül 2019, s. 8-9.

2.6. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. Eserler şu şekilde gösterilmelidir:

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 19.

Bosnia and Herzegovina 2023 Report, European Commission, Brussels 2023, s. 123. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en, (12.02.2024).

2.7. Arşiv Belgeleri şu şekilde gösterilmelidir:

Arşivin adı, tasnifin adı, defter veya dosya ve gömlek numaraları belirtilmelidir. Örneğin; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS) için:

BOA, HR.SYS, 1119/64.

2.8. İnternet Kaynakları şu şekilde gösterilmelidir:

Vladimir Shopov, “Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans”, *European Council On Foreign Relations*, Şubat 2021, <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>, (12.02.2024).

European Commission, Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “Bosnia and Herzegovina Report 2023”, 8 Kasım 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en, (01.05.2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu 2021”, Ankara 2023, <https://www.tihk.gov.tr/kategori/pages/Yillik-Raporlar>, (29.01.2024).

Yazarı belli olmayan internet kaynakları şu şekilde gösterilmelidir:

“EU should support Turkey if it wants solution to refugee issue: Erdoğan”, *Hürriyet Daily News*, (05.07.2020), <https://www.hurriyetdailynews.com/eu-should-support-turkey-if-it-wants-solution-to-refugee-issue-erdogan-152692>, (09.01.2024).

2.8.1 Sosyal Medya

Kostas Mitsotakis, “Significant numbers of migrants and refugees have gathered in large groups at the Greek-Turkish land border and have attempted to enter the country illegally. I want to be clear: no illegal entries into Greece will be tolerated. We are increasing our border security.”, Twitter, @PrimeministerGR, (28.02.2020).
<https://twitter.com/PrimeministerGR/status/1233399637345787904>, (03.03.2020).

2.9. Mülakat ve röportajlar şu şekilde gösterilmelidir:

Süleyman Demirel ile yapılan mülakat, İstanbul, 25 Kasım 2008.

Rumen Radev, “Greece and Bulgaria ‘a strategic axis of stability’ in the Balkans, Sophia Papadopoulou”, 12.09.2023, <https://m.president.bg/en/interviews-president7371/rumen-radev-za-ana-mpa-gartsiya-i-balgariya-sa-strategicheska-os-na-stabilnost-na-balkanite-intervyu-na-prezidenta-rumen-radev-za-gratskata-informatsionna-agentsiya-ana-mpa.html>, (13.02.2023).

2.10. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri şu şekilde gösterilmelidir:

Ali Huseyinoglu, *The Development of Minority Education at the South-Easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece*, University of Sussex Department of International Relations, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Jane K. Cowan, Sussex 2012, s. 56.

Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik tezlerine ikinci kez referans verildiğinde şu şekilde gösterilmelidir:

Huseyinoglu, *a.g.t.*, s. 56.

2.11. Ansiklopedi maddeleri şu şekilde gösterilmelidir:

Erol Özbilgen, “Osman Paşa (Gazi)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 2, İstanbul 2008, s. 412.

Ansiklopedi maddesi internet kaynaklıysa řu şekilde gösterilmelidir:

Michael Kiel, “Gümülcine”, *TDVİA*, C. 14 İstanbul 1996, s. 269,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/gumulcine>, (12.02.2024).

3. KAYNAKÇA

Kaynakça, Times New Roman karakteriyle, 11 punto, iki yana yaslı ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Her bir künye bilgisi arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır. Kaynaklar makalenin sonunda, yazarların soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak ve büyük harflerle aşağıda gösterildiğı gibi eklenecektir: Yazarın soyadı, adı, başlık, yayınevi, basım yeri ve basım yılı. Kaynakçada kitap bölümü ve makalelerin sayfa aralıklarının da belirtilmesi gereklidir. Arşiv belgelerinin kullanılmaları durumunda, Kaynakça kısmında ilk olarak arşiv belgeleri yer almalıdır. Bu kısımda kullanılan arşivlerin adları belirtilmelidir. Kaynakçada ikinci kısım kitaplar, makaleler, tezler, ansiklopedik maddeler, yayımlanmış raporlar, basılı gazete haberlerinden; üçüncü kısım ise internet kaynaklarından oluşmalıdır.

3.1. Arşiv belgeleri kaynakçada řu şekilde gösterilmelidir:

Arşivin Adı (Kısaltması)

Örnek: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tasnifin Adı (Kısaltması)

Örnek: Hatt-ı Humayun Tasnifi (HAT)

Örnek: Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısım (HR.MTV)

belirtilmelidir. Daha sonra ilgili tasnife ait dosya/kutu/gömlek/lef/varak vb. numaraları verilebilir. (BOA) için

Örnek: HR.MTV, 755/10.

Örnek: HAT, 957/41038.

3.2. Kitaplar kaynakçada řu şekilde gösterilmelidir:

WACHTEL, Andrew Baruch, *Balkanlar Tarihi*, (çev.) Emre Can Petek, İnkılâp, İstanbul 2022.

Aynı yazarın birden fazla eseri kullanılmışsa kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

WACHTEL, Andrew Baruch, *Balkanlar Tarihi*, (çev.) Emre Can Petek, İnkılâp, İstanbul 2022.

_____, *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Politics in Yugoslavia*, Stanford University Press, Stanford 1998.

3.2.1. Makaleler kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

KAMİL, İbrahim, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 31-65.

_____, “Enver Paşa’nın Birinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanları Teftişi İle İlgili Bilinmeyen İki Belge”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 83-107.

3.2.2. İki yazarlı kitap ya da makaleler kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

AYDIN, Bilgin ve GÜNALAN, Rıfat, *Yunanistan Medreseleri*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023.

Üç veya daha fazla yazarlı kitap ya da makaleler kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

JACIMOVIĆ, Danijela, DECHMANN, Joel I. ve TIANPING, Kong, “The Western Balkans and Geopolitics: Leveraging the European Union and China”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* Cilt 25, Sayı 4, Haziran 2023, ss. 626-643.

BUZAN, Barry, WAIVER Ole ve De WILDE, Jaap, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner, London 1998.

3.2.3. Derleme kitaplarda yer alan makaleler kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

IVAN, Ruxandra, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and*

Interethnic Relations (1804-2004), (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, ss. 251-262.

3.2.4. Gazete Yazıları şu şekilde gösterilmelidir:

BAYER, Yalçın, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

Daha İyi Bir Eğitim İçin Yürüdüler”, *Gündem Gazetesi* (Gümölcine), 27 Eylül 2019, ss. 8-9.

3.2.5. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. eserler kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995.

3.2.6. Mülakat ve röportajlar şu şekilde gösterilmelidir:

Süleyman Demirel ile yapılan mülakat, İstanbul, 25 Kasım 2008.

3.2.7. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

HÜSEYİNOĞLU, Ali, *The Development of Minority Education at the South-Easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece*, University of Sussex Department of International Relations, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Jane K. Cowan, Sussex 2012.

3.2.8. Ansiklopedi maddeleri kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

ÖZBİLGİN, Erol, “Osman Paşa (Gazi)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 2, İstanbul 2008, ss. 412-413.

3.3. İnternet Kaynakları kaynakçada şu şekilde gösterilmelidir:

SHOPOV, Vladimir, “Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans”, *European Council On Foreign Relations*, Şubat 2021, <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>, (12.02.2024).

EUROPEAN COMMISSION, Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “Bosnia and Herzegovina Report 2023”, 8 Kasım 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en, (01.05.2024).

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu 2021”, Ankara, 2023, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yillik-Raporlar>, (29.01.2024).

RADEV, Rumen, (Interview), “Greece and Bulgaria ‘a strategic axis of stability’ in the Balkans”, Sophia Papadopoulou, 12.09.2023, <https://m.president.bg/en/interviews-president7371/rumen-radev-za-ana-mpa-gartsiya-i-balgariya-sa-strategicheska-os-na-stabilnost-na-balkanite-intervyu-na-prezidenta-rumen-radev-za-gratskata-informatsionna-agentsiya-ana-mpa.html>, (13.02.2023).

3.3.1. Yazarı belli olmayan internet kaynakları şu şekilde gösterilmelidir:

“EU should support Turkey if it wants solution to refugee issue: Erdoğan”, *Hürriyet Daily News*, 05.07.2020, <https://www.hurriyetaidailynews.com/eu-should-support-turkey-if-it-wants-solution-to-refugee-issue-erdogan-152692>, (09.01.2024).

3.3.2. Ansiklopedi maddesi internet kaynaklıysa şu şekilde gösterilmelidir:

KIEL Michael, “Gümülçine”, *TDVİA*, C. 14, İstanbul 1996, s. 268-270, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gumulcine>, (12.02.2024).

3.3.3. Sosyal Medya

MİTSOTAKİS, Kostas, “Significant numbers of migrants and refugees have gathered in large groups at the Greek-Turkish land border and have attempted to enter the country illegally. I want to be clear: no illegal entries

into Greece will be tolerated. We are increasing our border security.”, Twitter, @PrimeministerGR, 28.02.2020, <https://twitter.com/PrimeministerGR/status/1233399637345787904>, (03.03.2020).

4. EKLER

Çalışmada ekler yer alıyorsa Kaynakça kısmından sonra verilmelidir.

5. MAKALENİN GÖNDERİMİ

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, aşağıdaki elektronik posta adresine gönderilmelidir: baedergisi@gmail.com

Türkçe yazılan araştırma makaleleri için ilk aşamada **1500 - 2000 kelime** sınırı olan **Genişletilmiş İngilizce Özet istenmemektedir**. Ön değerlendirme ve devamında hakemlerden gelecek olumlu raporlar sonrasındaki aşamada talep edilmektedir.

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisinde makale yazım kurallarına riayet edilmeden gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmaz. Ön değerlendirme aşamasından başarı ile geçen makaleler hakemlere gönderilir. Yazarlar hakem raporları doğrultusunda istenen düzeltmeleri editörün bildirdiği süre zarfında dergiye ulaştırmakla yükümlüdür. Aksi takdirde gönderilen makaleler ya reddedilir ya da yayımlanması düşünülen sayıda yayımlanmaz. Yayın Kurulu makaleler üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler talep edebilir.

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisinde yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarın/yazarların kendisi/kendileri sorumludur.

JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE (JBRI) AUTHOR GUIDELINES

1. BODY OF THE ARTICLE

Manuscripts should be written on A4 size (29.7x21 cm.) paper, in MS Word programme, in Times New Roman font, 11 pt, justified and single-spaced. There should be margins on the page as follows: top 3.5 cm, bottom 2.5 cm, left 2.5 cm and right 3 cm. To highlight text in the manuscript, bold or italic letters can be used.

The entire manuscript, including text and bibliography (excluding abstract), should be between 6,000 and 12,000 words. Footnotes must be used for referencing. Manuscripts with a different referencing system or those not following the writing guidelines will be rejected at the preliminary stage of the review process.

1.1. The title should accurately reflect the content and be formatted as follows: upper case and bold, formatted in Times New Roman, centred on the page, 12 pt, and single-spaced.

1.2. The author's name and surname should be written on the right side of the page formatted in Times New Roman, 12 pt. The first name should be written in lower case, surname in upper case, both in bold. The title, institution, city, ORCID number and e-mail address of the author should be clearly written in the footnote with an asterisk following the surname. If the article is written by more than one author, the author's details should be written with a separate asterisk for each author. The author's details should be written in 9 pt and should not be bold or italic.

1.3. Manuscripts should begin with an "ABSTRACT" section which briefly outlines the subject, objectives, and arguments of the research, with a maximum length of 250 words. The title of the article should be centred on the page, in uppercase and bold letters, 11 pt. Subsequently, the "ABSTRACT" text should be formatted in Times New Roman, 10 pt., justified, and should not contain any footnotes. Following this section, the

title of the article should be presented in Turkish, centred on the page, in uppercase and bold letters, 11 pt. The Turkish “ÖZ” section should follow the same formatting rules as the English abstract. The ‘Keywords’ consisting of 3 or 5 words should be added at the end of both texts, spacing one line. The initial letters of the keywords should be written in upper case. Each keyword should begin with an uppercase letter.

1.4. The manuscript should be organized into relevant subheadings. The section titled “Introduction” should be written in bold, 11 pt. formatted in Times New Roman. All subheadings should also be bold, 11 pt. Times New Roman, and should be numbered sequentially.

1.5. Each table or graph should be numbered and given a suitable title. The title should be written at the top, centred, in 10 pt., Times New Roman font. The source of data for the table or graph should be written at the bottom, left-justified, in 10 pt., Times New Roman font. Tables and graphs should be placed relevantly within the text.

1.6. Quotations in the text should be in quotation marks. Quotations that are less than five lines should be written in between the lines, and quotations longer than five lines should be written 1 cm. from the right and left of the main text, in Times New Roman font, italic, one line space and 10 pt.

2. FOOTNOTES

Footnotes should be placed at the bottom of the page, written in Times New Roman font, 9 pt, justified and single-spaced. A full stop should be placed at the end of each footnote. The following issues should be considered while citing references.

2.1. Books with a single author should be cited as follows:

Andrew Baruch Wachtel, *Balkanlar Tarihi*, (trans.) Emre Can Petek, İnkılâp, Istanbul 2022, p. 58.

The secondary references to the same book by the same author should be cited as follows:

Wachtel, *op. cit.*, p. 76.

When referring to a different book by the same author, the first reference should be cited as follows:

Andrew Baruch Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Politics in Yugoslavia*, Stanford University Press, Stanford 1998, p. 42.

The secondary references to two different books by the same author should be cited as follows:

Wachtel, *Balkanlar Tarihi*, p. 78.

Wachtel, *Making a Nation...*, p. 96.

2.2. Articles with a single author should be cited as follows:

İbrahim Kamil, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçeklesen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Trakya University Journal of Balkan Research Institute*, Volume 5, Issue 2, December 2016, p. 45.

The secondary references to the same article by the same author should be cited as follows:

Kamil, *op.cit.*, p. 46.

If the same page of the same work is cited repeatedly, it should be indicated as follows:

Ibid.

2.3. Books and articles with two authors and more than two authors should be cited as follows:

In books or articles with two authors or more than two authors, the conjunction “and” should be placed between the names of the authors.

Bilgin Aydın and Rıfat Günelan, *Yunanistan Medreseleri*, Ketebe Publications, Istanbul 2023, p. 48.

The secondary references to the books or articles with two authors should be cited as follows:

Aydın and Günelan, *op.cit.*, p. 76.

In books or articles with three or more authors, a comma should be added after each author's name and the conjunction "and" should be placed before the last author's name:

Danijela Jaćimović, Joel I. Deichmann, and Kong Tianping. "The Western Balkans and Geopolitics: Leveraging the European Union and China", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 25, Issue 4, June 2023, p. 630.

Barry Buzan, Ole Waiver and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner, London 1998, p. 22.

The secondary references to books or articles with three or more authors should be cited as follows:

Jaćimović et al., *op.cit.*, p. 636.

Buzan et al., *op.cit.*, p. 145.

2.4. Articles in edited volumes should be cited as follows:

Ruxandra Ivan, "La politique à l'égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980", *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, p. 255.

The secondary references to articles in edited volumes should be cited as follows:

Ivan, *op.cit.*, p. 372.

2.5. Newspaper articles should be cited as follows:

Yalçın Bayer, "Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak", *Hürriyet*, 6 December 2012, p. 9.

Newspaper articles with unknown authors should be cited as follows:

“Daha İyi Bir Eğitim İçin Yürüdüler”, *Gündem (Komotini)*, 27 September 2019, pp. 8-9.

2.6. Official or Private Publications, Reports, etc. with unknown authors should be cited as follows:

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Publications, Ankara 1995, p. 19.

Bosnia and Herzegovina 2023 Report, European Commission, Brussels 2023, p. 123. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en, (12.02.2024).

2.7. Archive Documents should be cited as follows:

The name of the archive document, the name of the fond (collection), registry book or file and folder number should be given. For example; The Directorate of the State Archives (of the Presidency of the Republic of Türkiye)-Ottoman Archives (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS): BOA, HR.SYS, 1119/64.

2.8. Internet Sources should be cited as follows:

Vladimir Shopov, “Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans”, *European Council On Foreign Relations*, February 2021, <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>, (12.02.2024).

European Commission, Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “Bosnia and Herzegovina Report 2023”, 8 November 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en, (01.05.2024).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu 2021”, Ankara 2023, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yillik-Raporlar>, (29.01.2024).

Internet sources with unknown author/s should be cited as follows:

“EU should support Turkey if it wants solution to refugee issue: Erdoğan”, *Hürriyet Daily News*, (05.07.2020), <https://www.hurriyetdailynews.com/eu->

should-support-turkey-if-it-wants-solution-to-refugee-issue-erdogan-152692, (09.01.2024).

2.8.1. Social Media:

Kostas Mitsotakis, “Significant numbers of migrants and refugees have gathered in large groups at the Greek-Turkish land border and have attempted to enter the country illegally. I want to be clear: no illegal entries into Greece will be tolerated. We are increasing our border security.”, Twitter, @PrimeministerGR, (28.02.2020).
<https://twitter.com/PrimeministerGR/status/1233399637345787904>, (03.03.2020).

2.9. Interviews should be cited as follows:

Interview with Süleyman Demirel, İstanbul, 25 November 2008.

Rumen Radev, “Greece and Bulgaria ‘a strategic axis of stability’ in the Balkans”, Sophia Papadopoulou”, 12.09.2023, <https://m.president.bg/en/interviews-president7371/rumen-radev-za-ana-mpa-gartsiya-i-balgariya-sa-strategicheska-os-na-stabilnost-na-balkanite-intervyu-na-prezidenta-rumen-radev-za-gratskata-informatsionna-agentsiya-ana-mpa.html>, (13.02.2023).

2.10. Master’s, Ph.D. and Associate Professorship Theses should be cited as follows:

Ali Huseyinoglu, *The Development of Minority Education at the South-Easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece*, University of Sussex Department of International Relations, Unpublished Ph.D. Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Jane K. Cowan, Sussex 2012, p. 56.

The secondary references to Master’s, Ph.D. and Associate Professorship Theses should be cited as follows:

Huseyinoglu, *op.cit.*, p. 59.

2.11. Encyclopaedic sources should be cited as follows:

Erol Özbilgen, “Osman Paşa (Gazi)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Publications, Volume 2, Istanbul 2008, p. 412.

The encyclopaedia articles that are sourced from the internet should be cited as follows:

Michael Kiel, “Gümülcine”, *TDVİA*, Volume 14 Istanbul 1996, p. 269, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gumulcine>, (12.02.2024).

3. BIBLIOGRAPHY

The bibliography should be written in Times New Roman font, 11 pt., justified and single-spaced. One line space should be left between each reference. References should be added at the end of the article, alphabetically according to the initial letter of the surname of the authors and in upper case as given below: Author’s surname, name, title, publisher, place of publication and year of publication. The page ranges of book chapters and articles should also be given in the bibliography. If archive documents are used, they should be listed first in the Bibliography. In this part, the names of the archives should be given. The second part of the bibliography should consist of books, articles, theses, encyclopaedic sources, published reports, printed newspaper news; and the third part should consist of internet sources.

3.1. The archive documents should be listed in the bibliography as follows:

Name of the archive (abbreviation)

Example: The Directorate of the State Archives (of the Presidency of the Republic of Türkiye)-Ottoman Archives (BOA)

Collection Name (Abbreviation)

Example: Hatt-ı Humayun Tasnifi (HAT)

Example: Ministry of Foreign Affairs, Section of Mütenevvia (HR.MTV) should be provided. Then the registry/Book/File/Folder etc. numbers of the relevant Collection should be given.

Example: HR.MTV, 755/10.

Example: HAT, 957/41038.

3.2. Books should be listed in the bibliography as follows:

WACHTEL, Andrew Baruch, *Balkanlar Tarihi*, (çev.) Emre Can Petek, İnkılâp, İstanbul 2022.

Multiple works of the same author should be listed in the bibliography as follows:

_____, *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Politics in Yugoslavia*, Stanford University Press, Stanford 1998.

3.2.1. Articles should be listed as follows:

KAMİL, İbrahim, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Trakya University Journal of Balkan Research Institute*, Volume 5, Issue 2, December 2016, pp. 31-65.

_____, “Enver Paşa’nın Birinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanları Teftişi İle İlgili Bilinmeyen İki Belge”, *Trakya University Journal of Social Sciences*, Volume 18, Issue 2, December 2016, pp. 83-107.

3.2.2. Books and articles with two authors and more than two authors should be listed as follows:

AYDIN, Bilgin and GÜNALAN, Rıfat, *Yunanistan Medreseleri*, Ketebe Publications, İstanbul 2023.

JACIMOVIĆ, Danijela, DECHMANN, Joel I. ve TIANPING, Kong, “The Western Balkans and Geopolitics: Leveraging the European Union and China”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 25, Issue 4, June 2023, pp. 626-643.

BUZAN, Barry, WAIVER Ole and De WILDE, Jaap, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner, London 1998.

3.2.3. Articles in edited volumes should be listed as follows:

IVAN, Ruxandra, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, pp. 251-262.

3.2.4. Newspaper articles should be listed as follows:

BAYER, Yalçın, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 December 2012.

Newspaper articles with unknown authors should be listed as follows:

“Daha İyi Bir Eğitim İçin Yürüdüler”, *Gündem (Komotini)*, 27 September 2019, pp. 8-9.

3.2.5. Official or Private Publications, Reports, etc. with unknown authors should be listed as follows:

Arnavutluk Ülke Raporu, TIKA Publications, Ankara 1995.

3.2.6. Interviews should be listed as follows:

Interview with Süleyman Demirel, İstanbul, 25 November 2008.

3.2.7. Master’s, Ph.D. and Associate Professorship Theses should be listed as follows:

HÜSEYİNOĞLU, Ali, *The Development of Minority Education at the South-Easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece*, University of Sussex Department of International Relations, Unpublished Ph.D. Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Jane K. Cowan, Sussex 2012.

3.2.8. Encyclopaedic sources should be listed as follows:

ÖZBİLGEN, Erol, “Osman Paşa (Gazi)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Publications, Volume 2, İstanbul 2008, pp. 412-413.

3.3. Internet Sources should be listed as follows:

SHOPOV, Vladimir, “Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans”, *European Council On Foreign Relations*, February 2021, <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>, (12.02.2024).

EUROPEAN COMMISSION, Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “Bosnia and Herzegovina Report 2023”, 8 November 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en, (01.05.2024).

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu 2021”, Ankara 2023, <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Yillik-Raporlar>, (29.01.2024).

RADEV, Rumen, (Interview), “*Greece and Bulgaria ‘a strategic axis of stability’ in the Balkans*”, Sophia Papadopoulou, 12.09.2023, <https://m.president.bg/en/interviews-president7371/rumen-radev-za-ana-mpa-gartsiya-i-balgariya-sa-strategicheska-os-na-stabilnost-na-balkanite-intervyu-na-prezidenta-rumen-radev-za-gratskata-informatsionna-agentsiya-ana-mpa.html>, (13.02.2023).

3.3.1. Internet sources with unknown author/s should be listed as follows:

“EU should support Turkey if it wants solution to refugee issue: Erdoğan”, Hürriyet Daily News, (05.07.2020), <https://www.hurriyetdailynews.com/eu-should-support-turkey-if-it-wants-solution-to-refugee-issue-erdogan-152692>, (09.01.2024).

3.3.2. Encyclopaedia articles sourced from the internet should be listed as follows:

KIEL Michael, “Gümülçine”, TDVIA, Volume 14, İstanbul 1996, pp. 268-270, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gumulcine>, (12.02.2024).

3.3.3. Social Media:

MITSO TAKIS, Kostas, “Significant numbers of migrants and refugees have gathered in large groups at the Greek-Turkish land border and have attempted to enter the country illegally. I want to be clear: no illegal entries into Greece will be tolerated. We are increasing our border security.”, Twitter, @PrimeministerGR, (28.02.2020). <https://twitter.com/PrimeministerGR/status/1233399637345787904>, (03.03.2020).

4. APPENDICES

If the study includes appendices, they should be given after the Bibliography section.

5. SUBMISSION OF THE ARTICLE

Manuscripts prepared in accordance with the abovementioned guidelines should be sent to the following e-mail address:

baedergisi@gmail.com

Manuscripts submitted to the Journal of Balkan Research Institute without complying to the writing guidelines will be **rejected**. The ones that successfully pass the preliminary review are sent to the referees for double-blind peer review. The author(s) are obliged to complete the requested revisions in the referee reports and submit the manuscript to the journal by the deadline. Otherwise, the submitted manuscripts are either rejected or not published in the planned issue. In case it is needed, the Editorial Board may also request some minor corrections that are not related to the fundamentals of the manuscripts.

The author(s) is/are responsible for the content of the articles published in the Journal of Balkan Research Institute.